

ЎЗБЕКИСТОН НОДАВЛАТ
НОТИЖОРАТ
ТАШКИЛОТЛАРИНИ
ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ
ЖАМОАТФОНДИ

ТОМОРҚА - ДАРОМАД МАНБАИ

Ўқув услубий қўлланма

65.321..4

Ф49

**ЎЗБЕКИСТОН НОДАВЛАТ
НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ
ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЖАМОАТ
ФОНДИ МОЛИЯВИЙҚЎМАГИДА
ЧОП ЭТИЛДИ.**

Масъул муҳаррир: Қ.Куранбаев

Тузувчилар:

О.Таджиев, С.Қулмирзаев, М.Иноятов,
З.Абдисатторов, И.Сафаров (mehnat.uz, agro.uz сайтлари
маълумотларидан фойдаланилди)

Томорқа – даромад манбаи / масъул муҳаррир Қ. Куранбаев;
тузувчилар О.Таджиев, С.Қулмирзаев, М.Иноятов, З.Абдисатторов;
Ўзбекистон ёшлар иттифоқи, Ўзбекистон ёш фермерлари Кенгаши. – Т.:
Ўзбекистон ёшлар иттифоқи нашриёти, 2017. -187 бет.

ББК 65.321.4

ISBN 978-9943-06-092-0

Ўзбекистон ёшлар иттифоқи
Нашриёти, 2017 йил.

МУНДАРИЖА

КИРИШ СЎЗИ	7
<i>Қ.Қ. Қуранбаев - Ўзбекистон ёшлар иттифоқи Марказий Кенгаши раиси</i>	

I БОБ. САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

1.1	Пиёз етиштириш.....	9
1.2	Картошка етиштириш.....	10
1.3	Шолғом етиштириш.....	12
1.4	Турп етиштириш.....	13
1.5	Оқбош карам етиштириш.....	14
1.6	Редиска етиштириш.....	15
1.7	Петрушка етиштириш.....	16
1.8	Салат барг етиштириш.....	17
1.9	Укроп етиштириш.....	18
1.10	Кашнич етиштириш.....	19
1.11	Сабзи етиштириш.....	20
1.12	Ош лавлаги етиштириш.....	21
1.13	Бодринг етиштириш.....	23
1.14	Помидор етиштириш.....	24
1.15	Булғор қалампир етиштириш.....	26
1.16	Аччиқ қалампир етиштириш.....	28
1.17	Бақлажон етиштириш.....	29
1.18	Саримсоқ етиштириш.....	30

II БОБ. ПОЛИЗ ЭКИНЛАРИНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

2.1	Қовун етиштириш.....	32
2.2	Тарвуз етиштириш.....	34
2.3	Қовоқ етиштириш.....	35

III БОБ. МЕВАЛИ ДАРАХТЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

3.1	Олма парваришлаш.....	37
3.2	Нок парваришлаш.....	39
3.3	Беҳи парваришлаш.....	41
3.4	Ўрик парваришлаш.....	43
3.5	Шафтоли парваришлаш.....	44
3.6	Олхўри парваришлаш.....	46
3.7	Гилос парваришлаш.....	48
3.8	Ток парваришлаш.....	49
3.9	Хурмо парваришлаш.....	52
3.10	Анор парваришлаш.....	53
3.11	Анжир парваришлаш.....	55

IV БОБ. ЧОРВА ҲАЙВОНЛАРИ ВА ПАРРАНДАЛАРНИ ПАРВАРИШЛАШ

4.1	Буқаларни парваришлаш.....	56
4.2	Сигирларни парваришлаш.....	57
4.3	Отларни парваришлаш.....	59
4.4	Туяларни парваришлаш.....	61
4.5	Қўйларни парваришлаш.....	63
4.6	Эчкиларни парваришлаш.....	64
4.7	Қуёнларни парваришлаш.....	65
4.8	Товуқларни парваришлаш.....	67
4.9	Куркаларни парваришлаш.....	68
4.10	Ғозларни парваришлаш.....	70
4.11	Ўрдақларни парваришлаш.....	71
4.12	Беданаларни парваришлаш.....	72

V БОБ. УЙ ШАРОИТИДА АСАЛАРИ ОИЛАСИНИ БОҚИШ

5.1.	Уй шароитида асалари оиласини боқиш.....	74
------	--	----

VI БОБ. ЦИТРУС МЕВАЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

6.1	Лимоннинг хусусиятлари.....	78
6.2	Апельсиннинг хусусиятлари.....	79
6.3	Мандариннинг хусусиятлари.....	80
6.4	Грейпфрутнинг хусусиятлари.....	80

VII БОБ. ГУЛЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

7.1	Атиргул ўстириш.....	82
7.5	Чиннигул ўстириш.....	84
7.3	Гладиолус ўстириш.....	86
7.4	Хризантема ўстириш.....	87
7.5	Лола ўстириш.....	89
7.6	Доривор ширинмия ўстириш.....	89

VIII БОБ. ДОН, ДУККАКЛИ ҲАМДА МОЙЛИ ЭКИНЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

8.1	Кузги буғдой етиштириш.....	92
8.2	Шоли етиштириш.....	93
8.3	Ерёнғоқ етиштириш.....	95
8.4	Кунгабоқар етиштириш.....	96
8.5	Мош етиштириш.....	98
8.6	Нўхот етиштириш.....	99
8.7	Ловия (Хитой ловияси) етиштириш.....	100
8.8	Кунжуд етиштириш.....	101

IX БОБ. ЕМ-ХАШАК ЭКИНЛАРИНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

9.1	Беда етиштириш.....	102
9.2	Маккажўхорини асосий экин сифатида етиштириш.....	105
9.3	Жўхорини асосий экин сифатида етиштириш.....	107

Х БОБ. ИССИҚХОНАЛАР ҚУРИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

10.1	Ёпиқ далада помидор етиштириш	108
10.2	Ёпиқ далада ширин қалампир етиштириш.....	122

ХИБОБ. ТОМОРҚАЛАРГА ТАКРОРИЙ ЭКИНЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

11.1	Маккажўхорини такрорий экин сифатида етиштириш.....	125
11.2	Жўхорини такрорий экин сифатида етиштириш.....	126
11.3	Озуқабоп экинларни такрорий экин сифатида етиштириш.....	127
11.4	Сабзавотларни такрорий экин сифатида етиштириш.....	129
11.5	Вигна (Ловия) ни такрорий экин сифатида етиштириш.....	132
11.6	Кунгабоқарни такрорий экин сифатида етиштириш.....	133
11.7	Ловия (Фасол) ни такрорий экин сифатида етиштириш.....	134
11.8	Маржумакни такрорий экин сифатида етиштириш.....	135
11.9	Мошни такрорий экин сифатида етиштириш.....	136
11.10	Сояни такрорий экин сифатида етиштириш.....	137
11.11	Тарикни такрорий экин сифатида етиштириш.....	138
11.12	Ясмиқни такрорий экин сифатида етиштириш.....	139

ХИБОБ. ТОМОРҚАЛАРГА ОРАЛИҚ ЭКИНЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

12.1	Бурчокни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	140
12.2	Викани оралиқ экин сифатида етиштириш.....	141
12.3	Кўк нўхотни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	142
12.4	Хомаки кўк нўхотни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	143
12.5	Кузги рапсени оралиқ экин сифатида етиштириш.....	144
12.6	Кўноқни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	145
12.7	Махсарни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	146
12.8	Сулини оралиқ экин сифатида етиштириш.....	147
12.9	Хантални оралиқ экин сифатида етиштириш.....	148
12.10	Ясмиқни оралиқ экин сифатида етиштириш.....	149
12.11	Кузги вика+сулини оралиқ экин сифатида етиштириш.....	150
12.12	Хашаки лавлагини оралиқ экин сифатида етиштириш.....	150

ХИБОБ. ФОЙДАЛИ ХУСУСИЯТЛАР

13.1	Жийданинг хусусиятлари.....	151
13.2	Ёнғоқнинг хусусиятлари.....	154
13.3	Анжирнинг хусусиятлари.....	157
13.4	Тут мевасининг хусусиятлари.....	159
13.5	Зайтуннинг хусусиятлари.....	165
13.6	Маймунжон (Малина) нинг хусусиятлари.....	170
13.7	Кўзиқориннинг хусусиятлари.....	170

ХІҮБОБ. ТОМОРҚАЧИЛИК СИРЛАРИ

14.1	Томорқачиликнинг тўққиз қоидаси.....	174
14.2	Мевали дарахтларни ёшартириш.....	176
14.3	Дарахтларни буташ тартиблари.....	177
14.4	Дарахтларни каллаклаш тартиблари.....	178
14.5	Мевали дарахтларга шакл бериш тартиблари.....	178
14.6	Мевали дарахтларни совуқдан химоялаш.....	181

Ер эгаларининг билим ва тажрибаларини ошириш, уларни зарур маълумот ва ахборотлар билан таъминлаш тизимини ривожлантириш, соҳага замонавий технологияларни кенг жорий этиш зарур.

Ш.Мирзиёев

КИРИШ СЎЗИ

Ўзбек хонадони учун бир парча ер азалдан қадрли бўлган. Чунки у нафақат оила даромадига даромад қўшади, балки эл-юрт фаровонлигини таъминлашда ҳам муҳим омил ҳисобланади. Айни шу жиҳатдан ҳам истиқлолнинг дастлабки йиллариданоқ аҳолига томорқа учун ер ажратиб берилгани жуда катта аҳамиятга эга тарихий қарор бўлган эди.

Ўтган йиллар давомида давлатимиз томонидан Қонунлар, муҳим фармон ва қарорлар, давлат дастурлари қабул қилиниши ҳамда уларнинг ижроси изчил бажарилиши фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи асосий субъектлар сифатида шаклланиши ва ривожланишини таъминлаб берди.

Бунинг натижасида, мамлакатимиз нафақат ўзининг 32,5 миллионлик аҳолисини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлади, балки озиқ-овқат экспорт қиладиган саноқли давлатлардан бирига айланди.

Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ўсиш суръати йилига ўртача 9-10 фоизни ташкил этмоқда. Шунингдек, маҳсулотнинг экспорт ҳажми ҳам йилдан-йилга ортмоқда.

Сўнгги 5 йилда мамлакатда озиқ-овқат соҳасини жадал ривожлантириш ва диверсификациялаш унинг хом ашё базасини кенгайтириш ва маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш имконини берди. Жумладан, мева-сабзавот ва узум маҳсулотлари ишлаб чиқариш 1,6 бараварга, гўшт маҳсулотлари – 1,4 бараварга, сут маҳсулотлари – 1,4 бараварга ошди.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг бевосита ташаббуси билан ривожланишимизнинг янги босқичида қабул қиладиган муҳим Фармон ва қарорлар соҳани янада ислоҳ қилишга қаратилмоқда.

Жумладан, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида қишлоқ хўжалигидаги ислохотларни янада жадаллаштириш, жумладан, Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш ушбу соҳадаги ислохотларнинг энг асосий йўналишлари этиб белгиланди.

Шунингдек, Президентимизнинг 2017 йил 9 октябрдаги фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг фаолиятини тубдан

такомиллаштиришга қаратилган Фармони ҳамда ушбу Фармон ижросини тўлиқ ва сифатли ташкил этиш мақсадида қабул қилган Қарорлари ҳаракатлар стратегиямизда белгиланган вазифаларни тўла ижросини таъминлашга қаратилган ҳамда тизимли ва таркибий ислохотларнинг янги босқичи ҳисобланади.

Айни пайтда, ер ва сув ресурслари чегараланганлиги, иқлим ўзгариши, урбанизация, табиий талофатлар, аҳоли сонининг ошиб бориши бутун дунёда озиқ-овқат хавфсизлиги масаласини биринчи даражадаги муаммога айлантирди.

Юртимиз аҳолисини сифатли ва етарли миқдордаги озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, мамлакатимиз экспорт салоҳиятини оширишга ҳисса қўшиш, қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш учун ер эгаси сифатида ҳар бир томорқа ер эгаси, фермер ва деҳқон хўжаликлари қишлоқ хўжалигининг барча соҳа ва йўналишларини замон талаблари асосида ривожлантиришга фидоийлик билан ёндошиши ҳамда бугунги фаолиятини тубдан ўзгартириши зарур.

Эндиликда “Томорқа – қўшимча даромад манбаи!” шиорини қишлоқ аҳолиси орасида кенг тарғиб қилиш ҳамда ер эгаларининг кундалик фаолиятига сингдириш масаласи бугун юрт келажагини ўйлаган ҳар бир фаолнинг, айниқса, маҳаллий Кенгаш депутатлари, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаоллари, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган нодавлат нотижорат ташкилотларнинг муҳим вазифаларидан бири бўлиш керак.

Айни пайтда, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ва Ўзбекистон ёш фермерлар Кенгаши фермер, деҳқон хўжаликлари раҳбарлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқий саводхонлиги ва маданиятини ошириш, илғор деҳқон ва фермерларнинг тажрибаларини оммалаштириш, улар фаолиятига хориж тажрибаларини жорий этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратмоқда.

Соҳанинг етук мутахассилари, олимлар билан ҳамкорликда ишланган ушбу ўқув-услубий қўлланма ҳам айнан шу мақсадида тайёрланди.

Қўлланмада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, жумладан сабзавотлар, мевалар, чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг энг илғор тажрибаларига оид кенг қамровли маълумотлар берилган бўлиб, томорқа ер эгалари, фермер ва деҳқон хўжаликлари учун муҳим қўлланма бўлиб хизмат қилади деб ҳисоблаймиз.

Қ.Қ. Қуранбаев
Ўзбекистон ёшлар иттифоқи
Марказий Кенгашираиси

I. БОБ. САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

ПИЁЗ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Пиёз иштаҳани очувчи, овқат ҳазм қилувчи суяқлик ажралиб чиқиши ва қон айланишини яхшиловчи, маза берувчи сабзавот ҳисобланади. У шакар, оксил, бириктирувчи тўқима, минерал моддалар, эфир ёғлари ҳамда кўп миқдордаги (С, В₁, В₂, РР) дармондориларга эга.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Пиёзни маҳаллий шароитда яратилган эртапишар Сумбула, Оқ дур, ўртапишар Истикбол, Зафар навлари тавсия этилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган уруғ тоза, юқори унувчан, касалликлардан холи, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғларидан ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Пиёз экиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдалангач, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати. Пиёз уч муддатда – эрта баҳорги, ёзги-кузги ва тўқсонбости қилиб экилади. Баҳорги муддатда пиёз уруғи жанубий вилоятларда 5–25 январ, марказий минтақада жойлашган вилоятларда 20 феврал–10 март, шимолий минтақаларда 5–25 март, тўқсонбости муддатда марказий минтақада жойлашган вилоятларда 15 ноябр–15 декабр ва шимолий минтақаларда 1 ноябр–1 декабрда, ёзги-кузги муддатда шимолий минтақаларда 15 август–1 сентябр, бошқа вилоятларда 15 август–10 сентябрда экилади. Пиёз уруғи 10 сотих майдонга баҳорги муддатда 1,2–1,5 кг, ёзги-кузги ва тўқсонбости муддатда 2 кг гача сарфланади. Ернинг нишабига қараб қатор оралари 70–90 см ли пушталарга уч-тўрт қатор лентасимон усулда экилади. Уруғлар тупроққа 1,5–2 см чуқурликда кўмилади. Уруғлар сепилгандан кейин хаскаш билан тупроқ усти аралаштирилади.

Парваришлаш. Пиёзни баҳорда экиш учун жўяклар кузда олиб кўйилади. Ёзги-кузги ва тўқсонбости муддатларда пиёз ўртаги, ёзги сабзавот, картошка ҳамда ғалладан кейин экилади. Пиёз икки-уч марта - дастлаб ўсимликларнинг бўйи 6–8 см га етганда, иккинчи марта боғлаб чиқариладиган товар ҳолига келганда ўтоқ ва ягана қилинади. Қатор оралари 15–16 см чуқурликда юмшатилиб бегона ўтлар йўқотилади.

Ўғитлаш. Пиёз попук илдизли сабзавот бўлиб, илдиз тизими асосан тупроқнинг устки қисмига яқин жойлашган. Шунинг учун у ернинг устки қисмида асосий озика элементларни кўп бўлишини талаб қилади. Бўз тупроқларда ҳар 10 сотихга ўртача 30 кг азот, 22 кг фосфор ва 9 кг калий бериш керак. Ўтлоқи, ўтлоқи-ботқоқ тупроқларда эса 25 кг азот, 20 кг фосфор ва 8 кг калий беришни тақозо этади. Кам шўрланган, тупроқ бонитети паст бўлган ўтлоқи тақир, тақир тупроқларда пиёз етиштирилганда 32 кг азот, 22 кг фосфор ва 10 кг калий бериш керак.

Сугориш. Ниҳоллар униб чиқаётган ва пиёз боши шаклланаётган даврда экиннинг сувга талаби айниқса ошади. Фақат ўсув даврининг охирида ва пиёз бошлари етилган пайтдагина ўсимликнинг сувга бўлган талаби бир оз камаяди. Сизот суви чуқур жойлашган бўз тупроқли ерларда баҳорнинг охири ёзнинг бошларида пиёз ҳар 7–10 кунда суғорилади. Пиёзбоши тўлиқ шакиллангандан кейин экин 12–14 кун оралатиб икки марта суғорилади ва йиғиб-териб олишга бир ой қолганда суғориш тўхтатилади. Сизот суви яқин бўлган жойларда пиёзни ўсув даврида 7–9 марта суғориш лозим.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Пиёз пашшаси, тамаки трипси, кузги тунлам ва бошқа зараркунандаларга қарши курашда 10 сотихга препаратлардан Каратэ 5% эм.к. (30–40 мл), Моспиан 25% н.кук. (25–30 мл), касалликлардан сохта ун шудринг, илдиз чириш, мозаика, сарғайиш, бўғин чириш касалликларига қарши 1 фоизли Бордо суюқлиги (мис сульфати бўйича 6–8 кг/га) билан ишлов берилади, 10–15 кунда қайта ишлов берилади. Топаз 10% эм.к. (12,5–15 мл) ёки Курзат Р н.кук. (200–250 г) препаратларини 60 литр сувда аралаштириб пуркаш тавсия қилинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Пиёз поялари ётиб қолганда пиёз бошлари етилган деб ҳисобланади. Пиёз бошлари ковлаб ёки пояси билан бирга йиғиб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 1,4 кг пиёз уруғига 180 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1684600 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 800 сўмдан сотилганда 4 млн. 400 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 715 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

КАРТОШКА ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Картошка – озиқ овқат, ем-хашак ва техник аҳамиятга эга универсал экиндир. Уни иккинчи нон деб юритилади.

Картошкadan 500 дан зиёд турли мазали таомлар тайёрланади. Картошка туганаги-қайта ишлайдиган спирт, крахмал, декстрин, глюкоза, каучук ва бошқа саноат тармоқлари учун хом ашё ҳисобланади. Картошкadan олинадиган спирт тиббиётда, крахмал эса қоғоз, тўқимачилик ва озиқ-овқат саноатларида алмашинмайдиган, тенги йўқ маҳсулотдир.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Картошканинг Ўзбекистон Республикаси Давлат реестрига 63 та нави киритилган. Эртапишар навлардан Латона, Фреско, Ред Скарлет, ўртаги-эртаги Кондор, Марфона, Романо, Курода, Санте, Диёра, ўртапишар Тўйимли, Умид, Кўк сарой, Серҳосил, Аладин, Аринда, Арнова, ўртаги-кечки Ақроб, Мондиал, Диамант, Пикассо ва бошқаларни экиш тавсия этилади.

Уруғ танлаш. Картошкadan юқори ҳосил олиш, ҳосил сифатини яхшилаш ва эрта етилишини таъминлаш учун уни ундирилган туганакларидан экиш керак. Ундирилган туганакларни баҳорги муддатларда экиш ундирилмаган туганакларни экишга қараганда ҳосилдорликни 12–15% ошириб, 10–15 кун эрта пишишига имкон беради. Маҳаллий шароитда тайёрланган уруғлар ундириш хоналарига экишдан 30–35 кун олдин, четдан келтирилган уруғликлар 20–25 кун илгари қўйилади. Ундириш хонасида ёруғлик ва 18–22°C даража иссиқ ҳарорат яратилиши лозим. Уруғликлар майда йириклигига қараб (40–60, 60–80, 80–100 г) саралаб ундириш хонасининг полларига, сўкчакларга (стеллаж) 2–3 қатламдан оширмай ёки 12–20–25 кг ли яшиқларга қўйиш лозим. Оғирлиги 100 г дан катта бўлган туганакларни экиш учун икки-уч бўлакка бўлиниб экилади. Картошка ҳосилдорлигини оширишда экиладиган уруғлик туганакларнинг йириклиги, шакли ва бошқа белгилари эътибор бериш муҳим тадбир ҳисобланади.

Ер тайёрлаш. 1 сотихга 250–300 кг (10 сотихга 2,5–3 т) тоза, чириган гўнг солинади. Тупроқ белкуракда 18–20 см чуқурликда юмшатилади ёки кетмон билан чопилади. Катта кесаклар майдаланади ва ер текисланади. Туганакларни экиш учун қатор оралари 70–90 см ли эгатлар олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Картошка баҳорги муддатда жанубий вилоятларда 15 феврал–1 март, марказий минтақада жойлашган вилоятларда 25 феврал–10 март, шимолий минтақаларда 10–20 мартда экилади. Ёзги муддатда жанубий вилоятларда тезпишар навлар – 10–20 июл; ўртапишар навлар – 5–20 июл; кечпишар навлар 20–30 июн; марказий минтақада жойлашган вилоятларда тезпишар навлар – 10–20 июл, ўртапишар навлар – 10–30 июн, кечпишар навлар 10–20 июнда экилади. Шимолий ҳудудларда тезпишар навлар – 20–30 июн, ўртапишар навлар – 15–25 июн, кечпишар навлар – 5–10 июнда экилади. Картошка туганаклари (уруғлиги) 5–8 см чуқурликка экилади ва ҳар 1 сотих 30–35 кг уруғлиги сарфланади.

Картошка олдиндан тайёрлаб қўйилган майдонга қўлда кетмон билан 70x30 ёки 90x25 см схемада экилади.

Парваришлаш. Туганаклар тўлиқ униб чиққунча об-ҳаво ва ер шароитига кўра 1–2 марта суғорилади. Суғориш натижасида бегона ўтлар ҳам жадал ўсиб чиқа бошлайди. Уларни йўқотиш мақсадида суғоришдан 3–5

кун ўтгач, қатор оралари ва эгатларнинг устки қисмига қўлда кетмон билан енгил чопиқ қилинади. Улар ердан тўлиқ униб чиққандан кейин 20–25 кун ўтгач, ўсимликларга биринчи комплекс ишлов берилади. Қатор оралари 15–16 см чуқурликда, ўсимликдан 10–12 см ҳимоя масофаси қолдирилиб юмшатилади ва бегона ўтлардан тозаланади. Шундан сўнг ўсимликларни биринчи марта азотли ўғит (50%) билан озиқлантириб, кейин қондириб суғориш тавсия этилади. Иккинчи комплекс ишлов биринчи ишловдан 25–28 кун ўтгач ёки ўсимликлар ёппасига ғунчалайдиган даврда амалга оширилади. Картошка баҳорда экилганида ўсув даври ҳавонинг салқин ва тупроқнинг сернам пайтига, ҳосил тўплаш даври эса ёзнинг айна қизий бошлаган вақтига тўғри келади. Шунинг учун ҳам эртаги картошкани ҳосил тўплаш (туганаклаш) пайтида ҳар 5–6 кунда 1 сотих 4–4,5 м³ меъёрда суғоришни талаб қилади. Кечки картошка ўсув даврида 8–10 кун оралатиб бир меъёрда суғорилади. Ҳосилни йиғиб-териш олишга 2–3 ҳафта қолганда сув бериш тўхтатилади.

Ўғитлаш. Картошканинг миинерал ўғитларга бўлган талаби юқори. Шу боис бу экинни ўстиришда 1 сотих майдонга соф ҳолда 2,2 кг азот, 1,7 кг фосфор, 1,1 кг калий бериш керак.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Картошка ўсимлигини колорадо қўнғизи ва картошка куяси кўп зарарлайди. Колорадо қўнғизи пайдо бўла бошлаганда уни қўлда териш чикиш тавсия этилади. Қўнғизлар кўпайиб тухум қўя бошлагандан кейин кимёвий препаратлар қўлланилади. Бунда 10 сотих майдонга Каратэ 5% к.э. (10 мл), Моспиан 20% н.к. (20–25 мл), Суми-альфа 5% к.э. (50 мл) препаратлари 60–70 литр сувда яхшилаб аралаштирилиб пуркалади. Картошка куясига эса Кораген 200 к.э (хлорат-ранилипрол) -0,15-0,20 л/га (10л сувга 1,5-2мл) ва Эмафос 42% к.э. (эмафектин бензоат+хлорпирифос) - 0,6-0,8 л/га (10л сувга 6-8мл) қўллаш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Картошка туганаклари 25–30 см чуқурликда шаклланади, шунинг учун кетмон ёрдамида чуқурроқ ковлаб олинади. Ковлаш даврда тупроқ нам бўлиши лозим. Шунда картошкаларни бешикаст йиғиштиришга эришилади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 300 кг уруғлик картошка 2500 сўмдан 750 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1399050 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми 2000 сўмдан сотилганда 4 млн. 460 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 3 млн. 61 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ШОЛҲОМ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Шолғом илдизмеваси хомлигича, қовурилган, димланган ва қиймаланган ҳолда истеъмол этилади, шунингдек чорвага берилади. У углеводлар, оксиллар, витаминлар ва минерал тузларга ниҳоятда бой.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Наманган маҳаллийси, Самарқанд маҳаллийси, Муяссар навлари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган шолғом уруғи тоза, юқори унувчан, касалликдан холи, ўртача катталиқда, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Шолғом экиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. 1 сотих ерга 200 кг (10 сотихга 2 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда чириган гўнг ва минерал ўғитлар билан аралаштирилиб юмшатилади. Йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Шолғом асосан ёзда экилади. Шолғом уруғи марказий минтақа ва водий ҳудудларида 1–15 августда, шимолий ҳудудларда 25 июл–10 август, жанубий минтақаларда 20 август–20 сентябрда сепилади. Шу билан бирга эрта ҳосил олиш учун шолғом уруғини феврал ойининг охирларида сочма ҳамда уч-қатор (лентасимон) қилиб экиш мумкин. Ҳар икки усулда ҳам эгат ораси 70 см олинади. Уруғ қўлда сепилади. Ҳар 1 сотих ерга 25–30 г шолғом уруғи сарфланиб, 1,5 см чуқурликка экилади. Тупроқ хаскаш билан тирмаланиб уруғлар кўмилади.

ДИҚҚАТ! Шолғом, редиска, турп, сабзи, кўкатлар, бодринг, помидор, бақлажон, қалампир, ош лавлаги, пиёз экинларининг майда уруғларини сувда намлаб, кул, қум ёки қуруқ гўнг билан аралаштиринг, яъни гўлакланг. Гўлакланган уруғлар яхши сочилади, тупроқ юзасига бир текис тушади, сарфи эса камаяди.

Парваришлаш. Ниҳоллар униб чиққандан сўнг тезда ўтоқ ва ягана қилинади. Биринчи ягана уруғ ердан униб чиқиши билан, иккинчиси 2–3 барг чиқаргандан кейин ўтказилади. Бунда туп ораси 10–12 см кенгликда қолдирилади. Қатор ораларини ва ўсимлик атрофини қўлда ёки кичик кетмон билан 15–16 см чуқурликда юмшатиб туриш лозим. сув бериб бориш керак. Ўсув даври мобайнида 10–12 марта суғорилади. Ҳар икки-уч суғоришдан сўнг қатор оралари юмшатилиб бегона ўтдан тозаланади.

Ўғитлаш. Шолғом экилган майдон бегона ўтлардан тозаланиб, ягана қилингандан сўнг ўғитланади. Бунда 1 сотихга соф ҳолда сульфат аммоний – 2 кг, аммофос – 1,5 кг, калий хлор – 0,5 кг меъёрда солинади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Зараркунандалардан тузунбурун, шира, барг бургалари, касалликлардан ун-шудринг ва оқ чириш кўп кузатилади. Зараркунандаларга қарши 10 сотих майдонга – ДВА-трин 10% эм.к. 40 мл, Моспилан 20% н.кук. 25–30 г меъёрда қўлланилади. Касалликларга қарши –Превикур 72,2% с.э.к. 150 мл, Курзат Р н.кук. 200–250 г, Ридомил голд 68% с.д.г. 200–250 г ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини 60–70 литр сувга тайёрланган аралашмасини пуркаш яхши самара беради.

Ҳосилни йиғиштириш. Экин совуққа чидамли бўлсада, илдизмевани тупроқ музлаб қолмасдан олдин йиғиб олиш керак. Ўртача катталиқдаги шолғомнинг сифати юқори бўлади. Бироқ, ҳосил илдизмевалар диаметри 7–10 см бўлганда ҳам йиғиб олиниши мумкин.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 200 г шолғом уруғига 40 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 500600 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 500 сўмдан сотилганда 1 млн. 250 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 750 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ТУРП ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Турп илдизмеваси углеводлар, витаминлар, ферментлар, ҳушбўй моддалар ва минерал тузларга бой бўлиб, у инсон организми жигар, буйракни тозалайдиган пархез маҳсулот ҳисобланади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Турпни Андижон–9, Марғилон маҳаллийси, дайкон ёки япон турпининг Содиқ ва Куз ҳадяси навлари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган турп уруғи унувчанлиги юқори, касаллик юқмаган, ўртача катталиқда, бутун (синмаган), зарарланмаган бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Дала ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 200 кг (10 сотихга 2 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда чириган гўнг ва минерал ўғитлар билан аралаштирилиб юмшатилади. Йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Турп асосан ёзда экилади. Турп уруғини марказий минтақада жойлашган ва водий вилоятларида 1–15 августда, шимолий ҳудудларда 25 июл–10 август, жанубий минтақаларда 20 август–20 сентябрда сочма ҳамда қаторлаб (лентасимон) усулда экиш мумкин. Ҳар

икки усулда ҳам эгат ораси 70 см олинади. Уруғ қўлда сепилади. Ҳар 1 сотихга 50–60 г турп уруғи сарфланиб 1,5 см чуқурликка экилади. Тупрок хаскаш билан тирмаланиб аралаштирилади.

Парваришлаш. Ниҳоллар униб чиққандан сўнг тезда ўтоқ ва ягана қилинади. Биринчи ягана уруғ ердан униб чиқиши билан, иккинчиси 2–3 барг чиқарганда ўтказилади. Бунда туп ораси 10–12 см кенгликда қолдирилади. Қатор ораларини ва ўсимлик атрофини қўлда ёки кичик кетмон билан 15–16 см чуқурликда юмшатиб туриш лозим. сув бериб бориш керак. Ўсув даври мобайнида 10-12 марта суғорилади. Ҳар икки-уч суғоришдан сўнг қатор оралари юмшатилиб бегона ўтдан тозаланади.

Ўғитлаш. Турп экилган майдон бегона ўтлардан тозаланиб, ягана қилингандан сўнг ўғитланади. Бунда 1 сотих ерга соф ҳолда сульфат аммоний – 2 кг, аммофос – 1,5 кг, калий хлор – 0,5 кг меъёрда солинади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Турп зараркунандалардан – узунбурун, шира, барг бургалари, касалликлардан – ун-шудринг ва оқ чириш катта зарар етказиши. Зараркунандаларига қарши 10 сотих ерга Моспилан 20% н.к.к. 25–30 г меъёрда қўлланилади.

Касалликларга қарши – 72,2% с.э.к. Пенко 10% к.э. (100 г/л), Курзат Р н.к.к. 200–250 г ёки 1 фоизли Бордо суюқлигининг 60–70 литр сувда тайёрланган аралашмасини пуркаш яхши самара беради. Бу кимёвий препаратларни мутахассислар назоратида қўллаш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ҳосил октябр-ноябр ойларида қаттиқ совуқлар бошлангунча йиғиб олинади, сараланади, сақлашга ёки сотишга тайёрланади. Ҳосилни йиғиш, саралаш ва ташиш вақтида илдизмваларини уринтирмасликка, шкастламасликка ҳаракат қилиш керак, чунки зарарланган илдизмвалар яхши сақланмайди.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 500 г турп уруғига 80 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 625400 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 500 сўмдан сотилганда 1 млн. 500 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 1 млн. 430 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ОҚ БОШ КАРАМ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Оқбош карам йил давомида янгилигича ва қайта ишлаб истеъмол қилинади. У парҳез ҳамда даволаш хусусиятига эга. Уни юраги

касаллар, семиз одамлар, касалга дучор бўлганлар истеъмол қиладилар. Шарбати ошқозон яллиғланишини даволашда қўлланади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Оқ бош карамни эртапишар Фарао F₁, Назоми F₁, Парел F₁, Июнская, ўртапишар Саратони, Тошкент–10, Термез–2500, кечпишар Шарқия–2, Ўзбекистон судяси нав намуналари экилади.

Кўчат танлаш. Эрта баҳор ва ёзги муддатларда экиладиган оқ бош карам кўчатлари 30–40 кунлик, барглари тўқ яшил, илдизлари бақувват ривожланган ва соғлом бўлиши лозим. Далага экиш пайтида кўчатларда 6–7 та чинбарг бўлиши керак.

Ер тайёрлаш. Ер майдони ўтмишдош экинлар қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. 1 сотих ерга 200–250 кг (10 сотихга 2–2,5 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 25–30 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланади, яхшилаб текисланади, суғориш эгатлари олинади. Эртаки карам учун ер кузда экишга тайёрлаб қўйилади.

Экиш муддати ва схемаси. Карамни 3 хил муддатда экиб, парваришlash мумкин. Эртаки карам кўчатини Республикамизнинг жанубий вилоятларида 10–12 феврал, ўрта муддатларда 10–12 май, кечки муддатларда 1–15 август; марказий минтақада жойлашган ҳамда водий вилоятларида эртапишар навларнинг кўчатини 25 феврал – 10 март, ўртапишар навларни 15 апрел – 1 май, кечпишар навларни 15 июн – 10 июл; шимолий худудларда эртапишар навларнинг кўчатини 15–30 март, ўртапишар навларни 1–15 апрел, кечпишар навларни – 25 май – 5 июн ойларида экиш мақбул ҳисобланади.

Қатор оралари 70 см, ўсимликлар ораси 30 см қилиб экилади. Бунда 1 сотих майдонга 476 (10 сотихга 4760) туп ўсимлик жойлашади.

Парваришlash. Кўчат экиб бўлгандан кейин майдон кетма-кет суғорилади. Кўчат тутгандан сўнг эгатларнинг оралари, кўчатларнинг атрофи юмшатилади ва биринчи ўғит берилади. Иккинчи чопиқ экин суғорилгандан сўнг ўтказилади. Оқ бош карам икки марта чопиқ қилинади. Карамни озиклантириш учун 1 сотих майдонга 2 кг азот, 1,5 кг фосфор ва 0,7 кг калий солинади. Бўз тупроқли ерларда эртаги карамни 8–10 марта, сизот сувлари юза жойлашган ерларда 6–8 марта суғориш тавсия этилади.

Касаллик ва зараркундаларга қарши курашиш. Карам бити, карам куяси, карам оқ капалаги куртларига қарши биологик усулда олтинкўз, хонқизи кўнғизлари қўлланилади. Барг кемирувчи куртларга қарши трихограмма тухумхўри ва бракон энтомофаглари ишлатилади. Кимёвий усулда 10 литр сувга Циперметрин 25% эм.к. (16 мл/га), Долприд 200 г/л с.э.к. (10 мл/га) препаратларининг биронтасидан фойдаланилади. 10 сотихга 60–70 литр сувда тайёрланган аралашма ишлатилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Аҳоли томорқаларида экилган оқбош карам оддий узун пичоқ ёрдамида 2–3 дона барги билан қирқиб олинади. Ҳосил аввал саралаб, кейин ёппасига териб олинади. Эртаги карам сақлашга мойил

эмас, шунинг учун уни дархол истеъмолга чиқариш зарур. Вақтида йиғилмаган карамларнинг бошлари ёрилиб кетади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 4760 дона кўчат учун 476 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 871350 сўмни ташкил этади. Хосил нархи энг паст нархда бир килограми 500 сўмдан сотилганда 3 млн. 225 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 354 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

РЕДИСКА ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Редиска таркибида фитонцидлар, антибактериал хусусиятига эга бўлган моддалар бўлиб, улар ошқозон ичак йўлларини зарарсизлантиришда, организмни юқумли (инфекцион) касалликларга чидамлилигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Уни асосан янгилигича истеъмол қилинади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Редискани Краный великан, Дунганский 12-8, Лола, Майский местный, Эртапишар каби навлари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган уруғ тоза, юқори унувчан, касалликлардан холи, бутун (синмаган) ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Дала ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 200 кг (10 сотихга 2 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда чириган гўнг ва минерал ўғитлар билан аралаштирилиб юмшатилади. Йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати. Редиска қисқа кунли, сояга чидамли ўсимлик, ёруғлик етишмаса ҳам ўсаверади. У ўғитланган унумдор ерларга эрта баҳорда феврал охири–март бошларида, кўпинча бир неча муддатда ёки кузда – сентябр ойида экилади. Уруғ сепилгандан кейин хаскаш билан тупроққа аралаштирилади. Редиска ёзда экилмайди, чунки у ёз ойларида ўзаклаб кетади ва илдизмеваси ўз сифатини йўқотади. Уруғи экилиб, ниҳоллар пайдо бўлгандан жуда тезпишар навлари 25–30, ўртапишарлари 35–40 ва ўртачи кечки навлари 40–45 кун ўтгач етилади.

Парваришлаш. Ўсимлик 1–2 тадан чинбарг чиқарганда ягана ва бир йўла ўтоқ қилинади. Қатордаги ўсимликлар ораси тезпишар навлар учун 3–4 см, кечпишарларига эса 5–6 см. да бир тупдан қолдирилади. Баҳордаги

ёғингарчиликка қараб редиска 2–4 марта суғорилади, қатор оралари юмшатилиб, бегона ўтлардан тозаланади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Редиска касалликларга анча чидамли салқинсевар ўсимлик ҳисобланади.

Ҳосилни йиғиштириш. Редиска ҳосили илдизмевалари етилишига қараб 3–4 марта саралаб териб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 500 г редиска уруғига 100 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 540200 сўмни ташкил этади. Хосил нархи бир килограми энг паст нархда 1500 сўмдан сотилганда 2 млн. 250 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 195 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ПЕТРУШКА ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Петрушка Кўкатсабзавот экинларининг қадрланишига уларда дармондориларнинг, айниқса, аскорбин кислотаси, минерал тузлар (калий, натрий, калтсий ва бошқалар), хушбўй моддаларнинг мавжудлигидир, улар овқат таъмини яхшилаб, иштаҳани очиб, овқат ҳазм бўлишига ёрдам берадилар. Уларда оқсил, углеводлар ва органик кислоталар мавжуд. Улардан кўплари дориворлик хусусиятига эга.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Петрушкани Нилуфар, Сахарная, Новас каби навлари экилади.

Уруғ танлаш. Петрушка уруғи тоза, юқори унвчан, касалликлардан холи, бутун бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Кўкат экинлар учун юқори унумдор, механик таркибига кўра энгил, ва ўртача тупроқларни танлаш мақсадга мувофиқ. Ер ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 тонна) чириган гўнг солинади.

Петрушка қисқа муддатда етилишини инобатга олиб гўнг солиш билан бирга 1 сотих майдонга 1 кг азотли, 1 кг фосфорли, 0,5 кг калийли ўғит солиш зарур. Ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари (пол) олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Эртаги ҳосил олиш учун петрушка уруғлари кузда ёки эрта баҳорда экилади. Уруғлар эрта баҳорда 15 февралдан 10 мартгача сепилади. Кузда сентябрнинг иккинчи ярми–октябр ойида очик далага лентасимон усулда 2–3 қатор қилиб ёки сочма усулда экилади. Уруғ сарфи 1 сотихга 50–60 г. Уруғлар сепилгандан кейин хаскаш билан тупрокқа аралаштирилади.

Парваришлаш. Майсалар униб чиққандан 10–12 кун ўтгач биринчи марта ва 2–3 ҳафта ўтгач иккинчи марта ягана қилинади. Бунда ўсимликлар ораси 3–5 см бўлиши лозим. Ўсимликни парваришлашга – ўтоққилиш, қатор ораларини юмшатиш, суғориш ва минерал ўғитлар билан озиклантириш ишлари киради.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Петрушка касалликларга анча чидамли салқинсевар ўсимлик ҳисобланади.

Ҳосилни йиғиштириш. Бўйи 15–20 см га етган петрушка ўсимлиги эрта тонгда – кун нисбатан салқинлигида ўткир ўроқ билан ўриб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 500 г петрушка уруғига 150 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 615200 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 3500 сўмдан сотилганда 2 млн. 450 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 1 млн. 835 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

САЛАТ БАРГ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Салат кўп миқдорда органик кислоталарни айниқса олма, лимон ҳамда ароматик моддаларни мавжудлиги иштаҳани яхшилашга ва овқатни сингдирилишига имкон беради. Унинг таркибида фитонцидлар, антибактериал хусусиятига эга бўлган моддалар бўлиб, улар ошқозон ичак йўллари зарарсизлантиришда, организмни юқумли (инфекцион) касалликларга чидамлилигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Салат баргини Крупнокочанный, Кўк-шоҳ ва Айзберг каби нав намуналари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган салат уруғи тоза, юқори унувчан, касалликлардан ҳоли, бутун бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлик экиш олдидан илиқ сувда 3–4 соат ивйтиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Уруғ сепиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. 1 сотих ерга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда юмшатилади. Йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Баргли ва бош ўрайдиган салатлар уруғи очик далага эрта баҳорда – феврал охири–март ойининг бошида ва кузда – сентябрнинг иккинчи ярми–октябр ойида полларга ёки қаторлаб лентасимон усулида 2–3 қатор қилиб экилади. Айрим ҳолларда бу ўсимликлар кўчатидан ҳам экилади. Ленталар ораси 45–60 см, лентадаги қаторлар ораси 15 см бўлади. Бир сотихга баргли салат уруғи 40–50 г, бошли салатники 30–40 г миқдорда экилади. Сепилган уруғлар хаскаш билан тупроққа аралаштирилади.

Парваришлаш. Ниҳоллар униб чиққандан 10–12 кун ўтгач биринчи марта, 2–3 ҳафта ўтгач иккинчи марта ягана қилинади. Бунда барг салат тупларининг орасида 8–10 см, бошли салатда эса 12–15 см масофа қолдирилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Салат баргини кузги тунлам зарарлайди. Бунга қарши биолгик усулда энтомофаглар яъни фойдали хашоратларни қўллаш самарали. Салат касалликларига нисбатан чидамли салқинсевар ўсимлик ҳисобланади.

Ҳосилни йиғиштириш. Бошли салатнинг ҳосили 45–50 кундан кейин уларнинг етилишига қараб эрта тонгда, баргидан шудринг кўтарилгандан кейин бирин-кетин узиб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 4760 дона кўчат учун 840 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1871350 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи энг паст нархда бир килограми 5000 сўмдан сотилганда 11 млн. 225 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 9 млн. 378 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

УКРОП ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Укроп таркибида олма, лимон кислоталари ҳамда ароматик моддалари иштаҳа очувчи ва овқат хазм қилишда аҳамиятлидир. Унинг таркибида витаминлар айниқса С витамини кўп. Укропда фитонцидлар,

антибактериал хусусиятига эга бўлган моддалар бўлиб, улар ошқозон ичак йўллари зарарсизлантиришда, организмни юкумли (инфекцион) касалликларга чидамлилигини оширади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Укропни Ўзбекистон - 243 ва Ором навлари экилади.

Уруғ танлаш. Укроп уруғи тоза, юқори унувчан, касалликлардан ҳоли бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Уруғ сепиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан сифатли қилиб тозаланади. 1 сотих ерга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 т) чириган гўнг солинади.

Ўсимлик қисқа муддатда етилишини инобатга олиб, гўнг солиш билан бирга 1 сотих майдонга 1 кг азотли, 1 кг фосфорли, 0,5 кг калий солиш талаб этилади. Ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари (пол) олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Укроп уруғи кеч кузда (ноябрда), эрта баҳорда (мартда) ва август бошларида полларга ва пушталарга қалин қилиб сепилади. Бир сотихга 200–250 г (10 сотихга 2–2,5 кг) уруғ сарфланади. Тузлашга ишлатиш учун улар сийрақроқ сепилади ва 1 сотихга 100–120 г (10 сотихга 1–1,2 кг) уруғ сарфланади. Уруғлар лентасимон усулида 2–3 қатор қилиб ёки сочма усулда сепилади. Уруғлар сепилгандан кейин хаскаш билан тупроққа аралаштирилади.

Парваришлаш. Укроп уруғи секин униб чиқади (экилгандан кейин 15–20 кунда кўкара бошлайди). Укроп ўтоқ қилиш, қаторлар орасини юмшатиш ва бостириб суғориш йўли билан парвариш қилинади. Баҳорда экилган укроп 2 марта, ёзда экилганлари эса 3–4 марта суғорилади. Кўп суғориб юборилса ўсимликнинг пастки барглари сарғая бошлайди.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Укроп ўсимлигида ун шудринг касаллиги қисман зарарлайди. Унга қарши олтингугурт кукуни ва ИСО препаратини қўллаш мақсадга мувофиқ.

Ҳосилни йиғиштириш. Укропни барра ўтлигида фойдаланиш учун бўйи 10–15 см га етганда ўткир ўроқ билан ўриб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 500 г укроп уруғига 150 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 615200 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 3500 сўмдан сотилганда 2 млн. 450 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 1 млн. 835 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

КАШНИЧ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Кашнични барглари таркибида 200-400 мг% витамин С мавжуд. Кашничда ҳам органик кислоталарни айниқса олма, лимон ҳамда ароматик моддаларни мавжудлиги иштаҳани яхшилашга ва овқатни сингдирилишига имкон беради. Унинг таркибида фитонцидлар, антибактериал хусусиятига эга бўлган моддалар бўлиб, улар ошқозон ичак йўллари зарарсизлантиришда, организмни юқумли (инфекцион) касалликларга чидамлилигини оширади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Кашнични Орзу ва Янтар навлари кўпроқ экилади..

Уруғ танлаш. Кашнич уруғлари тоза, юқори унувчан, касалликлардан холи бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Кўкат экинлар учун юқори унумдор, механик таркибига кўра энгил,ва ўртача тупроқларни танлаш мақсадга мувофиқ. Дала ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. 1 сотихга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 т) чириган гўнг солинади. Ўсимлик қисқа муддатда етилишини инобатга олиб гўнг солиш билан бирга 1 сотих майдонга 1 кг азотли, 1 кг фосфорли, 0,5 кг калийли ўғит солиш талаб этилади. Ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланади, яхшилаб текисланади, суғориш эгатлари (пол) олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Эртаги кашнич уруғи 10–15 февралда, ўртагиси 15 апрелда, ёзгиси 15 июнда, кейингилари 15 августда, 15 октябрда ва тўқсонбости қилиб 25 ноябрдан 10 декабргача полларга қалин қилиб сепилади. Бир сотихга 100–120 г (10 сотихга 1–1,2 кг) уруғ сарфланади. Уруғлар лентасимон усулда 2–3 қатор қилиб ёки сочма усулда сепилади. Уруғ сепилгандан кейин хаскаш билан тупроққа аралаштирилиб устидан майда чириган гўнг сепилади.

Парваришлаш. Нам етарли бўлса уруғи 5–10 кунда униб чиқади. Асосий парвариши 1–2 марта ўтоқ қилиш, ўсимлик қалин жойларини бироз яганалаш ва 3–4 кунда суғоришдан иборат.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Кашнич касалликларга анча чидамли, салқинсевар ўсимлик ҳисобланади.

Ҳосилни йиғиштириш. Кашнич ердан униб чиққан кундан бошлаб 40–50 кунда истеъмолбоп бўлади. Аҳоли кашнични янги узулган барра ҳолида ва қуритилган ҳолда қишда ҳам ишлатади. Бу кўкат йил бўйи истеъмол қилинади. Унинг барра барглари 2–3 марта ўриб олиш мумкин. Бунда 1–1,5 см танаси қолдирилади, тегишли шароит яратилганда барги яна ўсиб чиқаверади. Вақтида ўриб олинмаса, уруғпоя ҳосил қилиб, истеъмолга ярамай қолади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 500 г уруғ учун 150 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 615200 сўмни ташкил этади. Хосил нархи бир килограми энг паст нархда 3500 сўмдан сотилганда 2 млн. 450 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 1 млн. 835 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

САБЗИ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Сабзи янгилигида ва пишириб истеъмол қилинади, консерваланади ва қуритилади. Сабзи шарбати болаларга озик сифатида берилади. Камқонликда, қонбосими касалликларида доривор сифатида фойдаланилади. Сабзи уруғидан эфир мойи, ликёр тайёрлашда ва атир-упа – косметика саноатида ишлатилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Сабзини эртапишар Мушак–195, Нурли–70, ўртапишар Мирзои сариқ–304, Мирзои қизил–228, Нант–4, Шантанэ–2461, Зийнатли каби навлари экилади.

Уруғ танлаш. Сабзи уруғи тоза, юқори унувчан, касалликлардан холи, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Сабзи органик моддаларга бой, ўтлоқи, қумоқ ёки соз тупроқларда яхши ўсади. Дала ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Мамлакатимизнинг жанубий вилоятларида баҳорги сабзи уруғи 15–28 февралда, ёзгиси 1–15 август, тўқсонбости муддатда 15–30 декабрда сепади. Марказий минтақада жойлашган ва водий вилоятларида баҳорги сабзи 1–15 март, ёзгиси 10 июндан-10 июлгача, тўқсонбости муддатда 10 ноябр–10 декабр, шимолий минтақаларда баҳоргиси 15–30 март, ёзгиси 10–20 июн, тўқсонбости муддатда 1–30 ноябрда 1,5–2 см чуқурликка экилади. Сабзини қаторлар оаси 70-90 см ли пушталарга уч қатор лентасимон усулда ёки сояма усулда экилади. Уруғ сарфи 10 сотихга 500–600 г. Сепилгандан уруғлар хаскаш билан тупроққа аралаштирилади.

ДИҚҚАТ! Сабзи, ош лавлаги, укроп, кашнич каби униб чиқиши қийин бўлган эртаки сабзавот уруғлари экилган жўяклар усти чириган курук гунг билан 1,5-2 см қалинликда мульчаланса, тупроқни қатқолоқдан сақлайди, ниҳолларнинг униб чиқиши анча тезлашади.

Парваришлаш. Сабзини парваришлаш жараёнидаги энг муҳим тадбирлардан бири – бу уруғни ердан текис ундириб олишдир. Сабзи уруғи 10-15 кунда униб чиқади. Сабзи униб чиқиши билан дарҳол бегона ўтлардан тозалаш ва ягана қилиш керак. Сабзи 2-3 марта ўтоқ қилинади яъни дастлабки сиёсимлик битта чинбарг чиқарганда, кейингилари эса 3–4 чинбарг чиқарганда ўтказилади.

Суғориш. Сабзининг илдизи яхши ривожланади, тупроққа чуқур таралади, барг юзаси унчалик катта эмаслигидан сувни кўп буғлантирмайди, аммо тупроқнинг бироз чуқур қатламидан нам тортиб олиш қобилиятига эга. Сабзи уруғини униб чиқиши учун уруғ суви берилади. Сизот суви чуқур жойлашган ерларда эртаги сабзи ўсув даврида 8, сизот суви юза далаларда эса 5–6 марта суғорилади.

Ўғитлаш. 10 сотих майдонга соф ҳолда 15 кг азот, 8 кг фосфор, 4,5 кг калий солиш керак. Ўтлоқи, ўтлоқи ботқоқ ерларда етиштирилганда соф ҳолда 12 кг азот, 7 кг фосфор, 4 кг калий бериш керак. Ўғитларни бериш муддатлари: фосфор ўғитини йиллик миқдорининг 75 фоизи билан калийнинг ҳаммаси шудгорлашда, фосфорнинг қолган қисмини бороналаб, эгат олишда бериш тавсия этилади. Азотли ўғитларнинг ўсув даври мобайнида иккига бўлиб берилади.

Касаллик ва зараркундаларга қарши курашиш. Кўп йиллик бегона ўтларга қарши кузда 10 сотихга Галомекс 104 г/л эм.к. препарати солинади. Бир йиллик ўтларга қарши экишдан олдин 50 фоизли Гезагард препаратини 200–300 граммдан, бегона ўтлар уруғи ердан ўнгунга қадар қўлланилади. Сабзи ўсимлиги ун шудринг касаллини билан қисман касалланади. Унга олтингугурт кукуни ва ИСО препаратини қўллаш самарали.

Ҳосилни йиғиштириш. Сабзи илдизмевасининг диаметри 1,5-2 см бўлганда ковлаб олинади. Такрорий муддатда экилган сабзи ҳосили қаттиқ совуқ тушмасдан йиғиштириб олинади, акс ҳолда мевалар мазасини йўқотади ва узоқ сақланмайди. Сабзини ҳосили сараланади ва сақлаш учун ҳамда бозорда сотиш учун ажратилади. Илдизмевалар иложи борича шикастланмаслиги зарур акс ҳолда сақлашга яроқсиз бўлиб қолади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 600 г сабзи уруғига 100 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 716800 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 500 сўмдан сотилганда 2 млн. 950 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 233 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ОШ ЛАВЛАГИ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Лавлаги озиқ-овқат сифатида йил давомида ишлатилади. Баҳорда овқатга ёш барглари ва илдизлари, ёзда ва кузда меваси фойдаланилади. Тўйимлилиги жиҳатдан лавлаги бир қатор сабзавотлардан устун туради. Органик кислотага бой сабзавотлар орасида лавлаги фосфор ва калий сақлаш бўйича биринчи ўринни эгаллайди.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Ош лавлагини маҳаллий Диёр, нави ва чет элнинг Бордо –237, Бикорес, Боро F₁, Пабло F₁ дурагайлари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган уруғи тоза, юқори унувчан, касалликлардан холи, бутун (синмаган), вазндор бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади

Ер тайёрлаш. Уруғ сепиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан сифатли қилиб тозаланади. 1 сотих ерга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 тонна) чириган гўнг солинади. Тупроқ 20–25 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланади ва яхшилаб текисланиб, суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Ош лавлаги уруғи уч муддатда экилади: баҳорги, ёзги ва кеч кузги (тўқсонбости). Ёзги муддатда жанубий ҳудудларда 1–10 август, марказий ҳудудларда 5–30 июн, шимолий ҳудудларда 1–10 июнда экилади. Баҳорги муддатда жанубий ҳудудларда 15 феврал–1 март, марказий ҳудудларда 1–15 март ва шимолий ҳудудларда мартнинг учинчи ўн кунлиги – апрелнинг биринчи ўн кунлигида экилади. Тўқсонбости муддатда марказий минтақада жойлашган вилоятларда 10 ноябр–10 декабр ва шимолий минтақаларда 1 ноябр–10 декабрда экилади. Уруғ сарфи баҳорги ва ёзги муддатларда 1,4–1,6 кг, тўқсонбости муддатда 1,6–1,8 кг сарфланади. Экиш схемаси қаторлар ораси 70 см га 2-3 қатор лентасимон усулда ўсимликлар ораси 8-10 см қилиб экилади. Айрим ҳолларда сочма усул қўлланилади. Уруғлар сепилгандан кейин хаскаш билан тупроққа аралаштирилади.

Парваришлаш. Ош лавлаги 2–3 марта чопиқ ва ўтоқ қилинади. 10 сотих майдонга 15–20 кг азот, 10–15 кг фосфор, 8–10 кг калий солинади. Суғориш экиш муддати, тупроқнинг механик таркиби, сизот сувининг жойлашиш чуқурлигига қараб 8–12 марта ўтказилади. Лавлаги уруғлари 4–5 °С да униб чиқа бошлайди, ўсиб-ривожланиши учун энг қулай ҳарорат 20–25 °С. Лавлаги совуқ (-2–3 °С) ва юқори ҳарорат таъсирига чидамли. Тупроқда нам етарли даражада бўлганда юқори ҳосил беради.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Ширалар ҳамда лавлаги узунбурун зараркунандаларига қарши курашишда ерларни кеч кузда чуқур қилиб ҳайдаш, 10 сотихга Каратэ 5% эм.к. (0,2 л/га), Маспиан %

н.кук. (15–25 мл/га), Перфекто 17,5% сус.к. (0,2-0,3 л/га) препаратларининг биронтасини 60 литр сувда аралаштириб пуркаш тавсия қилинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ош лавлаги илдизмевасининг диаметри 3-3,5 см бўлганда қовлаб олинади. Такрорий экилган ош лавлаги ҳосили қаттиқ совуқ тушмасдан йиғиштириб олинади, тўқсонбости муддатда экилган ош лавлаги ҳосили май июн ойида йиғиб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 200 г уруғига 50 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 576500 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 1000 сўмдан сотилганда 4 млн. 150 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 3 млн. 573 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

БОДРИНГ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Бодринг меваси асосан 7-10 кунлигида янги узилган ҳолида истеъмол қилинади. Уни маринадлаб ва консервалаб ҳам ишлатилади. Бодринг меваси иштаҳани очади ҳамда бошқа овқатларни ҳазм қилишга ёрдам беради. Ундан косметологияда ҳам фойдаланилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Бодрингни Ранний–645, Ўзбекистон–740, Наврўз, Омад, Талаба ва чет эл дурагайларидан Алиби, Астерикс, Регал, Аякс, Суперина каби нав намуналари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган бодринг уруғи тоза, унувчанлиги юқори, касалликлардан холи, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлар экиш олдидан илиқ сув ёки ўсишни бошқарувчи моддалардан бирида 10–12 соат давомида ивитиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Бодринг учун унумдор, гумус миқдори юқори бўз ва ўтлоқи бўз тупроқларга экиш мақсадга мувофиқ. Уруғ экиладиган майдонлар ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан яхшилаб тозаланади. 1 сотихга 200 кг (10 сотихга 2 тонна) чириган гўнг солинади. Чириган гўнг билан биргаликда минерал ўғитлар солинади. Тупроқ 30–35 см чуқурликда чириган гўнг ва минерал ўғитлар билан аралаштирилиб юмшатилади. Йирик кесаклар майдалангач, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Эртаги бодринг жанубий минтақаларда очик майдонларда 1–10 апрелда, марказий минтақада жойлашган ва водий

вилоятларида 10–20 апрелда, шимолий минтақаларда 20–30 апрелда; ўртаги муддатда жанубий вилоятларда 20 апрел–5 май, марказий минтақада жойлашган вилоятларда 1–10 май, шимолда 1–15 май, кечки бодринг жанубда 10–20 июлда, марказий минтақаларда 15–30 июн, шимолий минтақаларда 15–25 майда экилади. Эртаги маҳсулот етиштириш учун 70+140/2x40 см схемада уруғ экилади. Бунда қаторлар ораси 70 см, пушларал ораси 140 см ва ўсимликлар оралиғи 40 см ни ташкил этади. Уруғлар қўлда 4–5 см чуқурликка экилади. Уруғ сарфи 1 сотихга 20–30 г (10 сотихга 200–300 г).

Парваришлаш. Униб чиқиб ниҳоллар пайдо бўлганда биринчи ва 2-3 чинбарг пайдо бўлгандан кейин эса иккинчи марта ягана қилинади. Қатор ораларини қўл кучи ёрдамида кетмон билан 15–16 см чуқурликда ўсимлик атрофи билан юмшатиб туриш, минерал озика ва сув бериб бориш керак. Сувга талабчанлиги жиҳатдан бодринг сабзавот экинлари орасида биринчи ўринда туради. Найчалаш ва меваси етила бошлаган даврда бодринг сувни айниқса кўп талаб қилади. Ўсув даври мобайнида сизот сувлари яқин жойларда 8-9 марта сизот сувлари чуқур жойлашган майдонларда эса 12-14 марта суғорилади. Хар икки-уч суғоришдан кейин қатор оралари 15–16 см чуқурликда юмшатиб борилади.

Ўғитлаш. 1 сотих ердаги бодринг соф ҳолда 5,8 кг сульфат аммоний, 2,2 кг аммофос, 1,5 кг калий хлор ўғитлари билан озиклантирилади. Бодрингни озик моддаларга талаби юқори. Ўсув даври давомида 1-2 марта кўшимча Гуммат принт, Рослин ва Нитролин каби моддалар билан озиклантирилади.

Касаллик ва зараркундаларга қарши курашиш. Бодринг уруғларини 1 кг га 2 фоизли 34% Витавакс, 1,5% ли 60,7% Превикур билан ишлов беришайрим касалликларни олдини олади.

Бодрингни пашшалар, ширалар, трипслар, оққанот кўпроқ зарарлайди. Ўсимликнинг ўсув даврида 10 сотих ерга хашоратларга қарши ҳосилни йиғишдан 20 кун олдин икки марта Атилла супер 10% м.к. ёки Моспилан 20% н.кук. (25–30 г) сепилади. Антракноз, пероноспороз, аскохитоз, доғланишлар, бактериоз ва ун шудринглар касалликларга қарши Колосаль Про м.к. (200–300 г/л), Пинко 10% эм.к. (0,25 л/га), Курзат Р н.кук. (200–250 г) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини қўллаш мумкин. 60–70 литр сувга таёрланган аралашма ишлатилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Бодринг мевалари 5 см дан катта бўлгандан бошлаб ҳосили йиғиб олинади. Ҳосил хар 2-3 кунда бир терилади. Йиғим-терим жараёнида ўсимлик палакларига зарар етказмаслик лозим. Вақтида териб олинмаган ҳосил сарғайиб кетади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 200 г уруғ учун 30 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 645000 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нарҳда 2000 сўмдан сотилганда 6 млн. 200 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 5 млн. 555 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ПОМИДОР ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Помидор меваси янги узилган ҳолида ҳамда тузланган, маринадланган, турли салатлар ҳолида истеъмол қилинади. Помидор ҳосилининг ярми шарбат, пюре, паста, соус сифатида қайта ишланади. Помидорнинг меваси тўйимли мазали ва шифобахш хусусиятларга эга.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Помидорни эртапишар Дўстлик, Сахий, Шафақ, Севара, ўрта-эртапишар Тошкент тонги, ўртапишар ТМК-22, Ўзбекистон-178, Сурхон-142, Баҳодир, Шарқ юлдузи, Ситора, кечпишар Намуна-70, Дони 2000 навлари экилади.

Кўчат танлаш. Уруғ экишдан олдин вирус касалликларига қарши 48 соат давомида 50–52 °С ва 24 соат 80°С қиздирилса, кейин 3 минут 5 фоизли шўр сувда ивитилса яхши натижа беради. Помидор кўчатлари 40–45 кунлик, пояси ва илдизлари бақувват ривожланган, 6-7 чинбаргларга эга бўлган, тўк яшил, соғлом бўлиши лозим.

Ер тайёрлаш. Помидор экиш режалаштирилган ерларни тайёрлаш ишлари куз ойларидан бошланади. Хосилдан бўшаган майдондаги ўсимлик қолдиқлари тозаланиб, маҳаллий ўғит сочиб чиқилади. Ер майдони 28–30 см чуқурликда юмшатилади. Эрта баҳорда ер 14–16 см чуқурликда юмшатилади. Йирик кесаклар хаскаш ёрдамида майдаланиб бир йўла ер текислаб олинади, кейин 70 см ёки 90 см қатор оралиғида экиш учун эгатлари тортиб чиқилади.

Экиш муддати ва схемаси. Помидор кўпинча кўчатида экиб ўстирилади. Кўчатлар жанубий вилоятларда эртаги навлар мартнинг III ўн кунлигида, ўрта ва кечпишар навлар апрелнинг I–II ўн кунлигида; марказий минтақада жойлашган вилоятларда эртапишар навлар апрелнинг I ўн кунлигида, ўрта ва кечпишар навлар апрелнинг II–III ўн кунлигида ҳамда майнинг I–II ўн кунлигида экилади. Помидорнинг эртапишар ва ўртапишар навлари очик далаларда 70x40 см ва 90x30 см схемада экилади. Экилгандан сўнг кўчатлар албатта суғорилади. 1 сотих майдонга экиш схемасига қараб 280–570 та кўчат сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликларга биринчи ишлов бериш кўчатлар тутиб олгач, яъни экилганидан 10–12 кундан кейин бошланади. Бунда эгатлар ичи, пушта ва қатордаги кўчатлар ораси енгил чопиқ қилиниб юмшатилади. Енгил чопиқдан сўнг 12–15 кун ўтгач, суғорилади ва озиклантирилади. Помидорни ўсув даврида 3-4 марта қўлда чопиқ қилинади. Помидор сувга талабчан ўсимлик бўлиб, сизот суви чуқур жойлашган ерларда ўсув даври мобайнида

18–20, сизот суви юза жойлашган ерларда 12–15 марта суғорилади. Сизот суви чуқур жойлашган ерларда ҳосил етилгунча ҳар 8–12 кунда, ҳосил ёппасига пишганда эса 5–7 кунда суғорилади. Куз бошлангандан кейин экин камроқ суғорилади. Помидор қийғос пишганда ёрилиб кетмаслиги учун навбатдаги ҳосил териб олингандан кейин сув берилади.

Ўғитлаш. Помидор етиштиришда соф ҳолда 1 сотих майдонга 7,6 кг сульфат аммоний, 2,6 кг аммофос, 1,6 кг калий хлор ўғитлари берилади. Помидор кўшимча озиклантирилади, бунда оксигумат, гуммат натрий рослин каби моддалар билан баргидан озиклантирилса, ўсимликни ривожланиши ва ҳосилдорлиги ортади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Агротехник тадбирлардан бири алмашлаб экишга амал қилиш, уруғни экишга тайёрлашда ишлов бериш уларни вирусли ва бактериал касалликлардан холи қилишдир.

Помидорда асосий зараркунандаларидан помидор куяси, шира, оққанот, трипс, занг канага қарши 10 сотихга Перфекто 17,5 сус.к. (20-30 мл), Каратэ 5% эм.к., Моспиан 20% н.кук. (25–30 г), Кораген 200 к.э (хлорат-ранилипрол) - 10л сувга 1,5-2 мл ва ғўза тунламга Аваунт 15% эм.к. (40 мл), Тайшин с.д.г. (10–12 г) препаратлари қўлланилади.

Биологик усулда куя, кузги тунлам ва ғўза тунлами тухумига қарши трихограмма (ҳар бир авлодга 1 г. дан 3 марта); куртларига қарши (бракон 100 дона), сўрувчи зараркунандаларга қарши олтинкўз, оққанотга қарши энкарзия, макролофис энтомофаглари қўлланилади. Занг канага қарши олтинкўз энтомофаги яхши самара беради.

Касалликлардан фитоптороза, ун шудринг, фузариоз ва вертициллийоз сўлиш, мозаика, столбур учрайди. Ун шудрингга қарши Лотос 10 % эм.к (30 мл, 10 сотих майдонга), фитоптороз, альтернариозга Курзат Р н.кук. (200–250 г), Прокуре 77,2% с.э.к. (1 л/га) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини қўллаш мумкин. 60–70 литр сувда тайёрланган аралашма ишлатилади. Бу кимёвий препаратларни соҳа мутахассислари билан маслаҳатлашиб қўллаш зарур.

Ҳосилни йиғиштириш. Помидор мевалари поясида тўлиқ пишган, лекин ҳали қаттиқ бўлганда етилган ҳисобланади. Унинг пишганини рангидан биламиз, оч ёки тўқ қизил рангга кирган меваларни йиғиб олинади. Терилган помидорларни салқин жойга қўйиш лозим. Баъзида кўк помидорларни биринчи қаттиқ совуқ тушишидан олдин териб олиб, салқин нам жойда сақлашга қўйилади. Пишган помидор вақтида териб олинмаса поясида чириши мумкин. Ҳосил ўсув даври давомида қўлда 12-16 марта териб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 4760 дона кўчат учун 714 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1775500 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи энг паст нархда бир килограми 2000 сўмдан сотилганда 7 млн. сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 5 млн. 224 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ШИРИН ҚАЛАМПИР ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Ширин қалампирнинг меваси янги узилган ҳолида салат тайёрлашда, ошпазликда, консервалашда ишлатилади. Қалампирнинг меваси овқат ва консерва тайёрлашда зирavor сифатида ишлатилади. Таркибига қалампир кўшилган дорилардан ревматизм, радикулит, безгак ва бошқа касалликларни даволашда фойдаланилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Ширин қалампирни эртапишар Наргиза, Тонг, Жайхун F₁, ўртапишар Заря Востока, Дар Ташкента, Сабо, кечпишар Зумрад нав намунали экилади

Кўчат танлаш. Ширин қалампир кўчатлари 40–45 кунлик, 6–7 баргли, пояси ва илдизлари бақувват ривожланган, барглари тўқ яшил тусда, соғлом бўлиши лозим.

Ер тайёрлаш. Ерларни тайёрлаш ишлари куз ойларидан бошланиб, ҳосилдан бўшаган майдон ўсимликлар қолдиқларидан тозаланади, 1 сотих ерга 200 кг чириган гўнг сочиб чиқилади. Берилиши лозим бўлган минерал ўғитлар миқдорини бир қисми қўлда сочилиб, кейин майдон 28–30 см чуқурликда юмшатилади, хаскаш ёрдамида йирик кесаклар майдаланиб бир йўла ер текислаб олинади, кейин 70 см ёки 90 см қатор оралиғида экиш эгатлари тортиб чиқилади.

Экиш муддати ва схемаси. Ширин қалампир кўчатлари жанубий вилоятларда мартнинг III ўн кунлиги, марказий минтақада жойлашган вилоятларда апрельнинг II–III ўн кунлигида ва шимолий минтақаларда апрельнинг III ва майнинг I ўн кунлигида 70x30 см ёки 70x40 см схемада экилади. 1 сотих майдонга экиш схемасига қараб 445–475 та кўчат сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликларга биринчи ишлов бериш кўчатлар тутиб олгач, яъни экилганидан 10–12 кундан кейин бошланади. Бунда эгатлар ичи, пушта ва қатордаги кўчатлар ораси енгил чопиқ қилиниб юмшатилади. Енгил чопиқдан сўнг 12–15 кун ўтгач, суғорилади ва озиклантирилади. Ширин қалампирни ўсув даврида 3–4 марта қўлда чопиқ қилинади.

Ширин қалампир сувга талабчан ўсимлик бўлиб сизот суви чуқур жойлашган ерларда ўсув даври мобайнида суғоришда ҳар гал 1 сотихга 5–6 м³ ҳисобидан 18–20, сизот суви юза ўтлоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқли ерларда 12–15 марта суғорилади. Сизот суви чуқур жойлашган ерларда ҳосил етилгунча ҳар 8–12 кунда, ҳосил ёппасига пишганда эса 5–7 кунда

суғорилади. Куз бошлангандан кейин экин камроқ суғорилади. Ширин қалампир ҳаддан зиёд захлатиб юборилса, сўлиш касаллигига чалинади.

Ўғитлаш. Ширин қалампир етиштиришда соф ҳолда 1 сотих майдонга 7,6 кг сульфат аммоний, 2,6 кг аммофос, 1,6 кг калий хлор ўғитлари берилади. 1 кг аммофос ва 0,75 кг калий хлор ўғити ерни шудгорлашдан аввал 200 кг чириган гўнг билан бирга солинади. Ширин қалампирни ҳам кўшимча ўстирувчи моддалар яъни Оксигумат, Нитролин ва Рослин препаратлари билан баргидан озиклантириш яхши самара беради.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Асосий зараркунандалардан – шира, каналар, оққанот, трипсга қарши 10 сотих экин майдонига Конфидор 20% эм.к. (25–30 мл), (0,25–0,3 л), Моспилан 20% н.кук. (25–30 г) препаратларидан бирортаси ишлатилади.

Касалликлардан меваларни учидан чириши, бактериал қора доғ, сўлиш, мозаика, столбур кузатилади. Ун шудрингга қарши Прокуре 77,2% с.э.к (100–200 г), Курзат Р н.кук. (200–250 г) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини қўллаш мумкин. 60–70 литр сувга тайёрланган аралашма ишлатилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ширин қалампир жуда ўзига хос ўсимлик бўлиб, мевасини кўклигида ҳам, қизарганида ҳам истеъмол қилиш мумкин. Ширин қалампир кўклигида йиғиб олинса, ҳосил миқдори нисбатан кўпроқ бўлади. Кўклигида йиғиб олинмаса 20–30 кун ичида қизил тусга киради ва мевасида А ва С витаминлари анча ошади. Ҳосил йиғишда мевалари бандини эхтиётлик билан кесиб олишга ҳаракат қилиш лозим, акс ҳолда экин новдалари синиб кетиши мумкин. Ҳосил ўсув даври давомида қўлда 10-12 марта териб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 4760 дона кўчат учун 714 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1775500 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи энг паст нархда бир килограми 1500 сўмдан сотилганда 4 млн. 500 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 724 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

АЧЧИҚ ҚАЛАМПИР ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Аччиқ қалампирнинг меваси янги узилган ҳолида салат тайёрлашда, ошпазликда, консервалашда ишлатилади. Аччиқ қалампирнинг меваси овқат ва консерва тайёрлашда зиравор сифатида ишлатилади.

Таркибига қалампир қўшилган дорилардан ревматизм, радикулит, безгак ва бошқа касалликларни даволашда фойдаланилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Аччиқ қалампирни Марғилон–330, Пикантный, Учкун, Тилларанг, Мумтоз, Саид каби навлари экилади.

Кўчат танлаш. Кўчатлари 40–45 кунлик, 8–10 баргли, пояси ва илдизлари яхши ривожланган, барглари тўқ яшил тусда, соғлом бўлиши лозим. Уруғларини экишдан олдин вирус касалликларига қарши 48 соат давомида 50–52 °С ва 24 соат 80°С қиздирилса, кейин 3 минут 5 фоизли шўр сувда ивитилса яхши натижа беради.

Ер тайёрлаш. Ерларни тайёрлаш ишлари куз ойларидан бошланиб, ҳосилдан бўшаган майдон ўсимликлар қолдиқларидан тозаланади, 1 сотих ерга 200 кг чириган гўнг сочиб чиқилади. Берилиши лозим бўлган минерал ўғитлар миқдорини бир қисми қўлда сочилиб, кейин майдон 28–30 см чуқурликда юмшатилади, хаскаш ёрдамида йирик кесаклар майдаланиб бир йўла ер текислаб олинади, кейин 70 см ёки 90 см қатор оралиғида экиш эгатлари тортиб чиқилади.

Экиш муддати ва схемаси. Аччиқ қалампир кўчатлари жанубий вилоятларда мартнинг III ўн кунлиги, марказий минтақада жойлашган вилоятларда апрельнинг II–III ўн кунлигида ва шимолий минтақаларда апрельнинг III ва майнинг I ўн кунлигида 70x20, 30 см тизимида, ер ости сувлар яқин бўлган ерларда 90x20 см тизимида экилади. 1 сотих майдонга экиш схемасига қараб 555–714 та кўчат сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликларга биринчи ишлов бериш кўчатлар тутиб олгач, яъни экилганидан 10–12 кундан кейин бошланади. Бунда пушта ва қатордаги кўчатлар орасининг енгил чопиқ қилинади. Сўнгра 12–15 кун ўтгач, яна бир бора чопиқ қилиниб суғорилади ва озиклантирилади. Аччиқ қалампирни ўсув даврида 2-3 марта қўлда чопиқ қилинади. Ширин қалампирни сизот суви чуқур жойлашган ерларда ўсув даври мобайнида 10-12 марта суғорилади сизот суви яқин жойларда 8-9 марта суғорилади. Хар гал 1 сотихга 5–6 м³ ҳисобидан сув сарфланади.

Ўғитлаш. Аччиқ қалампир етиштиришда соф ҳолда 1 сотих майдонга 7,6 кг сульфат аммоний, 2,6 кг аммофос, 1,6 кг калий хлор ўғити берилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Аччиқ қалампирни мевасига касаллик ва хашоратлар камроқ зарар келтиради чунки аччиқ (капциацин) моддаси химоя қилади. пояси, барги ва илдизини хашоратлар зарарлайди. Касалликлардан фитофтороза, фузариоз ва вертициллийоз сўлиш, учрайди. Фитофтороз, альтернариозга Курзат Р н.кук. (200–250 г), Прокуре 77,2% с.э.к. (1 л/га) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини қўллаш яхши самара беради.

Ҳосилни йиғиштириш. Аччиқ қалампирни кўклигида ҳам, қизарганида ҳам истеъмол қилинади. Хосили техник ва биологик пишиш даврида териб олинади. Техник пишгани яшил рангда барра мева ҳисобланади, биологик пишганда меваси қизил рангга кириб ичидаги уруғлари ҳам пишиб етилади. Аччиқ қалампир биологик пишиб етилиш

даврида мевасининг таркибидаги аччиқлик миқдори кўпроқ бўлади. Хосил ўсув даври давомида 10-12 марта териб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 7140 дона кўчат учун 856 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1406500 сўмни ташкил этади. Хосил нархи энг паст нархда бир килограми 2000 сўмдан сотилганда 3 млн. сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 1 млн. 593 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

БАҚЛАЖОН ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Бақлажон меваси консерва саноати ва ошпазликда кўлланади. Овқат учун уруғи ҳали тўла шаклланиб улгурмаган ҳамда қотмаган 25-40 кунлик меваси ишлатилади. Унинг таркибида фосфор, калций, магний, марганец, темир, алюминий, олтингугурт, кремний, хлор, С (1-10 мг%), РР ҳамда В гуруҳига кирувчи дармондорилар мавжуд.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Бақлажонни Аврора, Ереванский, Фабина F₁, Замин F₁, Феруз каби нав намуналари экилади.

Кўчат танлаш. Бақлажон кўпроқ кўчатидан экилади Кўчатлари 40–45 кунлик, 6–7 чинбаргли, пояси ва илдизлари яхши ривожланган, соғлом бўлиши лозим. Уруғи секин униб чиқади, шунинг учун уруғларини экишдан олдин ўстирувчи моддалардан бирига ивйтиб экилса тез униб чиқади. Уруғларни вирус касалликларига қарши 48 соат давомида 50–52 °С ва 24 соат 80°С қиздирилса, кейин 3 минут 5 фоизли шўр сувда ивитилса яхши натижа беради.

Ер тайёрлаш. Бақлажон экиладиган майдон ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 т) чириган гўнг солиниб тавсия этилган минерал ўғитлар солиниб ер 25–30 см чуқурликда юмшатилади. Даладаги йирик кесаклар майдаланиб, яхшилаб текисланади ва қатор оралари 70 ва 90 см ли суғориш эгатлари олинади.

Экиш муддати. Бақлажон кўчатларини жанубий вилоятларда мартнинг III ўн кунлиги, марказий минтақада жойлашган вилоятларда апрельнинг II–III ўн кунлигида ва шимолий минтақаларда апрельнинг III ва майнинг I ўн кунлигида экиш тавсия этилади. Экиш схемаси қаторлаб яъни

каторлар ораси 70 ва 90 см ли кўчатлар ораси 30 ва 40 см ли схемада экилади. 1 сотих майдонга экиш схемасига қараб 357-476 та кўчат сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликларга биринчи ишлов бериш кўчатлар тутиб олгач, яъни экилганидан 10–12 кундан кейин бошланади. Бунда пушта ва катордаги кўчатлар орасининг енгил чопиқ қилинади. Сўнгра 12–15 кун ўтгач, яна бир бора чопиқ қилиниб суғорилади ва озиқлантирилади. Бақлажонни ўсув даврида 2-3 марта қўлда чопиқ қилинади. Ўсимлик сизот суви чуқур жойлашган ерларда ўсув даври мобайнида 10-12 марта суғорилади сизот суви яқин жойларда 8-9 марта суғорилади. Хар гал 1 сотихга 5–6 м³ ҳисобидан сув сарфланади.

Ўғитлаш. Бақлажонни озиқ моддаларга талаби юқори. 1 сотих майдонга соф ҳолда 7,6 кг сульфат аммоний, 2,6 кг аммофос, 1,6 кг калий хлор ўғитлари берилади. 1 кг аммофос ва 0,75 кг калий хлор ўғити шудгорлашдан олдин 200 кг чириган гўнг билан бирга солинади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Бақлажонни колорадо кўнғизи, ўргимчаккана ва оққанот жиддий зарарлайди. Колорадо кўнғизига қарши курашда 10 сотих майдонга препаратлардан Атилла супер 10 эм.к. (40 мл) ёки Каратэ 5% к.э. (10 мл) препаратларини қўллаш мумкин. Ўргимчакканага қарши к.э. (150 мл), Омайт 57% эм.к. (150 мл) ёки Ниссорон 5% эм.к. (30 мл), оққанотга Моспилан 20% н.кук. (25 мл) препаратларини 60 литр сувда яхшилаб аралаштириб пуркаш тавсия қилинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Бақлажон техник жиҳатдан етилганда меваси йириклашади, пўсти тўқ бинафша ранга кириб, усти ялтираб туради. Айни шу вақтда меванинг эти нозик, тахирсиз ва уруғи қотмаган бўлади. Бақлажон ҳосили 6-7 кун оралатиб банди билан узиб олинади. Совуқ тушиши олдидан ҳосилнинг ҳаммаси, жумладан, тузлашга кетадиган майда, пишиб етилмаганлари ҳам йиғиб олинади. Пишиб кетган бақлажоннинг ранги ўзгара бошлайди, бу меваларни истемол қилишни тавсия этилмайди. Хосил ўсув даври давомида 8-10 марта териб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 4760 дона кўчат учун 714 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1775500 сўмни ташкил этади. Хосил нархи энг паст нархда бир килограми 1500 сўмдан сотилганда 4 млн. 50 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 274 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

САРИМСОҚ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Саримсоқ иштаха очувчи, овқат хазм қилувчи ҳамда зировор сифатида ахамиятлидир. Саримсоқ пиёз қадимдан атеросклерозда, томоқ шамоллаши, бўғма, сил, овқат хазм қилиш фаолиятининг бузилиши ҳамда гижжа касалликларини олдини олиши воситаси сифатида қўлланиб келинади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Саримсоқни Майский Вир ва Южно фиолетовий навлари экилади.

Уруғлик танлаш. Саримсоқ пиёзчасидан кўпаяди, унинг пиёзбошида жойлашган кичик пиёзчалари алохида экилади. Уруғлик пиёзбошчалари касалликлардан ҳоли, бутун синмаган ва кўқарувчанлиги яхши бўлиши зарур. Саримсоқ совуққа чидамли ўсимлик. У 3–5 °С ҳароратда униб чиқади ва 7–8 °С гача бўлган совуққа чидади.

Ер тайёрлаш. Дастлаб майдон ўтмишдош экин қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 150–200 кг (10 сотихга 1,5–2 т) чириган гўнг ва минерал ўғитларни тавсия этилган меъёрда солинади. Ер 20–25 см чуқурликда юмшатилиб, йирик кесаклар майдалангач, яхшилаб текисланади ва суғориш эгатлари олинади.

Уруғ экиш муддати ва усули. Саримсоқ бир муддатда яъни кузда – сентябрь–октябрнинг бошларида экилади. Бундан кечиктириб экилса, кузда яхши илдиз олишга улгурмайди, оқибатда қишки паст ҳароратдан ва турли касалликлардан зарарланади. Экиш усули икки-уч қатор лентасимон усулда экилади. Бунда қаторлар ораси 70 см ли пуштага 2-3 қатор ленталар ораси 15-20 см қилиб, кўчатлар ораси 6-8 см қилиб қўлда 3-4 см чуқурликка экиб чиқилади. Унинг уруғлик пиёзчалари 1 сотих майдонга 10-15 кг сарфланади.

Парваришлаш. Саримсоқ экилгандан сўнг чириган гўнг билан тупрок усти 1-2 см қалинликда мульчаланadi. Кузда совуқ тушгунча 1–2 марта суғорилади ва бир марта озиклантирилади. Ўсимлик ўсув даври давомида 5–6 марта суғорилади, қатор оралари 2-3 марта юмшатилади ва бегона ўтлардан тозаланади. Саримсоқни гулпояларини синдириб ташлаш, минерал ўғитлар билан озиклантириш ва чиринди билан мульчалаш ҳосилдорликни анча оширади.

Ўғитлаш. Тупрок турига қараб саримсоқ экилган ерга 10 сотихга соф ҳолда 10–15 кг азот, 10–12 кг фосфор ва 5 кг калий ўғити солинади. Саримсоқ экиладиган ерга янги гўнг солиш ярамайди, чунки бу ҳосилнинг етилишини кечиктиради ва у яхши сақланмайди.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Саримсоқни пиёз пашшаси, тамаки трипси, кузги тунлам каби зараркунандалар зарарлайди.

Уларга қарши курашда 10 сотих мийдонга Каратэ 5% эм.к. (40 мл), Моспилян 20% н.кук. (25–30 мл) препаратлари қўлланилади.

Касалликлардан сохта ун шудринг, илдиз чириш, мозаика, сарғайиш, бўғин чириш касалликларига қарши уруғларни қиздириш, касалланган ўсимликларни йўқотиш, касалликларига қарши 1 фоизли Бордо суюқлиги (мис сульфати бўйича 6–8 кг/га), Топаз 10% эм.к. (12,5–15 мл) ёки Курзат Р н.кук. (200–250 г) препаратларидан бирортасини 60 литр сувда аралаштириб пуркаш тавсия қилинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Саримсоқ ҳосилини июн-июл ойларида йиғиштириб олиш керак, акс ҳолда унинг пиёзчалари бир биридан ажралиб кетади, ҳосил нобуд бўлади, товарбоплиги ҳамда сақлашга яроқлилиги пасаяди. Ҳосил белкурак билан ердан кўтарилиб, қўл билан териб олинади, кейин қуритилади. Барги ва гулпояси бўғинидан 3–5 см қолдирилиб кесиб ташланади, пиёзлари майда-йирикликка қараб сараланади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 120 кг уруғлик учун 840 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 2512500 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми 8500 сўмдан сотилганда 10 млн. 200 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 7 млн. 687 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

II. БОБ. ПОЛИЗ ЭКИНЛАРИНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

ҚОВУН ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Қовун меваси, одатда, полиз экинлари ичида энг кўп миқдорда канд моддасини сақлайди, асосан сахароза ҳолида учрайди. Қовун мевасидан асал (шинни), қовун қоқи тайёрланади. Қовун уруғнинг таркибида кўп миқдорда 25-30% гача мой сақланади. Қовун мевасидан сил ва бронхит, камқонлик ва бодни, юрак, нерв, атеросклероз ва жигар касалликларини даволашда фойдали.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Қовунни эртапишар – Роҳат, ўртапишар – Суюнчи–2, Олтин водий, Лаззатли, Олтинтепа, Оби новвот, Гурвак, Бўриқалла, кечпишар – Тўёна, Гурлан, Амударё, Гулоби Хоразмий, Зар гулоби, Саховат, Умрбоқий, Бешак каби навлари экилади.

Уруғ танлаш. Қовун уруғи навига хос рангли, юқори унувчан, касалликлардан холи, ўртача катталиқда, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлар экиш учун 12-18 соат давомида оддий сув ёки ўстирувчи моддалар билан ивитиб кўйилса унувчанлиги юқори бўлади.

Ер тайёрлаш. Ерни шудгорлашдан олдида минерал ва органик ўғитлар солинади. Ер кузда 35 см чуқурликкача шудгор қилинади. Баҳорда тупроқда намни сақлаб қолиш учун ерга узун тишли хаскаш ёрдамида ишлов берилади. Қовун эрта муддатларда экилганда ерни баҳорда қайта шудгорлашнинг ҳожати йўқ. Экинлар кечки муддатларда экилганда ерни қайта шудгорлаш зарур. Бунда тупроқни ағдармасдан туриб, 22 см чуқурликда юмшатиб чиқиш тавсия этилади.

Экиш муддати ва схемаси. Марказий минтақада жойлашган вилоятларда қовуннинг эртаги навлари 15 апрелгача, ўртагиси 20 апрелдан 10 майгача, кечкиси 15 майдан 10 июнгача; жанубий вилоятларда эртаги навлар 10 апрелгача, ўртагиси 10–20 апрелда, кечкилари эса 10–20 июнда экилади. Шимолий минтақаларда эртаги қовунни 20 апрелгача, ўртагисини 25 апрелдан 10 майгача, кечкисини 20–30 майда тупроқ ҳарорати 14–15 °С га етганда экиш тавсия этилади.

Қовун қўш қатор лентасимон экиш усулида экилади. Бунда қаторлар ораси 70 ёки 90 см ленталар яъни пушталар ораси 210–280 см ҳамда ўсимликлар ораси 50-60 см қилиб экилади. Уруғлар қўлда 3–6 см чуқурликка экилади. Майда уруғли қовун экиш учун 1 сотихга 40 г, йирик уруғлиларини экиш учун 50 г уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Қовун уруғи суғорилган нам тупроққа экилса ниҳоллар униб чиқиши тезлашади ва суғориш талаб этилмайди. Қовунни асосий парваришлаш ишлари ўсимликни яганалаш, тупроқни юмшатиш, экинни озиклантириш, чопиқ қилиш, суғориш, палакларни тўғрилаш, бегона ўтлар ва зараркунандаларга қарши курашишни ўз ичига олади.

Яганалаш икки босқичда яъни биринчиси ўсимлик чинбарг чиқарганда, иккинчиси гуллашдан олдин ўтказилади. Ниҳоллар ялпи униб чиқиши билан экин қатор ораларини енгил чопиқ қилинади. Сўнг орадан 20–25 кун ўтгач, иккита-учта чинбарг пайдо бўлганидан кейин чопиқ қилиниб, дастлабки

озиклантириш ва сув берилади. Ўсув даврида қатор оралари 3–4 марта чопик қилиниб 1-2 марта палаклар тўғриланади ва 4-5 марта суғорилади.

Ўғитлаш. Қовун учун 10 сотих майдонга 15 кг аммиакли селитра, 17 кг аммофос ва 7,5 кг калий хлор ўғити ҳамда 3–3,5 тонна органик ўғитлардан солинади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Уруғларни экишдан олдин Фундазол препарати (1 кг уруққа 4–8 г) билан ёки Понактин (1 кг уруққа 4 г) билан намлаб экиш тавсия этилади. Касалликлардан зарарсизлантириш мақсадида уруғлар экишдан олдин бирорта микроэлементларга солиб бўктириб қўйилади. Зараркунандалардан полиз бити (шираси), ўргимчаккана, оққанот, кузги тунлам, полиз қўнғизи, қовун пашшаси зарарлайди. Уларга қарши курашишда алмашлаб экишга риюя қилиш, биологик усулда полиз битига ва ўргимчакканага қарши олтинкўз кушандасини, оққанотга қарши энкарзия паразитини қўллаш тавсия этилади.

Кимёвий усулда 10 сотихга оққанот, шираларга қарши Моспила 20% (25–30 мл), Циперметрин 25% (30 мл) ва бошқа препаратлар қўлланилади. Қовун майса пашшаси ва қовун пашшасига қарши Атилла 5% эм.к. (200 мл), Суми-Алфа 5% эм.к. (300 г) препаратлари қўлланилади.

Илдиз чириш, фузариоз сўлиш, уншудрингга қарши ўсимлик қолдиқларини йўқотиш, фунгицидлардан Топаз 10% (200–250 мл), Курзат Р н.кук. (200–250 г), Фолиар БТ 22,5% (50 мл) препаратларини 60–70 литр сувга аралаштириб пуркаш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Қовун ҳосили пишиб етилганларини танлаб-танлаб олиш йўли билан уч-беш марта йиғиб олинади. Кечки муддатда экилган навлар ҳосили эса бир марта йиғиштириб олинади. Пишган қовунлар полизда узоқ муддат турса нобуд бўлади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 400 г уруғ учун 100 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1145000 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 2000 сўмдан сотилганда 6 млн. 350 минг сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 5 млн. 205 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ТАРВУЗ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Тарвузнинг ширин бўлишига сабаб меванинг таркибида фруктозанинг кўп бўлишидир. Тарвуз мевасидан асал, мураббо, конфет ва ҳар хил ширинликлар тайёрланади. Тарвузнинг эти ва сувидан камқонлик даволаш, яллиғланиш ва ўт суюқлигини ҳайдаш, жигар ва юрак томир

тизими касалликларини даволашда фойдаланилади. Тарвуз ем-хашак сифатида, ширали озик сифатида чорва молларига берилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Тарвузни эртапишар – Ўринбой, Манзур, Чиллаки F₁, Крисби F₁, Кримстар F₁ ва ўрта-эртапишар – Сурхон тонги, Дилноз, Шарқ неъмат, кечпишар – Ҳайит қора, Қўзибой каби навлари экилади.

Уруғ танлаш. Экиладиган тарвуз уруғи тоза, юқори унвчан, касалликлардан холи, ўртача катталиқда, бутун ва тўла бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғларни сув ёки ўстирувчи моддалардан бирида 10-12 соат давомида ивитиб экилса унвчанлиги юқори бўлади.

Ер тайёрлаш. Тарвуз экиладиган майдон кузда ўсимлик қолдиқларидан тозаланади ва минерал ҳамда маҳаллий ўғитлар ерга солиниб, ер 35–40 см чуқурликкача шудгор қилинади. Баҳорда тупрокда намни сақлаб қолиш учун ерга узун тишли хаскаш ёрдамида ишлов берилади. Тарвуз эрта муддатларда экилганда ерни баҳорда қайта шудгорлашнинг ҳожати йўқ. Экинни экиш учун эгатлар олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Марказий минтақада жойлашган вилоятларда тарвузнинг эртаги навлари 15 апрелгача, ўртагиси 20 апрелдан 10 майгача, кечкиси 15 майдан 10 июнгача; жанубий вилоятларда эртаги навлар 10 апрелгача, ўртагиси 10–20 апрелда, кечкилари эса 10–20 июнда экилади. Шимолий ҳудудларда эртаги тарвузни 20 апрелгача, ўртаги навларни 25 апрелдан 10 майгача, кечки навларни 20–30 майда экиш лозим.

Қатор оралари 70 ва 90 см ли, пушталар ораси 210–280 см бўлган кенг эгат олинади. Уруғларни қўлда уя очиб экилади, уялар ораси 50-60 см бўлади. Уруғлар 3–6 см чуқурликка экилади. Майда уруғли тарвузларни экиш учун 1 сотихга 45–50 г, йирик уруғли тарвузларни экиш учун 55–60 г уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Тарвузни ҳам ниҳоллари пайдо бўлгандан сўнг икки марта яғана қилинади. Бунда биринчи бор ниҳоллар пайдо бўлганда иккинчиси эса ўсимлик гуллаш олдидан ўтказилади. Экинни асосий парваришлаш ишлари тупрокни юмшатиш, экинни озиклантириш, чопиқ қилиш, суғориш, палакларни тўғрилаш, бегона ўтлар ва зараркунандаларга қарши курашишни ўз ичига олади. Ниҳоллар ёппасига униб чиққандан кейин 20–25 кун ўтгач ўсимлик озиклантирилади ва суғорилади. Ўсув даври мобайнида қатор оралари 4–5 марта чопиқ қилинади, 2-3 марта палаклари пуштага тўғриланиб чиқилади ва 6-7 марта суғорилади.

Ўғитлаш. Тарвузни етиштиришда 10 сотих майдонга 15 кг аммиакли селитра, 17 кг аммофос ва 7,5 кг калий хлор ўғити ҳамда 3–3,5 тонна органик ўғитлардан солинади. Бундан ташқари баргидан ҳам гуммат принт ва Рослин препаратлари билан озиклантириш мумкин.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Уруғларни экишга тайёрлаш олдидан ўстирувчи моддалар билан ивитиш айрим касалликларни олдини олади. Экинга касалликлардан илдиз чириш, фузариоз сўлиш,

уншудринг, зараркунандалардан полиз бити (шираси), ўргимчаккана, окқанот, қовун пашшаси катта зарар етказади.

Зараркунандаларга қарши 10 сотих майдонга Моспиан 20% н.кук. (25–30 г) ва касалликларга қарши Фолиар БТ 22,5% эм.к. (150 мл), Курзат Р н.кук. (200–250 г) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини қўллаш мумкин. 60–70 литр сувга тайёрланиб аралашма пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Тарвузни эртаки муддатда экилганлари 3-5 марта ҳосили саралаб йиғиб олинади. Кечки муддатда экилган навлар ҳосили эса бир марта йиғиштириб олинади. Пишган меваларнинг ранги, шакли ва оғирлигига қараб ҳосил йиғиб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 450 г уруғ учун 120 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 1160000 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 2000 сўмдан сотилганда 6 млн. сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 4 млн. 840 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

ҚОВОҚ ЕТИШТИРИШ

Аҳамияти. Қовоқ меваси эти таркибида осон ҳазм бўладиган қанд мавжуд бўлиб, у буйрак, жигар ва юрак-томир касалликларини даволашда ишлатилади. Қовоқнинг эти яллиғланишга қарши, уруғ қайнатмаси гижжани хайдаб чиқарувчи восита сифатида ишлатилади. Қовоқ уруғининг таркибида кўп миқдорда яъни– 50% гача мой сақланади, поя ва меваси ем-хашак сифатида чорва молларига берилади.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар. Қовоқни Испанская–73, Кашгарская–1644, Палов каду–268, Кичкинтой навлари экилади.

Уруғ танлаш. Қовоқ уруғларини экиш учун сараланган, юқори унувчан, касаллик юқмаган, бутун ва тўла бўлганлари ажратиб олинади. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади.

Ер тайёрлаш. Қовоқ экиладиган майдон кузда ўсимлик қолдиқларидан тозаланади ва минерал ҳамда махаллий ўғитлар ерга солиниб, ер 35–40 см чуқурликкача шудгор қилинади. Баҳорда тупроқда намни сақлаб қолиш учун ерга узун тишли хаскаш ёрдамида ишлов берилади. Экинни экиш учун эгатлар олинади.

Экиш муддати ва схемаси. Қовоқ уруғининг униб чиқиши экиш муддатини тўғри белгилашга боғлиқдир. Жанубий вилоятларда 15 апрелгача, марказий минтақада жойлашган вилоятларда 20 апрелгача, шимолий

минтақаларда 30 апрелгача экилади. Уруғни экиш учун тупроқ ҳарорати 14–15 °С бўлиши зарур.

Қовоқ қўш қатор лентасимон экиш усулида яъни қаторлар ораси 70-90 см, пушталар ораси 360 см ва ўсимликлар ораси 60-70 см қилиб экилади. Уруғлар кўлда 3–6 см чуқурликка экилади ва ҳар 1 сотих ерга 60–70 г уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликларни парваришлаш яганалаш, тупроқни юмшатиш, экинни озиклантириш, чопиқ қилиш, суғориш, палакларни тўғирлаш, бегона ўтлар ва зараркунандаларга қарши курашишни ўз ичига олади. Яганалаш икки босқичда – биринчиси ўсимлик чинбарг чиқарганда, иккинчиси гуллашдан аввал ўтказилади. Ниҳоллар тўлиқ униб чиққач 20–25 кун ўтгач, 2–3 чинбарг пайдо бўлганидан кейин экин дастлабки сув берилиб, озиклантирилади. Иккинчи чопиқ биринчисидан 25–30 кундан кейин ўтказилади. Ўсув даврида қатор оралари 4–5 марта чопиқ қилинади. Қовоқнинг ўсув даври мобайнида 5-6 марта суғорилади, 1 сотих майдонга 4–5 м³/га меъёрда сув сарфланади.

Ўғитлаш. Қовоқни етиштиришда 10 сотих майдонга 11 кг аммиакли селитра, 13 кг аммофос ва 5,5 кг калий хлор ўғити ҳамда 2,5–3 тонна органик ўғитлардан солинади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши кураш. Қовоқни касалликлари илдиз чириш, фузариоз сўлиш, ун шудринг. Зараркунандалари полиз бити (шираси), ўргимчаккана, оққанот. Зараркунандаларга 10 сотихга – Моспилан 20% н.кук. (25–30 г) сепиш, касалликларга эса – Проксанил 45 % сус.к.(150 мл), Курзат Р н.кук. (200–250 г) ёки 1 фоизли Бордо суюқлигини кўллаш мумкин. Кимёвий препаратлар 60–70 литр сувга тайёрланиб аралашма пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Қовоқ мевалари кеч кузда бир марта йиғиштириб олинади. Навларга хос рангга кириши ва шаклидан ажратиб олинади.

Иқтисодий самараси. 10 сотих майдонга 600 г уруғ учун 80 минг сўм сарфланади. Умумий харажатлар 985000 сўмни ташкил этади. Ҳосил нархи бир килограми энг паст нархда 1000 сўмдан сотилганда 3 млн. сўм бўлади. Шунда 10 сотих майдондан 2 млн. 15 минг сўм соф фойда олиш мумкин.

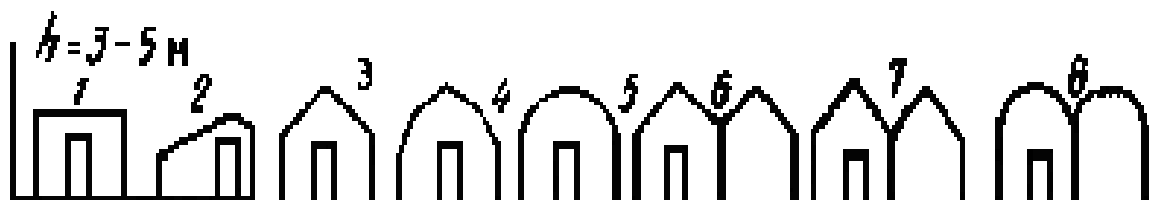
Х.БОБ. Иссиқхоналар қуриш ва улардан фойдаланиш бўйича тавсиялар

Иссиқхоналар – йил мобайнида ёки баҳор, ёз, куз ва қиш фаслида ишлатиладиган ён тўсиқлари ва нур ўтказадиган қопламаси бўлган катта ҳажмли экин ўстириладиган бинолардир. Уларда замонавий муҳандислик воситалари ёрдамида ўсимликларни ўстириш учун мақбул шароитларни яратиб бериш мумкин. Иссиқхоналарнинг вазифаси мавсумдан ташқари вақтларда маҳсулот етиштириш ва шунингдек, ҳимояланган ҳамда очиқ ер учун кўчат етиштириб беришдан иборат. Иссиқхоналарнинг фундаменти, синчлари, ён томонлари деворлари ва ёпқичи уларнинг асосий конструктив элементлари ҳисобланади. Иситиш, шамоллатиш, сув ва электр билан таъминлаш, карбонат ангидрид гази билан бойитиш тизимлари иссиқхонанинг ички жиҳозларига киради.

Иссиқхоналарда қурилиш, инвентар ва фойдали майдонларга ажратилади.

Қурилиш – бу иссиқхонанинг асосини ташқи параметри бўйича эгаллаган майдон, *инвентар* – иссиқхонани ички узунлиги ва эни ҳосиласи, ерли иссиқхоналарда ўстирилаётган экинлар эгаллаган ер, қатор оралари ва қатор орасидаги йўлаклар, сўкчакли иссиқхоналарда барча сўкчаклар ва уларга осиб қўйилган супачалар (полок) *фойдали* майдондир.

Иссиқхона қопламаларининг шакли ва конфигурацияси бўйича – тўғри (ясси), қия (бир нишабли, ички устунли икки нишабли, ички устунсиз икки нишабли ёки ангарсимон), полигональ (гумбазсиз), аркасимон, ярим ёйсимон бўлади.

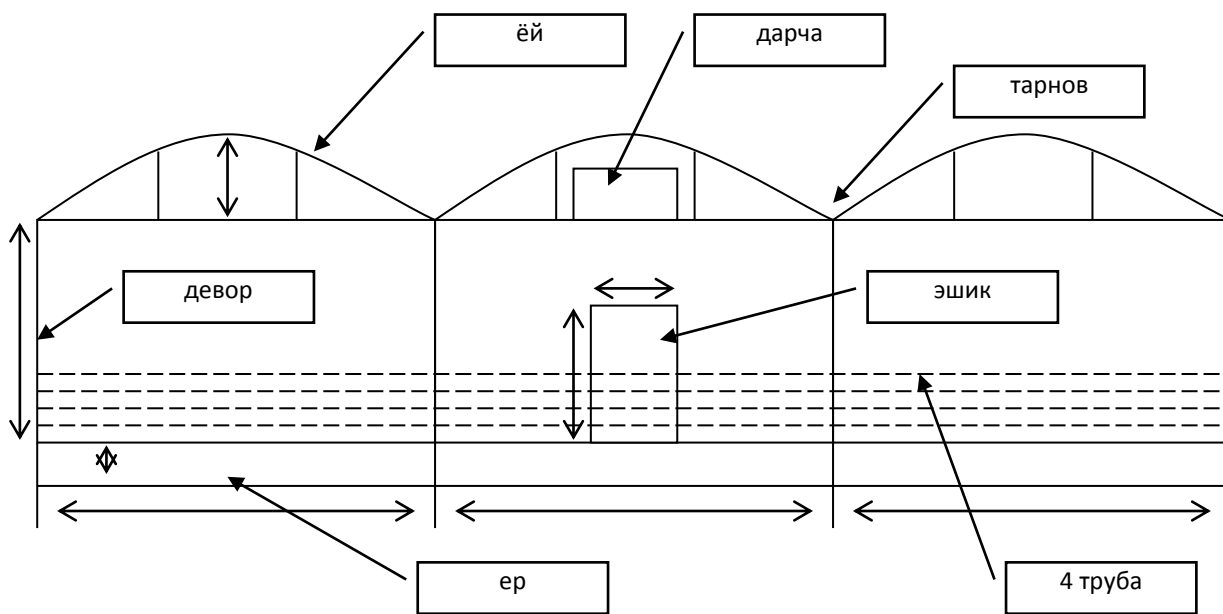

Бир звенолиларга: 1 – ясс (гидроиссиқхоналар), 2 – бир нишабли, 3 – икки нишабли, 4 – полигональ (кўп бурчакли), 5 – аркасимон (ярим ёйсимон); **блоккли:** 6 – икки нишабли, 7 – полигональ (кўп бурчакли), 8 – аркасимон.

Ҳозирги кунда кенг тарқалган плёнкали кичик иссиқхоналар, айрим шахслар ва тадбиркорлар томонидан қурилмоқда. Улар қурган иссиқхоналар турлича конструкцияга эга. Ёпқичлари бир қаватли бўлиб, улар сув билан иситиладиган, қозони индивидуал, сувни турли хилдаги ёнилғиларни ёкиб иситади, асосан солярка, мазут, кўмир ва ўтиндан фойдаланилади. Уларни қуришда синч учун арматура ва пўлат угольниклар асосий материал ҳисобланади. Ўсимликларни боғлаш учун ёпқичи тагидан йўғон сим тортилади. Нисбатан ингичка симлар плёнкани шамол учиришидан сақлаш учун фойдаланилади.

Шахсий плёнкали иссиқхоналарнинг катта-кичиклиги бўш ер майдонига боғлиқ. У иссиқхона узунлиги ва секциялари сони ва эни кенглигини аниқлайди. Шу билан бирга, айрим меъёрларга амал қилинади. Қатор ораси 70-80 см бўлган 8 эгатни жойлаштириш учун секция кенглигини 6-6,5 м қилинади. Иссиқхона тарновигача баландлиги – 2-2,2 м, сарровигача – 3-3,5 м бўлади.

Бундай иссиқхоналарнинг олди ва орқа деворларини тахминий кўриниши қуйидагича:

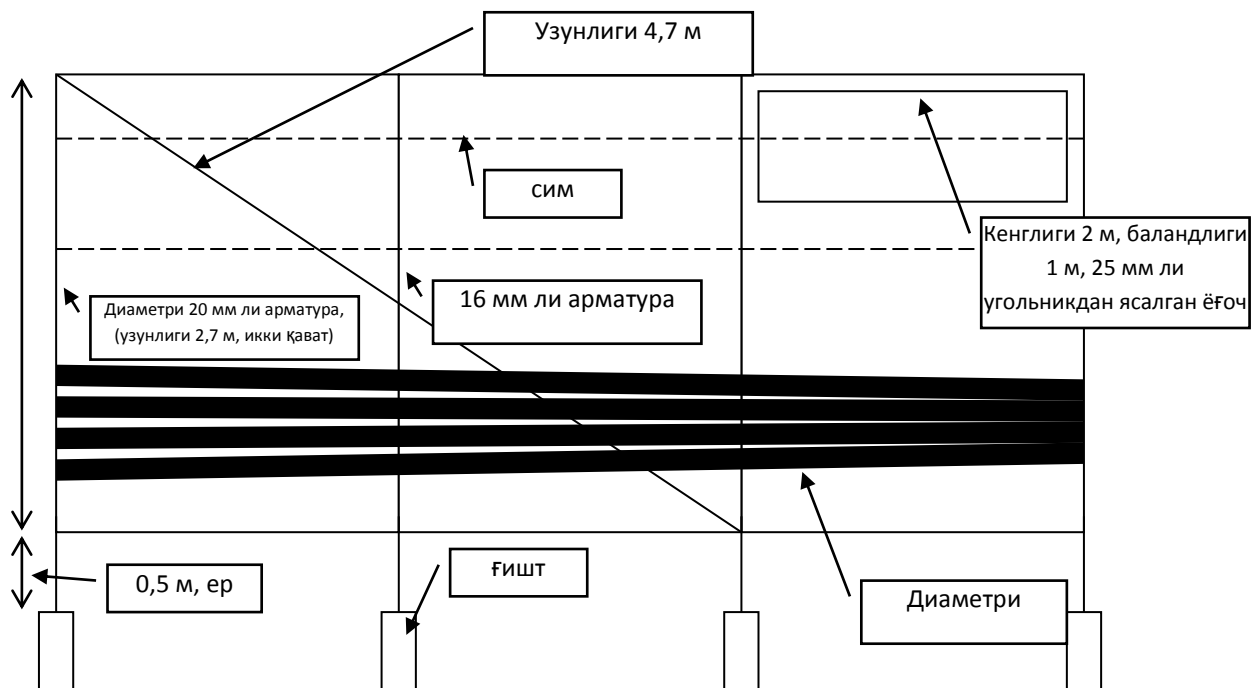

Ён деворли шахсий иссиқхонанинг кўриниши

Олди томони деворининг ўртасига баландлиги 2 м эни 1 м бўлган эшик ўрнатилади, уни устидаги фермага шу ўлчамдаги дарча перпендикуляр ҳолатда жойлаштирилади. Эшик ва дарча кўндаланг кесими 25 мм ли металл учбурчакдан (угольникдан), кесакиси эса кесими 50×30 мм бўлган ёғоч тахталардан тайёрланадиган ромдан иборат. У штапик (тахтача) ёрдамида плёнка билан қопланиб тикилади.

Олди ва орқа деворларни ҳар бир звеноларини эни бўйлаб, қалинлиги 20 мм ва узунлиги 5,4 м ли арматуралардан тайёрланган устунлар ўрнатилади, Ҳар бир арматура икки бўлак қилиб букланади, шунда уларни узунлиги 2,7 м ни ташкил қилади.

Арматурани бир-бирига туташмай бўш қолган томони, оралиғига қараб пишиқ ғишт жойлаштирилади. Бундай устунлар яна ҳам пишиқроқ бўлиши учун уларни ораси кўндалангига арматура бўлакчалари билан маҳкамланади. Туташмай бўш қолган ва орасига ғишт жойлаштирилган томони ерга 0,5 м чуқурликда кўмилади. Устунларни юқоридаги айланма шаклида букилган учларига кўндаланг ва ён деворлар устидан қалинлиги 20 мм ли арматура бўлаклари ўрнатилиб пайвандланади. Индивидуал плёнкали иссиқхоналарда ён деворларни кўриниши қуйидагича:

Шахсий плёнкали иссиқхонанинг бўйлама девори бир қисмининг кўриниши

Олди томони девори учун устунлар қандай тайёрланган бўлса, бўйлама девори учун ҳам шундай тайёрланади, аммо бунда кесими 16 мм бўлган арматуралардан фойдаланилади. Устунлар ҳар 2 м ораликда ўрнатилади. Бўйлама девор устунлари устига кесими 20 мм ли арматура пайвандлади (сварка қилинади). Звенoлар оралиғига худди шундай устунлар, шундай усулда ўрнатилади.

Ён деворнинг узунлиги бўйлаб ҳар 2 ёки 4 м оралиб ўлчами 4×2 м ли дарчалар (форточка) ўрнатилади. Бўйлама девор бурчакларини мустаҳкамлигини янада ошириш учун кесими 45 мм узунлиги 4,7 м бўлган бурчакли тиргович ўрнатилади. Уни 4 м наридаги кейинги устининг пастки қисмига, тиралиб маҳкамланади.

Звенoлар устидан ҳар 2 м (кейинги қўшни устунлар орасидаги масофа бўйича) масофада ён деворларга тиркаб ярим ёй кўринишли ферма ўрнатилади, уларни учлари девор асосларига маҳкамланади. Ҳар бир ферма (фарамуга) қалинлиги 16 мм ли икки бўлак бири иккинчисига маҳкамланган арматуралардан иборат. Фермаларни (фарамугаларни) баландлиги 1-1,3 м. Фермаларни асосида ўсимликларни боғлаш учун бир неча қатор симлар тортилади.

Иссиқхонанинг контури бўйича олди-орқа ва узунлиги бўйлаб деворлари ўрта қисмига кесими 50 мм бўлган иситиш трубалари, звенoлари оралиғига эса шундай трубалардан 3 тадан ўрнатилади.

Шамол таъсирида плёнкани йиртилиши олдини олиш учун синчлари оралиғига ҳар 0,5-0,6 м масофада ингичка сим тортилади. Шу тартибда ясалган синялар устидан яхлит плёнка тортилиб ёпилади. Эшик ва дарчаларга тўғри келган жойи кесилади.

Иссиқхонани иситиш қозонга уланган ва иссиқхонанинг узунаси бўйлаб ўтказилган кесими 100 мм ли икки магистрал труба орқали олиб борилади. Улардан кесими 35 мм ли – тармоқ трубачалари чиқарилиб, улар орқали сув иситиш трубаларига келади.

Майдони 500 м² (27×19 м) бўлган бунадай плёнкали иссиқхоналарни қуриш учун тахминан: кесими 100 мм ли пўлат трубалардан – 62 м; 50 мм – 530 м; 35 мм – 70 м керак бўлади; кесими 20 мм арматурадан – 740 м; 16 мм – 300 м; 45 мм угольниклардан – 38 м, 25 мм – 72 м; йўғон симдан – 680 м, ингичкасидадан – 1006 м; тарнов учун – 22 м² тунока, 1 дона қозон, кесими 5×3 см тахтачадан – 72 м, штапикдан – 150 м; ғиштдан – 60 дона; плёнкадан – 1200 м² керак бўлади.

Хар хил турдаги қурилишга эга бўлган иссиқхоналар кўриниши:

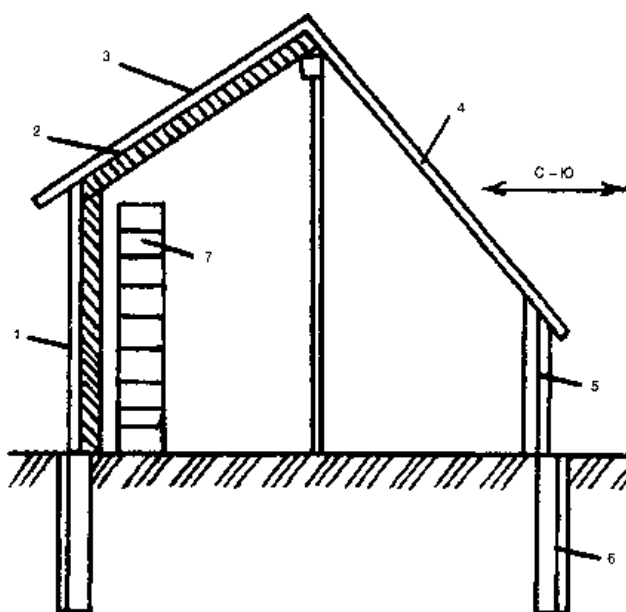
Сўнги йилларда Ўзбекистонда плёнкали хитой иссиқхоналари деб номланган иссиқхоналар қурилмоқда. Улар бир нишабли иситилмайдиган октябр ойдан бошлаб фойдаланиладиган иссиқхоналардир. Қоплагич плёнкалар сентябрни охириг беш кунлигида тортилиб (ёпилиб), май бошларида олиб ташланади. Бундай иситилмайдиган иссиқхонада иссиқсевар сабзавот экинлари етиштирилади. Бу иссиқхонанинг қиялиги жануб томонга қаратилган. Шимолий томони баландлиги 5 м бўлган лой билан уриб чиқилган девор бўлиб, уни қалинлиги девор орқасига уйилган турпоқ билан – 4 м ни ташкил этади.

Иссиқхонанинг эни 10 м, узунлиги ихтиёрча 100 м ва ундан кўп ёки кам бўлиши мумкин. Иссиқхонани устини ёпиш учун хитойда ишлаб

чиқарилган қалинлиги 0,08-0,10 мм ли, стабиллаштирилган плёнка қўлланилади. Ундан икки мавсум мобайнида фойдаланилади.

Иссиқхонани қуришда 0.5 м чуқурликда ўра қазилади, синчлари 26-58 мм диаметрдаги металл трубалардан иборат бўлиб, бир қаторга учта ўрнатилган. Қаторлар ҳар 3 м да жойлаштрилган. Устунларни баландлиги 2, 3 ва 4 м. Деворларга металл швеллерли старпиллар пайвандланаган.

Узунасига жойлаштирилган қаторлардаги металл трубади устунларни юқори қисми бир-бирига пайвандланиб маҳкамланган. Устунларнинг қатор оралари иссиқхонанинг шимолий деворидан то жанубий девор четигача ҳар 0,5 м масофада бутун ёки бир-бирига уланган, диаметри 3-4 см ва узунлиги 11,4 м бўлган бамбук бағазлари жойлаштирилади. Бу бамбук бағазлар иссиқхона бўйлаб ҳар 25-30 см масофада тортилган ингичка симга боғлаб маҳкамланади.

Иситилмайдиган хитой плёнкали иссиқхонаси кўриниши.

Иссиқхонани узунлиги бўйича шимолий деворга параллел қилиб девордан 1,2-1,5 м масофада йўғон сим тортилади. Унга эни 1,1 м ли энсиз чодир плёнка маҳкамланади. Плёнкали чодирни қарама-қарши томони, иссиқхонанинг жанубий томонига тахланади ва тупроқ билан бостирилади. Плёнкани шамолдан йиритилиб кетмаслиги учун уни устидан ҳар 3-4 м масофада ингичка арқон тортиб қўйилади.

Иссиқхонанинг шимолий девори бутун узунлиги бўйича эни 1,5-2 м бўлган плёнкага ўралган бобина (ғалтак) ўрнатилади. Бу плёнка дарча ҳисобланади. Ғалтак билан девор ўртасидаги оралик плёнка билан ёпилади. Ғалтакга плёнка ўралганда иссиқхонанинг юқори қисми очилади ва у шамоллантилади.

Совуқ кунларда кечаси, булутли об-ҳавода кундуз кунлари ҳам плёнка устига шоли поясидан тайёрланган бордон ёпиб қўйилади. Бордон жанубий пастки қисми устига ўрнатилган ғалтакга ўралиб шимолий девор устига йиғиб қўйилади. Ғалтакни айлантриб, бордон юқоридан пастга туширилади ва иссиқхона қопламаси бутун эни бўйича тўлиқ ёпилади. Қор ёки ёмғир ёғганида ҳамда совуқ кунларда шоли бордони устидан иккинчи қават плёнка

қўлда ёпилади. Ўсимликлар бундай иссиқхоналарда чиринди билан бойитилган тупроқ аралашмасида етиштирилади. Ўсимликлар томчилатиб суғорилган вақтда концентрацияси 0,17-0,20% ли эритма ҳам берилади. Иссиқхонада ҳажми 9 м² бўлган ховуз ясалади. Бу ҳажмдаги ховузда тайёрланган эритма 0,1 га майдондаги ўсимликларни бир марта суғоришга етади. Ўсимликлар қатори иссиқхонада кўндалангига жойлаштирилган. Улар кўшқаторли лентасимон усулда экилган. Лентадаги эгатлар орасидаги масофа 50-60 см, ленталар оралиғи эса 70-80 см, қаторчалар устига плёнка ёпилиб – мульчаланган. Ўсимлик тик бағазларда ўстирилади. Ўсимлик боғланадиган каноппи юқори томони ҳар қаторлар устидан тортилган сим бағазга боғланган.

Химояланган ерларда помидор етиштириш бўйича агротехник тавсиялар

Кўчат етиштириш.

Кўчатлар икки хил пикировкали ва пикировкасиз услубда етиштирилади. Пикировка маъноси сийраклатиш дегани. Биринчиси пикировкали услубда уруғлар бир жойга қалин қилиб сепилади, помидор ниҳолларининг бўйи 5-6 см бўлганда бошқа жойга 5х5 ёки 6х6 см схемада пикировка қилинади ёки шу схемалардаги тувакчаларга, кассеталарга экилади. Иккинчи услубда эса помидор уруғлари 5х5 ёки 6х6 см схемада бевосита ерга ёки тувакча, кассеталарга экилади.

Биринчи услуб бўйича 1м² жойга 2000-2500 та яъни 10-12 г уруғ экилади. Иккинчи услуб бўйича 250-400 дона уруғ экилади. Бир гектар майдонга етарли кўчат олиш учун 150 м² иссиқхона керак бўлади. Помидорни бир гектар майдонга 37-45 минг кўчати ёки 300-350 грамм уруғи керак бўлади.

Кўчат етиштириш учун тупроқ аралашмаси яъни унумдор дала тупроғи (40%), чиринди (40%) ҳамда шоли қипиғи, торф, ғўза пўчоғи ёки қумдан (20%) ташкил топган тупроқларда етиштирилади. 1 м³ тупроқ аралашмасига 40 г аммиакли селитра, 100 г суперфосфат ва 65 г калий сульфат қўшилади. Ушбу аралашма буғлаш ёрдамида дезинфекция қилинса яхши бўлади. Уруғлар тез униб чиқиши учун тупроқ аралашмаси намланади. Уруғ экиб бўлингач, устидан чириган гўнг, қипиқ аралашмаси билан мульчалангани ва илиқ сув билан енгил суғорилади.

Помидор уруғларининг ердан униб чиқиши учун тупроқ харорати 10-12 даража бўлганда 6-8 кунда тўлиқ униб чиқади. Ниҳолларда 1-2 та чинбарг пайдо бўлган даврда уларни тувакчаларга ёки бошқа жойга кўчириб пикировка қилинади. Ниҳолларни кўчириб ўтказишдан бир сутка олдин улар кондириб суғорилади, бу эса уларни илдизларини кўп шикастланмай кўчишини таъминлайди. Кўчатларни суғориш, озиклантришида жуда эҳтиёт бўлиш лозим, уларни ўта намланиб кетиши ёки тупроғи қуриб қолишига йўл қўймаслик керак, ҳаво очиқ кунлари эрталабда суғорган маъқул.

Нихолларда 1-2 чинбарг пайдо бўлиши ва уларни дастлабки ўсув даврида ҳаво ҳарорати кундузи 13-16 °С гача, кечаси 11-13°С гача пасайтирилиши, кўчатларни чинқиши ва бақувват бўлиб ҳосилдорлик юқори бўлишини таъмин этади. Кейинчалик ҳаво ҳароратини очик кунларда 20-24°С, булутли кунларда 18-19°С, кечаси эса 16-17°С атрофида сақлаш лозим бўлади.

Кўчат етиштириш муддати уч мавсумда яъни Кузги – қишки мавсум учун август – сентябрда, қишки–баҳорги мавсум учун ноябр – декабрда ва Ўтувчан (оралиқ) мавсум учун сентябрда тайёрланади. Помидор кўчати 40-45 кунда тайёр бўлади бу даврда икки марта минерал ўғитлар билан озиклантирилади. Бунда 10 литр сувга 5-10 г аммиакли селитра солиб аралаштирилади ва сепгич билан ниҳоллар баргидан озиклантирилади.

Кўчатларни кўпинча илдиз қурти зарарлайди, уларга қарши Децис ва Талстар каби препаратларидан тайёрланган ишчи эритмани кўчатлар остига қуйиш яхши натижа беради. Кўчатларни ўсув даври давомида 2 марта бегона ўтлардан тозаланади ва ниҳоллар ҳолатига қараб суғорилади. Кўчатларни парваришlash даврида улар орасидаги зарарланганлари, ўсишдан жуда орқада қолган, нозик кўчатларни чиқитга чиқариб, олиб ташланади.

Кўчатларни саралаб олишдан олдин 0,5-1% бордо суюқлиги билан пуркалади, бу унинг барг ва меваларнинг далада ўсиш вақтида касалликларга чидамлигини оширади.

Помидорни экишга тайёр кўчати соғлом, яхши чинқирилган, катталиги бир хил, пояси тўғри, сўлиш белгиларисиз бўлиши керак. Кўчатнинг катталиги илидиз бўғимидан то барглар охиригача 20-25 см барглар сони 6-8 та бўлиши, поянинг йўғонлиги 5-6 мм бўлиши керак.

Иссиқхоналарда помидор етиштиришда учта экиш муддати бор. Булар

1. Кузги – қишки мавсум.
2. Қишки – баҳорги мавсум.
3. Ўтувчан (оралиқ) мавсум.

Кузги – қишки мавсум. Кузги-қишки мавсумда помидорни Элпида, Виласко, Астона, Лестли, Ламия, Видетта каби дурагайларини экишни тавсия қиламиз. Кўчатлар иссиқхоналарга яъни ерга қўлда экилади. Бунда экиш схемаси бўйича очилган уяларга экиб чиқилади. Экиш схемаси қаторлар ораси 70 см пушталар ораси 80-90 см ва ўсимликлар ораси 40-50 см бўлади. Кўчатлар экиш билан бирга эгатлар орқали суғорилади. 4-5 кундан сўнг яна суғорилади. 15-20 кундан кейин эса кўчатлар ипга яъни сим бағазга бойлаб чиқилади. Ўсимлик атрофи чопиқ қилинади ва минерал ўғитлар билан озиклантириб суғориш ишлари олиб борилади. Иссиқхонада органик моддалар миқдори 20 фоиз атрофида сақланиши талаб этилади. Бунинг учун

кузги-қишки экиш даври тупроқда асосий ишлов беришдан олдин ҳар бир гектар иссиқхона майдонига камида 200 тонна чиринди солиш лозим бўлади. Тупроқ таркибидаги сувда эрувчи фосфор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 100 мг, нитратли ва аммиакли азот миқдори 25-30 мг, сувда эрувчи калий 50-60 мг атрофида сақланиши керак. Бундан ташқари тупроқ таркибидаги хлор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 0,02 фоиздан ошмаслиги, магний 25-30 мг, кальций эса камида 100-120 мг бўлиши керак.

Бир гектар майдон учун ўртача 250-300 кг азотли, 250-300 кг фосфорли ва 150-200 кг калийли ўғитларни бериш тавсия қилинади. Бундан ташқари микроўғитлардан мис, рух, молибден, бор, марганец, калций ўғитлари ҳам керак бўлади. Бу элементларни ўсимлик кам миқдорда талаб қилади, лекин шу ўғитлар етишмай колса ўсимлик ўсишдан қисман тўхтайтиди, ҳосилдорлиги пасаяди. Микроўғитлар ўсимликка бир маромда етказилиши учун уларни минерал ўғитлар билан аралаштириб ишлатиш ёки баргидан пуркаш тавсия этилади.

Помидор ўсимлигига ўсув даврида шакл берилади яъни асосий поя қолдирилиб, бачкилари ён шохлари олиб турилади. Помидор ўсимлиги ёруғликка жуда талабчан бўлиб, кўчатлар иссиқхонага экилгандан кейин декабр-январ ойларида ёруғлик етишмаслиги натижасида ҳосил камаяди. Шу туфайли ўсимликнинг биринчи гулшодасида қишки-бахорги ўсув даврида мева тугиши жуда суст бўлади. Иссиқхоналарда помидор гули сунъий чанглатилади. Бунинг учун ТУ (трихлорфеноксиуксус кислотаси) ренгумит, томатон каби препаратларнинг биридан фойдаланиш лозим. Бундан ташқари ўсимликларни силкитиб чиқиш (ёғоч билан сўри симларига уриб чиқиш) кенг қўлланилади ёки ҳар бир гулшодани тебратгич ёрдамида тебратиб чиқиш яхши тадбир ҳисобланади. Ўсимликларда фотосинтез жараёнларини тўлиқ амалга оширишда ҳарорат ва ёруғликдан ташқари ҳаво таркибидаги CO₂ (карбонат ангидрид) гази миқдори катта аҳамиятга эгадир. Карбонат ангидрид газини ҳаводаги таркиби меъёрида бўлиши учун уни ҳавода 0,15-0,2 фоиз атрофида бўлишини таъминлаш лозим, бунинг учун чиримаган гўнган фойдаланиш мумкин. Помидор етиштиришда тупроқ намлиги 60-75 фоиз бўлишини талаб этади.

Ҳавонинг нисбий намлиги эса 60-70 фоиз атрофида бўлиши лозим. Ҳаво намлиги кўрсатилган меъёрдан ошиб кетиши ўсимликларда мева

тугиши ёмонлашиши ва уларнинг кулранг чириш, кладоспориоз ҳамда фитофтора касалликлари билан зарарланишига сабаб бўлади. Ҳавонинг нисбий намлигини пасайтириш учун иссиқхонани шамоллатиш зарур, намликни кўратиш учун эса куннинг биринчи ярмида қуёшли об-ҳаво шароитида суғориш керак.

Кеч куз ойларида ёруғликнинг секин-аста пасайиб бориши туфайли, иссиқхоналардаги ҳаво ҳароратини ҳам шунга қараб сошлаб турилиши лозим. Ноябрь-декабрь ойларида кундузи ҳаво очиқ бўлганида 20-23°C, булутли кунларда 18-20°C ва кечқурун 15-17°C, тупроқ ҳарорати эса 17-18°C бўлиши лозим. Ҳаво нисбий намлиги 60-70%, ҳосил терими тугашига бир ой қолганида ўсимликнинг ўсув нуқтаси чилпиб ташланади. Шундай қилинганда мевалар тез пишиб, ҳосилдорлик ҳам ошади.

Гуллар ноқулай шароитларда яхши мева боғлаши учун, ўсимлик гулшодаси махсус стимулятор препаратлар билан чанглатилади. Ушбу препаратлар билан помидор гуллари ишлов берилганида мевалар 7-10 кун эрта пишади, меванинг ўртача вазни 15% гача ошади, товар маҳсулот чиқиши эса 20% ошади.

Қишки – баҳорги мавсуми. Қишки-баҳорги мавсумда помидорни Белле, Пинк Парадайс, Шарлотта, Буран, Жалила каби дурагайларини экишни тавсия қиламиз. Қишки-баҳорги даврда ўсимликлар табиий ёруғлик ортиб, ҳарорат кўтарилаётган шароитда ўсади. Бундай шароитда ўсимликларни парвариш қилиш осон. Аммо, бу давр ўзини вазифасини оқлаши учун биринчи мевалар иложи борича барвақт етилишини таъминлаши зарур. Бу даврда куз – қишдагига қараганда ҳосилдорлик 2 марта юқори бўлади. Шу боис иложи борича катта ёшдаги кўчатларни ўз вақтида экиш мақсадга мувофиқ бўлиб, у ҳосил бериш муддатини узайтиради. Ўзбекистонда кўчатлар иссиқхонага декабрнинг охири ва январнинг биринчи ярмида экилади. Кўчатларни экиш аввалдан тайёрланган эгатлар ва очилган уяларга озикли кубикларда бўлса тувакчаси билан ёки тувакчаларда ажратиб қўлда экилади. Кўчатлар экишдан аввал фунгицид (Перкур)га ботириб экилса касаллик ва зараркунандалардан холи бўлади. Кўчатларни қўш қатор усулда 70+80x40, 50 см ораликда экилади.

Ўсимликни озиклантириш асосий агротехник омиллардан биридир. Иссиқхонага кузги-қишки экиш даври тупроқда асосий ишлов беришдан олдин ҳар бир гектар иссиқхона майдонига камида 200 тонна чиринди лозим бўлади. Тупроқ таркибидаги сувда эрувчи фосфор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 100 мг, нитратли ва аммиакли азот миқдори 25-30 мг, сувда эрувчи калий 50-60 мг атрофида сақланиши керак. Бундан ташқари тупроқ таркибидаги хлор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 0,02 фоиздан ошмаслиги, магний 25-30 мг, кальций эса камида 100-120 мг бўлиши керак. Бир гектар майдон учун ўртача 250-300 кг азотли, 250-300 кг фосфорли ва 150-200 кг калийли ўғитларни бериш тавсия қилинади. Бундан ташқари микроўғитлардан мис, рух, молибден, бор, марганец, калций ўғитлари ҳам керак бўлади. Бу элементларни ўсимлик кам миқдорда талаб қилади, лекин

шу ўғитлар етишмай колса ўсимлик ўсишдан қисман тўхтайдди, ҳосилдорлиги пасаяди.

Экилган кўчатларнинг канои ипли сўриларга боғлаб чиқилади, боғлашда илдиз бўғизини қаттиқ сиқиб қўймаслик, канои қаттиқ тортиб боғлаб қўймаслик лозим бўлади. Ўсимликлар битта поя қолдирилиб шакл берилади. Бачки новдалар 6-7 см дан ўсиб кетмасдан уларни ўз вақтида юлиб ташлаш керак. Ўсимлик учини ҳар ҳафтада канои илга ўраб турилади, сўрини симли қисмигача ўсгач эса кўндалангига ўраб турилади. Ўсимлик гуллагандан бошлаб арилар (шмел) ёки сунъий гормонлар ту, томатом, ренгулет ёрдамида ҳар 3-5 кун оралатиб чанглатиб турилади. Мевалари пиша бошлаши даврида гулшоадан барча пастки барглари олиб ташланади. Бу ишни ҳар ҳафтада бир маротаба бажарилиб, 1-2 тадан барги олиб ташланади. Ўсув мавсумининг тугалланишигача 6-7 ҳафта давомида ўсимлик учки қисмини юқоридаги гулшода тепасида 2 тадан барг қолдириб чимдиб турилади. Мевалар тўлиқ етилиб пишмасдан ёки қизил бўлиб пишган даврларда ҳар ҳафтада 2-3 маротаба терилади.

Ўтувчан (оралиқ) мавсум. Ушбу мавсум учун иссиқхона фойдаланиш учун тайёрлаш, уруғ сепиш ва кўчат экиш ишлари кузги-қишки мавсум сингари олиб борилади. Ўтувчан мавсумда 30-40 кунлик кўчат сентябрнинг иккинчи ярмида экилади ва у кейинги йилнинг июн ойигача ўстирилади. Мевалари декабр ойидан бошлаб терилади. Бу давр учун помидорнинг индетерминант Видетта, Астона, Лестли, Аве-Мария, Гамаюн каби нав ва дурагайлари экилади.

Айрим иссиқхона хўжаликлари помидорни октябрнинг иккинчи ярмида экадилар, аммо бунда 50-55 кунлик кўчатлардан фойдаланилади. Катта ёшдаги кўчатдан фойдаланиш, экилганидан биринчи ҳосил пишгунча бўлган даврни бироз қисқартиради, бу муддатда экилганда биринчи ҳосили янги йил олдида терила бошланади.

Оралиқ мавсумда иссиқхона ҳарорати 18°C дан паст бўлмаслигига эътибор бериш керак. Ҳароратнинг 12°гача тушиб кетиши ўсимликнинг тупроқдан озиқ моддалари, асосан фосфорнинг сўрилишини 50% гача пасайтиради. Шунинг учун бу муддатда ўсимликнинг нормал ўсиб ривожланишида муҳим ўрин тутди. Иссиқхона том қисми ўз вақтида ювилиши керак. Чунки ўтувчан мавсумида помидор экини максимал даражада ёруғликдан тўйиниши ва бу эса унинг нормал ўсиб ривожланиши, юқори ҳосил тўплаши ва ҳосилнинг декабрь-январ ойларида пишиб етилишига олиб келади.

Оралиқ муддатда помидор ўсимликлари тепага ўсишга мойил. Помидор экиннинг бу тариқа тепага ўсиши пояга шакл беришни (ён бачкиларни чилпиб ташлашни) қийинлаштиради, юқорига қараб ўсишга мойиллиги меваларнинг кичик бўлиб қолишига ҳам сабаб бўлиши мумкин.

Помидор ўтувчан айланишдаги экин сифатида етиштирилганда уни ҳосили мавсумдан ташқари вақтда, қайсики уларни шимолий минтақаларда олиб бўлмайдиган даврларда таъминлайди. Помидор ўсимлиги куздан бошлаб ҳосил бера бошлайди, қишда узилиш бўлмайди ва у ёзгача давом

этади. Бу айланишда помидор яхши ўсиб ҳосил беради. Помидор ўтувчан мавсумда 15-16 кг/м², шу жумладан декабр – апрел ойларида 10 кг/м² гача ҳосил беради.

Иссиқхонада ҳарорат. Кўчат экилгандан сўнг иссиқхонанинг кундузги ҳарорати кузги-қишки мавсум учун 20-22°C, ўтувчан ва қишки-баҳорги мавсумда 20-25°C, кечки ҳарорат эса 3 та мавсумда ҳам 16-18°C бўлиши тавсия этилади.

Иссиқхона учун қулай ҳаво нисбий намлик 65-75%, ўсимлик гуллагунча 70-75 %, сўнгра 65% гача пасайтирилгани маъқул. Иссиқхона ичида ҳарорат 40 даражадан ошиб кетса ўсимлик ўсишдан ва гули чангланишдан тухтайди. Ҳароратнинг меъёрдан юқори бўлиши ўсимликни ўсиб ривожланишини тезлаштиради, натижада меваларни етилиши тезлашади, мевалари майдалашиб қолади. Ҳарорат кечалари 14°C дан паст бўлганда чангдон ўсмайди ва чангланиш бўлмайди, ҳарорат 33-35°C дан юқори бўлганда ҳам чангдонлари стерил бўлиб, мева тугиш жараёни бўлмайди. Ҳаво ҳароратини меъёрда бўлиши помидордан иссиқхонада юқори ҳосил олишни таъмин этади. Тупроқнинг қулай ҳарорати 16-20°C атрофида. Тупроқ ҳарорати 16°C дан паст бўлиши ўсимлик томонидан фосфорни қабул қилинишини сусайтиради, кейинчалик эса сув сўрилиши қийинлашади, ўсимлик ўсишини чеклаб қўяди. Тупроқ ҳароратини 28°C гача кўтарилиши, шу билан бирга тупроқ таркибидаги ишқорни кўпайиши, нафақат ўсимликни ўсишдан тўхтатиши, балки унинг фузариоз касаллигига чидамлилиқ хусусиятини ҳам йўқолишига сабаб бўлади. Иссиқхонада намликни ва иссиқликни ўлчайдиган асбоб қуйиш шарт.

Суғориш ва ўғитлаш. Кўчат экилгандан сўнг маҳаллий шароитдан келиб чиққан ҳолда нисбий намликка қараб суғориш тавсия этилади. Иссиқхонада помидорни икки хил усулда суғорилади. Биринчиси эгатлаб ариқдан суғориш. Иккинчиси томчилатиб суғоришдир. Сувнинг ҳарорати тахминан 15-16°C кам бўлмаслиги тавсия этилади. Кўчатларни иссиқхонага экишдан олдин экиладиган майдон яхшилаб чопилиб, 80-90°C да буғлаш ва пестицид билан дорилаш яхши натижа беради.

Помидор бутун ўсув даврида шароитдан келиб чиққан ҳолда 6-12 мартагача суғорилади. Хар суғоришдан кейин ўсимликни атрофи ва пушталарини юмшатиб туриш керак. Суғориш ишлари олиб борилганда ҳаво нисбий намлиги 70 % дан ошмаслиги тавсия этилади. Суғориш билан бир

қаторда ўсимликка шакл бериш ишларини тўғри ташкиллаштириш керак. Ўсимликка шакл берганда барг кесилган жойларга фунгицид дорилар билан ишлов бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Иссиқхонада ҳаво айланишини тўғри йўлга қўйиш керак. Озуқа берганда тупроқдаги РН (тупроқ ишқорийлиги) ҳажми 5,5-6 нормада бўлиши керак. ЕС (тупроқдаги тузнинг концентрацияси ва электр ўтказкчанлиги) 1,5-2 ни ташкил қилиши керак. Хар ҳил хашоратлардан (шира, трипс) сақланиш учун феромон тутқичлардан фойдаланиш яхши натижа беради.

Иссиқхонага помидор экиш схемаси 70 + 90 x 50 ёки 80 + 80 x 50

Химояланган ерларда бодринг етиштириш бўйича агротехник тавсиялар

Кўчат етиштириш.

Бодринг кўчати тоннелсимон усти вақтинча плёнка билан қопланган ерларга ва баъзи ҳоллардагина очиқ ерга экиш учун етиштирилади. Кўчат химояланган жойга март бошида, очиқ ерга эса – икки ҳафта кейин экилади. Кўчат 20-30 кунда тайёр бўлади. Қоплама тагига уруғлар феврал охири – март бошида экилади. Кўчатлар қарам кўчатидан бўшаган парникларда, плёнкали ёки ойнаванд иссиқхоналарда етиштирилади.

Бодринг кўчати илдиз тизимининг зарарланишига бардошсиздир. Шунинг учун унинг уруғи бевосита озик кубикларига ёки тувакчаларга экиб ўстирилади.

Кубикларни тайёрлашда озик аралашмаси органик қисмининг таркиби бошқа сабзаёт экинлари кўчатларини етиштиришга ўхшайди. Минерал ўғитлар аралашмага қуйидаги миқдорда қўшилади (1 м³ аралашмага, кг): аммиакли селитра – 0,5-1,3, суперфосфат – 1-6 ва калий сульфат – 0,5-1,5. Озик кубикларининг катталиги 6×6×6 ёки 8×8×8 см. Ундирилган уруғлар тегишли тайёргарликдан сўнг 1-2 тадан кубикларга экилади.

Заиф ривожланган кўчат тўлиқ минерал ўғитлар билан 2-3 марта озиклантирилади. Қўшимча озиклантиришда фойдаланиладиган озик эритмасининг аралашмаси 0,5% дан ошмаслиги керак. 1 м² жойга минерал ўғитлар қуйидаги ҳисобда: 10 г аммиакли селитра, 30 г суперфосфат ва 10-15 г калий хлорид 10 л сувда эритиб берилди. Сўнгги марта озиклантириш экишга 5-6 кун қолганда ўтказилади. Ҳар бир озиклантиришдан сўнг ўсимлик тоза сув билан суғорилади.

Агарда бодринг кўчати очиқ ерга экишга тайёрланса, уни экишдан 5-7 кун олдин чиниқтириш бошланади. Плёнка остига кўчат 3-4 барг чиқарган босқичда, очиқ ерга эса 2-3 барг чиқарганда экилади.

Ҳимояланган ерларда бодринг етиштириш технологияси.

Бодринг – ҳимояланган ерларда етакчи (асосий) экин бўлиб, у энг ҳосилдор, эртапишар, самарали экиндир. Ўзбекистонда қишки иссиқхоналарда бодринг куз-қишда, қиш-баҳорда ва ўтувчан айланиш мавсумларида етиштирилади. У иссиқсевар ўсимлик, совукни кўтара олмайди. Уруғнинг униб чиқиши учун энг пастки ҳарорат чегараси +12-13°С. Ҳарорат +25-30°С да уруғ энг тез (4-6 кундан кейин) униб чиқади.

Нав ва дурагайлар. Ҳимояланган ерларда етиштириш учун гетерозисли дурагайлар яъни ишлаб чиқариш талабларига жавоб берадиган навлар экилади. Улардан маҳаллий Серсув-14, Навбаҳор, ТошДАУ-70, Совға, Чемпион, Сардор каби чет элнинг Аламир, Кураж, Криспина, Мультистар, Наил, Орзу, Пассандра, Пиколино, Серай, Суперделта каби нав ва дурагайларини экиш тавсия этилади.

Кузги-қишки айланиш даврининг фарқли хусусиятларига ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланиши учун шароитларнинг секин-аста ёмонлашиб бориши киради, бунда: ёруғланиш ва ҳарорат секин-аста пасайиб, куннинг узунлиги қисқара боради. Бу зараркунанда ва касалликларнинг тез ривожланишига шароит яратади. Бунинг устига, бир томондан куёш радиациясидан яхшироқ фойдаланиш учун яна ҳам эртароқ экиш зарурлиги, иккинчи томондан, ҳосилнинг етилиши кечроқ бошланганлиги, очиқ ердан маҳсулот бошқа чиқмаётган вақтга тўғри келиши ҳам жуда муҳим.

Кузги-қишки айланиш даврида янги мева ҳосилини октабрни иккинчи ярмида олиш учун, бодрингни тўғридан тўғри уруғ билан иссиқхона тупроғига августда экиб етиштириш яхшироқ деб топилган. Уруғни қишки иссиқхоналарга экишнинг энг мақбул муддати: Қорақалпоғистонда – август бошида, Тошкент ва Самарқанд вилоятларида – 10-15 августда, Фарғона водийсида – 15-20 августда, Қашқадарё вилоятида – август охирида. Бунда гетерозис дурагайдан бир даврда 10-12 кг/м² ҳосил олинади.

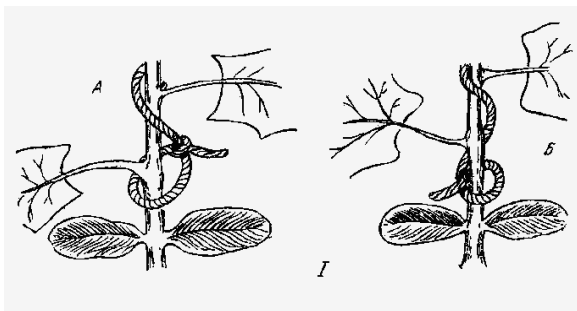
Юқори ҳосилли нав ва дурагайларнинг қимматбаҳо танқис уруғини иқтисод қилиш учун бодринг кўчат қилиб экилади. Бунда албатта 8×8×8 см ва 10×10×10 см ҳажмли озиқали кубикдан фойдаланилади. Уруғни кубикка экиш муддати худди тупроққа экиш билан бир хил. Кўчат доимий жойига 20-25 кунлигида, 2-3 барг чиқарганда ўтказилади. Кўчатларни ўтқозиш муддати 10-20 сентябр.

Кузги-қишки айланишда бодрингни экиш схемаси кўшқаторли лентасимон. Ари билан чангланадиган калта мевали навлар $\frac{100+60}{2} \times 35-40$ см шаклда ёки 1 м² майдонга 3-3,5 та ўсимлик жойлаштирилади. Ари билан чангланадиган дурагайлар қаторда бироз сийракроқ – 40-50 см масофада экилади, 1 м² даги ўсимликларнинг қалинлиги 2,5-3 тага тўғри келади ва улар $\frac{100+60}{2} \times 40-50$ см шаклда жойлаштирилади. Ари билан чангланадиган дурагайларни етиштиришда ҳар 5-6 қатордан сўнг бир қатор чангловчи нав ёки дурагайлар экилади ёки иссиқхонага 10-15% чангловчи ўсимликлар экилади.

Узун мевали партенокарпик дурагайлар катта озиқланиш майдонида етиштирилади. Ангар иссиқхоналарда улар кенг қаторли усулда жойлаштирилади, бунда қатор оралар эни 1-1,2 м, қатордаги ўсимликлар ораси 45-50 см масофада, яъни 1 м² га 2 тадан ўсимлик жойлаштирилади. Гуруҳси эни 6,4 м бўлган блокли иссиқхоналарга 6 та қатор жойлаштирилади.

Кўшқаторли лентасимон усулда жойлаштиришда эни 160 см ва баландлиги 30 см бўлган эгатлар ҳосил қилинади. Бу эгатларга уруғни экиш ва кўчатларни ўтқозиш икки қаторда олиб борилади, уларнинг ораси 60 см. Ленталар орасидаги жўяклардан суғориш учун фойдаланилади. Уруғ экиш ёки кўчатларни ўтқозишдан олдин намлаш учун тупроқ суғорилади. Суғоришдан олдин кўчатни ўтқозиш учун чуқурлар (уялар) очиб чиқилади ва уларга сув қуйилади. Суғорилган жўяклар селгигандан сўнг уруғ экилади ёки кўчатлар ўтказилади. Уруғлар 2-3 см чуқурликка экилади. Кўчатларни ўтқозишда тувакчаларининг 3/4 қисми тупроққа кўмилади. Кўчатлар экилгандан сўнг эгатлар орқали суғорилади.

Кузги-қишки айланишдаги бодринг ўсимлиги тик канопа (шпалерга) боғлаб ўстирилади. Кўчат ўтказилгандан сўнг 3-4 кун ўтгач ёки уруғидан униб чиққан ўсимликда 3-4 та чин барги чиққач, канопа билан эгатлар бўйлаб горизонтал тортилган симга 2,2-2,5 м баландликда боғлаб қўйилади. Канопанинг пастки қисми ўсимликка, тупроқ юзасидан 10-12 см баландликда эркин ҳалқа қилиб боғлаб қўйилади. Кейинчалик ҳафтасига бир мартадан ўсимлик канопа чирмаштириб қўйилади, бунда поя учи бўш қўйилади.

Иссиқхоналарда бодринг етиштиришда олиб бориладиган муҳим тадбирлардан бири – ўсимликларга шакл беришдир. У юқорида изоҳланган усулда ўтказилади.

Ўсимликни парваришlashда уни қари барглардан тозалаб туриш зарур тадбирлардан ҳисобланади. Қари барглар – касаллик манбайидир. Шунинг учун уларни ўткир пичоқ ёки ток қайчи билан банди қолдирилмай кесиб ташланади. Қуриган барг, бужмайган тугунчалар ва мўйловларни мунтазам равишда олиб туриш зарур.

Иссиқхонада ўсаётган бодрингни чанглатиш учун асаларидан (500 м² майдондаги иссиқхонага бир қути) фойдаланилади. Асалари қутиси ташқаридан ариларнинг учи келиши тўхтаганда, ноябр ойида ўрнатилади. Асалари бўлмаганда сунъий чангланади, бунда чанглатувчи навлар билан ари билан чангланадиган навларнинг она гуллари чангланади. Бироқ бу тадбир кўп меҳнат талаб қилади. Партенокарпик навлар учун чанглатгич нафақат керак эмас, балки зарарлидир.

Бодрингдан кузги-қишки даврда юқори ҳосил олиш учун ҳарорат, намлик, минерал ва ҳаводан озикланиш тартиботларини ўз вақтида таъминлаш орқали эришиш мумкин.

Ноябр-декабрда ҳаво ва тупроқ ҳарорати бирмунча пасаяди (+20-22°С гача). Ҳавонинг нисбий намлиги ҳосилга киргунча 70-75%, ҳосилга кирганда – 75-80% бўлиши керак.

Ўзбекистон иссиқхоналарида нисбатан зич тупроқдан фойдаланилади, шунинг учун суғориш, одатда, эгатлар орқали амалга оширилади. Агар ёмғирлатиб суғориш қўлланилса, нам томчилари баргларда узок сақланмаслиги учун у эрталаб ўтказилади.

Эгатлар орқали суғориш август, сентябр ва октябр ойининг биринчи ярмида ҳар 3-4 кунда ўтказилади, бунда суғориш меъёри 10-12 л/м², сўнг ҳар

5-6 кунда 5-6 л/м² ни ташкил этади. Ёмғирлатиб суғориш тез-тез, бироқ кам меъёрда ўтказилади. Айрим ҳолларда бир-икки марта тупроқ аралашмаси 1-2 см қалинликда сочилади. Ўсимликни озиклантириш икки ҳафтада бир марта ўтказилади. Мавсум охирида суғориш ва озиклантириш чекланади. Ҳаво намлиги 70-75 фоизга пасайтирилади.

Қиш мавсумида +22-24°С иситилган сув билан суғорилади. Озиклантириш суғориш билан бир вақтда тупроқ таҳлилига асосан ўтказилади. Агрокимё хизмати бўлмаса, озиклантириш ҳар 1,5-2 ҳафтада амалга оширилади. Уларни солиш меъёри (10 л сувга) қуйидагича: мева туггунича – 10 г аммиакли селитра, 15 г хлорли калий ва 40 г суперфосфат, мева тугаётган даврда – шунга мувофиқ равишда 30, 15, 60 г солинади. Ёруғликнинг таъминланиши ёмонлашиши билан азотли ўғитлар миқдори камайтирилади, калий миқдори кўпайтирилади. Тупроқ доим юмшатирилган ҳолда сақланади. Бунинг учун тупроқ вақт-вақти билан юмшатиб турилади. Юмшатиш билан бирга қатордаги бегона ўтлар йўқотилади.

Уруғ экилганидан икки ва кўчат ўтказилгандан сўнг бир ой ўтгач, октябр охири – ноябр бошларида барраларни биринчи терими ўтказилади. Ёруғ кунларни мавжудлигига кўра гуллашдан то теримгача 12-15 кун, декабрда эса 20-22 кун ўтайди.

Кузги-қишки айланишда меваларнинг катталиги қишки-бахоргига қараганда майдароқ бўлади. Узун мевали навларнинг мевалари ҳафтада икки, кичик мевалиларни эса – уч марта терилади.

Қишки-бахорги айланиш даврининг фарқли хусусиятлари ёруғлик ва ҳаво ҳароратининг кўтарилишидир. Бунда кузги-қишки айланишга қараганда ўсимликларнинг маҳсулдорлиги салкам икки баробар ошади. Илғор хўжаликларнинг тажрибаларидан маълум бўлишича 30 кунлик бодринг кўчатларини ўтқазилганинг энг мақбул муддати январнинг биринчи ярми ҳисобланади. Экишни 5 кунга кечиктириш, эрта ва умумий ҳосилни 1 м² дан 0,2-0,4 кг га камайтиради.

Юқори сифатли кўчатлар билан экишни таъминлаш учун уруғ декабр бошларида экилади. Уруғ 8×8×8 см ва 12×12×12 см катталиқдаги озик кубикларга ёки тувакчаларга экилади. Кўчатларни етиштиришда катта озик кубиклар (тувакчалар)дан ва катта ёшдаги кўчатлардан фойдаланиш меваларни пишиб етилишини сезиларли даражада тезлатади ва умумий ҳосилнинг кўпайишига имкон беради. Экиш учун фақат соғлом, бир текис 4-5 та чинбарги бўлган ўсимликлар танлаб олинади.

Кўчатлар жўякларга икки қатор қилиб олдиндан тайёрланган чуқурчаларга (уяларга) ўтказилади. Уялар дастлаб илиқ (+22-25°С) сув билан суғорилади. Кўчатлар тик ҳолатда, кубик ёки тувакчаларининг 3/4 қисми уяларга киритилган ҳолда ўтказилади. Ўсиб кетган кўчатлар қиялатиб ўтказилади, аммо пояси кўмилмайди. Кўчат ўтказилгандан сўнг жўяклар орқали сув берилади.

Ари билан чангланадиган кичик мевали нав ва дурагайлар 1 м² га 3 та ўсимлик жойлаштириб экиладиган бўлса, гуруҳ эни 6,4 м бўлган иссиқхоналарга саккиз қатор қилиб, қаторда ўсимликлар ораси 40 см

масофада жойлаштирилади. Кўчатлар эгатларга лента қилиб икки қатор ўтказилади, эгат оралатиб суғорилади. Ўсимликларни жойлаштириш шакли куйидагича: $\frac{80+80}{2} \times 40$ см ёки $\frac{100+60}{2} \times 40$ см.

Узун мевали партенокарпик дурагайлар яна ҳам каттароқ озикланиш майдонига муҳтож. Улардан 1 м² га 1,5-2 ўсимлик жойлаштирилади. Звенолар (сектсиялар)нинг эни 6,4 м бўлган блокли иссиқхоналарга узун мевали навлар 6 қатор экилиб, қатордаги ўсимликлар ораси 50-60 см масофада жойлаштирилади.

Қишки-баҳорги айланиш даврида ҳам бодринг ўсимликлари тик каноппа бағазда, бир пояли шакл бериб ўстирилади.

Ўсимликлар мева бергунича (ҳаво очиқ кунда +22-24°C, булутли кунда +20-22°C ва кечаси +16-18°C), мева бераётган давридагига (ҳаво очиқ кунда +24-26°C, булутли кунда +21-23°C ва кечаси +18-20°C) қараганда ҳаво ҳароратини бир неча даража паст сақлаш керак.

Қуёшли кунлар бошлангаунча ҳар 4-5 кунда 7-8 л/м² меъёрда эгатлар орқали суғорилади. Серкуёш кунларда эса тез-тез, яъни кун оралатиб суғорилади. Суғориш меъёри 10-12 л/м² гача оширилади. Агар иссиқхонада ёмғирлатиб суғориш мосламалари бўлса, дастлаб ҳар 2-3 кунда бир марта, кейин ҳар куни ёмғирлатиб суғорилади. Суғориш миқдори 3-5 л/м².

Минерал ўғитлар билан қўшимча озиклантириш тупроқ таҳлили натижаларига кўра суғориш билан бир вақтда ўтказилади. Агрокимё хизмати бўлмаган жойларда ўсимликлар ҳар 10-12 кунда минерал ва органик ўғитлар билан навбатлаб қўшимча озиклантирилади. Бунда 1 м² майдонга таркибида 10 г аммиакли селитра, 15 г калий хлорид, 40 г суперфосфат бўлган 10 л эритма берилади. Ҳосил шаклланаётган даврида минерал ўғитлар меъёри 10 л сувга: 30 г аммиакли селитра, 15 г калий хлорид ва 60 г суперфосфатгача оширилади. Органик ўғитлар билан озиклантириш учун 1:8 ёки 1:10 хисобида шарбат тайёрланади.

Тупроқ вақт-вақти билан юмшатилиб турилиши ва бегона ўтлардан тозаланиши керак. Ари билан чангланадиган ва дурагайларни етиштиришда имкони бўлса, иссиқхоналарга ари қутилари (500 м² ли иссиқхонага битта оила) ўрнатиш лозим. Иссиқ кунларда уларни иссиқхонадан чиқиб учишига имкон яратиш зарур.

Барраларни териш, уларни шаклланишини жадаллигига қараб: март-апрелда – ҳар 2-3 кунда, май-июнда ҳар 1-2 кунда терилади. Ҳосилни ўз вақтида термаслик, барраларнинг товарлик сифати ёмонлашишига (ари билан чангланадиган дурагайларнинг сарғайишига ва мазаси ёмонлашувига) ҳамда ҳосилнинг бир қисми йўқолишига олиб келади.

Ўтувчан айланиш давр. Ўсимликлар ўтувчан айланиш даврда – куз, киш ва ёзда ўсади. Бу даври учун узун мевали партенокарпик ва нисбатан кичик мевали ари билан чангланадиган нав ва дурагайлар мос келади.

Бодрингни бу даврида етиштириш учун уруғни экиш ва кўчатларни асосий жойга ўтказиш муддатлари жуда муҳим. Илғор хўжаликларнинг тажрибаларидан маълум бўлишича, озик кубикларга уруғни энг мақбул экиш

муддати сентябр охири – октабр боши, кўчатларни ўтказиш эса – октабр охири-ноябр боши ҳисобланади. Ўтказиш учун 20-25 кунлик кўчатлардан фойдаланилади.

Ҳосилнинг етилиб чиқиши ноябр охири-декабр бошига тўғри келади ва июн ойигача давом этади.

Кўчатларни ўтказиш қишки-баҳорги айланишдаги каби олиб борилади. Ўсимликларнинг бошқа айланишларга қараганда узок давр ўсиши ҳисобга олиниб улар ўтувчан айланишда катта озикланиш майдонига зичлигини камайтириб ўтказилади.

Секциясининг эни 6,4 м ли блокли иссиқхоналарга ари билан чангланадиган, нисбатан кичик мевали дурагайларни олти қатор ўтказилиб, эгатлар ораси 106 см масофада олинади, узун мевали партенокарпик дурагайлар эса, 4 қатор ўтказилиб, қаторлар ораси 160 см қилинади. Қатордаги ўсимликлар ораси 50-60 см қолдирилади. Бошқа давлатларнинг тажрибаси шуни кўрсатаптики, ўсимликларга 0,6-0,8 м² озикланиш майдони (1 м² 1,2-1,5 ўсимлик) берилганда ҳосилдорлик камаймаганлиги маълум бўлган.

Ўтувчан айланишда ўсимликларга шакл бериш тахминан қишки-баҳорги айланишга ўхшаш. Асосий пояда мевалар ён поялар билан навбатлаб (ҳар бир бўғиндан кейин), 8-10 тагача мева қолдирилади. Ёритилганлик паст даврда (декабр-феврал ярмигача) партенокарпик ўсимликларда бир вақтда шаклланаётган мевалар сони 8-12 донадан ошиб кетмаслиги керак. Ёруғлик ортиб борган сари ўсимликка бериладиган ҳосил миқдори оширилиб 17-18 та мевага етказилади.

Ҳосилга кирган даврда энг юқори ёруғликда ҳарорат ҳаво очик кунлари +22-26°C, булутли кунда +20-22°C, кечаси ҳаво очик кунлардан сўнг +18-20°C, булутли кунлардан сўнг эса +16-18°C бўлиши керак. Тупроқнинг ҳарорати 20°C дан пастга тушмаслиги керак. Баҳор ва ёзда иссиқхоналарнинг исиб кетишига йўл қўймаслик ва уларнинг олдини олиш чораларини кўриш лозим.

Ҳаво ва тупроқ намлиги ёритилганлик даражасига қараб тегишли меъёрларда ушлаб турилади. Бунда феврал ўрталаригача тупроқ намлиги 75-80% НВ даражада сақланади. Суғориш эрталаб ўтказилади. Ҳавонинг нисбий намлиги 75-80% атрофида сақланади.

Ўсимликларни озиклантириш агрокимё таҳлиллари натижаларига кўра олиб борилади. Агар таҳлил қилинмаса, унда кўшимча озиклантириш ёруғлик етишмаганда ҳар 18-20 кунда, юқори бўлганда ҳар 10-12 кунда ўтказилади. Озиклантириш экиннинг ўсув даври тугашига бир ой қолганда озиклантириш тўхтатилади.

XI.БОБ. Томорқаларга такрорий экинларни экиш ва парваришлаш

Сабзавотларни такрорий экин сифатида етиштириши

Эртаки сабзавот, картошка ва ғалла ҳосили йиғиб олинган майдонларга такрорий экин экиш учун тайёрлашда, аввало, ишни ўтмишдош ўсимлик қолдиқлари ва бегона ўтларни тозалашдан бошлаш зарур. Бунда ўсимлик қолдиқлари томорқа чеккасига чиқарилиб, ер қондириб суғорилади.

Ер етилиши билан гўнг ёки компост сепилади, 25–28 см чуқурликда юмшатилади ва эгатлар олинади.

Томорқаларга июнь ойи иккинчи ярми ва июлнинг биринчи ўн кунлигида **бодрингнинг** Марғилон-822, Наврўз, Ўзбекистон-740, Ранний-645, F1 Алиби Аякс Микс навларини; **сабзининг** Мирзои сариқ-304, Мирзои қизил-228, Шантанэ-2461, Нантская-4, Нурли, Зийнатли навларини; **ош лавлагининг** Бордо-237 каби навларини экиш тавсия этилади.

Томорқаларга июнь ойининг учинчи ўн кунлиги ёки июль ойининг 1–2-ўн кунлигида **картошканинг** Санте, Ред скарлет, Зарафшон каби эртапишар, Аринда, Белуга, Виктория, Умид, Кондор, Драга, Корлена, Латона, Палма, Марфона, Пикассо, Романо каби эртапишар, Тўйимли, Ақроб, Диамант, Симфония каби ўртапишар навларини экиш юқори ҳосил олишни таъминлайди.

Чет элдан келтириляётган уруғлик картошка экиладиган дала эгати олиниб, суғорилган бўлиши керак. Картошка экилгач суғорилади. Агар ер тайёрлаб қўйилмаган бўлса, у қопи билан ёки ерга юпка қилиб, офтоб тушмайдиган салқин жойга тўкиб қўйилади. Экиш муддати 20 июндан то 20 июлгача, 70x30 см схемада экилади.

Июль ойининг учинчи ўн кунлиги ўсув даври қисқа бўлган сабзавотлардан **шолғомнинг** Муяссар, Самарқанд маҳаллийси, Наманган маҳаллийси каби навларини, **турпнинг** Андижон-9, Марғилон маҳаллийси, **дайкон ёки япон турпининг** Куз ҳадяси ва Содик каби навлари, кўкатлардан **укропнинг** Ўзбекский-243, Ором навларини экиш тавсия қилинади.

Бу даврда бегона ўтлар кўп ўсиб чиқади уларни ўташ лозим. Ўтларни йўқотиш билан бирга ортиқча ниҳолларни яғана қилиш керак. Орадан 20–25

кун ўтгач эса майдондаги бегона ўтларни иккинчи марта чопиқ ва ягана қилинади ҳамд ўсимликларни озиклантириб, суғориш тавсия этилади.

Кечки карам кўчатлари тўлиқ тутиб олгач, **сабзи, ош лавлаги, картошка** туганаклари ҳамда **бодринг** ниҳоллари ердан тўлиқ униб чиққач, ўсув даври давомида экин турига мувофиқ 8–12 кун оралатиб 2–3 марта суғориш, ўсимлик қатор ораларини 8–12 см чуқурликда юмшатиб бегона ўтларни йўқотиш зарур. Бу тадбирлар тупрокда нам ва ҳаво сақланишини яхшилайти, ўсимликларнинг ўсиб-ривожланишига қулай шароит яратади.

Шолғом ва турп экинлари уруғи мамлакатимизнинг марказий минтақасида жойлашган ва водий вилоятларида 1–15 августда, шимолий ҳудудларда 25 июль–10 август ва жанубда 20 август–20 сентябрда сочма қилиб экилади. Эгат ораси 70 см ёки 60 см бўлиши лозим.

Бунда турп уруғи 10 сотихга 400–500 г, шолғол уруғи эса 200–300 г меъёрда сарфланади. Турп уруғи 2 см, шолғом уруғи эса 1,5 см чуқурликда экилади. Хаскаш ёрдамида тупрокқа аралаштирилади.

Экин парваришда бегона ўтларни йўқотиш, ягана қилиш, эгатни юмшатиш ва зарарли ҳашаротларга қарши курашга жиддий эътибор бериш зарур.

Пиёз уруғи августнинг иккинчи ярми, сентябрнинг биринчи ўн кунлигида сепилади. Бунда пиёзнинг маҳаллий эртапишар Сумбула навини экиш тавсия этилади.

Пиёз уруғи ернинг нишаблигини инобатга олган ҳолда 70–90 см ораликда сочма ҳолда сепилади. Уруғларнинг 1,5–2 см чуқурликка кўмилишини таъминлаш мақсадга мувофиқ. 10 сотихга 1,4–1,6 кг уруғ сарфланиб, кўчат ораси 5–6 см ни ташкил этади.

Ўсимлик икки-уч марта ўтоқ ва ягана қилинади. Қатор оралари 15–16 см чуқурликда юмшатилади. Кўзланган ҳосилни олиш учун томорқага минерал ўғитлар бериш мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, пиёзни кўчат қилиб экиш ҳам мумкин. Бунинг учун юқоридаги экиш муддатида 0,1 га майдонга 4–5 кг уруғ сепилади ва пиёз кўчати 2–4 барг чиқаргандан сўнг томорқага кўчириб ўтказилади.

Бунда уруғ 3–4 баробар кам сарфланади ҳамда ўтоқ ва ягана қилиш учун меҳнат сарфи камайтирилади ва маҳсулотнинг товарбоплиги юқори бўлади.

Сабзавот экинларидан бир мавсумда 3–4 марта ҳосил етиштириш

Бодринг кўчатлари плёнка остига 10 мартгача экилади. Ҳосил 40–45 кундан кейин 20–25 апрелда пишиб етилади. Бодринг ҳосили июнь ойининг биринчи ўн кунлигида тўлиқ йиғиштириб олинади. 1–5 апрель кунлари ёпилган плёнкалар очилади, бодринг палаклари териб олинган пушталар юмшатилади. Уларнинг устига тезпишар маккажўхори уруғи 2 қатор қилиб экилади. Иккинчи экин – маккажўхори ҳосили томорқадан июнь ойининг охиригача йиғиб олинади.

Маккажўхоридан бўшаган ерга 10–15 август оралиғида учинчи ҳосил учун турп ва шолғом уруғи экилади. Ноябрь ойининг 2-ярмида турп ҳосили

йиғиштириб олинади. Турп ва шолғом экилган пушталарнинг ҳар икки ёнига тўртинчи ҳосил учун 2-катор қилиб кўчат сабзавотлар укроп, петрушка экиш мумкин.

III. БОБ. МЕВАЛИ ДАРАХТЛАРНИ ЭКИШ ВА ПАРВАРИШЛАШ

Олма дарахтларини парваришлаш

Олманинг аҳамияти. Олма мевалар ичида етакчи ўрин эгаллайди. Олмани аҳоли йил давомида севиб истеъмол қилади. Озик.-овқат саноатида олмадан ширинликлар, ҳар хил печеньелар тайёрлашда ишлатилади. Пишиб етилган мевасидан қоқи, сироп тайёрланади, кўчат етиштириш учун уруғ тайёрланади. Олма дарахтлари Республикамизнинг барча вилоятларида ҳам яхши ўсади ва мўл ҳосил бериш хусусиятига эга. Маданий олманинг эртаги, ўртаги ва кеч пишадиган навлари кенг тарқалган. Улар ҳар хил об-ҳаво ва тупроқ шароитига ҳам мослашиб ўсади ва узоқ йиллар ҳосил беради ва яшайди.

Экиш учун тавсия этиладиган олма навлари: Старкримсон, Ренет Симиренко, Голден Делишес, Розмарин, Джонатан, Тошкент Боровинкаси, Фуджи, Гала, Гренни Смит, Салтанат, Пинк Леди ва ҳ.к.

Кўчатларни танлаб олиш. Экиладиган кўчатлар саралаб танлаб олинади. Сифатли кўчатлар бўйи 1 метрдан кам бўлмаган 2-3 асосий шохга эга танасининг диаметри 1,5-2 см бўлган яхши илдизланган кўчатлар экишга тавсия этилади

Кўчат экиш учун ерни тайёрлаш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Кўчатларни экиш муддати ва экиш схемаси. Олма кўчатлари пайвандтағларига қараб экиш схемалари турлича бўлади: кучли ўсувчи пайвандтагда – 6×5 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 5×5 м (шағалли-

кумли тупроқларда), ўрта бўйли пайвандтагда 5×4 м, паст бўйли пайвандтагда – 3×2,5 м (3 м –каторлари орасидаги масофа, 2,5 м – кўчатлар орасидаги масофа). Олма кўчатларини экиш муддати кузда ноябрь ойида, эрта баҳорда эса февралнинг охири–март ойининг бошларига тўғри келади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чириган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади. Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилади) илдиз қисмини ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатни пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Томорқа майдони 3 сотих бўлса, ушбу майдоннинг куёш тушадиган шарқдан жанубга қараган томонга олманинг ўрта бўйли эртаки, ўртаки ва кечки навларидан 2–3 тупдан экиш тавсия қилинади. Томорқа майдони 6 сотих бўлса, ярмига сабзавот, қолган қисмига эса мевали дарахтлар, 10 сотих бўлганда сабзавот учун майдон қолдириб, қолган каттароқ қисмига мевали кўчатларни жойлаштириш мумкин.

Парваришлаш. Дарахтларга баҳорда ярусли (қаватли) қилиб шакл берилади. Бунда дарахтнинг биринчи қаватида 3–4 дона асосий шох қолдирилади, қолганлари қирқиб ташланади. Иккинчи қават шохлари асосий шохлардан 30–40 см, биринчи қават шохларидан 25–30 см масофада қолдирилади. Учинчи қават шохлари ҳам шу зайлда шакллантирилади. Шакл беришда шох-шаббаларнинг бир-бирига соя беришини олди олиниб, бир маромда сийраклаштирилади.

Дарахт ҳосил қилмайдиган йилида буташ тизими қуйидагича амалга оширилади: шу йили ўсиб чиққан новдалар кучлироқ калталаштирилади, ҳалқасимон мева шохлари сийраклаштирилади, мураккаб ҳалқасимон шохлар калталаштирилади. Дарахтлар ҳосил берган йили новдалар 35–40 см ўсган эски шохларига тақаб қирқилади. Бир йиллик новдаларни қисқартириш ҳосил куртақларини кўпайишига олиб келади.

Томорқадаги олма дарахтларига 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади. Бўз тупроқларда олма дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Олма дарахтига зараркунандалардан олма қурти (мевахўр), мева канаси, бинафша ранг қалқондор, касалликлардан ун шудринг, калмараз (парша), монилиоиз зарар келтиради.

Бинафша ранг қалқондорга қарши эрта баҳорда куртаклар ёзилгунга қадар Каратэ 5% эм.к. пуркалади. Бундан ташқари, Перфекто 17,5% сус.к., Багира 20% эм.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл) препаратлари билан ишлов берилади. Олма қуртига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) Каратэ 5 % эм.к. (100 л сувга 30–40 г) қўлланилганда яхши самара беради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 20–30 мл) пуркалади. Олманинг калмараз (парша), монилиоиз касалликларига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади. Касалликларга қарши тадбирлар дори воситалари куртаклар ёзилгунга қадар ўтказилади.

Ҳосилни йиғиштириш.Олмани пишиш муддати май ойининг охиридан бошланиб, октябрь ойининг бошларигача давом этади. Одатда, эртаки олмалар қисқа муддат сақланади, улар бир терим билан йиғиштириб олинади. Ўртаки ва кечки навларда бир неча марта терим ўтказилади. Ҳар бир олма нави ўзини пишиш даврида нав хусусиятларига хос рангга ва тусга киради. Буни ҳосилни теришда инobatга олиш керак. Ҳосилни йиғиштиришда мевани бир қўл билан оҳиста ушлаб, бош ва кўрсаткич бармоқ билан мева бандига зарар етказмасдан узиб олинади. Терилган мевалар яшиқларга жойлаштирилади. Яшиқлар омборда сақлашга қўйилиши мумкин.

Иқтисодий самарадорлиги:Олма дарахти 10 сотих томорқага 5x5 м схемада экиладиган бўлса 40 дона кўчат кетади. 40 дона кўчатимиз 3-4 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона дарахтимиздан ўртача навига қараб 25 кг ҳосил олинadиган бўлса жами 1000 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1000 кг олмамизни ўртача 8000 сўмдан сотадиган бўлсак 8000000 сўм даромад келтиради.

Нок дарахтини парваришлаш

Нокнинг аҳамияти.Олмадан кейин энг кўп тарқалган мева экини бўлиб, мевасининг мазалиги билан қадрланади. Нок мевалари янгилигича истеъмол қилинади, қоқи, консерва, сукат, повидло, мураббо, шарбат, вино, бекмес (нок асали) тайёрланади. Ўзбекистонда етиштириладиган нок таркибида 10,8-12,7 % гача шакар, 0,13-0,30 % кислоталар, 0,35 % га яқин

пектин ва 0,31 % кул бор. Ўзбекистоннинг иқлим шароити нок учун унчалик қулай эмас, лекин шунга қарамасдан бизда қурғоқчиликка, иссиққа, касаллик ва зараркунандаларга чидамли маҳаллий навлари мавжуд.

Нокнинг асосий афзаллиги унинг биологик жиҳатдан мослашувчанлиги, яъни иссиққа, қурғоқчиликка, зараркунандаларга чидамлилиги, узоқ (70йил ва ундан ортиқ), яшаши ва серхосиллигидир. Унумдор ерларда кучли пайвандтагларга улаб ўстирилган нок дарахтларидан 400-500 килограммгача ҳосил олинади.

Экиш учун тавсия этиладиган нок навлари: Вильямс, Лесная Красавица, Любимица Клаппа, Оливье де Серр, Подарок, Старкримсон ва Зимняя нашествия-2 ваҳ.к.

Кўчатларни танлаб олиш. Экиладиган кўчатлар саралаб танлаб олинади. Сифатли кўчатлар бўйи 1 метрдан кам бўлмаган 2-3 асосий шохга эга танасининг диаметри 1,5-2 см бўлган яхши илдизланган кўчатлар экишга тавсия этилади

Кўчат экиш учун ерни тайёрлаш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) юмшатилади.

Кўчатларни экиш схемаси. Нок учун оддий ўрмон ноки бақувват пайвандтаг ҳисобланса, пакана пайвандтаг учун беҳи пайвандтаглари ишлатилади.

Нок кўчатлари пайвандтагларига қараб экиш схемалари турлича бўлади: кучли ўсувчи пайвандтагда – 8×5 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 5×4 м (шағалли-қумли тупроқларда), ўрта бўйли пайвандтагда 4×4-3 м схемада экилади.

Кўчатларни экиш муддатлари. Кўчатлар экиш кузда хазонрезгиликдан кейин бошланади ва доимий совуқлар бошланмасдан тугалланади. Бу иш Ўзбекистоннинг ҳамма вилоятларида ҳам октябрнинг охиридан бошланиб қаттиқ совуқ тушгунча давом эттирилади. Уруғли мева дарахтларининг кўчати кузда ноябрь ойида ва баҳорда февраль ва март ойларида танасида шира ҳаракати бошланмасдан экилгани маъқул.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенлиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чиринган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади. Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилади) илдиз қисмини ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатни пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига

тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Дарахтлар четдан яхши чангланиши учўн томорқада камида 2-3 та бир вақтда гуллайдиган навлар бўлиши керак. Бере Лигеля, Лесная Красавица, Вильямс летний, Любимица клаппа, Оливье де Серр навлари ана шундай навлар ҳисобланади.

Томорқа майдони 3 сотих бўлса, ушбу майдоннинг куёш тушадиган шарқдан жанубга қараган томонга олманинг ўрта бўйли эртаки, ўртаки ва кечки навларидан 2–3 тупдан экиш тавсия қилинади. Томорқа майдони 6 сотих бўлса, ярмига сабзавот, қолган қисмига эса мевали дарахтлар, 10 сотих бўлганда сабзавот учун майдон қолдириб, қолган каттароқ қисмига мевали кўчатларни жойлаштириш мумкин.

Парваришлари. Нок дарахтлари тупроқ ва иқлим шароитига талабчан. Текислик зонасида нок гармселдан ихота қилинган, сув билан яхши таъминланган, озик моддалар етарли бўлган бўз тупроқли ерларда яхши ўсади, ривожланади ва мўл ҳосил беради:

Нок – ёш вақтида, ҳали узун ён илдизлар пайдо бўлмагунча сувга талабчан бўлади. Ер ости сувларининг юза жойлашиши салбий таъсир кўрсатади. Ҳавонинг қуруқлигига чидамсиз. Беҳига пайванд қилинган, илдиз тизими ҳали яхши ривожланмаган нок намга анча талабчан бўлади.

Нок - унумдор, юмшоқ, намни яхши сақлайдиган, ҳайдалма қавати остки қатламининг сув ўтказиш хоссаси яхши бўлган тупроқда яхши ўсади.

Бир йиллик нок кўчатлари экилганда 3-4 та ён новдаси билан марказий новдаси бўлса, ён новдаларнинг ўсишига қараб 40-50 фоиз буталади. Ҳамма ён новдалар бир хил баландликда бўлиши керак. Марказий новда ён новдаларга қараганда 25-30 см узунроқ қолдирилади. Кейинчалик марказий новдага яқинлаштириб бир неча ён шох ўсиб чиқади. Бунда ўткир бурчак ҳосил қилиб ўсган зарур новдаларни тирговуч қўймасдан ўстиришга ҳаракат қилиш керак.

Дарахт ҳосил бермайдиган йилида бута ш тизими қуйидагича амалга оширилади: шу йили ўсиб чиққан новдалар кучлироқ калталаштирилади, ҳалқасимон мева шохлари сийраклаштирилади, мураккаб ҳалқасимон шохлар калталаштирилади. Дарахтлар ҳосил берган йили новдалар 35–40 см ўсган эски шохларига тақаб қирқилади. Бир йиллик новдаларни қисқартириш ҳосил куртакларини кўпайишига олиб келади.

Томорқадаги олма дарахтларига 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади. Бўз тупроқларда олма дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 марта суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Нок дарахтига зараркунандалардан олма қурти (мевахўр), мева канаси, бинафша ранг қалқондор, касалликлардан ун шудринг, калмараз (парша), монилиоиз зарар келтиради.

Бинафша ранг қалқондорга қарши эрта баҳорда куртаклар ёзилгунга қадар Каратэ 5% эм.к. пуркалади. Бундан ташқари, Перфекто 17,5% сус.к., Багира 20% эм.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл) препаратлари билан ишлов берилади. Олма қуртига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) Каратэ 5 % эм.к. (100 л сувга 30–40 г) қўлланилганда яхши самара беради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 20–30 мл) пуркалади. Олманинг калмараз (парша), монилиоиз касалликларига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади. Касалликларга қарши тадбирлар дори воситалари куртаклар ёзилгунга қадар ўтказилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Нок мевалари бандига зарар етказмасдан терилади. Баъзи маҳаллий навлар терилганидан сўнг маҳсус иссиқ шароитда сақланганида ўзига хос юмшоқликка эга бўлади. Кечки навлар терилганидан кейин сақлашга қўйилса, улар бир неча ҳафта ўтгач пишиб, истеъмолга яроқли бўлади.

Иқтисодий самарадорлиги: Нок дарахти 10 сотих томорқага 5x4 м схемада экиладиган бўлса 50 дона кўчат кетади. 50 дона кўчатимиз 4-5 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона дарахтимиздан ўртача навига қараб 20 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1000 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1000 кг нокни ўртача 10 000 сўмдан сотадиган бўлсак 10 000000 сўм даромад келтиради.

Беҳи дарахтини парваришлаш

Беҳининг аҳамияти. Янги узилган меваси ва қайта ишланиб истеъмолқилинади. Беҳи таркибида жуда кўп пектин, ошловчи моддалар ва тошхужайралар бўлади. Меваси таркибида сув кам, дағал бўлади. Узоқсақлангандан кейин тош хужайралар юмшаб қолади. Беҳидан хушбўймураббо, цукат, қиём, мармелад, жем тайёрланади. Ўзбекистонда етиштирилган беҳи таркибида (янги узилганда) 8,5-15,2% шакар, 0,4-1,0% турли кислоталар, 0,4-0,7% ошловчи моддалар бор.

Беҳи мевалари лимон рангида ёки тўқ сариқ, тук билан қопланган бўлади, етилганда туки тўкилиб кетади. Беҳи кеч пишади, узоқ жойларга юборишга ва сақлашга чидамли. Ҳар тупидан 200 кг гача ҳосил олинади. Илдиз бачкисидан ва қаламчасидан кўпайтирилади.

Беҳининг кўпгина турлари нок учун паст бўйли яхши пайвандтаг бўлади. Беҳи иссиққа ва намликка талабчан. Эрта ҳосилга киради ва 35-45 йилгача мўл ҳосил беради.

Экиш учун тавсия этиладиган беҳи навлари:Изобильная, Йирик мевали самарқанд, Совхозная ва ҳ.к.

Кўчат экиш учун ерни тайёрлаш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш.Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Экиш схемаси ва муддати:Беҳи 5x4м схемада кузда – ноябрь ойида, эрта баҳорда – февралнинг охири–март ойи бошларида экилади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади.

Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чиринган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади. Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатни пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Парваришлаш. Беҳига сийраклаштирилган ярус усулида шакл берилади. Асосий шохларига шакл беришда ҳам уларнинг ўзаро боғлиқлигига қатъий амал қилиш, асосий шохлар ўткир бурчак ҳосил қилиб ўсишига йўл қўймаслик керак. Бунда бир-бирига ҳалақит берадиган асосий шохларини шакллантириш учун зарур бўлмаган шох-шабба, ичига қараб ва ўткир бурчак ҳосил қилиб ўсаётган новдалар кесиб ташланади. Асосий шохлардаги қолган ҳамма новдалар майда ҳосил шохчаларига айлантрилади. Бунинг учун улар дастлабки 3 йилнинг ўзидаёқ 3-4 та куртакка қисқартирилади, яъни дарахтлар ҳосилга киришга тайёрланади. Аммо 4-йилдан бошлаб яъни дарахтлар ҳосилга кирганда ўсаётган шохлардаги новдалар уларнинг биологик хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда турли даражада кесилади.

Томорқадаги беҳи дарахтларига 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3

йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади. Бўз тупроқларда беҳи дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Беҳи дарахтига зараркунандалардан беҳи курти, касалликлардан монилиоз зарар келтиради.

Беҳи куртига қарши Каратэ (100 л сувга 30–40 г), Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл) қўлланилади.

Монилиоз касаллигига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади. Касалликларга қарши дори воситаларини куртаклар ёзилгунига қадар ишлатиш талаб этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Беҳи асосан кузда сентябрь-октябрь ойларида пишади. Беҳи мевалари тўқ яшил рангдан оч сариқ рангга ўта бошлаганда узилади. Мевалар терилганидан сўнг етилиш даврини ўташи керак. Шундагина беҳи мевалари навга хос рангга киради, таъми етарлича ширин бўлади. Айти пайтда беҳи меваларидаги пектин моддасининг кўплиги ундан қайта ишланган маҳсулот (мураббо, жем, шарбат ва компот) ишлаб чиқариш учун қимматли хомашё бўлиб хизмат қила олади.

Йқтисодий самарадорлиги: Беҳи дарахти 10 сотих томорқага 5x4 м схемада экиладиган бўлса 50 дона кўчат кетади. 50 дона кўчатимиз 4-5 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона дарахтимиздан ўртача навига қараб 26 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1300 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1300 кг беҳини ўртача 8 000 сўмдан сотадиган бўлсак 10 400000 сўм даромад келтиради.

Ўрик дарахтини парваришлаш

Ўрикнинг аҳамияти: Ўрик янгилигича ва қайта ишланган ҳолда истеъмол қилинади. Янги пишган ўрик меваси таркибида 8,4-19,0 % шакар; 0,3-1,7 % турли кислоталар; 0,1-1,6 % пектин ва А ва С витаминлар бор. Туршагида 80 % ва ундан ҳам кўп шакар бўлади.

Ўрикнинг аччиқ мағзидан амигдалин моддаси, техник ва озиқ-овқатда ишлатиладиган мой олинади. Данагининг пўчоғидан тушъ ваактивлаштирилган кўмир тайёрланади. Ўрик мевасидан ҳар хил

компот, мураббо, жем, повидло, пастила, мармелад, жели, цукат, конфет орасигасолинадиган қиём, шарбат тайёрланади.

Ўрик дарахти иссиққа талабчан, эрта гуллаиди. Шунинг учун унибаҳордаеярли қора совуқ бўлмайдиган ва қишда ҳарорат кўпи билан -28 – -29° С бўладиган ҳудудларда ўстириш тавсия этилади.

Экиш учун тавсия этиладиган ўрик навлари: Қандак, Субҳоний, Исфарак, Кўрсодиқ, Руҳи Жуванон, Хурмои, Шалах, Юбилейний Навоий ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Экиш схемаси ва муддати: Ўрик 6×5 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 4×4 м (шағалли-қумли тупроқларда) схемасида эрта баҳорда – февраль охири–март ойи бошларида экилади. Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади.

Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чириган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади. Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатни пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади. Кўчатлар баҳорда шира ҳаракати бошланишидан олдин экилади.

Парваришлаш. Ўрик ёшлигида кучли ўсиши билан ажралиб туради. Дарахтлар 6–7 ёшга киргунча бақувват новда чиқаради, чунки улар бу даврда жуда кам шохлайди. Ён новдалар нормал ҳосил бўлиши учун бақувват новдалар узунлигининг учдан бир қисмига ёки тенг ярмига қисқартирилиши лозим.

Шағал қатлами юза жойлашган ерларида ўрик 12 ёшидаёқ, унинг 2–4 йиллик шохлари, 17–20 ёшида эса 5–7 ёшли шохлари кесилиб, қисман ёшартирилади.

Томорқадаги ўрик дарахтларига соф ҳолда 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади. Бўз тупроқларда ўрик дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Ўрик дарахтига зараркунандалардан мева канаси, бинафша ранг қалқондор, касалликлардан клястероспориоз (тешик доғ) зарар келтиради.

Бинафша ранг қалқондорга қарши эрта баҳорда куртаклар ёзилгунга қадар Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) ва Багира 20% с.э.к. (10 сотихга 20 мл) пуркалади. Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) препарати пуркалади. Клястероспориоз касаллигига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади. Касалликка қарши препаратлар куртаклар ёзилгунга қадар, кузда ва эрта баҳорда пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ўрик навлари асосан баҳор-ёз ойларида пишиб етилади. Мевалар тўлиқ пишганда териб олинади. Бунда қўл билан бир мева узиб олиниб, оҳиста саватларга жойланади. Кўпинча мевалар бир вақтда пишмаганлиги сабабли, улар танлаб-танлаб бир неча бор терилади. Ҳар бир нав пишган пайтида ўзига хос рангга ва тусга киради. Меванинг пишганлиги шунга қараб аниқланади.

Иқтисодий самарадорлиги: Ўрик дарахти 10 сотих томорқага 5x4 м схемада экиладиган бўлса 50 дона кўчат кетади. 50 дона кўчатимиз 3-4 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона дарахтимиздан ўртача навига қараб 23 кг ҳосил олинadиган бўлса жами 1150 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1150 кг ўрикни ўртача 6 000 сўмдан сотадиган бўлсак 6900000 сўм даромад келтиради.

Шафтоли дарахтини парваришлаш

Шафтолининг аҳамияти: Шафтоли дарахтининг ўзига хос хусусияти, тез ҳосилга кириши ҳамда қисқа умр кўриши. Шафтоли навлари 2 гуруҳга бўлинади; улар меваси тукли ва луччак шафтоли. жанубий ҳудудларда ҳар бир туп дарахтдан 100-150 кг гача ҳосил олиш мумкин.

Мевасининг таъми яхши, парҳезлик хусусиятига эга ва унинг таркибида 7,3-14,0 % гача шакар, 0,33-0,95 % турли кислоталар, 0,002-1,17 % пектин, 0,1 % га яқин ошловчи моддалар, А ва С витаминлар бўлади. Меваси янгилигича ва қайта ишлаб истеъмол қилинади. Ундан жем, цукат, мураббо, мармелад ва бошқа маҳсулотлар тайёрланади, қуритиб қоқи ҳам қилинади.

Экиш учун тавсия этиладиган шафтоли навлари: Лола, Эльберта, Малиновий, Мореттини желтий ранний, Старт, Фарход, Учкун, Чимган ва х.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Экиш схемаси ва муддати: Шафтолини экиш схемаси 5–4×3–4 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 4×3 м (шағалли-қумлик тупроқларда), экиш муддати эрта баҳорда – февраль охири–март ойи бошларида.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенлиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чириган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади.

Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатни пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Парваришлаш. Шафтоли шох-шаббасига вазасимон шакл берилади. Бунда кўчат экилган йили 3–5 та шох қолдирилиб, марказий новда қирқиб ташланади. Кучли ўсадиган шафтоли навларининг шох-шаббасига 4–6 та шох қолдириб лидер усулида шакл берилади.

Томорқадаги шафтоли дарахтларига 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади.

Бўз тупроқларда шафтоли дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Шафтоли дарахтига зараркунандалардан мева канаси, касалликлардан клястероспориоз (тешик доғ) зарар келтиради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл), Каратэ 5% эм.к. (10 сотих майдонга 50 мл) препаратлари пуркалади.

Шафтолининг клястероспориоз касаллигига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади. Касалликка қарши препаратлар куртаклар ёзилгунига қадар, кузда ва эрта баҳорда пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Шафтоли мевалари июнь-август ойларида пишади. Ҳар бир мева эҳтиёткорлик билан узиб олиниб, саватга жойланади. Мевалар асосан навга хос рангга кирганда териш бошланади.

Шафтоли мевалари сифати тез бузилишини инобатга олиб, уларни теришда устма-уст жойлаштириш мумкин эмас. Мевалар бир қатор қилиб яшиқларга терилса, уларнинг сақланувчанлиги ошади.

Иқтисодий самарадорлиги: Шафтоли дарахти 10 сотих томорқага 4x4 м схемада экиладиган бўлса 62 дона кўчат кетади. 62 дона кўчатимиз 3-4 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона дарахтимиздан ўртача навига қараб 18 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1116 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1116 кг шафтолини ўртача 8 000 сўмдан сотадиган бўлсак 8 928 000 сўм даромад келтиради.

Олхўри дарахтини парваришлаш

Олхўрининг аҳамияти: Олхўри навларининг турли-туман бўлганлиги учун, энг кўп тарқалган мева тури ҳисобланади. Ўзбекистонда етиштириладиган олхўри меваси таркибида 14-21 % гача шакар, 0,15-1,35 % гача турли кислоталар, 0,15-1,5 % гача ошловчи моддалар ва С витамини бор. Олхўри меваси янгилигида ва қайта ишланган ҳолда истеъмол қилинади. Ундан қоқи, компот, мураббо, повидло, пастила, мармелад, шарбат ва бошқалар тайёрланади. Янги узилган олхўри мевасидан ва қокисидан табобатда цинга касаллигига қарши восита сифатида фойдаланилади. Олхўри дарахти унчалик баланд эмас, 3 - 4 метргача етади, бир тупидан 100 кг ва ундан ҳам ортиқ ҳосил олинади. Хонаки олхўри шафтоли, ўрик ва гилосга караганда совуққа анча чидамли.

Томорқаларда экиш учун тавсия этиладиган олхўри навлари: Исполинская, Бертон, Изобильная, Венгерка фиолетовая, Чернослив Самаркандский ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади.

Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Экиш схемаси ва усули: Олхўрини экиш схемаси – 6×5 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 4×4 м (шағалли-қумлик тупроқларда), экиш муддати: эрта баҳорда – февраль охири–март ойи бошларида.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенлиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами

ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чириган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади.

Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатнинг пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Парваришлаш. Олхўрига шакл бериш унинг тезпишарлигига қараб ўтказилади. Тез ўсувчи учбурчаксимон шохловчи навларнинг ёнидан чиққан биринчи қатордаги асосий новдалари кирқилади. Бу шохларнинг кенгайиши ва пасайишига имкон беради.

Томорқадаги олхўри дарахтларига соф ҳолда 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади.

Бўз тупроқларда олхўри дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Олхўри дарахтига зараркунандалардан мева канаси, касалликлардан клястероспориоз (тешик доғ) зарар келтиради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл), Каратэ 5% эм.к. (10 сотих майдонга 50 мл) препаратлари пуркалади.

Олхўрининг клястероспориоз касаллигига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (100 л сувга 3 кг мис купороси ва 3 кг сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепади. Касалликка қарши препаратлар куртаклар ёзилгунига қадар, кузда ва эрта баҳорда пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Олхўри июнь–сентябрь ойлари давомида пишади. Турли навлар турлича пишиш муддатига эга. Узоқ муддат пишиб турадиган олхўри навлари уч мартадан беш мартагача териб олинади. Шунинг учун мевалар юлиб олинмасдан, банди билан узиб олинади.

Иқтисодий самарадорлиги: Олхўри дарахти 10 сотих томорқага 4х4 м схемада экиладиган бўлса 62 дона кўчат кетади. 62 дона кўчатимиз 3-4 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона олхўри дарахтидан ўртача навига қараб 22 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1364 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1364 кг олхўрини ўртача 4 000 сўмдан сотадиган бўлсак 5456 000 сўм даромад келтиради.

Гилос дарахтини парваришлаш

Гилоснинг аҳамияти: Мўтадил иссиқ ва иссиқ иқлим ўсимлиги. Ўзбекистонда гилос дарахтининг танаси иссиқдан қовжираб, пўстлоғи ёрилиб кетади. Тиним ҳолатидаги куртаклари кам бўлади, шунинг учун ҳам асосий қисмлари қуриб қолганда шох-шаббаси яхши тикланмайди. Гилоснинг айрим дарахтлари 80-100 йил яшайди. Бизнинг шароитимизда бир туп гилосдан 150-300 килограммгача ҳосил олинади. Ўзбекистонда етиштириладиган гилос мевасининг таркибида 12,2 % шакар; 0,23 % турли кислоталар ва С ҳамда А витаминлари бор. Гилоснинг навлари жуда кўп бўлиб, асосан икки гуруҳга бўлинади: эти ширали, ҳамда эти тигис, консерва қилинадиган ва хўраки бигарро гилоси бор.

Экиш учун тавсия этиладиган гилос навлари: Валовье сердце, Қора гилос, Валерий Чкалов, Дрогана желтая, Ревершон, Клон Эльтона ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Майдоннинг ҳар квадрат метрига 6–10 кг гўнг (чиринди), 200–250 г фосфор, 100–120 г калий ва 150–200 г аммонийли азот ўғити солиниб, чуқур (25–30 см) ҳайдалади.

Экиш схемасива усули: Гилосни экиш схемаси: 6×5 м (суғориладиган бўз тупроқларда) ва 5×5 м (шағалли-қумлик тупроқларда), экиш муддати: эрта баҳорда – февраль охири–март ойи бошларида.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенлиги 60×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Ўрага 350–400 г фосфор, 30–40 г калий ўғити ҳамда 8–10 кг чиринган гўнгни тупроқ билан аралаштириб солиб, кейин кўчат экилади.

Кўчатни экишдан олдиндан тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олиш лозим.

Кўчат ўрага тик ҳолда қўйилиб, тупроқ билан кўмилади. Кўчатнинг пайванд қилинган жойи тупроқдан 4–5 см юқорида қолиши керак. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга тўлатиб сув қуйилади. Шунда тупроқ зичланиб, ниҳол яхши кўкаради.

Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб, тўлдирилади. Кўчатлар тупроқнинг намлигига қараб вақти-вақти билан суғориб турилади.

Парваришлаш. Дарахтга сийраклаштириш қаватлаш усулида шакл берилади, ён шохлари 2–3 қават қилиб қолдирилади. Куртак унишини

ошириш ва новдаларнинг яланғочланишини камайтириш мақсадида асосий шохлардаги ўқ новдалар қискартирилади. Дарахтларнинг қариш даврида 4–5 ёшли шохлари кесилиб кўпроқ ёшартирилади.

Томорқадаги гилос дарахтларига 300–350 г азотли, 250–300 г фосфорли ва 200–250 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликни оширади.

Бўз тупроқларда гилос дарахтлари ўсув даври мобайнида 4–6 марта, шағалли ерларда 10–12 маротаба суғорилади.

Касаллик ва зараркундаларга қарши курашиш. Гилос дарахтига зараркундалардан мева канаси зарар келтиради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотих майдонга 15–20 мл), Каратэ 5% эм.к. (10 сотих майдонга 50 мл) препаратлари пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Гилос асосан кеч баҳорда пиша бошлайди. Меваларни банди билан териш шарт, акс ҳолда улар ўз сифатини тезда йўқотади. Мева бандини унга зарар етказмасдан новдага тегиб турган еридан узиб олинади.

Иқтисодий самарадорлиги: Гилос дарахти 10 сотих томорқага 5x5 м схемада экиладиган бўлса 40 дона кўчат кетади. 40 дона кўчатимиз 3-4 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона гилосдарахтидан ўртача навига қараб 20 кг ҳосил олинadиган бўлса жами 800 кг ҳосил олишимиз мумкин. 800 кг гилосни ўртача 8 000 сўмдан сотадиган бўлсак 6400 000 сўм даромад келтиради.

Ток ўсимлигини парваришлаш

Токнинг аҳамияти: Узум ўзининг пархезлик ва озикалиги жиҳатидан инсон организми учун энг зарур маҳсулот ҳисобланади. Пишиб етилган узум таркибида, айниқса кишмиш навларида 28-30 % гача организм томонидан тез ўзлаштириладиган қандлар-глюкоза, фруктоза ва сахароза бор. Фруктоза - ошқозон ости безининг иштирокисиз тез сингади. Шу туфайли қанд касаллиги (қандли диабет)нинг олдини олишда муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек, янги узилган узум таркибида инсон саломатлиги учун зарур бўлган олма, вино, лимон, қахрабо, шавел, чумоли ва бошқа бир қанча органик кислоталар, калий, кальций, фосфор, натрий каби минерал тузлар, мева пўсти таркибида ранг берувчи моддалар (пигментлар), дубил моддалар бор.

Узумдан турли мақсадлар (истеъмол қилиш, қайта ишлаш ва ҳ.к)да фойдаланилади. Асосан, июл ойидан ноябр ойигача янгилигича истеъмол қилинади. Махсус совиткичларда сақланганларини март-апрел ойларида ҳам тансиқ ва шифобахш мева сифатида истеъмол қилиш мумкин.

Экиш учун тавсия этиладиган узум навлари: Андижон қора узуми (Андижанский черный), Қора кишмиш, Оқ кишмиш, Оқ хусайни, Хусайни мускатный, Ризамат, Қизил Хурмони, Паркент, Нимранг, Пушти Тоифи ва ҳ.к.

Токни экиш схемаси ва муддати : – 3×3, 3×2 м (тик сўри) ва 3×2,5 м (қайирма сўри).

Кўчатлар ўтқозишдан олдин тенг нисбатда чириган гўнг ва тупрок аралашмасидан таёрланган «атала»га ботириб олинади. Бу уларнинг яхши тутиб кетишини таъминлайди. Кўчат, асосан баҳор ойлари - март-апрел ўрталарида экилади. Жанубий районларда кунлар илиқ бўлиб, ер яхламаганда кузда (ноябр), ҳатто қишда ҳам кўчат экиш мумкин. Кўчатларни экиш март ойи давомида амалга оширилади.

Ерни экишга тайёрлаш: Ерни экишга тайёрлашда бир қатор ташкилий ва агротехника ишлари (ерни бегона ўтлардан ва бошқа ўсимлик қолдиқларидан тозалаш, ерни текислаш, органик ва минерал ўғитлар солиш, суғориш шахобчаларини белгилаш кабилар) амалга оширилади. Бегона ўтлардан тозалаш учун ер 20-25 см. чуқурликда ҳайдалиб, илдиз қолдиқларидан тозаланади. Ер ости сувлари яқин (1-1,5 м.) бўлган ҳамда шўрланган ерларнинг мелиоратив ҳолати яхшилангач ток экиш мумкин.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонида сувнинг юриши ҳисобга олиниб, ер яхши текисланади. Токзор барпо қилишда илдиз тизими яхши ривожланган, бир ёки икки йиллик кўчатлар ўтқозилади. Улар экишдан олдин бир неча соат, намлиги камроқ бўлса 2-3 кун сувга солиб қўйилади. Ўтқозиш учун ер устки қисми 20 см. дан кам бўлмаган, камида 2-3 та панжа илдизига эга бўлган кўчатлардан фойдаланилади. Ер ости танадаги шудринг шимувчи илдизчалар олиб ташланади. Ривожланган новдаларидан 2-3 таси қолдирилиб, ҳар бири 2-3 куртакка кесилади

Ток тупларини парваришлаш. Ўстириш тизимига кўра узум тупларини шакллантириш учун кўчат ўтқазилгандан сўнг иккинчи йили устун ўрнатилиши зарур. Темир-бетон устунлар узоқ вақт хизмат қилади ва иқтисодий жиҳатдан самаралидир. Ўсиш кучи турлича бўлган техник навларни, ўртача ўсадиган кишмиш ва хўраки навлар, шунингдек, лалмикор

ерларда ўстириладиган узумларни тик симбағазда, кучли ўсувчи, хўраки ва кишмиш навларни қайирма симбағазда ўстириш керак.

Ток ўстиришнинг ҳар қандай усули тоқзорда олиб бориладиган парвариш ишларини, тупроққа ишлов бериш, касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш, ҳосил териш, уни ташиш каби ишларда унумли фойдаланиш имконини таъминлаши зарур.

Токни кўмиш ишлари ноябрь ойида ўтказилади. Баҳорда яъни, март ойининг биринчи ярмида кўмилган узум туплари очилади.

Томорқадаги узум тупларига ҳар йили баҳорда туплар очилгандан кейин ҳар бир туп ҳисобига 120–160 г аммофос, 120–150 г аммиакли селитра ва 150–200 г калий тузлари ҳисобидан минерал ўғитлар солинади. Гуллашдан икки ҳафта олдин қўл пуркагичлари ёрдамида ТУР воситаси сепилади, бу восита таъсирида ҳосилдорлик 20 фоизга ошади.

Ўсиш давомида ҳосилдор узумзорларни оғир тупроқларда 2–4 маротаба, сувни тутиб қолиш қобиляти паст тупроқларда 7–9 маротаба суғориш керак. Биринчи ўсиш даврида суғориш муддати тупроқ, об-ҳаво, шунингдек, қишки сув беришга боғлиқ бўлиб, май-июнь ойида ўтказилиши мумкин.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Юртимиз шароитида ток ўсимлигига асосан зараркунандалардан узумхўр курт, ун ғуборли ток курти тоғолди минтақаларда кравчик кўнғизи; касалликлардан оидиум, антракноз, бактериал рак ва қисман хлороз касаллиги жиддий зарар келтиради.

Узумхўр курти (узум куяси, шингил курти). Кураш чоралари. Узумхўр куртининг зарарини камайтириш учун шўра хомток, ғўра хомтоқлар ўз вақтида ва сифатли ўтказилиши новдалар чеканка қилиниб, барглар сийраклаштирилиши керак. Бунга кўшимча 2–3 маротаба пуркаш ўтказилиши, биринчи пуркаш, Қора кишмиш, Пушти Тоифи навлари 4–5 та чинбарг чиқарганда, иккинчиси ток гуллагандан 17–20 кун кейин, зарурат бўлса учинчиси иккинчисидан 7–10 кун ўтгач бажарилиши лозим. Токларни зараркунандаларига қарши Суми-Алфа 5% эм.к. (10 сотих майдонга 50 мл) ва Тайшен с.и.г. 30–80 мл меъёрда ишлатилади. Бир йўла кул касаллигини даволаш мақсадида иш суюқлигига коллоидли ёки ҳўлланувчи олтингугурт кўшиб пуркалади (10 л сувга 80–100 г). Вектра, Топаз препаратларини кўшса ҳам бўлади. Томорқа шароитида тамаки қайнатмасидан фойдаланиш ҳам мумкин.

Токнинг оидиум (ун шудринг, кул, шўра) касаллиги юртимиз шароитида кенг тарқалган.

Мавсумда шўра хомток, ғўра хомток ва узумзорларга сув югурган даврда, чилла чиққандан сўнг новдаларни қисқартириш, ортиқча баргларни олиб ташлаш зарур. Хомтоқдан кейин новдаларни яхши шамоллайдиган ва ёруғлик бемалол тушадиган қилиб тараш керак.

Агротехник тадбирлар ўтказиш билан бир қаторда тоқларга туйилган олтингугурт билан ишлов бериш яхши самара беради. Токларда биринчи маротаба эрта баҳорда новдалар боғланиб, 3–4 тадан чинбарг ҳосил бўлганда,

8–10 кундан кейин – иккинчи маротаба, ток гуллаб бўлгандан кейин 2 ҳафта ўтгач, учинчи маротаба олтингугурт чанглатилади. Узумзорларни ёшига ва қалинлигига қараб 10 сотихга 2 килограммдан 3,5–4 килограммгача олтингугурт сарфланади. Олтингугурт кукуни бўлмаса 1 фоизли хўлланувчи олтингугурт пуркалади (10 л сувга 100 г). Топаз (10 л сувга 5 г) ёки Вектра (10 л сувга 3 г) препаратларини ҳам қўлласа бўлади.

Доғли антракноз (қорасон, чечак) касаллигига қарши курашда агротехник чоралар профилактик характерга эга. Калий ўғитини кўпроқ бериш керак, шунда ўсимликнинг касалликка чидамлилиги ошади. Кузда ток кесишда зарарланган новдалар ёқиб юборилади. Қатор оралари тупроқ қатламини ағдариб чуқур юмшатиш, бегона ўтлар босишига мутлақо йўл қўймаслик керак.

Антракноз билан зарарланган токзорлар, кузда кўмишдан олдин 3 фоизли Бордо суюқлиги (10 л сувга 300 г мис купороси ва 300 г оҳак) билан барча занг ва новдалари ювиш даражасида пуркалади. Баҳорда, ўтган мавсумда зарарланган токзорлар куртак чиқариши биланоқ 1 фоизли Бордо суюқлиги (10 л сувга 100 г мис купороси ва 100 г оҳак) пуркалади. Бу даврда оҳак-олтингугурт қайнатмасини (ИСО) қўлласа ҳам бўлади. Топаз 10% эм.к. (10 сотих майдонга 20 мл) ёки Вектра (10 л сувга 3 г) препаратлари ҳам самаралидир.

Токнинг мильдю (сохта ун шудринг) касаллигига курашда профилактик ва агротехник тадбирларда барча тўкилган барглар тупроқни ағдариб чопиш йўли билан йўқотилади, «Ерток» усулидаги токзорларни тик симбағазга кўтариш, шўра ва ғўра ҳомтоқларни ўз вақтида ва сифатли ўтказиш новдаларни ёйиб тараш ва боғлаш, касаллик ва совуқларга чидамлигини ошириш мақсадида калийли ва фосфорли минерал ўғитлари билан мунтазам равишда озиклантириш.

Кимёвий воситалар ёрдамида кузда ёки баҳорда куртаклар ёзилишдан олдин 3 фоизли Бордо суюқлиги (10 л сувда 300 г мис купороси + 300 г оҳак) билан барча занг ва новдаларни ювиш даражасида пуркалади, шунингдек, 2–3 фоизли темир купоросини ёки 1 фоизли мис купоросини қўлласа ҳам бўлади.

Кўкламда барглар ёзила бошлагандан 5–6 чинбарг давригача Бордо суюқлигининг 1 фоизлиги ёки Курзат препаратларини 0,3 фоизли препаратларини 10 литр сувга 2 г қилиб пуркаш мақсадга мувофиқдир. Май ойи серёғин келса ва июнда ҳам ёғингарчилик бўлса пуркашлар 7–10 кун оралатиб 2–3 марта такрорланади.

Ҳосилни йиғиштириш. Узум меваларининг ранги ва тусидан пишиш муддати аниқлаб олинади. Пишган мевалар ялтироқ бўлади. Ҳўраки навларнинг фақат пишиб етилган бошлари узиб олинади. Узум бошларининг банди боғ қайчи билан кесилиб, яшик ёки саватларга жойланади. Кишмиш ва майизбоп навлар мевалари қуруқ моддани етарли даражада тўплангандан кейингина йиғиштириб олинади.

Иқтисодий самарадорлиги: Ток ўсимлиги 10 сотих томорқага 3х2,5 м схемада экиладиган бўлса 133 дона кўчат кетади. 133 дона кўчатимиз 3-4

йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона тоқўсимлигидан ўртача навиға қараб 15 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1995 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1995 кг узумни ўртача 6 000 сўмдан сотадиган бўлсак 11970 000 сўм даромад келтиради.

Хурмо дарахтини парваришлаш

Хурмонинг аҳамияти: Қимматли субтропик экин. Меваси тўйимли, парҳез мева сифатида истеъмол қилинади. Таркибида 15-20 % шакар, 0,1 % турли кислоталар ва кўп миқдорда С витамини бор.

Хурмо дарахтининг ёғочи жуда қадирланади. У бошқа субтропик экинларга қараганда совуққа анча чидамли, қисқа муддатли 18-20 °С совуққа чидайди.

Субтропик ҳудудларда хурмонинг Кавказ, Виргин ва Шарқ турлари учрайди. Хурмо дарахти узок - 100 йил ва ундан ортиқ яшайди.

Экиш учун тавсия этиладиган хурмо навлари: Тамопан, Зенжи-мару, Хиакуме, Ўзбекистон пионерива ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонини яхши текисланади, сўнг ерга етарли миқдорда – гўнг, чиринди, фосфорли, калийли ва азотли ўғитларни солиб, чуқур ҳайдалади.

Экиш схемаси ва муддати: Хурмони экиш схемаси – 6×5 м, кўчатларни экишмарт оғи давомида амалга оширилади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 50×50 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига олиб, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Кўчатни экишдан олдин тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олинади сўнгра экилади.

Кўчат ўрага тик қўйилиб, олдин олинган тупроқ чуқур тагига солиниб кўмилади. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга сув қуйилади. Бунда тупроқ зичланиб, кўчат яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб тўлдирилади. Кўчатлар тупроқ намлигига қараб суғориб турилади.

Парваришлаш. Хурмо дарахтларига сийрак-ярусли ва ўзгарган-лидерли тизимда шакл берилади, бунда марказий танаси 50-60 см гача ўсадиган 4-5 та асосий буток сақлаб қолинади. Кўчатлар ўтқазилгандан кейин унинг 70-90 см

дан юқори қисми кесиб ташланади. Келаси йили иккинчи тартиб шохларини танага яқин жойдан шакллантириш мақсадида биринчи тартиб шохлар 30-40 см қолдириб буталади. Ундан кейинги йилларда шох-шабба сийраклатиб борилади, куриб қолган, синган, чалкаш ўсган, ғовланган новдалар, шунингдек ҳосил бериб бўлган кучсиз, калта новдалар кесиб ташланади. Лекин, хурмо дарахти ҳаддан ташқари кўп буталанмайди, чунки ҳосил камайиб кетиши мумкин. Шох-шабба қалинлаштирилмай бир меъёрда сийраклатилса, новдаларнинг ўсиши ва ҳосил тўплаши учун энг қулай шароит вужудга келади. Хурмо дарахтнинг ёғочлиги мўрт бўлади. Шунинг учун, июн ойидан ҳосилдор дарахтлар остига тирговучлар қўйилиши керак.

Томорқадаги хурмо дарахтларига соф ҳолда 250–300 г азотли, 200–220 г фосфорли ва 180–200 г калийли ўғитлар солиниши тавсия қилинади. Азот ўғити иккига бўлиб, 30–40 фоизи кузда, қолгани апрель ва июль ойларида тенг миқдорда солинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликнинг ошишига ижобий таъсир этади.

Бўз тупроқларда гилос дарахтлари ўсув даври мобайнида 5–8 марта, шағалли ерларда 12–14 мартаба суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Хурмо дарахтига зараркунандалардан ўргимчаккана, узум қурти зарар келтиради. Касалликлардан бактериоз, чириш хавф солади.

Ўргимчакканага қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл), Каратэ 5% эм.к. (10 сотихга 50 мл) препаратари пуркалади.

Узум қуртига қарши эрта баҳорда Каратэ 5% эм.к. (10 сотихга 50 мл) препаратари пуркалади.

Ушбу препаратлар бўлмаганда тамаки қайнатмасидан фойдаланиш мумкин.

Бактериоз ва чириш касалликларига қарши Бордо суюқлигининг 3 фоизли (10 л сувга 300 г мис купороси ва 300 гр сўндирилмаган оҳак) эритмаси сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Хурмо ҳосили кузда йиғиштириб олинади. Хурмо мевалари асосан сариқ ёки тўқ сариқ рангга кирганда пишган ҳисобланади. Мевалар оҳиста узиб олинади ва саватларга жойланади. Сақлаш даврида мевалар юмшаб қолишини инobatга олиб, улар бир қатор қилиб тахланади. Теримдан сўнг бир оз муддат ўтганидан кейин мевалар истеъмол учун яроқли ҳолга келади. Пишиб ўтиб кетган хурмо ҳосилини қушлар еб кетади.

Иқтисодий самарадорлиги: Хурмо дарахти 10 сотих томорқага 6x5 м схемада экиладиган бўлса 30 дона кўчат кетади. 30 дона кўчатимиз 4-5 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона хурмо дарахти ўртача навига қараб 25 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 750 кг ҳосил олишимиз мумкин. 750 кг хурмони ўртача 4 000 сўмдан сотадиган бўлсак 3 000 000 сўм даромад келтиради.

Анорни парваришлаш

Анорнинг аҳамияти: Анор меваси таркибида 8-21 % гача шакар, 0,5-5 % гача турли кислоталар, 6 мг % гача С витамини бор. Анор меваси таркибидаги кислота миқдори бўйича уч гуруҳга: 1. 0,9 % гача бўлса - ширин; 2. 0,9-1,8 % гача яримширин; 3. 1,8 % дан ортиқ бўлса аччиқ анорга бўлинади. Анордан кондитер саноатида ва тиббиётда фойдаланилади. Анор пўчоғида, шох-шаббасида ва илдизида ошловчи (32%) ва бўёқ моддалари кўп бўлганлигидан ошловчи модда сифатида калава ип, газламаларни бўяшда ҳамда сиёҳ тайёрлашда ишлатилади. Ёввойи анор меваларидан лимон кислотаси олинади (таркибида 4-9 % гача бўлади). Уруғи таркибида 12-17 % озиқ-овқатда ишлатиладиган мой олинади. Ингичка новдаларидан пишиқ саватлар тўқилади.

Анор суви таркибида таннидлар ва темир моддаси кўплиги туфайли ундан атеросклероз ва бошқа касалликларни, пўчоғи ва илдизи қайнатмасидан эса ошқозон-ичак, юрак-томир, ангина, астма, тутқаноқ каби касалликларни даволашда фойдаланилади. Анор суви иштаҳани очади, ундан хушхўр ичимлик тайёрланади. Гули жуда чиройли бўлгани учун манзарали ўсимлик сифатида ҳам экилади.

Экиш учун тавсия этиладиган анор навлари: Қизил анор, Аччиқ дона, Қозоқи анор, Гуятиш, Улфи, Десертный ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Анор кўчатлари асосан баҳорда - март ойи охири апрел ойи бошларида экилади. Кўчатлар экиладиган ўраларнинг чуқурлиги 60 см, кенглиги 75 см гача бўлади. Кўчатлар экишдан олдин ерлар чуқур 40-50 см чуқурликда плантажли плуглар билан ағдариб ҳайдалиши лозим.

Экиш схемаси ва усули: Шўрланган ва ботқоқлашган ерларда яхши ўсмайди. Анор кўчатлари бир-биридан 4 х 2 м ораликда, лалмикор ерларда ўстирилганда эса 5 х 4 м оралатиб ўтқазилади. Анор четдан чангладиган ўсимлик, лекин ўз-ўзидан ҳам чанглана олади. Шунинг учун, анорнинг ҳар хил навларини аралаштириб экиш ҳосилдорликни оширади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 50×50 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига олиб, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Кўчатни экишдан олдин тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олинади сўнгра экилади.

Кўчат ўрага тик қўйилиб, олдин олинган тупроқ чуқур тагига солиниб кўмилади. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга сув куйилади. Бунда тупроқ зичланиб, кўчат яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб тўлдирилади. Кўчатлар тупроқ намлигига қараб суғориб турилади.

Парваришлари. Кўчатлар экилгандан сўнг жўяклаб суғорилади. Суғорилгандан 2-3 кун ўтгач, кўчатлар тўғрилаб чиқилади ва зарур бўлса, улар тагига тупроқ тортилади. Анор кўчатлари ўтқазилган дастлабки йили вегетация даври давомида 10-12 марта (гектарига 600-700 м³ ҳисобида) суғорилади. Анорлар тупроғининг намлиги дала нам сиғимига нисбатан 75-80 % да сақланади. Охириги сув октябрнинг биринчи ўн кунлигида берилади. Ҳар галги суғоришдан сўнг тупроқ етилиши билан суғориш эгатлари ва ўсимлик таглари ҳамда қатор оралари юмшатилади. Ўсимлик қатор оралари ёз давомида 4-5 марта юмшатилади. Кузда анор туплари ёстикча олиниб тупроқ билан кўмилади.

Қишда қаттиқ совуқ бўлмайдиган ва ҳарорат 15-16° С дан пастга тушмайдиган, жанубий ҳудудларда анор туплари кўмилмай ўстирилади. Дастлабки икки йил давомида қатор оралари қора шудгорлигича қолдирилади, ундан кейинги йиллар қатор ораларига сидерат экинларни экиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Анор қишга кўмиладиган субтропик экин тури бўлганлиги учун уни бутасимон шакллантириш энг мақбул ҳисобланади. Бунда асосий 3 та йирик шох қолдирилади. Йирик шохлар ерга нисбатан 45 градус қияликда шакллантирилади. Вақт ўтиши билан ҳосил тупнинг марказидан четга чиқа бошлайди, шунинг учун новдаларни қисқартириш талаб этилади.

Томорқадаги анор тупларига 250–300 г азотли, 200–220 г фосфорли ва 180–200 г калийли ўғитлар соф ҳолда солиниши тавсия қилинади. Азот ўғити иккига бўлиб, 30–40 фоизи кузда, қолгани апрель ва июль ойларида тенг миқдорда солинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликнинг ошишига ижобий таъсир этади.

Бўз тупроқларда анор ўсув даври мобайнида 6–10 марта, шағалли ерларда 10–12 марта суғорилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Анор дарахтига ўргимчаккана зараркунандаси тушади.

Ўргимчакканага қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) пуркалади.

Узум қуртига қарши эрта баҳорда Каратэ 5% эм.к. (10 сотихга 50 мл) препарати пуркалади. Ушбу препаратлар бўлмаганда тамаки қайнатмасидан фойдаланиш ҳам мумкин.

Ҳосилни йиғиштириш. Анор навлари куз ойларида пишиб етилади. Улар қўл билан узилиб, яшиқларга тахланади. Анор мевалари турли шикастланишларга чидамли бўлгани учун уларни узоқ муддат сақлаш ва қатор-қатор қилиб тахлаш мумкин.

Иқтисодий самарадорлиги: Анор дарахти 10 сотих томорқага 4x2 м схемада экиладиган бўлса 125 дона кўчат кетади. 125 дона кўчатимиз 3-4

йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона анор дарахтиўртача навига қараб 10 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 1250 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1250 кг анорни ўртача 8 000 сўмдан сотадиган бўлсак 10 000 000 сўм даромад келтиради.

Анжирни парваришлаш

Анжирнинг аҳамияти: Анжирнинг ширали меваси янгилигича ва қуритилиб истеъмол қилинади. Анжирдан компот, жем, мураббо, пивидло, вино, спирт, кофе тайёрланади. Янги терилган меваси ташишга чидамсиз бўлиб, тез бузилади.

Анжир мевасининг таркибида 9-28 % гача, қуритилганида эса 75-86 % гача шакар; 0,12-0,59 % гача турли кислоталар; А, С, В₁, В₂ витаминлар, темир, кальций, мис, фосфор ҳамда магний кўп бўлади.

Дарахтининг бўйи 4-15 м гача етади, шох-шаббаси қалин, тарвақайлаб ўсган, барглари йирик, бўлмали, узун бандли бўлиб, ҳамма қисмларида сутсимон шира бор.

Анжирнинг ўсув даври 180-230 кун давом этади. Бир дона меванинг вазни 10-12 г. Кўчатлари ўтқазилгандан кейин 2-3 йили ҳосилга киради ва 50-60 йилгача мўл ҳосил беради, 100 йилгача яшаши мумкин. Унинг ҳар бир тупидан навига қараб 5-40 кг гача, гектаридан эса ўртача 200 ц гача ҳосил олиш мумкин. Анжир яхши пишган бир йиллик новдасидан қаламча тайёрланиб кўпатирилади ва камдан-кам ҳолатларда илдиз бачкисидан кўпайтирилади.

Томорқаларда экиш учун тавсия этиладиган анжир навлари: Кадота, Қора-анжир, Крымский, Узбекский желтый ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонини яхши текисланади, сўнг ерга етарли микдорда – гўнг, чиринди, фосфорли, калийли ва азотли ўғитларни солиб, чуқур ҳайдалади.

Экиш схемаси, муддати ва усули: Анжирни экиш схемаси – 5×4 м, кўчатларини экиш муддати – март ойи давомида амалга оширилади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенлиги 50×50 см бўлган чуқурчалар ковланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 20–25 см қатлами ўранинг бир томонига олиб, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Кўчатни экишдан олдин тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олинади сўнгра экилади.

Кўчат ўрага кўйилиб, олдин олинган тупроқ чуқур тагига солиниб кўмилади. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга сув куйилади. Бунда тупроқ зичланиб, кўчат яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб тўлдирилади. Кўчатлар тупроқ намлигига қараб суғориб турилади.

Парваришлаш. Анжир қишга кўмиладиган субтропик экин тури. Уни бутасимон шакллантириш қишга кўмишни қулайлаштиради. Бунда асосий 3–4 та йирик шох қолдирилади. Қишдан чиққан анжир туплари новдаларини 1/3 қисмига қисқартирилади. Қалинлашиб кетган шохлар сийраклаштирилади, бу ҳосилни камайтирмасдан, балки анжир тупини ичига шамол, қуёш нури киришини таъминлайди. Анжирзорлар барпо қилинган дастлабки йили 10–12 марта; ўтқазилгандан кейин дастлабки уч йил мобайнида 10–11 марта суғорилади.

Томорқадаги анжир тупларига соф ҳолда 250–300 г азотли, 200–220 г фосфорли ва 180–200 г калийли ўғитлар солиниши тавсия қилинади. Азот ўғити иккига бўлиб, 30–40 фоизи кузда, қолгани апрель ва июль ойларида тенг миқдорда солинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликнинг ошишига ижобий таъсир этади.

Бўз тупроқларда анжир ўсимлигига ўсув даври мобайнида 6–10 марта, шағалли ерларда 10–12 маротаба суғорилади. Анжир туплари октябрнинг иккинчи ярми - ноябрнинг бошларида баргнинг тўкилишини кутиб ўтирмай (улар узоқ вақтгача тўқилмай тураверади) кўмилади. Кўмиш олдидан анжир қатор оралари суғорилади, ҳайдалади. Анжир туплари ҳар доим бир томонга қаратиб қатор бўйлаб эгилади ва ерга ётқизиб, тепасига похол ёки қамиш ёпилади, сўнгра

юмшоқ нам тупроқ тортилади. Тана ва новдаларнинг ҳаддан ташқари эгиб юбормаслик учун анжир тупи остига тупроқдан «ёстикча» қилинади.

Баҳорги совуқлар ўтгандан сўнг (ўртача апрелнинг дастлабки 5 кунлигида) анжир туплари очилади. Кеч очилганга қараганда барвақт очилган анжир тупларидан кўпроқ ҳосил олинади. Бу куртакларнинг моғорлашидан кам нобуд бўлиши ҳамда барвақт ўса бошлаши ва тўпмеваларнинг кўпроқ етилиши ҳисобига эришилади. Туплар очилгандан кейин дўнглар ёйилади, чуқурлар тўлдирилади ва майдон текисланади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Анжирга ўргимчаккана зараркунандаси тушади.

Ўргимчакканага қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (10 сотихга 15–20 мл) пуркалади.

Узум қуртига қарши эрта баҳорда Каратэ 5% эм.к. (10 сотихга 40 мл) препарати пуркалади. Ушбу препаратлар бўлмаганда тамаки қайнатмасидан фойдаланиш ҳам мумкин.

Ҳосилни йиғиштириш. Анжир мевалари ёзнинг ўрталарида пишиб етилишни бошлайди. Турли навлар ҳар хил муддатларда пишади. Мевалар банди билан узилса улар сифатини бузмай, узоқроқ сақланади. Тўқ жигирранг рангли мевалар навга хос рангга кирганда узиш бошланади. Сақлашга ва қуритишга мўлжалланган мевалар ўз муддатида узилганидагина

улардан юкори сифатли анжир олиш мумкин. Пишиб кетган мевалар вақтида териб олинмаса шохида қуриб қолади.

Иқтисодий самарадорлиги: Анжир дарахти 10 сотих томорқага 5x4 м схемада экиладиган бўлса 50 дона кўчат кетади. 50 дона кўчатимиз 2-3 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона анжир дарахти ўртача навига қараб 8 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 400 кг ҳосил олишимиз мумкин. 400 кг анжирни ўртача 12 000 сўмдан сотадиган бўлсак 4 800 000 сўм даромад келтиради.

Ёнғоқ дарахтини парваришлаш

Ёнғоқнинг аҳамияти: Ёнғоқ дарахти жуда баланд бўйли бўлиб, шохшаббаси шарсимон ёки кенг пирамида шаклида. Гуллари бир уйли, икки жинсли. Эркак гуллари, яъни кучаласп ўтган йилги новдаларда тўп-тўп бўлиб, урғочи гуллари эса янги новдалар учидан биттадан ёки бир нечтадан, баъзан тўптўп бўлиб жойлашади. Апрель охири-май ойи бошларида гуллайди. Чангчи ва уруғчи гуллари битта дарахтда бўлиб, бирин-кетин етилади. Камданкам ҳолда ҳар иккала гули бир вақтда етилади. Шунинг учун ёнғоқ ўзидан чанглана олмайди, асосан шамол воситасида чангланади.

Меваси 10 сентябрдан пиша бошлайди. Мевалари йириклиги, пўстининг қалинлиги, мағзининг тўлиқлиги, мағзи таркибида ёғ кўплиги, пишиш даврининг ҳар хиллиги билан бирбиридан фарқ қилади. Нам етарли бўлган ҳар хил тупроқли ерларда ҳам ёнғоқ дарахти яхши ўсаверади.

Ёнғоқ иссиқсевар ўсимлик, совуққа нисбатан чидамли, 25° совуқдан зарарланади. Эрта баҳорда кўкара бошлайди. Ўсув даври 165-210 кун давом этади. Ёнғоқ уруғидан ва пайванд қилиш йўли билан кўпайтирилади.

Уруғдан чиққай ёнғоқ 8-10 йилда, пайванд қилинганлари эса 5-6 йилда ҳосилга киради. Дарахти солкаш. Ҳосилга кирган дарахтдан 100-150 кг дан, айрим тупларидан 500 кг гача ҳосил олинади. Ёнғоқ 300-400 йил яшайди. 50-60 ёшида энг кўп ҳосил беради.

Томорқаларда экиш учун тавсия этиладиган анжир навлари: Бўстонлиқ, Идеал, Юбилений, Тонкоскорлупный ва ҳ.к.

Кўчатларни экишга тайёрлаш ва экиш. “Ёнғоқ дарахти ер танламайди, сувга чидамли, тоғда ҳам, даштда ҳам ўсаверади. Ёнғоқ кўчатини танлашда илдиз тизими яхши ривожланган, икки йиллик кўчатлар

ўтказилади. Улар экишдан олдин бир неча соат сувга солиб қўйилади. Ўтказиш учун ер устки қисми 150-190 см. дан кам бўлмаган, камида 3 та асосий илдизига эга бўлган кўчатлардан фойдаланилади. Кўчатларни экишга тайёрлашда аввало, томорқа майдонини яхши текисланади, сўнг ерга етарли микдорда – гўнг, чиринди, фосфорли, калийли ва азотли ўғитларни солиб, чуқур ҳайдалади.

Экиш схемаси, муддати ва усули: Ёнғоқ кўчатлари кузда совуқ тушгунга қадар ёки баҳорда куртаклар уйғонгунча экилади. Ёнғоқ кўчатлари 10×10 м, 10×8 м, схемаларда экилади.

Кўчат экиш учун чуқурлиги ва кенглиги 70×60 см бўлган чуқурчалар қовланади. Чуқур қазишда тупроқ устки қисмининг 25–30 см қатлами ўранинг бир томонига олиб, қолган қисми иккинчи томонига олиб қўйилади. Кўчатни экишдан олдин тайёрлаб қўйилган шалтоққа (янги мол гўнги тупроқ билан 1:1 нисбатда аралаштирилиб, қаймоқсимон масса тайёрланади) ботириб олинади сўнгра экилади.

Кўчат ўрага қўйилиб, олдин олинган тупроқ чуқур тагига солиниб қўмилади. Кўчат экилгандан сўнг ҳар бир чуқурга сув қўйилади. Бунда тупроқ зичланиб, кўчат яхши кўкаради. Тупроқ чўккандан сўнг кўчат атрофига тупроқ солиб тўлдирилади. Кўчатлар тупроқ намлигига қараб суғориб турилади.

Парваришлаш. Ёнғоқзорлар ҳам худди бошқа мевали боғлар каби парвариш қилинади.

Шох-шаббага шакл беришда дарахтнинг танаси баланд 1,5-2 м қилиб қолдирилади. Ўтказувчи марказий шохни сақлаган ҳолда бир-биридан 30-50 см ораликда жойлашган 6-10 та асосий шох қолдириб дарахтга сийрак-ярусли ҳолда шакл берилади. Кейинги йилларда шох-шаббани парвариш қилишда қуриган, нобуд бўлган ва ўралашиб кетган шохларни кесиб ташлаб сийраклаштириш билан чегараланилади, шохларнинг биргаликда ўсиши кузатиб борилади, улар ўртача қисқартирилади.

Шох-шаббани совуқ урганда зарарланган новда ва шохлар соғлом ёғочлигигача буталади. Уйқудаги куртаклардан чиққан янги ўсув новдаларидаги кучлиларини қолдириб сийраклатилади, улардан шох-шаббанинг совуқ урган қисмлари тикланади. Агар қаттиқ қишда дарахтларни илдиз бўғзигача совуқ уриб кетса, улар тўнка қолдириб кесилганда илдиз бачкиларидан қайта тикланади. Асосий шохларнинг учи қуриб қолса, шох-шаббалар ёшартирилади.

Ёнғоқ кўчатлари экилган дастлабки йили 6-8 марта; ўтқазилгандан кейин дастлабки уч йил мобайнида 5-6 марта суғорилади.

Томорқадаги ёш кўчатлар танаси атрофи чопилади ҳамда баҳорда ва ёзда ёгин-сочинлардан кейин 1 м² га 3-4 кг дан гўнг ёки 10-12 г дан азот ва фосфор солинади. Ҳар 2–3 йилда ўртача 50–60 кг чириган гўнг солиш ҳосилдорликнинг ошишига ижобий таъсир этади.

Касаллик ва зараркундаларга қарши курашиш. Ёнғоқ боғлари сифатли кўчатлардан барпо қилинганда, агротехник ва ўрмон хўжалик тадбирлари ўз вақтида ва сифатли амалга оширилганда ёнғоқ дарахтлари

касаланмайди ва зараркунандалар пайдо бўлмайди. Ёнғоқнинг 100 дан ортиқ зараркунандалари мавжуд. Барг ҳашаротларига ёнғоқ бити, ёнғоқ куяси, мева куяси, тоқ ипак қурти ва барг каналари киради. Қарши кураш чоралари: ёнғоқ зараркунандаларига қарши карбофос 2,5-3,0 л/га, БИ-58 (янги)- 1,5 л/га, Циракс- 0,6 л/га, Нурелл-Д-1,5 л/га, каналарга қарши эса Вертимек-08 л/га, Омайг-2,5-3,0 л/га ёки Ниссоран 0,2 кг/га меъёрида қўлланилади. Тана зараркунандаларидан шаҳар муйловдори катта зарар етказди, личинкалари ёнғоқ ёғочлари сифатини пасайтиради. Кураш чоралари: зарарланган дарахтларни карчовка қилиш ва хлорофос ёки фосфамид эритмалари билан пуркаш талаб этилади.

Ёғингарчилик кўп бўлган йилларда ёнғоқ барглари ва меванинг кўнғир доғланиш касаллиги билан касалланади. Кураш чоралари: дарахтларни 1% ли бордосс суяқлиги ёки таркибида мис сақловчи препаратлар (энтохлорок 5 кг/га, энтохлорок плюс-4,5 кг/га, мис хлор оксиди 0,3% ли) билан пуркаш тавсия этилади, дарахт туп атрофлари ағдарилади. Ўрта Осиёда ёнғоқ уруғи кўчатлари ва пайванд қилинган кўчатлар ун шудринг билан зарарланади.

Меланконий замбуруғи (*Melanconium juglandis* Kze.) ёнғоқ шохлари ва танани қуриб қолишига олиб келади. Кураш чоралари – фитосанитария назорати, зарарланган шохларни кесиш ва ёндириб юбориш. Бундан ташқари ёнғоқга қуйидагилар: кўнғир чириш, қизил- кўнғир чириш, сариқ чириш, оқ чириш ёнғоқ ёғочига катта зарар етказди, дарахт касалланганда мева сифати ва ҳосилдорлик пасайиб кетади. Кураш чоралари: ёзда замбуруғларни териш ва йўқотиш, зарарланган дарахтларни карчовка қилиб ёндириб юбориш, тупрокқа ишлов бериш.

Ҳосилни йиғиштириш. Ёнғоқ мевалари август-сентябр ойларида пишиб етилишни бошлайди. Ёнғоқ дарахти 5-6 йилдан бошлаб ҳосилга киради, ёнғоқ 25-35 ёшга кирганда серҳосил бўлади ва ҳар тупидан 100-150 кг (баъзиларида эса 300-500 кг гача) ҳосил олинади. Бир гектардан олинган ҳосил миқдори 100-150 ц ни ташкил қилади. Ёнғоқнинг мева пўсти ёрилганда ва ёнғоқлар ерга тўкилганда ҳосил йиғиштирилишга киришилади. Ҳосилни йиғиб олишга шошилмаслик керак, чунки ўз вақтида йиғиштириб олинган ёнғоқларнинг сифатлари юқори бўлади, улар пўстидан яхши ажралади, мағзида нам миқдори камроқ бўлади ва ёнғоқларни қуритиш осонлашади. Ёнғоқ мевалари бир вақтда етилмайди, шунинг учун бир неча босқичда ҳосил йиғиштириб олинади. Ёнғоқларни териб олиш қўлда амалга оширилади, бу жараён кўп меҳнатни талаб қилади. Ёнғоқ меваларида намлик даражаси стандарт бўйича 5-8% дан ошмаслиги керак.

Иқтисодий самарадорлиги: Ёнғоқ дарахти 10 сотих томорқага 10x8 м схемада экиладиган бўлса 12-13 дона кўчат кетади. 12 дона кўчатимиз 5-6 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона ёнғоқ дарахти тўлиқ ҳосилга кирганда ўртача навига қараб 100 кг ҳосил олинadиган бўлса жами 1200 кг ҳосил олишимиз мумкин. 1200 кг ёнғоқни ўртача 10 000 сўмдан сотадиган бўлсак 12000000 сўм даромад келтиради.

IV.БОБ.Чорва хайвонлари ва паррандаларни парваришlash

Буқаларни парваришlash

Зотни танлаш. Семиртириш учун аввало, гўшт йўналишидаги зотдор сизирлардан олинган буқачаларни танлаш лозим. Бўрдоқчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларидан ёш зотдор буқачаларни сотиб олиш ҳам ишончли ҳисобланади. Уларни қисқа муддатларда семиртириб, сифатли ва энг кўп миқдорда гўшт олишга эришилади.

Парваришlash. 6–8 ойлик буқачаларни 15–18 ой давомида шундай боқиш керакки, токи уларнинг вазни 400–480 кг. га етсин. Бунинг учун буқаларни кўк ўт, силос, сенаж, пичан, илдизмевалилар, терт, дон, пахта шулхаси, кунжара, шрот ва беда билан озиклантириш керак. Бу озуқаларнинг кўпи томорқанинг ўзидан чиқади.

ДИҚҚАТ! Хонадонларда чорва хайвонларини парваришlashда санитария-гигиена талабларига (молхоналарни тоза тутишга, сифатли дезинфекцияlashга) тўла риоя этиш, хайвонларни ветеринария кўригидан ўтказиш ва юқумли касалликларга қарши профилактик эмлатиш шарт. Касаллик аломатлари кузатилганда дарҳол ҳудудий ветеринария хизматига мурожаат этиш лозим.

Кўк ўт мол организми учун энг афзал ва қимматли озуқа ҳисобланади. У энгил ҳазм бўлади ва организмга яхши сингади. Вояга етган қорамолга бир кунда 70 килограммгача кўк ўт бериш мумкин.

Силос қишки даврда буқа учун энг арзон ва тўйимли озуқадир. У ёввойи ўтлар (заҳарлилари асло ишлатилмайди), маккажўхори, кунгабоқар ва бошқа ўсимликлар поялари, илдизмеваларни майдалаб, бир-бири билан аралаштирилиб тайёрланади. Вояга етган буқага кунига 40 килограммгача силос берилади.

Пичан томорқада ўстирилган беда ва ўтлардан тайёрланади. Улар гуллаш бошланган пайтда ўриб олинса тўйимли бўлади. Молларга бир кунда 10–12 кг пичан берилади.

Сенаж-қорамол учун қимматли озуқадир. У томорқадан чиқадиган беда ва дуккакли экин пояларидан тайёрланади.

Илдизмевалилар – қанд ва хашаки лавлаги, сабзи, турп – молга кузда ва кишда 15–30 килограммгача майдалаб берилади.

Терт ем (кепак, шрот, кунжара, дон майдалари) ва дағал озуқа (сомон, хашак)ни аралашмаси. Сомон ва хашак сувда 2–3 марта ювилиб, 25 фоизгача ем ва мол бошига 30 грамм ош тузи қўшилгач, яхшилаб аралаштирилади. Кейин илиқ сувда 10–12 соат ивитиб қўйилади. Битта молга 5–6 килограмм берилганда жуда иштаҳа билан ейди ва тезда хазм қилади.

ДИҚҚАТ! Бўрдоқи молларни ветеринария кўригидан ўтказмасдан сўйиш, гўштини истеъмол қилиш ва сотишга йўл қўйилмайди.

Донли озуқалар (арпа, сули, нўхат, маккажўхори)нинг донлари молларга майдалаб ёки янчиб берилади.

Кунжара, шрот молга кунига 2–3 килограммдан берилади.

Барда таркибида 85–95% сув бор. Молларга суткасига 80–90 литр барда едилса улар тез семиради.

Буқа яхши ва тўғри боқилса, унинг кунлик тирик вазни ўсиши 800–1200 граммга боради.

Сигирларни парваришлаш

Зотни танлаш. Энг аввало, сутдор сигирни танлаш керак. Танлашда сигирнинг ташқи кўринишига эмас, балки зотдорлигига эътибор бериш лозим. Чунки зотдор сигирлар жайдари ва наслсизларига караганда кўп сут беради.

Республикамизда сут йўналишидаги қорамол зотларига қора-ола (жуссаси йирик, танаси узунроқ, териси қайишқоқ, елини катта), қизилчўл (туси қизил, боши ва танасида оқ қашқаси бор), бушуев (туси оқ, қулоқ ва тумшуқ атрофи қора ёки қизил) ва швиц (туси қўнғир, танаси ихчам, елинлари кичик) зотлари киради. Сигирнинг қора-ола зоти сут маҳсулдорлиги бўйича етакчи ҳисобланиб, уларнинг тирик вазни ўртача 460–500 кг, 305 кунлик соғин давридаги сут маҳсулдорлиги 3800–4500 кг, сут таркибидаги ёғ 3,6–3,7 фоизни ташкил этади.

Қизилчўл зотли қорамоллар юртимизнинг иссиқ иқлим шароитига яхши мослашган. Сигирларнинг ўртача тирик вазни 450–500 кг, соғин давридаги сут миқдори 3200–3800 кг атрофида, сути таркибидаги ёғ – 3,7–3,8%.

Республикамызд яратилган сут йўналишидаги бушуев зотли қорамоллар асосан Сирдарё вилояти хўжаликларида парваришланади. Улар қуруқ иқлимга яхши мослашган, қон касалликларга чидамли. Тирик вазни ўртача 450–500 кг, соғин давридаги сут миқдори 3200–3600 кг, сути таркибидаги ёғ – 4–4,1%.

Швиц зотли қорамоллар сут-гўшт йўналишидаги зот бўлиб, сигирлари яхши даражадаги сут миқдори ва сутининг ёғлилиги, ёш бузоқларининг тез ўсиши, узоқ фойдаланиш муддати ва бошқа ижобий хусусиятлари билан ажралиб туради. Сигирларнинг ўртача тирик вазни 470–520 кг, соғин давридаги сут миқдори 3800–4400 кг, сутининг ёғлилиги 3,7–3,8%.

Парваришлаш. Хонадон эгалари аввало қорамолларни тўйимли озиқлантиришга аҳамият беришлари зарур. Сигирларнинг кунлик бераётган сут миқдори, тирик вазни, ёшини ҳисобга олган ҳолда омихта ем, шелуха, кепак, силос, хашак, қовун-тарвуз пучоқлари ҳамда протеин, минерал модда ва витаминли бошқа озуқалар билан меъёрида боқилади.

Хонадон шароитида сигирлар асосан икки маҳал, яъни эрталаб ва кечқурун соғилади.

Сигирлардан узоқ йиллар давомида фойдаланиб туриш учун уларни нафақат ўз вақтида қочириш, балки бўғоз сигирларни сутдан чиқариб, кейинги туғишга тайёрлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун бўғоз сигирлар туғишига 50–60 кун қолганда сутдан чиқарилади ва уларга дам берилади. Акс ҳолда сигирнинг организмидан сут билан бирга кўплаб миқдорда тўйимли моддалар чиқиб кетади, у заифлашади ва туғишда қийналади.

ДИҚҚАТ! Бузоқ туғилиши билан оғиз-бурнидаги шилимшиқ сочик билан артилади, туғилганда киндиги узилмаган бўлса қорин томондан 10–12 см қолдириб кесилади, кесилган жойига йод эритмаси суртилади, сўнгра онаси олдига қўйилади. Эсингизда бўлсин, бузоқ биринчи ҳафта ичида фақат оғиз сути билан боқилади.

Сигирлар ёзда очикда, қишда эса оғилхонада сақланади ва боқилади. Оғилхонада охурлар ва гўнгни ташлайдиган маҳсус туйнук бўлиши даркор. Бу бино доимо қуруқ бўлиши, молларнинг таги шалтоқдан доимий равишда тозалаб турилиши лозим.

Сигирларни сунъий қочириш. Шуни эсда тутиш лозимки, сигирларни сунъий қочириш зотни яхшилашнинг энг қулай усулидир. Сунъий қочириш зотдорлиги паст мол ва унинг бир неча авлодида амалга ошириб борилса молнинг насли яхшиланиб, зотдорлиги ва сутдорлиги ошади, ундан келгусида насли бузоқлар олинади.

Сигирларни сунъий қочириш учун худудда жойлашган зооветеринария шохобчасига мурожаат этиш даркор.

Отларни парваришлаш

Зотни танлаш. Республикамиздаги отларнинг 90 фоизидан ортиғини маҳаллий қорабайир зотли отлар ташкил қилади. Қорабайир зотли отлар мустаҳкам конституцияли бўлиб, маҳаллий иқлим шароитимизга яхши мослашган, универсал зот ҳисобланади. Зотни танлашда асосан унинг қарчиғай баландлигига, кўкрак айланасига, гавда қия узунлигига ва кафт айланасига эътибор бериш керак. Масалан, орқа оёқлари бир-бирига яқин бўлмаслиги, олди оёқлари ва кўкраги кенг, бўйни узун, орқа сағриси тўғри бўлиши керак.

Отларни парваришлаш. Ёш отларнинг жинсий етилиши 6–8 ойликдан 12–18 ойликгача бўлган даврда содир бўлади. Жинсий етилишнинг дастлабки даврида ёш отлар танасининг тез катталашуви кузатилади. Отларнинг ўсиши 5 ёшгача давом этади. Қулун туғилгандан сўнг организм дастлабки 2–3 кун мобайнида қайта тиклана бошлайди. Бу даврда калорияли озуқалар билан озиқлантирилмаса, уларнинг скелети яхши ўсмайди, ривожланмайди.

Қулунлар ҳаётининг дастлабки бир ойи мобайнида онасини ҳар соатда эмиши керак. Улар 1–1,5 ойликдан бошлаб ўсимликлар билан, 2-ойи охиридан бошлаб эса концентрат озуқаларга ўргатила борилади.

Қулунлар 6–7 ойлигида онасидан ажратилади. Онасидан ажратилишининг энг яхши муддати август-октябрь ойлари ҳисобланади. Онасидан ажратилган ёш қулунлар суткасига 4 марта озиқлантирилади. Концентрат озуқалар суткасига 3 маҳал, пичан 3 маҳал, ширали озуқалар 2 маҳал берилади.

Қулун – отнинг бир ёшгача бўлган боласи. 2 ёшлиси “той”, 3 ёшдагиси “ғўнон”, 4 ёшлиси “дўнон”, 5 ёшдан кейин “от” деб аталади.

Нимжон туғилган қулунларнинг ҳар бир боши ҳисобига иссиқ сувга аралаштирилган сигир сути берилади. Бунда бир литр сутга 20–25 грамм канд ҳам кўшилади.

Октябрдан то январга қадар эркак тойларга 100 кг тирик вазнга 2,8, урғочи тойларга ҳар 100 кг тирик вазнга 2,5 озуқа бирлиги берилади.

Бунда ҳар бир озуқа бирлигига 105–106 г ҳазмланувчи оксил, 6,5–7,5 кальций, 5,5–6 г фосфор ва 20 мг каротин тўғри келиши керак. Дастлабки ойларда тойлар рационининг 50–60 фоизини тўйимлилиги бўйича концентрат озуқалар ташкил этади. Рациондаги дағал озуқалар миқдори аста-секин ошиб боради. Ёз кунлари қулунлар куни билан яйловда бўлиб, фақат кун жуда исиб кетган вақтдагина отхонага ҳайдаб киритилади, концентрат озуқалар билан боқилади.

Озуқа бирлиги – молларга едириладиган ем-хашак тўйимлилигини белгиловчи ўлчов бирлиги. Озуқа бирлиги 1 кг сули дони тўйимлилигига

тенг қилиб олинган. Бошқа ем-хашаклар тўйимлилиги шунга таққослаб баҳоланади. Масалан, 1 кг қуруқ беданинг тўйимлилиги 0,5; арпаники 1,15; 1 кг маккажўхориники 1,4.

Отларни отхоналарда тақасиз, боғламасдан эркин ҳолда боқиш мақсадга мувофиқдир. Отхонанинг ёруғ, қуруқ, шамолсиз ва тоза бўлиши отлар соғлиги учун жуда фойдалидир. Ёруғликда отлар организмида модда алмашинуви тезлашади. Бунинг учун деразалар полдан 1–1,5 м баландликда қурилади. Ҳарорат 8–10 °С бўлиши керак.

Айғирларни зооветеринария қоидаси асосида озуклантириш уларнинг жинсий фаоллигини оширади. Айғирларнинг рационда бошоқли ва дуккакли пичанлар, арпа ёрмаси, сабзи, беда, гўшт-суяк ва қон уни, тухум ва бошқа оқсил витаминлар ҳамда минерал моддаларга бой бўлган озуқалар бўлиши лозим. Уларнинг ҳаддан ташқари семириб кетишига йўл қўймаслик зарур. Охурларда доимо лизун тузи бўлиши керак. Айғирларнинг 100 кг тирик вазни ҳисобига суткасига 2 кг озуқа бирлиги тўғри келиши керак.

Айғирларнинг жинсий имкониятларини кўпайтирувчи омиллар қуёш нури, тоза ҳаво, доимий ҳаракат ва чўмилтиришдир. Ҳавонинг иссиқ ва совуқ кунлари айғирларни яйратишга чиқариш зарур.

Ёз ойида айғирларни 10–12 минут 14–15 °С иссиқликдан паст бўлмаган сувда чўмилтириш фойдалидир. Ҳар куни тозалаш, бир ойда бир марта туёқларини кўриш, улар ўсган бўлса, кесиб тозалаш зарур. Бир кунда 1–2 марта бияларга қўйиб олиш мумкин. Бир ҳафтада бир кун дам берилади. Бияларнинг бўғозлик даври ўртача 335 кунни, айрим ҳолларда 315–350 кунни ташкил этади.

Эркак қулунлар урғочи қулунларга нисбатан 1–2 кун кейин туғилади. Шунини айтиш зарурки, агар бия боласини жуда оз кўтарса, бу унинг касаллигини билдиради. Бўғозликнинг 7–8 ойида биянинг қорни осилади, елини катталашади, тез-тез сияди, терлайди ва чарчаб қолади. Туғишига 2 ой қолганда биялар барча ишлардан озод қилинади, 15–20 кун қолганда эса тагига тўшама солинган доимий оғилхоналарга кўчирилади. Қулунлашга 1–2 кун қолганда биянинг елини кўпчиб, елин сўрғичларидан елимга ўхшаш суюқлик кела бошлайди. Туғиш олдидан безовталанади, озуқа емай қўяди. Қулунлаш 20–40 минут давом этади, тўлғоқ 2–3 минутда қайталади.

Қимиз – бия сутидан тайёрланади. Дармонсизлик, камқонлик, меъда-ичак, асаб касалликларига даво, юрак мускулини мустаҳкамлайди.

Қулун туғилганидан кейин киндиги қорнидан 5–6 см пастроқдан тоза ип билан боғланиб, қайчида қирқилади. Қирқилган жойга йод суркалади. Агар биянинг йўлдоши 12 соат ичида тушмаса, ветеринария врачига мурожаат этилади.

Янги туғилган қулунни биянинг ўзи ялаб қурилади. Ялаш жараёнида қулуннинг териси массаж қилинади, нафас олиши ва қон айланиш функцияси органлари кучаяди, биянинг йўлдоши тез ажралади, жинсий органлари меъёрлашади. Янги қулун то оёққа тургунча биянинг елин сўрғичларини қидира бошлайди. Бундай пайтда унга уй эгаси ёрдам бериши керак. Биянинг

елинини ювиб ташлаш, сўрғичларни сочиқ билан артиш ва дастлабки сутни соғиб ташлаши керак.

Бияларни сунъий қочириш зооветеринария шохобчаси ходими томонидан амалга оширилади. Бунинг учун хонадонга яқин жойлашган шохобчага буюртма берилади.

Туяларни парваришлаш

Туя зотлари: туялар авлоди иккита мустақил – бир ўрқачли (бўйи 210 см. гача, қизғиш-кулранг) ва икки ўрқачли (бўйи пастроқ, тўқ кўнғир тусли) турларга бўлинади. Улар ўзаро чатишади ва урчитилишга қобилиятли дурагайлар беради. Лекин тоғли ва зах ерларда яшай олмайди.

Парваришлаш. Туялар чўл ва даштларда дағал ўт ва хашаклар, янтоқ, саксовул каби ўсимликлар билан озикланади. Уларга фақат оғир шароитда ва қочириш мавсумидагина жойида пичан ва ем берилади.

Ёш, семиз туя гўшти тўйимлилиги жиҳатидан қорамол гўшtidан қолишмайди. Гўшт чиқими ўртача 5%. Эркак туяларнинг вазни 700–750 кг, урғочилариники 600–650 кг атрофида. Бир ўрқачли туялардан йилиги ўртача 2000 кг. гача ёғлилиги 4,5% бўлган сут соғиб олинади. Икки ўрқачли туядан эса ёғлилиги 5,4% бўлган сутдан 1000 кг. гача олинади.

Икки ўрқачли туялардан йилига 5–10 кг, бир ўрқачлилардан 2–4 кг жун қирқиб олиш мумкин. Лекин, сифатига кўра, икки ўрқачли туялар жунининг таркибида 85% тивит бўлганлигидан улар қимматроқ баҳоланади. Ундан турли хил жунли кийимлар, трикотаж, кўрпалар тайёрланади. Шунингдек, сифатли жун пайпоқ, кўлқоп ва рўмоллар тўқилади. Эркак туялар урғочиларига қараганда кўпроқ жун беради.

Қимрон – туя сутидан тайёрланади. Шифобахш, айниқса, қанд касаллигини даволашда жуда самарали.

Туялар вазнига қараб 200–300 кг ортилган юк билан соатига 4,5 км тезликда, кунига 35 км йўл боса олади. Айрим ҳолларда уларни аравага қўшиб юк ташиш ҳам мумкин. Туялар 2–3 ёшлигида жинсий балоғатга етади. Бу даврда эркак туяларни урғочиларидан ажратиб қўйиш талаб этилади. Акс ҳолда, улар тез-тез жуфтлашиб ўсиб-ривожланишдан тўхтайдди. Шунга кўра

урғочи туялар биринчи марта жуфтлашишга 3–4 ёшлигида, эркаклари эса 4–5 ёшлигида кўйилади.

Туялардан 20 ёшга киргунга қадар фойдаланиш мумкин. Сўнг уларнинг тишлари едирила бошлайди ва ем-хашакларни тўла ҳазм қилаолмайди. Бундай туялар семиртирилиб, гўштга топширилади.

Туяларнинг бўғозлик даври ҳар хил бўлади. Масалан, бир ўрқачли туяларида бу давр 13 ой давом этса, икки ўрқачлиларда 14 ойга боради. Бўталоклари оналарини 18 ойлигигача эмади. Ҳар бир туя асосан битта бўталок туғади.

ДИҚҚАТ! Янги туғилган бўталок жуда нозик, ушоқ бўлади. Онасидан ажратилган ҳолда иссиқ хонада боқилади, суткасига 6–8 марта онаси ёнига олиб чиқилиб эмизиб турилади.

Бўталок ўстириши. Бўталоклар одатда 35 кг вазнда туғилади. Агар ҳаво совуқ бўлса улар иссиқ хонага олинади ва суткасига 5–6 марта онасини ёнига келтириб эмдирилади. Туя болалари ўсиб-ривожланиб борган сари ем-пичанга ўргатила борилади. Улар икки ёшга етганда 400 кг вазнга эга бўлади. Бунда уларга суткасига 10–12 кг пичан ва ёки ем бериш лозим. Улар 2–3 ёшлигидан бошлаб қўлга ўргатилади. Беш ёшга етганда улардан тўла ҳолда фойдаланиш мумкин. Ёшлигидан қўлга ўргатилган туялар анча ювош ва эгасининг буйруғини ўз вақтида бажарадиган бўлади. Бундай туялардан хўжалик ишларида ҳам фойдаланиш мумкин.

Кўйларни парваришлаш

Кўй инсон ҳаётида гўшти ва сути, териси ва жуни билан катта аҳамиятга эга.

Зотлари: ҳозирги кунларда аҳоли хонадонларида қўйларнинг жайдари, ҳисори гўштдор-жундор думбали зотлари ва уларнинг дурагайлари боқилмоқда.

Жайдари зотли қўйлар: гўшт-ёғ беришга ихтисослашган дағал жунли, думбали маҳаллий қўй зоти. Бу қўйлар яйлов ҳамда қишлоқ шароитига мослашган Унумдор яйловларга талабчан эмас, ўз семизлигини тезда йўқотмайди. Қўйлар 5–7 ойлигида жинсий етилади. 15–18 ойлигида қочиришга қўйилади. Бўғозлик даври 145–155 кун. Уларда битта ёки иккитадан қўзи олинади. Қўчқорларнинг оғирлиги 60–180, совлиқларники 35–110 кг атрофида. Сўйим чиқими 45–60%. Қўйларнинг жуни йилига 2 марта – баҳорда ва кузда қирқилади. 1–4 кг жун олинади. Жунлар қалин мовут, шолча, гилам тўқишда ва кигиз босишда ишлатилади. Йилига 50 кг. гача сут (ёғлилиги 6–7%) беради.

Ҳисори зотли қўйлар: фермер хўжаликларида ҳамда аҳоли томорқа хўжаликларида жадал урчитилмоқда. Чунки бу зотли қўйлар бир жойда муқим сақлаб боқишга жуда мослашган. Ҳисори қўйлар йирик думбаси, тез етилиши билан бошқа думбали қўйлардан фарқ қилади. Қўчқорларининг тирик вазни 110–120 кг, совлиқлариники 80–90 кг, думбаси ўртача 15–20 кг.

ДИҚҚАТ! Кана тушган қўйнинг жунини қирқиш қатъиян ман этилади! Ветеринария хизмати ёрдамида каналар йўқотилгандан кейингина қўйнинг жунини қирқишга рухсат берилади.

Парваришлаш. Қўйхонада бир она қўйга 1,5 м², ахта қўйларга 1 м², катта қўчқорларга 2 м² жой ажратилади. Бир бош қўй ҳар куни 200–300 г омихта ем, 1 кг майдаланган пичан ва сабзавот чиқиндиси, макка силоси, сенаж, сомон ва керагича туз билан боқилади.

Қишда қўйнинг семизлигидан қатъий назар кунига 0,5 кг. дан майдаланган пичан берилади.

Бўғоз қўйларга катта эътибор бериш керак. Уларга туғишида бир ой илгари ҳар куни 0,4 кг. дан омихта ем едирилади.

Қўйларни қочириш. Совлиқларни қочиришга тайёрлаш керак. Улар қанчалик семиз бўлса, шунчалик яхши қуйикади ва бақувват қўзи туғади. Август ойидан бошлаб совлиқларнинг кунлик рационига бир килограммдан дон аралашмаси ёки буғдой, сули, икки дона тухум қўшилади. Озиқани тўйимли оқсил ва туз билан бойитиш учун лизунец аралаштирилади. Қочириш учун насли қўчқорлар танланади. Сунъий қочириш ишлари иқлим шароитига қараб 17–25 кун давом этади.

Эчкиларни парваришлаш

Эчки аҳоли хонадонларида сут, гўшт, жун, тивит, териси учун боқилади. Эчки ўзига ўлат, чечак ва сил касалликларини юқтирмаслиги, оксил ва енгил ўзлаштирилувчи ёғларга бой сут бериши билан эътиборли. Эчки сутида мис, рух, марганец, йод каби микроэлементлардан ташқари камқонликнинг олдини олишда муҳим аҳамиятга эга бўлган кобальт моддаси нисбатан кўп учрайди.

Зотлари: Жайдари (қора жунли), Ангор эчкиси, Оренбург зотлари боқилади.

ДИҚҚАТ! Эчки сути таркиби жиҳатидан она сутига жуда яқин туради.

Ўртача 9–10 йил (баъзилари 17 йилгача) яшайди, хўжаликда 7–8 йил фойдаланилади. Улоқлари 5–8 ойлигида жинсий етилади, 14–18 ойлигида қочирилади. Бўғозлик даври 5 ойга яқин. Хонаки зотларининг кўпи серпушт: ҳар 100 бош урғочи эчкидан 150–250 бош улоқ олинади. Яхши озуқа шароитида асраб боқилганда йилига 2 марта болалайди. Такаларининг тирик вазни 60–65 кг. дан 100 кг. гача, урғочилариники 40–60 кг. Серсут зотларидан йилига ўртача 450–550 кг. гача сут соғиб олинади. Сутининг ёғлилиги 3,8–4,5%. Такалардан 4–6 кг, урғочилардан 3–5 кг. дан жун қирқиб олинади. Сертивит зотларидан 0,2–0,5 кг. дан 2 кг. гача тивит тараб олиш мумкин. Яхши боқилган қатта ёшдаги эчки 20–28 кг гўшт ва 4–6 кг ёғ, 7–10 ойлик эчкилар эса 12 кг гўшт ва 1,5 кг ёғ беради.

Парваришлаш. Эчкилар озуқага талабчан эмас: экин қолдиқлари, сабзаёт-полиз чиқиндилари, бўта ва дарахт барглари билан озиқланаверади.

Куз ва қиш фаслида ҳар бир бош эчкига 0,5 кг табиий ўт ва 300–400 г ем берилади. Хонадон соҳиблари ёз даврида қишлов учун ҳар бир бош эчки ҳисобига 150–200 кг дағал хашак ва 30–40 кг концентрат озуқа ғамлашлари лозим.

Куёнларни парваришлаш

Аҳоли хонадонларида қуён асосан гўшти ва мўйнаси учун боқилади.

Қуён тез етилади ва кўпаяди, шу боис ундан қисқа вақт ичида кўплаб парҳез гўшт олиш мумкин. Йилига она-бола қуён ҳисобига 70–80 кг гўшт ва 25–35 дона мўйна олиш мумкин.

Қуён гўшти таркибида оксил кўп, холестерин кам бўлганлиги туфайли болалар, ҳомиладор ва эмизикли аёллар, шунингдек, ошқозони касалланган ва юрак-томир касаллигига чалинган кишилар учун жуда фойдалидир. Энг муҳими, бир килограмм қуён гўшти етиштириш шунча қўй ёки қорамол гўшти етиштиришга нисбатан кам харажатлидир.

Қуёндан жуда майин ва нозик тивит олинади, ундан шарф, рўмол, свитер, беретка, пайпоқ ва бошқалар тўкилади. Шунингдек, қуён терисидан кўлқоп, сумка, енгил оёқ кийим ҳам тайёрланади.

Қуён зотлари: ҳозирги вақтларда республикамизда оқ великан, кулранг великан, Россия мордери, шиншила, капалаксимон, олмахонсимон, кумушсимон, қора қўнғир, вена зангори ва бошқа зотли қуёнлар боқилмоқда..

Парваришлари. Қуён боқиладиган жой зах ва нам бўлмаслиги керак. Қуён боқиб, кўп даромад олиш учун биринчи навбатда серпушт она қуёнлар сонини кўпайтириш лозим. Шундагина маҳсулот (гўшт, тивит, мўйна) нинг таннари арзонга тушади ва сифати яхшиланади. Қуён болалари 60–65 кунгача оналарини эмизиб боқилади ва вазни 1,8–2,2 кг. га етиши билан гўштга сўйилади. Қуённинг 1 кг семириши учун ўрта ҳисобда 3–3,5 кг озиқа бирлиги сарфланади. Семиртилган қуёнларнинг гўшт чиқими 50–60 фоизни ташкил этади.

Гўштга сўйиладиган қуёнларнинг тирик вазни ўрта ҳисобда 3–4 кг бўлади. Янги тукқан қуён кунига 4–5 марта озиқланади. Асосан кўк озуқалар, жумладан, кўк беда, маккажўхори, буғдой, қоқиўт, қўйпечак, полиз экинларининг барги, дарахт шохлари, олма, тол ва ток новдаларини хуш кўриб ейди. Қуёнларга суяк уни, бўр ишлатилган оҳак, картошка, сабзи, лавлаги, нўхат дони, арпа дони ва кўшимча равишда овқатига макроэлементлар кўшиб берилади. Қуёнларга бериладиган озуқаларнинг 70 фоизини концентрат озуқалар ташкил қилади. Қуёнлар сули, арпани ҳам истеъмол қилади. Арпа қуёнларга намланган ёки ширали озуқаларга аралаштирилган ҳолда едирилади. Бўғоз қуёнлар парваришига алоҳида эътибор бериш талаб этилади. Уларнинг рационини тинчлик давридагига нисбатан бўғозлик даврининг бошида 30 фоиз, охирида эса 70 фоиз кўпайтириш керак. Қуёнлардан олинадиган маҳсулотларнинг сифати ва

салмоғи уларни сақлаш шароитига боғлиқдир. Қуёнларни катакларда сақлаш зарур. Чунки катакларда сақланган қуёнларда касаллик кам учрайди ва микроклим яхши бўлади. Ҳар бир катакнинг майдони 0,5–0,7 м²дан кам бўлмаслиги керак. Катакнинг ўртасида охур бўлиши зарур. Сув идишлари ҳар бир қуёнга алоҳида бўлади. Айрим ҳолларда қуёнлар симтўрлар билан ўралган тарзда ҳам боқилади. Уй қуёнлари 5–12 йилгача яшайди.

Қуёнларни қочириш ва болалатиш. Эркак ва урғочи қуён бир катакда сақланади. Қуёнларнинг бўғозлик даври ўртача 30 кун давом этади. Қуён болалари ўз оналаридан 19, 29 ва 45 кунлигида ажратилади ва турли хил озиклар билан боқилади.

ДИҚҚАТ! Урғочи қуён 3–4 ойлигида жинсий етилади, 5–6 ойлигида қочирилади. 28–32 кунда болалайди. Йилига 3–6 марта, ҳар сафар 5–8 бола туғади.

Қуён болаларини боқиш. Қуён болалари биринчи ойда оналарига қандай озик берилган бўлса, худди шундай озик билан боқилади. Лекин дон албатта ёрма ҳолда берилиши керак. Қўшимча ҳолда сабзи, қаймоғи олинган сут, творог берилиши яхши натижа беради. Ёрма ҳолидаги дон сабзавотларга аралаштириб берилса янада яхши. Қуёнларга қиш ойларида суткасига бир марта, ёз ойларида икки марта, яъни эрталаб ва кечқурун сув берилиши зарур.

Қуён касалликлари ва уларнинг олдини олиш. Қуёнларнинг юқумли касалликларининг олдини олиш ва даволаш тадбирларини ишлаб чиқиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Қуёнларнинг пастереллёз (геморрагик септицемия) касаллиги жуда оғир ва мураккаб кечувчи ўта хавфли касаллик ҳисобланади. Касалликда ўпка, юрак, қон томирлар тизими, ичаклар ва бошқа аъзоларда сепсис, геморрагик яллиғланиш, қон куйилишлар каби оғир жароҳатлар рўй бериши натижасида ҳайвонлар кўплаб нобуд бўлади. Пастереллёз касаллиги баҳор ва ёз ойларида тез ривожланади. Бунга иқлимнинг кескин ўзгаришлари ҳамда турли стресслар каби омиллар қўшимча сабаб бўлади.

Қуёнлар орасида юқорида номлари келтирилган касалликлар билан касалланган қуёнларнинг ўлиш даражаси 80–85 фоизгачани ташкил этади. Касалланган қуёнларни даволаш ва касалликка қарши курашиш тадбирлари учун катта маблағ сарфланади. Касалланиб тузалган қуёнлар ўсиб-ривожланишдан ортда қолади ҳамда касаллик қўзғатувчисини ташувчи бўлиб қолади.

Қуёнларнинг юқумли (пастереллёз, сальмонеллёз, геморрагик септицемия, қуёнлар улати ва бошқа) касалликларнинг олдини олиш учун ўз вақтида касалликларга қарши эмлаб туриш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, кўп ҳолларда қуёнлар орасида инвазион касалликлардан кокцидиоз, стронгилёз, аскаридиоз, трихинеллёз касалликлари учраб туради. Мазкур касалликларни олдини олиш учун ҳар икки ойда бир марта гельминтларга қарши антигельминтик препаратлардан қўллаб туриш мақсадга мувофиқ.

Товуқларни парваришлаш

Тиббиёт мутахассисларининг таъкидлашича, инсон соғлом бўлиши учун бир йилда ўртача 10 килограмм парранда гўшти ва 121 дона тухум истеъмол қилиши зарур. Чунки улар парҳез маҳсулотлари ҳисобланиб, инсон организми учун жуда фойдалидир.

Товуқ зотлари ва кроссларини танлаш. Аҳоли хонадонларида тухум йўналишидаги Ломанн (Германия), Декалп, Хайсекс (Голландия), Хай-Лайн (АҚШ) ва Родонит–3 (Россия) зотларини боқиш мумкин. Ҳозирда бозорларимиздаги тухумларнинг 70 фоизи Ломанн зотлари улушига тўғри келади. Улар жигарранг, оқ ва оч кулранг бўлиб, ушбу зотли паррандалардан уй шароитида бир йилда 270 донагача тухум олиш мумкин.

Бройлер (инглизчада оловда қовуриш дегани) тез етиладиган гўштдор жўжа. Унинг гўшtidан асосан парҳез таомлар тайёрланади. Бройлер гўшти олиш учун жўжа қисқа муддатда етарли даражада семиртирилади. Бунинг учун оғир вазнли ва тез етиладиган Росс–308, Кобб, Хабборд F–15 бройлер кроссларидан фойдаланилади.

Бройлер жўжалари эса гўшт йўналишида боқилиб, 38–42 кунда тирик вазни 2,3–2,5 кг. га етади. Гўшт учун етиштирилган бройлер жўжалар технология бўйича 1–2 кун ичида сўйилиши шарт. Бу фурсат чўзилиб кетса, улар тирик вазнини тезда йўқотади. Шу боис, бройлерларни боқиш вақти энг кўпи билан 5–6 ҳафтани ташкил этади.

Парранда гўшти тез ҳазм бўлиш хусусиятига кўра барча турдаги чорва моллари гўшtidан устун туради. Таркиби ҳар хил кимёвий элементларга бой. 2 ойлик жўжа гўшти таркибида 20 фоизга яқин оқсил, 10–12 фоиз ёғ бўлади. Бройлер жўжаси гўштининг ҳазм бўлиш коэффиценти 85–90 фоизга тенг.

Парваришлаш. Паррандалар қўлбола катакларда ёки ерда боқилади. Улар, асосан, қуруқ аралаш емлар билан озиклантирилади. Бир бош товук учун бир йилда ўртача қуйидаги миқдорлардаги аралаш ем талаб этилади (кг): катакларда боқиладиган тухум берадиганлари учун – 50; гўшт олинадиганлари учун – 65; 2 ойгача бўлган бройлер жўжалар учун – 4,7; тухум олишга мўлжалланган 5 ойликкача жўжалар учун – 11,8.

Жўжа очириниш учун тухум олишда 8–12 та товукқа 1 та хўроз қўйилади. Хўрозлар 2–3 йил сақланади. Товуқлар томорқадан чиқадиган буғдой колдиклари, маккажўхори, сабзавот маҳсулотлари, қовун-тарвуз пучоқларини танламасдан ейди.

Куркаларни парваришлаш

Зотлари ва хусусиятлари: аҳоли хонадонларида Исроил давлатидан келтирилган оқ патли, кенг кўкракли тез етиладиган куркалар (кулкул товуклар) боқилади. Гўшти мазали, парҳезбop. Макиён куркалар ерга оддийгина ин қуриб, 10–15 та тухум қўяди. Хонаки курка хўрозларининг тирик вазни 9–35 кг, макиёнлариники 4,5–11 кг. 8–9 ойлигида тухум қила бошлайди. Бир йилда 70–90 та тухум қўяди. Тухумининг оғирлиги 80–88 г. Ҳар бир куркадан 40–60 бош ёш курка олиш мумкин. Улар 4–5 ой боқиб семиртирилса 160–200 кг гўшт етиштирилади.

Парваришлаш. Курка товукдан бир неча баробар катта, шу боис кўпроқ озуқа талаб қилади. Курка жўжаларини рацион билан боқиш қаторида, офтобга ҳам чиқариш керак. Акс ҳолда жўжалар ўсишдан тўхтайдилар, баъзида нобуд бўлади. Агарда офтобга чиқаришнинг иложи бўлмаса, куркаларга кўпроқ кўкат, айниқса, кўк пиёз бериш мақсадга мувофиқ.

Курка парваришининг энг оғир ва масъулиятли даври бу тухумдан чиққан жўжаларни улғайтириб олишдир. Аввало, куркачалар учун қулай жой ҳозирлаш лозим. Жўжаларнинг сонига қараб, ёғочдан ясалган қути ёки унча катта бўлмаган ёпиқ жой керак. Ҳаво салқин бўлса, уни иситадиган мослама, ёритиш чироғи бўлиши шарт. Майдоннинг тозалиги, вақтида сув ва овқат бериш илк кунларда жуда муҳим аҳамиятга эга.

Тухумдан чиққан курка жўжаларини тезда онасидан ажратиш керак, фақат она куркани тинчлантириш учун икки ёки уч дона жўжа қолдирилса кифоя. Сабаби, аксарият ҳолларда курка тухумдан янги чиққан болаларини билмасдан босиб ўлдириб қўяди. Жўжаларни қутига жойлаштиргач, биринчи кун озиқлантириш шарт эмас. Унинг организмида захира моддалар бир кунга бемалол етади. Кечаси қутидаги ҳарорат 30–35 даражадан тушмаслиги зарур. Тор қутига ўнлаб куркачаларни жойлаштириш ҳам ярамайди. Бир квадрат метрда бешта жўжа боқилса мақсадга мувофиқдир.

Илк кунларда жўжаларга овқат бериладиган идишга ҳам эътиборли бўлиш зарур. Яхшиси – рангланмаган, бир неча қаватли матодан фойдаланишдир. Сабаби, жўжаларнинг тумшуги жуда мўртлиги боис, қаттиқ идиш уларга зарар етказиши ҳеч гап эмас. Фақатгини беш кунлик жўжаларга одатий идишларда озуқа берса бўлади. Куркачалар турган хонанинг ҳароратини 28 даражадан паст бўлмаслигига ҳаракат қилиш керак. Айниқса, биринчи ҳафтада бу жуда муҳим. Агар хона ҳарорати тушиб кетса, жўжалар

ёппасига нобуд бўлиши мумкин. Хона ҳавоси ҳаддан ташқари қуруқ ёки нам бўлса, жўжалар уйкучи бўлиб қолади ва яхши ўсмайди.

Хонада кераклича намлик бўлмаса, жўжаларнинг нафас олиши қийинлашади, танасидаги намлик камайиб кетади. Натижада улар озиқланиш ўрнига ҳам фақат сув ичади. Шунингдек, меъёрдан ортиқ намлик ҳам куркачалар учун ҳалокатли. Бу ҳолатда жўжа танасидаги ортиқча суюқлик нафас йўллари орқали чиқади ва унинг соғлиғига салбий таъсир кўрсатади. Бундан ташқари, ҳаддан ортиқ қуруқ ёки нам ҳаво зарарли микроорганизмларнинг кўпайишига шароит яратади ва куркачалар юқумли хасталикларга чалинади.

Ёш куркачаларнинг ўсиб-ривожланишида куёш нурининг ҳам алоҳида ўрни бор. Ўн-ўн беш кунлик бўлган жўжалар кунига 15–20 минут атрофида офтобга чиқарилиши керак. Кун сайин бу муддат ошириб борилади. Бир ойлик жўжаларни эса кун бўйи бемалол сайрга қўйиб юборса ҳам бўлаверади. Чунки эркинликда улар турли озуқалар – ҳашаротлар, курт-кумурса ва капалакларни ўзлари топиб ейишади.

Куркачаларнинг илк озуқаси майдаланган тухум, янги творог, буғдой ёрмаси, қизил сабзи ва кўкпиёздан иборат бўлади. Тўрт суткадан кейин эса тухум ва творогга маккажўхори ёрмасидан ҳам қўшилади. 10 кундан кейин озуқа таркибидаги тухум секинлик билан камайтириб борилади. Творог ва кўкатлар салмоғи оширилади.

Шунингдек, куркачаларга ачитилган сут маҳсулотлари ҳам жуда фойдали. Турли кўкатлар биргаликда гўшт қиймалагичдан ўтказилиб берилса, жўжаларнинг хасталикларга чидамлилиги ортади. Масалан, кўкпиёз ичак хасталикларида муҳим профлактика вазифасини ўтайди. Тухумдан чиққан жўжаларга илк ҳафталарданок кўкпиёз мунтазам бериб борилса, улар тез улғаяди, иштаҳаси ҳам жойида бўлади. 2 ойлигидан бошлаб яйловда боқиш яхши самара беради.

Ғозларни парваришлаш

Зотлари ва хусусиятлари: аҳоли хонадонларида йирик кулранг, кубань, холмогор, италия ва рейн зотли ғозларни боқиш яхши самара беради. Ғозлар тўдасида 3–4 макиёнга 1 эркак қолдирилади. Макиёни 265–350 кунлигида (қишда, баҳорда) тухумга киради. Бир мавсумда 30–50 тухум қўяди. Жўжаси 29–30 кунда тухумдан чиқади. Вояга етган эркак ғозларнинг тирик вазни 5–8, макиёнлариники 4–7 кг. гача. Яхши боқилган ғозлар 9

ойлигида (3,5–4,5 кг) гўштга сўйилади. Гўшти таркибида 16% оқсил, 35% ёғ бор. Ёш жўжалари парҳез гўшт учун 9 ҳафталигида сўйилади.

Парваришлаш. Ғоз боқиш қийин эмас. Хўраги, суви ва сузиши учун ховузча бўлса кифоя. Бир кунда бир бош ғоз учун озуқа рациона (граммларда): дон – 150–200; кунжара ва шрот – 400–500; ўт уни – 20–30; ачитқи ем – 7–10; минерал озуқаларбилан боқиш яхши самара беради.

Ғоз хоналар поли 10 см қалинликда тўшама бўлиши лозим, тўшама куруқ бўлишига алоҳида эътибор бериш керак.

Тухумдан чиққан жўжалар ўша кундан бошлабоқ бемалол озикланаверади. Улар учун энг яхши озуқа қайнатилган тухум ва маккажўхори ҳамда буғдойнинг майдалаб аралаштирилганидир. Ғозчалар ўн кунликдан ошгач, уларга майдаланган кўкатларни ҳам бериш керак. Ёш жўжаларни тоза ҳавога сайрга чиқариш даркор. Улар иссиқни унча хоҳлашмайди. Иккинчи ҳафтадан бошлаб, улар яшаётган катакларнинг ҳарорати 20 даража атрофида бўлса ҳам зарар қилмайди. Аммо улар сақланаётган хонада сув доимо бўлиши шарт.

Шунингдек, уларнинг бурун йўллари тез-тез тозалаб туриш лозим. Биринчи ўн кунликдан кейин ғозчаларни бемалол ота-онаси ёнига қўйиш мумкин. Фақат вақтида овқатлантириб турилса етарли. Ота ғоз болаларига жуда ғамхўр бўлади. У оиласини ташқи муҳитдан кучли ҳимоя қилиш баробарида, керак пайтида ғозчаларни иситади ҳам. Улар инкубатордан чиққан ғозчаларни ҳам яхши қабул қилишади. Нар ва мода ғоз ўзининг етти-тўққизта жўжаси билан бирга, 18 тагача инкубатордан чиққан ёки бошқа оиладан келтирилган ғозчаларга бемалол ғамхўрлик қила олади. Улар ҳатто турли ёшдаги ғозчаларни ҳам ўз «тарбия»сига олаверишади.

Ғоз, айниқса, донли ўтларни ейишни ёқтиради. Бу пайтда уларга бир марта янчилган дон ёки сабзавотларни аралаштириб беришнинг ўзи етарли. Нон бўлаклари ва ушоқларини ҳам бемалол еяверади. Қишда эса уларга уч маҳал тўйимли озуқа бериш керак. Асосийси, озуқа айнамаган, ачимаган ва моғорламаган бўлса бўлди. Бу ишнинг ҳадисини олганлар ғозни сўйишдан ўн-ўн беш кун олдин уни тор жойга қамаб, фақат буғдой ва сув билан боқишади. Бу ғозни сўйилишидан олдин уч сантиметргача қалинликдаги ёғ тўплашига ёрдам беради.

Ўрдакларни парваришлаш

Зотлари ва хусусиятлари: аҳоли хонадонларида ўрдакнинг оқ москва, украина оқ ва кулранг, хаки-кемпбелл зотларини парвариш-лаш тавсия этилади. Ёш ўрдакчалар 24–28 ҳафтада жинсий этилади. Тўдада 5–6 макиёнга битта эркак ўрдак қолдирилади. Бир мавсумда (5–6 ой) 90–130 та тухум қўяди. Тухуми вазни 85–90 г. Тухумдан жўжа очиб чиқиш муддати 27–28 кун. Вояга етган эркак ўрдак вазни 3–4, макиёниники 2,5–3 кг. Гўшти майин, мазали, парҳезбop.

Парваришлаш. Ўрдак боқиш учун томорқа атрофида оқар сув бўлса бўлади. Рисоладагидек озиклантирилса ва парвариш қилинса, 50–60 кунлик ўрдак жўжаси 2–2,5 килограммгача етади. Асосийси, улар озуқа танламайди. Вояга етган ўрдаклар ўсимлик ва майда ҳашаротлар билан озикланаверади. Эътиборлиси, ўрдаклар турли хасталикларга жуда чидамли бўлади.

Бу борада уларга товук, курка ва ҳатто ғоз ҳам тенглаша олишмайди. Янги тухумдан чиққан ўрдакчалар учун қоғоздан ёки тахтадан қути бўлса кифоя. 20–25 та жўжа учун бир метр квадрат жой етарли. Хонадаги ҳарорат 20 даража бўлиши зарур. Ўн-ўн икки кундан кейин ўрдакчаларни бемалол очик ҳавога чиқариш мумкин. Аммо илк кунлари уларга алоҳида эътибор қаратиш шарт. Чунки бир кунлик ўрдакчалар ўзлари овқатлана олмайди. Биринчи кун уларга қайнатилган тухумни майдалаб, қошиқ билан едириш даркор. Иккинчи кундан ўрдакчалар мустақил равишда озиклана бошлашади.

Дастлаб ўрдакчалар кунига беш-олти марта озиклантирилади. Ўрдакчалар хонасида сув ва шағал тошчалар доимо бўлиши керак. Икки ҳафталик жўжалар кунига уч марта овқатлантирилса кифоя. Ўрдакчалар уч ҳафталик бўлгунига қадар олдиларидаги сув чуқур бўлмаслиги шарт. Уларнинг қоринлари пат билан қоплангандагина сув ҳавзасига чиқариш тавсия этилади. Ўрдаклар очик сувга қўйилганида тез эт олади ва касал бўлмайди.

Беданаларни парваришлаш

Хусусиятлари. Ҳозирги кунга келиб бедана боқиш ва кўпайтириш иқтисодий жиҳатдан яхшигина даромадли соҳага айланган. Бедана анча маҳсулдор бўлиб, модаси бир йилда 250–255 тагача тухум қўйиши мумкин.

Тухумдан чиққан полапонларнинг қарийб 70–80 фоизи яшаб кетади. Жуда тез ривожланади ва турли касалликларга бардошли.

Тўғри, бедананинг вазни енгил, тухумлари ҳам майда. Аммо бедана гўшти ва тухумларининг ғаройиб шифобахш хусусиятлари сабабли унга доим талаб юқори.

Бедана бир йилда 250–300 дона тухум қўяди. Тухуми кичкинагина бўлиб, учтаси бир товук тухумига тенгдир. Тухумининг оғирлиги 8–14 грамм, сўйилган бедана гўштининг оғирлиги 100–120 грамм келади. Бедана 50–60 кунлик давридан бошлаб тухум қўя бошлайди, ҳатто 40 кунлигидан ҳам тухуга кириши мумкин. Бедана тухуми товукникига нисбатан бир неча баробар фойдали ва ажойиб хусусиятларга эга. Товук тухумига қараганда бедана тухуми таркибида калий 5, темир 4,5, В₁ ва В₂ витаминлари 2,5 баробар кўп бўлиб, А витамини, никотин кислотаси, фосфор, мис, лизоцим, кумуш ва бошқа аминокислоталар ҳам анчагина. Оксил моддаси ҳам бошқа паррандалар тухумига нисбатан анча юқори. *Парваришлаш.* Беданани хонаки тарзда боқиш ва парваришланишнинг ўзига хос томонлари бор. Аввало, уларни жуда яхши ўрганиш зарур. Бу қушлар шовқинни ёқтирмайди. Чунки улар озодликда ўтлар қалин ва баланд ўсган жойларни макон тутишади. Шу боис ҳам бедана парваришланадиган қафаслар (қовоқлар)ни уч томонидан, шовқин ўтказмайдиган мато билан қоплаш мақсадга мувофиқ.

Бедана сақланадиган қафас елвизак эсадиган, қаттиқ шовқин эшитиладиган ва кучли ёруғлик тушадиган бўлмаслиги лозим. Қафас ичига уюм-уюм хашак солиш талаб этилади, беданалар уларнинг орасига кириб олишни жуда яхши кўради. Вақти-вақти билан уларни янгисига алмаштириб туриш керак.

ДИҚҚАТ! Бедананинг фақат эркаги сайрайди.

Катта беданалар бир кеча-кундузда икки-уч марта озиклантирилади. Омихта еми таркибида дон-ун (арпа, сули, майдаланган маккажўхори унлари аралашмаси) – 60 фоиз, оксилли аралашма (творог, майдаланган балиқ) – 35 фоиз ҳамда минерал аралашма (тухум пўчоғи, бўр) бўлиши мақсадга мувофиқ. Одатда беданаларга соя ва кунгабоқар шроти (кунжара) бериш мумкин, аммо чигит кунжарасини бермаслик зарур.

Тухумдан чиққан полапонлар дастлабки ҳафта мобайнида бир кеча-кундузда беш мартагача озиклантирилади. Бир ярим ойлик бўлгунига қадар секин-аста камайтирилиб, икки марта озиклантиришга ўтилади. Ёз ойларида эса қушларнинг ҳар бирига кўшимча равишда кунига ўртача ўн грамм атрофида майдаланган барра ўт ҳам бериш тавсия этилади. Идишида ҳамиша тоза сув бўлиши лозим.

Икки ойлик бўлганидан сўнг беданаларнинг вазни ўсишдан тўхтайтиди. Бу пайтда нар беданаларнинг оғирлиги 400 граммгача етиши мумкин.

Кўп тухум олишни кўзлаганлар учун бир квадрат метрлик майдонда 50 тагача бедана боқиш тавсия этилади. Бедана тухумлари совуққа таъсирчан, шу боис ҳам уларни тезроқ иссиқроқ жойга ўтказиш мақсадга мувофиқ.

Бедана тухумининг фойдали хусусиятлари: инсоннинг қон босимини меъёрига келтириб, иммунитетни кучайтиради; юрак қон-томир фаолиятини яхшилайти; соч ва тишлар тўкилишининг олдини олади; асаб тизими бузилиши, камқонлик, гипертоник касалликлар, бронхиал астма ва қандли диабетда ижобий самара беради; умрни узайтиради, кўриш қобилиятини яхшилайти; унинг ёрдамида гастрит, ошқозон ва ўн икки бармоқ ичак яралари, ўпка шамоллаши, ошқозонности беши яллиғланиши, стенокардия каби кўпгина касалликларни даволаш мумкин.

Бедана тухумини хона ҳароратида 30 кун, совутгичда 60 кунгача сақлаш мумкин. Тадқиқотчилар ва табиблар бедана тухумини исътемом қилишнинг инсон организмидаги ҳеч бир аъзога зарари, салбий таъсири йўқлигини аниқлашган.

Бедана гўшти етиштиришни мақсад қилганлар учун эса бир квадрат метр майдонда 20–30 беданани парваришлаш тавсия этилади. Унинг гўшти юқори калорияга эга, тўйимлилиги, мазаси ва парҳезбоплиги жиҳатидан қуён ва товук гўшtidан устун туради. Юрак, ошқозон, жигар, ўпка, буйрак касалликларида истеъмом қилинади, сурункали касалликларни даволашда асқотади, ҳаётий тонусни оширади ва суякларни мустаҳкамлайди.

Бедана қафасидаги ҳароратни мунтазам 25 даража атрофида сақлашга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Аммо вояга етган беданалар, ҳатто, иситилмайдиган қафасларда ҳам қишни бемалол ўтказа олади. Танасидаги юқори ҳарорат, зич иссиқ патлари ва хашак ичига кириб олиши уларни совуқдан асрайди.

Одатда битта бедана саккиз ой боқилади, шундан олти ой давомида тухум олинади, саккиз ойдан сўнг гўштга сўйилади. Битта бедана олти ой давомида тахминан 130 тача тухум беради. Буни беданалар сонига кўпайтириб, даромадни чамалаш мумкин. Масалан, 30 кунлик 200 мода беданангиз бор бўлса, уни боқиш учун бир суткада ўртача олти килограмм ем сарфланади. Агар шунча беданани тўғри озиклантирсангиз, ойига 4800 донагача тухум олишингиз мумкин.

Бедана касалликларининг олдини олиш. Бедана солинган қовоқни мунтазам тарзда тозалаш, уни тез-тез дезинфекциялаб туриш тавсия этилади. Шунингдек, уларни боқувчи кишининг ўзи ҳам санитария ва гигиена талабларига қатъий риоя қилишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Цесаркаларни парваришлаш.

Хусусиятлари: Цесаркалар чиройли ташқи кўриниши, балки юқори сифатли гўшти ва тухуми бўлгани учун ҳам бу паррандани “шоҳлар қуши” (царская птица) деб аташади. Цесарканинг танасидаги гўшти товук гўштига нисбатан 10–15% га кўп, шу билан бирга гемоглабинга бой, таркибидаги ёғлар кам миқдорда. Тухуми эса узок муддат–йил давомида сифатини бузмай сақланиши мумкин. Цесарка гўшти инсон учун энг фойдали пархез таом ҳисобланади. Улар товук ва куркаларнинг узок қариндошлари ҳисобланади. Цесаркалар 3 ойлиги – 900 гр. атрофида, 5 ойлиги – 1,5 кг. бўлади. Цесаркалар ҳаво ҳарорати +14 дан +18°C гача бўлган шароитда парваришланса ва 16 соатлик ёруғлик режимига риоя қилинса 7 ойликдан бошлаб тухумга киради. Бу даврда макиёнларининг (урғочиси) тирик вазни нарларидан (эркаги) оғирроқ бўлади. Цесаркаларни тахта қипиғи, майдаланган сомон, похол, кум сингари қалин тўшамада боқилади.

Парваришлаш. Цесарка жўжаларини асосан товук жўжаларига ўхшаб боқилади. Улар шовқинли ва серхаракат бўлади, хона ҳарорати тушиб кетса бир ерга тўпланиб олишади ва бир бирини босиб қўйиши ҳам мумкин. Парранда захга чидамсиз. Биринчи озиқлантириш – қаттиқ қилиб қайнатилиб пиширилган тухум, димлатиб пиширилган оқланган тарик, товук жўжаси озуқаси ва вакуумли сувдонларда тоза ичимлик суви (ярим литрли шиша банка сув билан тўлдирилади, сўнгра устига вакуумли сувдон кийдирилади ва чакқон ҳаракатлар билан тўнтариб қўйилади). Озуқани биринчи 10 кун тоза картон ёки тухум флейкаси устига солиб берилади, 10 кундан кейин четлари баланд бўлмаган идишда ёки майда ликопчада, кейинчалик товуклар емдонларида берилади. Асосийси туриб қолган, яроқсиз озуқа беришдан сақланиш керак. Цесарка жўжалари (катта ёшдагилари ҳам) кўк ўтларни: майдаланмаган ўтлар, айниқса кўк беда барглари, шақилдок ўт, ғоз ўти,

карам барглари, салат ва бошқаларни истеъмол қилишни жуда ёқтиришади. Катта иштаха билан ёмғир чувалчанглари, шилимшиқ куртлар ва турли хашоратларни, ёши 3 ойдан ошганлари колорад қўнғизларини истеъмол қилишади.

Цесаркаларни пархез гўшти, юқори сифатли тухуми ҳамда турли зараркунандалар: чувалчанг, шиллиқ курт, хашоратлар (шу жумладан колорад қўнғизи ҳам) га қарши курашиш учун ҳам боқилади. Ушбу паррандани гўшти маззаси овладиган ёввойи қушлар (дичь) гўшти билан бир хил, хазм бўлиш ва бошқа биологик кўрсаткичлар бўйича уй паррандаларининг ичида гўшти энг юқори сифатлиси ҳисобланади. Чет элда цесарка гўшти нархи товуқ гўшти нархидан 1,5 – 3 марта юқори туради.

V.БОБ. Уй шароитида асалари оиласини боқиш

Асалари бежиз етти хазинанинг бири, деб ҳисобланмайди. Ҳақиқатан ҳам бу фойдали хашаротнинг фойдаси жуда катта. Унинг асали, захри, сути, прополиси, гулчанги кўпгина хасталикларга даво эканлиги ҳаммага маълум. Шунингдек, унинг муми саноатимизда муҳим хомашё ҳисобланади.

Асаларилар ўсимлик гулини четдан чанглантриши натижасида, уларнинг турларини соғломлаштириш ва юқори маҳсулдор навларни вужудга келтиришга шароит яратади ва уларнинг ҳосилини маълум даражада оширади.

Қадимда одамлар асални ўрмон ва тоғларда дарахтларнинг ковакларига уя қўйган асаларилардан олганлар.

Рус асаларичиси П.Прокопович 1814 йилда ромли асалари қутисини, чех асаларичиси Ф.Грушка 1865 йилда асалажратгични (медогонкани) кашф этган.

Асалари оиласи. Асалариларнинг ўртача оиласи 50–80 минг ишчи асалари, юзларча эркак асалари ва битта она асаларидан ташкил топади. Шу билан бир вақтда, оилада тухум, личинка ва ғумбаклар ҳам бўлади.

Уянинг кўп қисмини ишчи асаларилар ташкил этади. Ишчи асаларилар уя асалариларига ва учадиган дала асалариларга бўлинади. Баҳор ва кузда, яъни табиатда гулчанги ва гулшира кўпроқ бўлганда ишчи асаларилар 40–45 кунгача яшай олади. Куз ва қишлоvdан олдин тухумдан чиққан асаларилар эса, олти-етти ой яшайди.

ДИҚҚАТ! Ҳар бир асаларининг ўз вазифаси бор: она асалари – тухум кўйиш, оилани бошқариш; эркак асалари – она асаларини уруғлантириш; ишчи асалари – нектар ва гул чангини йиғиш, нектарни асалга айланттириш, мум ишлаш, личинкаларни боқиш, катак қуриш, уяни қўриқлаш

Эркак асаларилар оиланинг вақтинча аъзоси ҳисобланади. Уларнинг бирдан-бир вазифаси она асаларини кўпроқ уруғлантиришдир. Эркак асаларилар баҳор ўрталарида вужудга келади. Ишчи асаларилар эркак асаларини фақат шира йиғиш пайтидагина боқадилар. Шира йиғиш иши тугаши билан, эркак асаларилар уядан ҳайдаб чиқарилади.

Она асалари уядаги ягана урғочи асалари бўлиб, барча асалариларнинг онасидир. Яхши она асалари кунига 2000 тагача тухум қўяди. Асалари оиласининг соғлом бўлиши, она асаларининг сифатига боғлиқ. Она асалари беш йилгача яшаши мумкин. Аммо икки ёшга киргач, унинг тухум кўйиш қобилияти пасаяди ва кўпроқ эркак асалари чиқадиган тухум қўя бошлайди. Шунинг учун ҳам тажрибали асаларичилар она асаларини ҳар йили алмаштирадилар.

Асалари зотларини танлаш. Асалари зотларини танлаш, асалари оиласи қандай мақсад учун зарурлигига боғлиқ. Кимдир унинг асалига шайдо бўлса, яна кимдир учиб юришини, унинг ишини кўриб завқланди. Агар асаларининг асали учун оладиган бўлсангиз, у ҳолда кўп асал берадиган асалари зотларини танланг.

Асаларичиликда шу пайтга қадар инсон томонидан бирорта ҳам асалари зотлари яратилмаган. Шунга қарамасдан ҳар бир ҳудуднинг табиий иқлим шароитига мослашган асалари зотлари бор. Мана шу зотлар абориген зот деб аталади.

Бугунги кунда юртимизда кўп асал берадиган маҳаллий зотли асаларилар билан бирга Ўрта рус, Кулранг Кавказ тоғ асалариси, Карпат, Италия ҳамда Австриядан келтирилган «Краинка» асалари зотлари тарқалган.

Асалари оиласи қанча асал беради? Асалари оиласининг асал бериш миқдори ва сифати турли омилларга боғлиқ. Умуман олганда битта асалари оиласи ўртача 15–20 килограммгача асал бера олади. Агар асалари оиласи тўғри парваришланса, ундан ҳам кўп асал олиш мумкин. Айрим асаларичилар эса бундай асалариларни кўз қорачиғидай асраб, вақти-вақти билан озиклантириб, мўл-қўл асал олишга эришяптилар ҳам. Аммо қанча асал бериш, ҳар бир асалари оиласида турлича бўлади. Булар албатта, уяларни яхши, серасал ўсимликлар жойлашган жойга кўчириб туришга ва асалари зотига ҳам боқлиқдир.

Фойдаси бирга-бир. Хуллас, уй шароитида 10 тагача асалари оиласини боқиш бемалол ўзини оқлайди. Хўш, уй шароитида асалари оиласини

боқишни қандай йўлга қўйиш мумкин? Агар ҳовлингиздаги томорқада етарли шароит бўлса, ҳеч иккиланмай, бу ишни бошлайверишингиз мумкин. Аввало яхши асалари зотларини танлаб, харид қилинг.

Оддий мисол, уй шароитида битта асалари оиласидан бир йилда ўртача 15 кг асал олинди, дейлик. Демак, бир йилда рўзгорингизда боқиладиган 10 та асалари оиласидан 150 кг. дан зиёд асал олинади. Бир килограмм асалнинг ўртача нархи бозорда 18 минг сўм деб ҳисобласак, бу бир йилда уй шароитида ҳар бир асалари оиласидан 324 минг сўмни ёки 10 та асалари оиласидан эса 2,7 миллион сўм қўшимча даромад келади демакдир.

Агар, асалари оиласини харид қилмоқчи бўлсангиз, аввало, унинг соғломлигига эътибор беринг. Асалари оиласига четдан туриб разм солинг, асалариларни уядан учиш ва қайтиб келишига эътибор беринг. Уларнинг учиш парвози бир текисда, иттифоқ бўлиши керак. Негаки, баъзи асалари оилаларида асалари парвози анча суст бўлади. Бу эса бундай асалари оилаларида она асалари кекса ёшли ва каммахсулликдан далолат беради.

Бундан ташқари, уядаги она асалари ёшига эътибор беринг. Ёш она асаларилар тез ҳаракатчан бўлади, кекса она асаларилар эса секин ҳаракат қилиб, унинг қанотларининг учки қисми бир оз қирқилган бўлади.

Уядаги рамкалардаги наслнинг жойлашишига эътибор қаратинг. Рамкадаги очик ва ёпиқ насл бир текис жойлашган бўлса, демак она асалари ёш, серпушт бўлади. Оилада эркак асалари сони кўп бўлса, билингки, оиладаги она асаларининг ёши каттадир. Бундай она асаларини алмаштиришга тўғри келади. Шу белгилар билан оиладаги она асаларининг ёши аниқланади.

Кўп асал берадиган асалари оиласини қандай аниқласа бўлади? Асалари оиласини кучига қараб, албатта. Кўп асал берадиган асалари оиласида рамкалар сони 10–15 та ва ундан ҳам кўп бўлади. Бу рамкаларда 8–10 тагача очик ва ёпиқ насллар бўлиши лозим. Рамкалар орасидаги йўлакчалар асалари билан зич жойлашган бўлиши керак. Бу белгилар, албатта асалари оиласи кучли ва кўп асал тўплашидан далолат беради.

Асалари оиласининг текшириш қоидалари. Асалари оиласини ташқи ҳарорат салқин жойда +14 °С дан паст бўлмаганда, умумий текширишга киришилади. Аммо асалари оиласининг умумий аҳволи қониқарли бўлса, у ҳолда тўлиқ текшириш ишлари ҳаво ҳарорати 16–18 °С даража бўлгунча қолдирилади.

Асалари оиласини текшираётган вақтда асаларичининг қўли тоза, ок ёки қора халат ҳамда қўланса (атир, упа, пиёз, саримсоқпиёз, бензин, керосин, тер) ҳид келмайдиган кийимларни кийган бўлиши керак. Шундай қилинганда асаларилар кам безовталанади ва чақишга ҳаракат қилмайди.

Асалари оиласини текширишда тутатгич ёрдамида асалари уясига асалари кирадиган туйнукча орқали 2–3 марта тутун тутатилади, орадан 1–1,5 дақиқа ўтгач уя қопқоғи очилиб, устки ёпқичнинг бир чеккасини қайтариб, секин-аста рамкаларни асаларичи исканаси ёрдамида суғуриб олиб, текширишга киришилади.

Уяни текшириш вақтида асаларилар билан ишлаш қоидасига (уяни тақиллатмай, асалариларни безовталантирмай) амал қилиш керак. Оилани текшириш вақтида асаларичи асалари кирадиган туйнукча олдини тўсиб қўймаслиги лозим, у уянинг ён тарафида туриб ишлаши зарур, акс ҳолда асаларилар безовталаниши мумкин. Бундан ташқари, асалари уяси текшириляётган пайтда, қўшни уя асаларилари ўғирликка кираётганини сезса ҳам асаларилар безовталанади. Шунинг учун ҳам текширишни дарҳол нариги четдаги қатордан бошлаш керак.

Асаларичи иш бажаришга киришишда, аввал ишлаш учун керакли асбоблар: асаларичи кўчма қутиси, чириган тўнка, дарахт пўкаги ва тутатгич асбобини тайёрлаб қўйиши лозим. Асаларизорда асалари оиласи билан иш бошлашда, олдин оқ халат ва бошга кийиладиган тўрли юз ниқобини кийиб ишга киришиш керак.

Уядан суғуриб олинган рамкаларни уя устида кузатиш тавсия этилади, шундай қилинганда рамкадан тўқилган ёш асаларилар уяга тушади ва нобуд бўлмайди.

Рамкаларни асаларилардан тозалаш керак бўлса, ғоз патидан тайёрланган супурги ёки бойланган бир тутам ўт ёрдамида асаларилар супуриб туширилади. Агар ўша рамкада ёш асалари куртчалари ва янги келтирилган гул шираси бўлмаса, у ҳолда рамканинг икки четидан маҳкам ушлаб, асалариларни силкитиб тушириш мумкин.

Оиланинг ички ҳажми кенгайтириляётганда юзаки текширилади ва чеккадаги рамкаларни бир оз четга суриб, уларнинг ўрнига кенгайтиришга мўлжалланган рамкалар қўйилади. Агар табиатдан шира келаётган бўлса, у ҳолда асалари уясининг керакли жойларига мумпардали рамкалар берилади.

Парваришлайш. Уй шароитида асалари оиласини парвариш қилаётганингизда, даладан яхшигина шира келаётган бўлса, янги берилган мумпардали рамкаларни бир кунда тўқийди. Уядаги рамкаларни устки қисми оқариб кетади, ҳатто уядаги рамкалар устидаги сурп-матони ҳам мум билан ёпиштириб ташлайди, шунда уларни рамкалар устидан зўрға кўтариб олиш мумкин. Бу белгилар, асал тортиш даври бошланганини билдиради.

Уядан асалли рамкаларни олишдан олдин, тутатгич асбоби билан асалари уясига бир оз тутун киритилади. Сўнгра асалли рамкалар олинади. Бунда очиқ насли рамкалар олинмайди ва она асалари оҳисталик билан бошқа рамкага олиб қўйилади.

Асалли рамкалар устидаги мум қопқоқчалар, ўткир ва иссиқ пичоқ ёрдамида кесиб олинади. Бундай рамкалардаги асал маҳсус асбоб – асалторткич ёрдамида ажратиб олинади. Асали олинган рамкаларга бир оз сув сепиб, асалари оиласига берилса, уни асаларилар тез ва осон тозалаб қўяди.

Асал тортиш мавсуми йил давомида 2–3 маротаба, айрим йилларда эса ундан ҳам кўп бўлиши мумкин. Асал тортиш мавсуми тугагач, асалари оиласини қишлоғга тайёрланади. Бунинг учун қишлоғга кетадиган асалари оилаларига кўп миқдорда ёш асаларилар бўлиши таъминланади ва ҳар бир

асалари оиласига қишлов учун, унинг кучига қараб 10–15 кг. гача сифатли озуқа асал қолдириш лозим.

Қишловга кетадиган асалари уясидаги рамкаларнинг усти ва ён томонлари иситиш ёстиқчалари билан ўраб қўйилади. Асалари қутисидаги устки ва остки учиш туйнуклари ҳажми битта асалари кириб-чиқадиган тарзда торайтириб қўйилади. Қишлов даврида онда-сонда қишлов қандай ўтаётгани текшириб турилади.

Асалари касалликлари ва уларнинг олдини олиш. Асалари оиласининг ривожланишига асосан варроатоз, акарапидоз, америка ва европа чириш, нозематоз, аскосфероз, пестицидлар билан захарланиш ва бошқа бир неча инфекциялар ва инвозион касалликлар тўсқинлик қилади. Варроатоз касаллиги бугунги кунда энг хавфли касаллик бўлиб, каналар ишчи, эркак ва ёш асалари насли танасида паразитлик қилиб яшайди. Агар йил давомида варроатозга қарши курашилмаса, асалари оиласи нобуд бўлиши мумкин.

Асаларининг касалликлари ҳар хил бўлади. Уларни икки гуруҳга – юқумли ва юқумсиз касалликларга ажратиш мумкин.

Асалари касалликларининг олдини олишнинг энг асосий йўлларидан бири – ҳар йили барча асалари оилаларини ветеринария врачлари кўригидан ўтказиш ва асалариларга баҳорда антибиотик дорилар қўшилган қўшимча озиклар беришдир.

Асаларилардаги кўпгина касалликлар деярли бир хил белгига эга. Шунинг учун ҳам фақат мутахассисларгина касалликни тўлиқ аниқлай олишлари ва унга қарши муваффақиятли даволаш тадбирларини қўллашлари мумкин. Касалликни аниқлаш, кўпинча турли ташхислар қўйиш ёрдамида амалга оширилади. Шунинг учун ҳам касалликнинг дастлабки белгилари пайдо бўлиши биланок, касалланган асаларилардан ва унинг наслидан намуна олиб, яқин орадаги ветеринария лабораторияларига мурожаат қилиш керак.

Интенсив усулда Африка лаққа балиғини *Clarias gariepinus* етиштириш

Интенсив балиқчилик—бу балиқни кичик сиғимларда, ҳавзаларда, балиқхоналарда ва 0,5 га гача каталикдаги ҳовузларда, шунингдек, ёпик сув таъминоти қурилмаларида етиштириш. Балиқ ҳосилдорлиги интенсив балиқчиликни экстенсив балиқчиликдан ажратиб турувчи асосий омил ҳисобланади. Агар экстенсив балиқчиликда 30 ц/га гача балиқ олинса, интенсив балиқчиликда 1 м^3 сувдан 50 кг ва ундан кўп балиқ етиштирилади.

Одатда, балиқни интенсив етиштиришда ҳавзалардан фойдаланилади. Ҳавзалар кубатураси 8 куб/м ва ундан юқори бўлиши мумкин. Ҳавзаларни бетондан, шлакоблоклардан, металлдан тайёрлаш, шунингдек, Самарқанд заводидаги шишапластик ҳавзаларни буюртма қилиш мумкин. Бунда ўртача ҳосилдорлик 1 куб/м.дан 40 кг.ни ташкил қилади.

Африка лаққабалиғийиртқич балиқ ҳисобланиб, озуқа рационининг асосини қисқичбақасимонлар, сув қўнғизлари ва майда балиқлар ташкил қилади. Шунингдек, у ўсимликлар ва ҳар хил чиқинди маҳсулотлардан ҳам ҳазар қилмайди. Бу эса ўз навбатида шундай хулоса қилишга олиб келадики, сув ҳавзаларида ушбу балиқни ўстириш юқори рентабел балиқчилик хўжалигини юзага келтиришда долзарб аҳамият касб этади.

Томорқада ўстирилган балиқларга балиқ ва товукларнинг чиқинди қолдиқлари (потроха), ёмғир чувалчанги ва бошқа хашоратларнинг (масалан, колорада қўнғизининг) личинкалари билан боқиш ҳам мумкин. Ушбу балиқ тез қўлга ўрганади ва овқат берилаётганда сувнинг устига чиқади.

Африка лаққабалиғининг гўшти юқори озуқа қийматига эга.

Тез ўсади (юқори сифатли озуқа билан боқилганда 6-7 ой мабайнида 1 кг массага эга бўлади), юқори зичликда экилганда ҳам ўстириш имконияти юқори (табiiй сув ҳавзаларида $400\text{-}600\text{ кг/м}^3$, сунъий сув ҳавзаларида эса 20 ва ундан кўпроқ кг/м^3), ўстириш жараёнида махсус шароит талаб қилмайди, узок масофаларга ташиш жараёнида ўта чидамли (сувсиз нам шароитда ва ҳарорат $14\text{-}25^\circ\text{C}$ дан кам бўлмаганда 1,5-2 кун давомида тирик қолиши кузатилади), касалликларга чидамли.

Африка лаққабалиғининг бирдан-бир камчилиги шундан иборатки, у нисбатан юқори бўлган ҳароратни хуш кўради. Сувнинг ҳарорати узок муддат давомида 15°C дан кам бўлганда балиқ нобуд бўлиши кузатилади.

Парваришлаш: африка лаққабалиғини парваришдашда сувнинг ҳарорати цельсий бўйича 10° дан 35° градусгача, кўпайиш пайтида 18° дан ортиқ, озикланиб ўсиш даврида эса 20° градусдан ортиқ бўлиши керак. Африка лаққабалиғи фаол ҳолда атмосфера кислородидан фойдаланади. Ҳаво кислороди йирик балиқларни 100% қониқтириши мумкин; кислородсизлик шароитига ўта чидамли, лойқа сувда ўзини яхши хис қилади. Фермер хўжаликларида 1 м^3 га 500 – 800 дона балиқ чавоғи ташланади.

Сув ҳавзаларида Африка лаққабалиғини узлуксиз ўстириш учун ўзига хос сунъий иситиладиган илиқ сувли ҳовуз, УЗБ ёки бошқа сув ҳавзаларига (УЗВ, садоклар, бассейнлар) ўтказилади. Ушбу сув ҳавзаларининг балиқ етиштириш маҳсулдорлиги $2\text{-}5\text{ кг/м}^2$, яъни 20-50 т/га атрофида бўлади.

VI. БОБ. ЦИТРУС ЭКИНЛАРИНИ ЭТИШТИРИШ

Иссиқхоналарда цитрус ўсимликлари феврал ва март ойининг бошидан ўса бошлайдилар. Мартнинг иккинчи ярмида биринчи гуллар пайдо бўлади, мартнинг охири апрелнинг биринчи ярмида, суткалик ўртача ҳарорат 20-22°C бўлганда ёппасига гуллайди. Мева тугиши ва уларнинг ривожланиши учун биринчи ўн кунликда ҳаво 20-25°C гача қизиши ва нисбий намлиги 70-80 фоиз бўлиши зарур. Бундай шароитда цитрус ўсимликлар анча яхши гуллаб мўл ҳосили тугади.

Май-июнда меваси тез ривожланади, кейин ўсиши бир оз секинлашади, лекин октябргача, яъни пўсти сарғайгунча йириклашаверади. Ноябрь-декабрь бошларида пишади. Ноябрьда лимон ўсимлиги тиним даврига киради. Ушбу даврда иссиқхонада ҳарорат ўртача +8° дан ошмаслиги керак.

Лимон этиштириши

Лимоннинг аҳамияти: Энг қимматли шифобахш ва тетиклантирувчи мева ҳисобланади. Унинг таркибида 2 фоизга яқин шакар, 6-8 фоиз турли кислоталар (асосан лимон кислотаси), 1 фоиздан кўпроқ пектин моддалар, 0,5 фоизга яқин ҳар хил минерал тузлар, 60-90 мг/% С витамини, маълум миқдорда А, В₁, В₂, РР витаминлари мавжуд. Лимон узоқ сақланганда ва қайта ишланганда ҳам таркибидаги витаминлар яхши сақланади, бу унинг қимматли хусусиятидир.

Лимон юрак томир системаси касалликларида, цинга, сил, ангинани даволашда, организмда моддалар алмашинуви бузилганда, бод касаллигини даволашда истеъмол қилиш тавсия этилади. РР группа витаминлари қон босими пасайишига ёрдам беради ва мияга қон қуйилишининг олдини олади.

Бизнинг иқлим шароитимизда кўп йиллик доимий яшил ўсимлик бўлган лимон фақат иссиқхоналарда, сунъий муҳит яратилиб ўстирилиши мумкин.

Тавсия этиладиган навлари: Мейер, Тошкент, Юбелейный, ва «Вилли Франк» навлари ва.б.

Ерга ишлов бериши: Лимон кўчатларини ўтқазиш учун иссиқхона тупроғи яхшилаб текисланади ҳамда 50-60 см чуқурликда ишланиши лозим.

Экиш схемаси ва муддати: Иссиқхонада лимон кўчатларини тўғри бурчакли схемада экилганда -3x1,5-2 м; шахмат тартибида экилганда 2x1,5-2 м схемада экилгани маъқул. Лимон кўчатларини эрта баҳор ва кеч кузда иссиқхонага экиш тавсия этилади.

Ерни лимон ўтқазиишга тайёрлаш ва ўтқазииш. Кўчат ўтқазииш жойлари режалангандан кейин 60 см чуқурликда уралар ковланади. Кўчат ўтқазииш пайтида ҳар қайси чуқурга яна 10-15 кг чириган гўнг, 100-150 г суперфосфат ва 50 г дан калий ўғитлари солинади. Илдизлари яхши ривожланган бир ва икки йиллик лимон кўчатларида 3-4 тагача биринчи тартиб новдалар бўлиши, танасининг йўғонлиги 0,7-0,8 см, иккийилликларида эса иккинчи тартиб новдалари ва танасининг йўғонлиги камида 1 см бўлиши шарт. Кузда лимон кўчати албатта илдизга илашган тупроғи билан бирга ўтқазилади, чунки акс ҳолда кўчатларнинг бир қисми куриб қолиши мумкин. Ўтқазииш, шунингдек шох-шаббани қалинлаштирадиган ортикча новдалар, шунингдек шикастланган илдизлари кесиб ташланади.

Парваришлаш: Суғориш 15-20 см чуқурликда олинган эгатлар орқали ўтқазилади. Бунда сув тупроқ 40-50 см чуқурлигигача намиққунча жилдиратиб оқизилади. Дастлаб кўчатлар бир-икки кун оралатиб суғорилади, ўсимликлар обдан тутиб кетгандан кейин эса сув вақти-вақти билан берилади, аммо тупроқ бутун ўсув даври давомида нам ҳолатда бўлиши керак. Учинчи йили эса суғориш эгатлари, ўсимликдан 50 см узоқликда 30-40 см чуқурликда олинади. Лимоннинг яхши ўсиши ва ҳосил бериши учун тупроқнинг оптимал намлиги ДНС га нисбатан 70-85 % бўлиши керак. Лимон кўчатлари тез-тез (мавсум мобайнида 25 мартгача) суғориб турилиши лозим.

Суғориш сони об-ҳаво шароити ва ўсимликларнинг ҳолатига боғлиқ бўлади. Қумоқ тупроқларда лимон ўрта ҳисобда февралда 1 марта, мартда 2, апрелда ва майда 3 мартадан, июнда 4, июл ва августда 4-5 мартдан, сентябрда 3, октябрда 2, ноябрда 1-2 марта суғорлиши лозим. Шунда 5-6 мартгача гўнг шарбати оқизилади. Ёзнинг жазирама иссиқ кунларида лимон кечқурунлари ва эрталаб суғорилади.

Ҳар қайси суғоришдан сўнг тупроқ 10-15 см чуқурликда юмшатилади. Ўсимликлар ҳосилга киргандан кейин тупроқни юмшатиш, суғориш оралатиб ўтқазилади.

Қиш даврида қатор оралари чуқур (25-30 см) ишланиб, бир йўла чириган гўнг ва суперфосфат солинади. Ундан кейинги ишлов бериш суғориш ёки гўнг шарбати бериш ҳамда минерал ўғитлар билан озиклантиришга боғлаб олиб борилади. Ерни ишлашда эҳтиёт бўлиш керак, чунки ўсимликнинг асосий илдизи 15-25 см чуқурликда жойлашган бўлади. Бегона ўтлар мунтазам равишда юлиб олиниши ва иссиқхонадан чиқариб ташланиши лозим, чунки улар билан шира ва бошқа зараркунандаларни чиқариб ташланган бўлиши мумкин. Лимон кўчати ўтқазилгандан кейин иккинчи йилдан бошлаб (тупроққа кузда ишлов беришда) гўнг ва суперфосфат солинади. Бир, икки ва уч йиллик кўчатларнинг ҳар қайсиси остига 10 кг дан гўнг, 20 г дан фосфор ва азот, 10 г дан калий (соф модда ҳисобида) солинади, ҳосилга кирган дарахтларига эса 20-25 кг дан гўнг ва 80-120 г дан фосфор ва азот ҳамда 40-60 г дан калий берилади (ўсимликларнинг

ёшига қараб солинадиган ўғитлар миқдори ошириб берилади). Минерал ўғитлар икки муддатда ярми

февралда ва қолгани майнинг охири - июннинг бошларида (тугунчалар пайдо бўлганда) солинади. Шунингдек, лимон гўнг шарбати билан ҳам суғориб турилади. Бунда биринчиси лимон ўса бошлаш олдидан, иккинчиси гуллаш олдидан ва яна 3-4 чиси тугунчалари туқилгандан кейин ҳамда меваларининг ўсиш даврида 20-25 кун оралатиб берилади. Гўнг шарбати сугир, қўй ва парранда гўнгидан (2:1:1 нисбатларда) иборат бўлиб, улар ариқ суви билан бирга суғориш эгатларига оқизилади

Иссиқхонадаги лимон новдалари феврал охири ёки март ойи бошларида ўса бошлайди. Бу об-ҳаво шароитига, ўсимликнинг ёши, мева қилиш даражаси ва бошқа омилларга боғлиқ. Лекин, айти шу даврида ҳавонинг ўртача кунлик ҳарорати 12°C, тупроқ ҳарорати эса 9°C бўлиши керак.

Шакл бериш Лимон дарахтига кенг овал шаклни бериш учун, шу йилги ёш новдалар ва анча эски шохлар кесиб ташланади. Ўсувчи новдаларни чилпиш ва уларни қисқартириш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бундан ташқари шох-шаббанинг ичида бўладиган кўк бачки новдалар кесиб ташланади. Шох-шаббанинг қалинлашиб кетмаслиги учун ҳар қайси олдинги шохда кўпи билан иккита, энг кучли шохларда эса учтагача новда колдиришга аҳамият бериш керак.

Касаллик ва заракундаларга қарши кураш: Иссиқхонадаги лимон дарахтлари кўпинча юмшоқ курт, қалқондор, гиёҳ бити (шира) ва каналардан зарарланади. Қалқондорни йўқотиш учун ўсимликлар залоннинг 0,3 % ли эритмаси билан (5-6 кун оралатиб 2 марта) яхшилаб пуркалади.

Қалқондорнинг ахлати (эксременти) га замбуруғ тушади. Бу куя барглардан ювилмайди. Уни йўқотиш учун баргларга қўшимча равишда 1 % ли бордос ёки 0,2% ли Кельтан эритмаси сепилади. Ўсимликлар гоммоз (танадан елим оқиши) билан касалланганда у бошланган пайтидаёқ ва ёгочликнинг зарарланган қисми то соғлом қаватигача кесиб олинади. Шундан кейин тозаланган жой 3% ли мис купороси (тўтиё эритмаси) билан дезинфекция қилинади ва боғ қайнатмаси (боғ муми) суртиб қўйилади. Бундай қайнатма тайёрлаш учун конифоль ва асалари мумини (2:1) оз миқдорда мол ёғи қўшиб қиздирилади.

Дарахт танасининг ҳамма айланмаси гоммоз билан зарарланганда, уни идизи билан ковлаб олиб куйдириб ташланади, тупроқ эса формалиннинг 1 % ли эритмаси билан дезинфекцияланади.

Хонаки лимон парваришлаш.

Хонаки лимонларнинг бўйи унчалик баланд бўлмайди. Уй шароитида нафақат гуллай олади, балки тузуккина ҳосил ҳам беради. Уни уй ичида, дераза олдида парваришлаш мумкин.

Хона ичида ўстириладиган лимон дарахти навини тўғри танлай билиш керак. Масалан, Хитойда ўстириладиган Мейера-карлик нави бизнинг шароитга мос келади. Баландлиги 1–1,5 метргача этади, думалоқсимон ва

кичик бўлиб ўсади, тиканаклари кам, совуққа чидамли, серҳосил. Дарахт 3–4 ёшга кирганда илк ҳосил бера бошлайди.

Лимон дарахти гуллаганда хонада намлик 60 фоиз бўлиши, ўсимлик 12 соатгача ёруғлик олиши ва меъёрида озиклантирилиши лозим. Бундан ташқари, лимонни энг ёруғ жойда ўстириш талаб этилади. Қиш ойларида кўпгина лимон меваси нобуд бўлади. Бунинг сабаби бор, албатта. Қишда лимон дарахтига бирмунча салқинрок, яъни ўртача 3–5 даража ҳарорат керак бўлади. Аёзли кунларда уй ичида бундай ҳароратни ҳосил қилишнинг иложи йўқ, албатта. Шу боис уни яхши ёритилган ва намлик юқори бўлган ерга жойлаштириш лозим. Одатда энг юқори япроғидан 10 сантиметр масофада чироқ ўрнатилади.

Қишда кўп суғориш ҳам зарарли. Ҳатто, вақти-вақти билан лимон дарахти ўстириляётган тувакда сув тўпланиб қолган-қолмаганини текшириб туриш талаб этилади. Ҳаво эса қўлбола сувпуркагич билан тез-тез намлантирилиб турилиши керак. Шунингдек, кунига икки марта лимон дарахтининг ўзига илиқ сув пуркаб турилади. Уй ичида бу дарахт нотўғри парваришланса, турли касалликларга чалиниши мумкин.

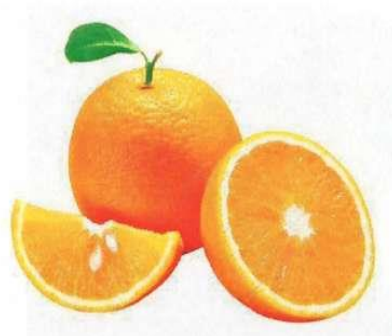
Лимон ривожланаётган даврда уни икки ҳафтада бир марта озиклантириб туриш талаб этилади. Гуллаб, ҳосил бера бошлаганда эса ҳар 10 кунда «Сударушка» ва «Камирон-люкс» каби маҳсус макро ва микроунсурлар билан озиклантирилади. Бу ўғитларни «Буцефал», «Каурий», «Фелумб» ва «Цветочная радуга» каби органик тиндирмалар билан алмаштириб ҳам ишлатиш мумкин.

Лимонда пайдо бўлган ортиқча новдалар чилпиб олиб турилади. Баъзан икки-учта япроғи бўлган пакана лимон дарахти гулга киради. Табиийки, бунда ҳосил олишнинг иложи йўқ. Бунда ҳосилига куч етказиб бера олмаслиги сабабли ёш дарахтнинг гулларини юлиб ташлаш мақсадга мувофиқ. Дарахт етарлича япроғу шохларга эга бўлгандагина гуллашига йўл қўйиб бериш мумкин.

Ҳосилни йигиб териб олиш: Лимоннинг теримбоп пишганлик даражаси бирмунча бошқачароқ аниқланади. Лимон мевалари ҳам яхши ривожланган бўлса, яшиллигида дарахтдан узилади. Пўстиниш ранги эса омборларда ўзгаради.

Иқтисодий самарадорлиги: Лимон 10 сотих иссиқхонага 3х2 м схемада экиладиган бўлса 166 дона кўчат кетади. 166 дона кўчатимиз 2-3 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона лимон дарахти ўртача навига қараб 40 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 6640 кг ҳосил олишимиз мумкин. 6640 кг лимонни ўртача 8 000 сўмдан сотадиган бўлсак 53 120 000 сўм даромад келтиради. Иссиқхона қуриш ва иссиқхонадаги ҳароратни бир меъёрда ушлаб туриш катта харажат талаб этади.

Апельсин етиштириш

Апельсиннинг аҳамияти: Сер сув, хушбўй, қимматбаҳо мевалари бутун дунёга машхур.

Апельсин меваси таркибида 6-8 фоиз шакар, 1,0-1,4 фоиз турли кислоталар, 1,0 фоизгача пектин моддалар. 60-100 мг/% С витамини, маълум микдорда А, В₁, В₂, РР витаминлар бор. Пўсти қалин ва шарбати кислотали бўлганлигидан таркибидаги витаминлар яхши сақланади. Апельсин жуда қадимдан энг яхши десерт мевалардан бири ҳисобланади. Апельсин меваларининг таъм сифатлари - қанд ва кислотанинг уйғунлиги, кучли хушбўй ҳиди уни фақатгина цитруслар орасида эмас, балки бошқа барча мевалар олдида ҳам биринчи ўринлардан бирига кўяди.

Экиш учун тавсия этиладиган навлари: Сухуми, Гамлин, Первенец ва.х.к.

Экиш схемаси: Апельсин тўғри бурчакли схемада 4х2-2,5 ва шахмат тартибида экилганда 3х2-2,5 м схемада экилади.

Тупроққа ишлов бериш: Тупроқни тайёрлашга сарфладиган меҳнат ва моддий харажатлар кўп жиҳатдан иссиқхона майдонининг тўғри танланганлиги, тупроқнинг механик таркиби ва физик хусусиятлари, унумдорлиги ва рН муҳити, сизот сувларининг жойлашуви ва бошқа омилларга боғлиқ.

Агар иссиқхона аввалдан фойдаланилиб келинаётган бўлса, ер дастлаб ўтмишдош экин ва бошқа қолдиқлардан пухта тозаланади. Майдонни пухта текислаб олиш цитрус кўчатларини ўтқозишдан олдин бажариладиган муҳим тадбирлардандир. Майдон текислангач, тупроқ унумдорлигига боғлиқ равишда органик-минерал ўғитлар солинади ва 30-45 см чуқурликда шудгорланади.

Ўғитлар чуқурча тубидаги тупроқ билан яхшилаб аралаштирилади. Ўсимлик илдизи минерал ўғитларга бевосита тегиб қолмаслиги (бунда илдиз куйиб қолиши мумкин) учун аралашма устига юпқа қатлам тоза тупроқ сепилиб, унинг устига кўчат жойлаштирилади ва илдиз атрофи иссиқхонанинг унумдор тупроғи билан тўлдирилади.

Кўчатларни экиш: Апельсин кўчатларини экиш чуқурлигига жиддий эътибор бериш талаб этилади. Уянинг кейинчалик чўкишини ҳисобга олган

холда экилган кўчатларнинг илдиз бўғзи тупроқ сатҳидан 2-3 см юқорида туриши лозим. Кўчат ўтказиш пайтида ҳар қайси чуқурга яна 10-15 кг чириган гўнг, 100-150 г суперфосфат ва 50 г дан калий ўғитлари солинади. Экишдан сўнг сугориш ўтказилади, суғориш меъёри ҳар бир ўсимлик учун 10 л дан кам эмас. Намликнинг ўсимликлар томонидан буғлантириб юборилишини камайтириш ва кўчатларнинг яхши тутиб кетишини таъминлаш учун уларнинг 1/3 узунлиги қирқиб ташланади.

Кўчатлар ўтказилгандан кейинги дастлабки йилларда ўғитлар кўчат атрофига, тўрт ёшидан бошлаб ўсимлик танасидан 15 см масофада қаторнинг ҳар икки томонидан 1 м кенгликдаги полоса бўйлаб берилади. Дарахтлар 7-8 ёшга етганда уларнинг умумий ривожланиш ҳажмига боғлиқ равишда ўғитлар қатор оралиғининг бутун эркин кенглиги бўйлаб берилади.

Парваришлаш: Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида апельсин уч марта ўсади. Ўсув даври март охири-апрелда бошланади ва об-ҳаво шароитларига боғлиқ равишда 195-210 кунгача давом этади.

Пайвандтаг сифатида апельсин учун трифолиатадан, тошлоқ ерларда бигарадиядан, енгил тупроқларда апельсин уруғкўчатларидан, тувак ва оранжереяларда апельсин ва лимон уруғкўчагларидан фойдаланилади. Пайванд қилинган кўчатлар экилгандан сўнг 3-4-йили ҳосилга қиради. Ҳар йили ҳосил беради, ҳосилдорлиги шароит яхши келган йилларда 20—25 т/га гача.

Усиш даврида (дастлабки 3 йил) асосий эътибор дарахтларниш муваффақиятли ўсиш асоси сифатида кучли ассимиляция юзани ҳосил қилишга қаратилади. Тўртинчи йилдан бошлаб шох-шаббасини шакллантиришда ортиқча бўлган (кесишган, тана марказини сояловчи) шохлар кесиб гашланади. Қолдирилган ҳар бир скелет шохнинг ўсиши учун эркин бўшлиқ мавжуд бўлиши лозим. Бошқа адабиётларда эса шакл беришни тўртинчи йилга қолдирмаслик ва уни ҳар йили ўтказиб, кераксиз шохларни қирқиш ёки қисқартириб туриш лозимлиги таъкидланади. Ўсиш ва ҳосил бериш даврида (5-10 йил) ҳам қирқиш гана ва скелет шохлардаги ғовлаб ўсувчи новдаларни қирқиб туриш билан чекланади. Мазкур тадбир ҳар йили апрель-майда ўтказилади, у шох-шаббанинг қалинлашиб кетиши ва озуқа моддаларниш ортиқча сарфланишига барҳам беради.

Ҳосилни йиғиб териб олиш: Апельсин сифатининг стандартлари кўйидаги қатор кўрсаткичларга таянади: меванинг ранги, унинг серсувлиги, шарбати таркибида эрувчан қуруқ моддалар ва кислоталар микдори ҳамда уларнинг ўзаро нисбати. Мазкур талабларга жавоб бермайдиган мевалар сотиш учун яроқсиз ҳисобланади.

Ҳосилни кеч йиғиб олиш кейинги йилги ҳосилдорликни пасайтириши ҳамда мева беришдаги даврийликни кучайтириб юбориши ҳам мумкин. Мевалар махсус мева қирқувчи қайчиларда айнан гулкосага тақаб кесилади, чунки банди билан узилган мевалар яшик ёки бошқа идишларга жойланганда кўшни меваларнинг пўстини тешиб юбориши мумкин. Узилган мевалар махсус халта ва челақларга солинади, сўнгра қадоқлаш пунктида эҳтиёткорлик билан яшиқларга ёки **қутиларга** терилади.

Иқтисодий самарадорлиги: Апельсин 10 сотих иссиқхонага 4x2 м схемада экиладиган бўлса 125 дона кўчат кетади. 125 дона кўчатимиз 3-5 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона апельсин дарахти ўртача навиға қараб 25 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 3125 кг ҳосил олишимиз мумкин. 3125 кг апельсинни ўртача 15 000 сўмдан сотадиган бўлсак 46875 000 сўм даромад келтиради. Иссиқхона қуриш ва иссиқхонадаги ҳароратни бир меъёрга ушлаб туриш катта харажат талаб этади. Ўзбекистон Республикасига чет давлатлардан кириб келаётган апельсин мевалари таннархи арзон шунинг учун иқтисодий томондан самарадорлиги паст ҳисобланади.

Мандариннинг хусусиятлари

Мандариннинг аҳамияти: Кимёвий таркиби бўйича ҳам мандарин мевалари турли-тумандир. Айрим навларида қанд миқдори кўп бўлса (Понкан, Сунтара, Кишиу), бошқаларида органик кислоталар миқдори кўп бўлиб, нисбати бўйича лимонга жуда яқин туради (масалан, Каламондин ва бошқалар). Аммо ҳар қандай ҳолатда ҳам мандарин мевалари бошқа цитруслардан витаминларга бойлиги билан ажралиб туради. Республикамиз субтропиклари шароитида етиштирилган мандарин мевалари эти таркибида ўртача қуйидаги миқдорда витаминлар ва бошқа моддалар мавжуд: қанд - 7,3% (шундан сахароза - 4,9%), пектин моддалар - 0,65%, кислоталар - 0,95%, минерал моддалар - 0,45%, А витамини - 0,42 мг/100 г, В, витамини - 0,06 мг, В, витамини - 0,06 мг, С витамини - 38 мг/100 г, РР витамини - 0,13 мг/100 г.

Айнан мандарин атамаси европаликлар томонидан унинг ажойиб сифатига берилган, яъни хитой тилида мандарин «амалдор» маъносини англатади. Саноат асосида етиштиришда мандариннинг асосий камчилиги унинг апельсин ва бошқа цитрусларга нисбатан кам сақланиши ва транспортбоплик хусусиятининг пастлиги ҳисобланади.

Тавсия этиладиган навлари: Понкан, Сунтара, Кишиу

Экиш схемаси: Мандарин бурчакли схемада экилганда мандарин 4x2-2,5 ва шахмат тартибида экилганда 3x2-2,5 м. схемада экилади.

Тупроқни тайёрлаш ва экиш: Тупроқни тайёрлашга сарфланадиган меҳнат ва моддий ҳаражатлар кўп жиҳатдан иссиқхона майдонининг тўғри танланганлиги, тупроқнинг механик таркиби ва физик хусусиятлари, унумдорлиги ва рН муҳити, сизот сувларининг жойлашуви ва бошқа омилларга боғлиқ.

Агар иссиқхона аввалдан фойдаланилиб келинаётган бўлса, ер дастлаб ўтмишдош экин ва бошқа қолдиқлардан пухта тозаланади. Майдонни пухта текислаб олиш цитрус кўчатларини ўтқозишдан олдин бажариладиган муҳим тадбирлардандир. Майдон текисланганч, тупроқ унумдорлигига боғлиқ равишда органико-минерал ўғитлар солинади ва 30-45 см чуқурликда шудгорланади.

Кўчатларни ўтқозишда экиш чуқурлигига жиддий эътибор бериш лозим. Кўчатларни шундай ўтқозиш лозимки, уларнинг илдиз бўғзи тупроқ сатҳида қолиши керак. Илдиз бўғзи ва пайванд қилинган жойи тупроқ остида қолиб кетган цитрусларда гоммозга чидамлилиқ кескин пасайиб кетишини олимлар кузатишган. Шу боис чуқур экиб юборилган дарахтлар қазиб олиниб, бироз кўта-рилган ҳолда қайта экилади, аксинча, юза экилган кўчатларнинг баҳрига эса тупроқ тортиб қўйилади.

Парваришлаш: Кўчатларнинг яхши тутиб кетиши, нормал ўсиб ривожланиши ва эрта ҳосилга кириши уларни мунтазам ва сифатли равишда парваришлаб туришга боғлиқдир.

Кўчатлар экиб бўлингач, тупроқ юмшатилиб, бегона ўтлар йўқотиб турилади.

Азотли ўғитлар ҳар йили дарахтларнинг ёши ва тупроқнинг унумдорлик даражасини ҳисобга олган ҳолда тахминан қуйидаги миқдорда берилади: 1-3 ёшли дарахтларга 30-50г; 4-5 ёшли дарахтларга 60-90г; 6-8 ёшли дарахтларга 100-150 г ва 9 ёшдан ортиқ дарахтларга 250-300 г. Бунда умумий меъёрнинг 60 фоизи баҳорда гуллашдан олдин ва қолган 40 фоизи гуллаш якунлангандан сўнг июн ойида берилади.

Мандаринкўчатларига шакл беришни кўчатзордаёқ бошлаш лозим. Пакана мандарин пайванд кўчатлари 15-20 см га етганда унинг учи яхши ривожланган барг устидан чилпиб қўйилади. Бирмунча вақтдан сўш барг кўлтиқларидаги куртаклардан новдалар ўсиб чиқади. Улардан кўчат таначасида тенг ораликда жойлашган 3-4 новда шох-шаббани шакллантириш учун қолдирилади. Мазкур шохлар 25-30 см узунликка етгач, 3-5 куртак қолдирилиб, уларнинг ҳам учи чилпиб қўйилади. Бунда охириги куртак туп ичига эмас, балки ташқарига қараган бўлиши лозим. Бироз муддатдан сўнг биринчи тартиб шохларда иккинчи тартиб шохлар пайдо бўла бошлайди. Иккинчи тартиб биринчи новда билан тана оралиғидаги масофа имкон қадар 15-20 см бўлишига эришиш лозим. Иккинчи тартиб шохлар ҳам юкоридаги тартибда чилпиб қўйилиб, навбатдаги тартиб шохлар шакллантирилади.

Шу тариқа кейинги тартиб шохлар шакллантириб борилади. Бунда жуда калинлашиб кетган, кераксиз ва ғовловчи новдалар тагидан кесиб ташлаб турилади.

Меваларни териб олиш: октябрь-ноябрь ойларида, яъни улар сарғайиб табиий равишда тўкила бошлаган даврда амалга оширилади.

Кўчатлар экилгандан сўнг 3-4 йили ҳосилга киради. Ҳар йили ҳосил беради, ҳосилдорлиги шароит яхши келган йилларда 20-25 т/га гача.

Иқтисодий самарадорлиги: Мандарин 10 сотих иссиқхонага 4x2 м схемада экиладиган бўлса 125 дона кўчат кетади. 125 дона кўчатимиз 3-5 йилдан сўнг ҳосилга кириб, 1 дона мандарин дарахти ўртача навиға қараб 30 кг ҳосил олинадиган бўлса жами 3750 кг ҳосил олишимиз мумкин. 3750 кг мандарин ўртача 10000 сўмдан сотадиган бўлсак 37500000 сўм даромад келтиради. Иссиқхона қуриш ва иссиқхонадаги ҳароратни бир меъёрга ушлаб туриш катта харажат талаб этади. Ўзбекистон Республикасига чет давлатлардан кириб келаётган апельсин мевалари таннархи арзон шунинг учун иқтисодий томондан самарадорлиги паст ҳисобланади.

Касаллик ва зараркунандаларига қарши кураш: Цитрус экинларида малсекко, гоммоз, альтернариоз, фитоптороз, антракноз ва бошқа касалликлар, зараркунандалардан шира битлари, қалқондорлар, оққанот ва ўргимчаккана кенг тарқалган.

Ширалар цитрусларнинг ўсув нуқтаси ва ёш баргларининг ширасини сўриб кучли зарар еткази. Шира босган ниҳоллар ва барглари деформацияга учраб, буралиб кетади.

Шираларни яши жойларга кўчишида чумолилар ёрдам беради. Шу боис шираларга қарши курашишда чумолиларга қарши курашишни ҳам кўзда тутиш лозим.

Кураш чоралари. Аввало шираларнинг кўпайиши ва тарқалишига имкон берувчи чумолилар йўқотилади. Агротехника қоидаларига қатъий риоя қилинади. Иссиқхоналарда биологик усулда курашиб афидофаг (олтинкўз, хонқизи, ва ҳ.к.) ҳашаротларни қўйиб юбориш жуда яхши натижа беради. Зарур ҳолларда Кинмикс, Нурелл-Д, Децис каби препаратлар пуркалади. Препаратлар пуркалган ҳолларда 20 кунгача ҳосил йиғишга руҳсат этилмайди.

Кураш чоралари. Қалқондорлар аниқланганда шира битларидаги сингари аввало чумолиларни йўқотиш чоралари кўрилади. Қалқондорларни намланган доқа билан артиб олинади. Кучли зарарланган шохлар ва новдалар кесиб ташланади. Зараркунанда катта майдонда тарқалган бўлса, ўсимликларга карбофос, дельтафос ва боғақа кимёвий препаратлар пуркалади.

Кураш чоралари. Агротехника қоидаларига қатъий риоя қилиш, ниҳозшарни тўғри парваришлаш, илдиз бўғзи тупроқ билан кўмилиб колшига йўл кўймаслик, тупроқни мунтазам юмшатиб туриш, тупроқ намлиги керагидан ортиқ бўлмаслигини таъминлаш, хандақларни мунтазам шамоллатиб туриш, профилактика мақсадида кузда хандақлар устини ёпишдан олдин ва баҳорда усти очилганидан кейин дарахтларга 1% ли Бордо

суюклиги пуркаш тавсия қилинади. Дарахт пўстлоғининг зарарланган қисми боғ пичоғи ёрдамида эҳтиёткорлик билан (ёғоч қисмига етказмасдан) тозаланади, ва жой мис сульфатнинг 3% ли эритмаси билан ювилади, 2-3 кундан сўнг таркибида 1 қисм мис сульфат, 2 қисм сўндирилмаган оҳак ёки 4 қисм сўндирилган оҳак ва 12 қисм сув бўлган паста суртилади.

VII.БОБ. Гулларни экиш ва парваришlash

Атиргул ўстириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Қора магия, Папилон, Бургун, Салвидор, Кулин Елезавета, Московский, Президент, Анжелика ва ҳ.к.

Кўчат тайёрлаш. Ёзнинг ўрталарида чала ярим пишган наъматок терилади, дуккаклари чақиб олинади ва ўрадаги қумга аралаштириб кўмилади. Кўмилгандан сўнг 3–4 кун давомида сув сепилиб турилади. 15–20 кун ўтгандан сўнг кўмилган наъматок қумдан олинади, ёйиб қуритилади.

Қуриганлари эланиб, қумдан ажратилади, мато халтага солиб, соя ва куруқ жойда сақланади. Наъматок уруғи ноябрь ойида яна қалинлиги 25–30 см бўлган хўл қумга аралаштириб кўмилади. Март ойининг 5–10 саналарида қумдан қовлаб олиниб, эланади ва 10–15 саналарида ерга сепилади. Сепилган уруғ 20–25 кун давомида униб чиқади. Май ойининг ўрталарига бориб яғана қилинади. Ниҳоллар пайванд пайтигача парвариш қилинади. Август ойининг 10–15 саналарида пайванд қилишга етилади. Пайванд қилиш учун атиргулнинг соғлом пишган кўз навдаси танлаб олинади. Кўзли навда гулнинг паст қисмидан 20–25 см қолдириб кесилади. Кесилган навданинг тепа юмшоқ қисми ҳам кесиб олиб ташланади. Қолган соғлом навдадан кўз олиб, наматок танасига пайванд қилинади. Пайванд қилингандан сўнг 20–22 кундан кейин куртак чиқади, аста-секин ривожланиб, шохга айланади ва 9–10 ойдан сўнг илк гулини беради.

Гулчилик – гулли-манзарали ўсимликларни хонадонлар, томорқалар, боғ ва хиёбонлар, йўл ёқалари, дала шийпонларига экиш, уйни безаш, гулдасталар ясаш мақсадида ўстириш.

Ҳар йили Наманганда “гул байрами”, Японияда “хризантема байрами”, Ҳиндистонда “атиргул байрами”, Нидерландияда “лола байрами” ўтказилади.

Экиш учун жой танлаш ва ерни тайёрлаш. Гул етиштириш учун ажратилган майдон текис ва унча катта бўлмаган (2–3^о гача) нишабликда бўлиши лозим. Ер майдони куз ойларида тайёрланади. Органик ўғитлар бериб, 20–30 см чуқурликда чопилади. Тупроқ бегона ўтлардан тозаланади, хаскашланади ва пушта олинади. Улар калтароқ, баландлиги 20–25 см, кенглиги 70 см бўлиши керак. Экишдан олдин майдон суғорилади. Кўчатлар 70x60 см ва 70x70см схемада экилади.

Экиш. Атиргулларни экишнинг энг мақбул пайти баҳор фаслидир. Экиш олдида атиргулнинг илдизлари текшириб чиқилади, синган ва титилган илдизлар кесиб ташланади, соғлом илдизлар лой ва қорамол ахлатидан тайёрланган шатмоққа ботириб олинади. Гул кўчатини экиш учун эни 30x30 см, чуқурлиги 30 см бўлган чуқурча ковланади. Кўчат ўтқозишдан олдин чуқурга сув тўлдирилади. Туплар кўчатзордаги ҳолатидан бир оз чуқурроқ (3–4 см) қилиб, пайванд қилинган тарафини кун чиқиш томонга қаратиб ўтқозилади. Пайванд бўлган жойи ер юзасида 45–50 см тепада бўлиши лозим. Нам кўтарилиб кетмаслиги учун айлана ариқ бетига 3–4 см калинликда қипиқ ёки янги от гўнги сепиб қўйилади. Узун шохлари қирқиб, калта қилинади. Қирқишда янги новдалар ҳосил бўлиши учун тўрт-олти куртак қолдирилиши керак. Ўсимлик ўтқозиладиган куни ҳар бир чуқурга 6–8 кг ҳисобидан чириган гўнг тупроққа аралаштириб солинади. Агротехника тадбирлари тўғри олиб, борилганда ўсимлик тупидан 8–12 донагача гул олиш мумкин

Суғориш. Суғоришда наъматак униб чиққандан кейин ер чала, яъни ҳар 10 кунда 2–3 мартаба суғорилади. Пайванд қилингандан сўнг тагидан нам кетмаслиги керак. Кейин кўчат ҳафта давомида 1 марта суғорилиб турилади.

Ўғитлаш. Атиргул кўчатлари асосан маҳаллий ўғитлар билан озиклантирилади.

Қатор ораларига ишлов бериш. Ишлов бериш ишлари суғорилгандан 2–4 кундан сўнг бажарилади. Тупроқни юмшатиш дастлабки йиллари 3–4 мартаба амалга оширилади. Қатор оралари қўл кучи билан 10–15 см чуқурликда чопиқ қилинади ва бегона ўтдан тозаланади.

Атиргулдан гулоб – хушбуй суюқлик ва атиргул мойи олинади.

Атиргул шох-шаббасини кесиш. Атиргул асосан эрта баҳорда буталади. Буталган шохлар ёз бўйи келгуси йил учун ўринбосар новдалар чиқаради. Гуллайдиган атиргуллар калта қолдириб буталади. Ер музлашдан бир неча кун илгари атиргул тупларидаги барглар батамом тушади. Ортикча новдалар олиб ташланади. Туп бўғизи атрофига 40–50 см баландликда тупроқ ўйилади. Шу тарзда атиргуллар кишлайди. Эрта баҳорда куртаклар бўртмасдан олдин бўғиз атрофидан тупроқ олинади, усти очилади, илдиз бўғизи тозаланади, шикастланган ва синган, учларини совуқ урган новдалар қирқиб ташланади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Ширага қарши 20 г анабазин ёки никотин сульфатни ёхуд 50 г яшил совунни 10 л сувга қўшиб

тайёрланган эритма пуркалади. Ўргимчакканага қарши Атилла Супер 10 % эм.к. (10 сотихга 25 мл) эритмаси пуркалади. Бу эритма 10 л сувга 5–6 г солиб тайёрланади. Ун-шудринг касаллигига қарши Дуплит ГТ 22,5 эм.к. (10 сотихга 30–50 мл) эритмаси ишлатилади. Атиргулнинг занг касаллигига мойиллиги кучли. Унга қарши олтингугурт сепилади.

Чиннигул ўстириши

Экиш учун тавсия этилган навлар: Гренадин, Туркия, Голланд, Хитой ва ҳ.к.

Кўчат тайёрлаш. Чиннигул илдиз орқали ердан ундириб ёки уруғ сепиш орқали кўпайтирилади. Чиннигул кўп йиллик гул тури бўлгани учун илдизлари орқали ёнидан куртак чиқариб кўпайиш хусусиятига эга.

Уруғ сепиб кўпайтиришда соғлом, яъни пишган уруғ танлаб олинади. Қуритилган уруғ сувга бўктирилган ерга сепилади ва уруғ усти тупроқ билан юпқа қилиб ёпиб чиқилади. Сепилган уруғ 10–15 кунда униб чиқади. Униб чиққандан кейин 50–60 кунда экишга тайёр бўлади.

Чиннигул ўстириладиган тупроқни тайёрлаш. Чиннигул тупроқ танламайди. Ер ҳар квадрат метрига 4–5 кг гўнг ва 400–500 г кум кўшиб чопилади. Агар тупроқ кумли, юмшоқ бўлса, ҳар квадрат метрга 3–4 кг гўнг солиб чопилади. Очиқ майдонларда 50–60 см. ли қаторлар тайёрланади. Йирик гулли чиннигул етиштириш учун иккидан бир қисм соз тупроқ ва яна иккидан бир қисми чириган баргдан иборат аралашма тайёрланиб, бунга тупроқнинг қай даражада зичланганига қараб, кум кўшилади.

Экиш. Чиннигулни турлари ва навларига қараб май–июнь ойидан то август ойларигача офтоб чала тушадиган жойга ўтқозиш мумкин. Очиқ майдонларда 25–30 см. ли қаторчалар тайёрланади. Сўнгра 10–15 см. ли чуқурчалар ковланади. Намликни сақлаш мақсадида туп айланасига 2–3 см қалинликда яғоч қипиғи сепилади. Кўчат доимий жойга 50x30 ёки 60x25 см. ли схемаларда экилади. Чиннигулга суюқ ўғит яхши таъсир қилади. Ўсимлик дастлаб ҳар олти кунда бир марта, бир оз вақт ўтгач – икки марта шарбат усулида суғорилади. Суюқ ўғит фақат ғунчалар ҳосил бўла бошлаганда солинади. Ўсимликлар бир неча марта тоза сув билан ҳам суғорилади. Тўғри агротехник тадбирлар олиб борилганда ўсимлик тупидан 6–8 та гул олиш мумкин

Суғориш. Чиннигул ёз кунларида ҳар 10–15 кунда 2–3 мартаба захлатмасдан суғорилади.

Ўғитлаш. Чиннигул асосан май, июн ойларида чириган гўнг билан озиклантирилади.

Қатор оралигига ишлов бериш. Тупроқни юмшатиш дастлабки йиллари 6–8 мартабагача ўтказилади. Қатор оралари қўл кучи ёрдамида 10–12 см чуқурликда кетмон билан чопиқ қилинади. Бу ишлар суғорилгандан 2–4 кундан сўнг амалга оширилади. Гулзор доимо бегона ўтлардан тозалаб турилади.

Касалликларга қарши курашиш. Чиннигул асосан оқ пашша ва занг касалликларига мойил. Бу касалликларга қарши асосан олтингугурт ва бошқа кимёвий дорилар сепилади.

Гладиолус ўстириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Блиццард, Гоудвилл, Мария, Горетти, Оскар ва ҳ.к.

Кўчат тайёрлаш. Гладиолус гули асосан пиёздан кўпаяди. Пиёз гулнинг болалаш даври ўтгандан кейин ковлаб олинади. Бу пайт август ойининг охири–сентябрнинг бошларига тўғри келади. Ковлаб олинган пиёз қуритилиб, йирик ва соғлом пиёзлар ажратилиб олинади. Кейин тўрхалтага

солиб, осиб қўйилади. Қуриган пиёз апрель ойларида очик ерга қадаб чиқилади. Қадаб чиқилган пиёз 10–15 кунда униб чиқади ва июнь ойларига бориб гуллаб бошлайди. Август ойининг охирида гладиолус пиёзлари яна ковлаб олинади.

Экишга ер тайёрлаш. Гладиолуслар ўғитланган қумоқ тупроқли, серкуёш, шамоллардан ҳимоя қилинган ерда яхши ўсади. Ўсимликни ўтказиш учун сув тўхтамайдиган, қумоқ ва қумлоқ тупроқли ер танланади. Майдон кузда 25–30 см чуқурликда ҳайдалади. Кўкламда ерни хаскашда текислаб, қатқалоғи йўқотилади. Гладиолус пиёзлари экилиши олдидан унинг қуруқ пўсти олиб ташланади, сўнгра формалин (1:800) эритмаси билан юқумсизлантирилади. Шундан кейин уни совуқ сувда ювиб, қуритилади. Бу пиёзчалар куракчада очилган уячаларга ёки эгатчага экилади. Бунинг учун уячаларга энг аввало озроқ қум солинади. Уяга ва эгатларга қўйилган пиёзчалар серозик тупроқ билан кўмилади.

Экиш. Гладиолус пиёзининг катталигига қараб гулзорга 25x25 ёки 30x30 см оралик билан, 1 м² га йирик пиёздан 25–30 та, майдасидан 60 тагача, нуш (болача) ларидан 120 тагача экилади. Катта майдонларга экишда қатор ораси 50–70 см, туп ораси 25–30 см этиб танланади. Гулнинг пиёзи, аввал ариғи очилиб, пушта қисмига, яъни устига қадаб чиқилади. Қадаб чиқиш оралиғи 5 см. дан 10 см. гача бўлади. Пиёз 10–12 см чуқурликда кўмилади.

Парваришлаш. Ёзда камида беш-олти марта ўтоқ қилинади ва тупроқ юмшатилади. Гладиолусларнинг яхши ўсиши учун тупроқ ҳамиша нам сақланади. Пиёз қадалгандан сўнг захлагунча суғрилади. Навбатдаги суғоришлар тагидан нам қочишига қараб ўтказилади. Ёз кунларида 15–20 кунда бир маротаба сув қўйилади. Пиёзни ковлаб олишга 20–25 кун қолганда сув тўхтатилади. Ўсимликларни гўнг шарбати (шалтоқ) ва минерал ўғит эритмаси билан озиклантириш айниқса фойдалидир. Шалтоқни тайёрлаш учун бир челақ гўнг ва тўрт челақ сув бочкага солиниб яхшилаб аралаштирилади. 6–8 кундан кейин шалтоқ билан ўсимликни суғориш мумкин. Суғориш олдидан ҳар челақ суюлтирилган шалтоқда яна 4–5 челақ сув қўшилади. Суюқ шалтоқ ўсимликларга кечқурун, ҳул ерга солинади.

Июнь-июлда ўсимликлар, юқорида кўрсатилгандек, азотли ўғит ёки гўнг шалтоғи билан ёки 10 л сувга 15–20 г ҳисобидан селитра ёки сульфат аммоний қўшиб тайёрланган эритма билан суғорилади. Ёзнинг ўртасидан бошлаб ўсимликлар суперфосфат эритмаси билан суғорилади. Бу эритма бир челақ сувга 30–40 г суперфосфат қўшиб тайёрланади.

Касаллик ва зараркунандалари. Гладиолус асосан кул ранг чириш, қуруқ чириш, фузариоз ёки бактериоз касалликларига чалиниши мумкин.

Бу касалликларга қарши уларнинг олдини олиш чоралари кўрилади. Ўтказиш олдидан пиёзлар формалин билан дориланади. Бунинг учун 1 л сувга 3–4 г 40 фоизли формалин солинади. Эритма ёғоч бочкада тайёрланади. Пиёзлар саватга солиниб, 15 минут эритмага ботириб олинади. Сўнгра бир жойга тўплаб усти шолча ёки брезент билан ёпилади, икки соатдан сўнг

олиниб дарҳол экилади. Касалланган пиёзлар экилмайди. Гладиолус гулини биринчи навбатда ҳашаротлар ва занг касаллигидан ҳимоя қилиш керак.

Хризантема ўстириши

Экиш учун тавсия этилган навлар: оддий ёки яқка қатли хризантема, Анемоносимон (айиқтовонсимон) хризантема, Найсимои ёки нурсимои хризантема, Япон хризантемаси, Хитой хризантемаси, Салла (Пион) гулсимои хризантема, Попуксимои хризантема, Манзарали хризантема – олдингиларнинг дурагайи бўлиб, гулларининг катталигига қараб йирик гуллар ва майда гулларга бўлинади.

Кўчат тайёрлаш. Хризантема асосан қаламча усулида кўпайтирилади. Бунинг учун она кўчатдан очилиб бўлган, пишган соғлом новда олинади. Кесиб олинган соғлом новдадан уч бўғим қилиб қаламчалар кесиб чиқилади. Қаламчанинг тағ қисмдаги иккита барги олиб ташланади. Тайёр қаламчалар 1 соат давомида карновинг дорисига ботириб қўйилади. Карновингдан олингандан кейин 10–15 см қалинликдаги қумга қадаб чиқилади. Қаламчалар ораси 1–2 см бўлади. Қадалган қаламчалар усти плёнка билан ёпилади. Бу ишлар асосан май, июнь ва сентябрь ойларида қилинади. Қаламчалар илдиз олгандан кейин плёнка ичидан олиниб, очиқ ерга экилади.

Экишга ер тайёрлаш. Хризантема учун ажратилган майдон текис ва унча катта бўлмаган (2–3^о гача) нишабликда бўлиши лозим. Ер майдони куз ойлари тайёрланади ва органик ўғитлар бериб, 25–30 чуқурликда ҳайдалади. Бегона ўтлар олиб ташланади ва ариқлар олинади. Пушталар калтароқ 25–30 м узунликда ва баландлиги 20–25 см бўлиши лозим. Қаторлар оралиғи 60–70 см бўлиши керак. Қаторлар назоратлаш учун суғорилади, камчиликлар бартараф қилинади, сўнгра экишга киришилади.

Экиш. Кўчатларни маҳаллий шароитга қараб гулзорларга турли вақтда кўчириб ўтказиш мумкин. Улар офтоб, офтоб чала тушадиган жойларни ёқтиради. Яхши ўсган ва бақувват ўсимликлар 10 апрелдан бошлаб кўчириб ўтқазилади. 1–2 °С совуқ зиён етказмайди. Бунда қатор оралиғи 60–80 см, ўсимликлар ораси эса 40–50 см қилиб олинади. 10–15 см чуқур қовлаб, уни сувга тўйинтириб, экиб чиқилади. Кўчат оралиғи экилаётган жойга қараб танланади. Ўсимликлар гулзорга экилгандан кейин уларни бир неча кун давомида қондириб суғориш лозим. Гуллари узиб олинган гулзорлардаги ўсимликларда биттадан ғунча қолдириб, қолганлари олиб ташланади, ҳатто

баъзан новдалари ҳам сийраклаштирилади. Ортиқча ғунчаларни узиш даврида ўсимликлар озиклантирилади, яъни ҳафтада бир-икки марта суюқ ўғит билан суғорилади. Хризантемани кейинчалик парвариш қилиш – бутун ёз бўйи қаторлар орасини юмшатиб туриш, ўсимликлар орасини чопиш, бегона ўтларни йўқотиш, тупларига шакл бериш ва вақтида суғоришдан иборат.

Суғориш. Хризантема гули сувни яхши кўради, шу боис ҳафтада икки марта суғориш керак. Қаторлар оралиғи 6–8 мартаба юмшатилиб, қўл кучи ёрдамида 10–15 см чуқурликда чопиқ қилинади.

Озиклантириш. Минерал ўғит меъёри ҳар 10 л сувга 20–25 г селитра аралаштириб тайёрланади ва суғорилади.

Касалликларга қарши курашиш. Хризантема гулига асосан очилиш, гуллаш даврида шираларга қарши Моспилан 20% эм.к. кимёвий воситаси сепилади.

Лола ўстириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Аннушка, Май Леди, Маурен, Оксфорд, Парад, Президент Кеннеди ва бошқа навлар тупроқ-иқлим шароити, харидорларнинг талаби, бозорғирлигига қараб танланади.

Кўчат тайёрлаш. Лола кўчатини тайёрлаш баҳор ойларининг охирларидан бошланади. Апрельнинг 20–25 кунларидан бошлаб май ойининг 10–15 кунларигача очилиб бўлган лола пиёзлари ернинг чуқур қисмига кирмасдан, яъни юза қисмида бўлган пайтда ковлаб олинади. Ковлаб олинган пиёзларнинг соғломлари саралаб олинади, селгитилади ва қоронғи соя жойда сақланади. Сақланган пиёз ноябрь ойида ерга экилади. Экилаётган пиёз

соғлом, чиримаган ва бутун бўлиши керак. Лола пиёзининг болалаш даври гуллаш пайтидан бошланади. Шунинг учун гуллаш даврида лола пиёзини қовлаш асло мумкин эмас.

Экиш. Лола пиёзи зах бўлмаган, сув шимувчи ва яхши ўғитланган юмшоқ ерга экилади. Пиёз томорқанинг катта-кичиклигига қараб 10 см. дан 30 см. гача оралиқда экилади.

Сугориш. Лола пиёзи қадалгандан сўнг кўп сув талаб қилмайди. Чунки пиёзлар салқин пайтда, яъни ноябрь ойларида ерга қадалиб, кунлар қизир-қизимас, яъни апрелнинг охирлари–май ойининг бошларида қовлаб олинади. Лола касалликларга чидамли, кўп миқдорда ўғит талаб қилмайди.

Доривор ширинмия

Ширинмия доривор ўсимлик сифатида жуда қадим замонлардан маълум. Хитой халқ табобатида бу ўсимлик эрамыздан 3000 йил аввал турли хил ҳасталикларни даволашда қўлланилган. Шунингдек, ширинмия ўсимлигининг шифобахш хусусиятлари борасида ҳинд ва тибет табобатида ҳам маълумотлар учрайди. Ўрта асрларнинг машҳур олим ва табиби буюк бобокалонимиз Абу Али ибн Сино ўзининг даволаш амалиётида ширинмия ер остки қисмларидан жуда кенг миқёсда фойдаланган. Жумладан ошқозон ичак яраларини, ўпка ва нафас йўллари касалликларини даволашда шунингдек, пешоб ҳайдовчи доривор восита сифатида ишлатилган.

Замонавий табобатда ҳам бу ўсимликнинг ўрни беқиёс бўлиб, фармацевтика саноати корхоналарида қайта ишланиб турли хил дори воситалари ишлаб чиқарилмоқда. Шу билан бирга кўпгина доривор йиғмаларнинг асосий таркибий қисмларидан биридир. Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг доривор ўсимликлар дехқончилигига алоҳида эътибор берилди. Чунончи, Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 7-декабрда ширинмия ўсимлиги хом-ашёсига бўлган ички ва ташқи бозор талабларини қондириш мақсадида “Ўзбекистон Республикасида ширинмия хом ашёсини етиштиришни кўпайтириш, чора тадбирлари тўғрисидаги ” 453-сонли махсус қарори қабул қилинди. Ушбу қарор ижросини таъминлаш мақсадида “Шифобахш” ИИЧМ қошида ташкил этилган доривор ўсимликларга ихтисослашган ўрмон хўжаликларида ширинмия ўсимлиги зироат қилинмоқда.

Ширинмия (*Glycyrrhiza glabra*-L.)–дуккакдошлар (*Fabaceae*) оиласига

мансуб кўп йиллик ўт ўсимлик. Феофраст ўз асарларида бу ўсимликни солодковий корень, скифская трава, понтийская трава номи билан атаган. Мазкур ўсимликни рус тилида – солодка голая, ўзбек тилида – ширинмия, чучукмия, қизилмия, Қорақалпоғистон автоном республикасида эса бўян деб аташади. Ширинмиянинг тарқалиш ареали жуда кенг бўлиб, сибик иттифокнинг Европа қисмида, Қрим, Кавказ, Сибир, Кичик Осиё, Эрон, Афғонистон, Шимолий Африкада тарқалган.

Республикамиз худудида ширинмия типик тўқай ўсимлиги ҳисобланиб, асосан Сирдарё ва Амударёнинг қуйи қисмларида учрайди. Ширинмия поликарп ўт ўсимлик, поялари яхши ривожланган бўлиб, цилиндрсимон тузилишга эга. Поя ёғочланган бўлиб баландлиги 150-160см, баъзан унинг баландлиги тўқай шароитларда 200см ва ундан ҳам ортади. Шўрланган тупроқ шароитида бу кўрсаткичлар 50-70см атрофида қайд этилади. Барглари мураккаб тузилишга эга. 4-8 жуфт баргчалардан иборат бўлиб, пояларда кетма-кет жойлашган. Барг узунлиги 11-18см, баргчалари тухумсимон, эллипссимон, атрофлари бутун, тукланган, узунлиги- 5см, кенглиги-2,5см ни ташкил этади. Гуллари оқ бинафша рангли, чангчилари йирик, оғир.

Кучли нектар ажратуви бўлганлиги сабабли асалари ва бошқа хашоротларни ўзига жалб қилади. Ширинмиянинг ер устки қисми ҳайвонлар учун тўйимли озуқа сифатида фойдаланилади. Поя таркибида 11-18% протеин, 10-15% оқсиллар, 3.3-9.1% ёғ ва бошқа фойдали бирикмалар мавжуд. Ер остки қисми пўстлоғи жигар рангли илдиз ва идлиз поялардан иборат бўлиб, узунлиги 180-200см атрофида қайд этилади. Илдиз ва илдизпояларида глицирризин кислотасининг миқдори-3-24%, глюкоза-8%, сахароза-11%, крахмал-34%, клетчатка-24% ни ташкил қилади. Сувда экстракцияга учрайдигин моддаларнинг миқдори- 43% га этади.

Республикамиздан ширинмия хом-ашёси АҚШ, Буюк Британия, Германия, Япония, Корея каби ривожланган мамлакатларга экспорт қилинади. Таъкидлаш жоизки, бу ўсимлик тупроқ шароитига талабчан эмас. Ер остки сувлари яқин, қайта шўрланган қишлоқ хўжалиги айланмасидан чиқиб қолган майдонларда етиштириб юқори иқтисодий самарадорликка эришиш билан бир қаторда ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш хусусияти билан шубҳасиз, аҳамиятлидир.

Ширинмия ўсимлиги асосан уч хил усул билан, уруғидан, илдизпояларидан ва кўчат етиштириш орқали кўпайтирилади. Биринчи усул- уруғ сепиш билан амалга оширилади. Бунинг учун агротехникаси тўғри йўлга қўйилган, кузда яхшилаб шудгорланган, бегона ўтдан тозаланган, молаланган, чизелланган, текисланган майдонларни танланиши талаб этилади. Тайёрланган майдонларга оралиғи 70 см қилиниб эгатлар олинади ва уруғлар 1-3см чуқурликда экилади.

Уруғ экишни куз ва эрта баҳор ойларида механизация ёрдамида амалга ошириш мумкин. Гектар ҳисобида 4-5кг уруғ экилади. Уруғ экилгандан сўнг, майдон суғорилади ва майса ҳосил бўлгунга қадар тупроқ юза қатлами нам ҳолатда сақланиб туриши талаб этилади. Тупроқ ҳарорати 100С дан ошиши

билан майсаларнинг униб чиқиши кузатилади. Майсалар асосан 20-25см га етиши билан қатор ораларига ишлов берилади. Вегетация давомида ўсимлик майдони 8-10 маротаба суғорилади. Ҳар 2-3 маротаба суғоришдан сўнг культивация ўтказилади ва қатор ораларига кетмон билан ишлов берилади ҳамда парваришланади. Аммо, шўр ерларда (1,5-2,0%) уруғ унувланлигининг анчагини пастлигини инобатга олинса, ширинмия уруғини кўкартириб саноат аҳамиятига эга бўлган экин майдонларини барпо этиб бўлмайди.

Иккинчи усул- илдизпоялардан кўпайтирилади. Бу усулда ўсимлик хом-ашёси яъни, илдизпоялари майдонлардан қовлаб олинади. Ўткир тўғли мосламалар ёрдамида 10-15см узунликда илдизпоя қаламчалари қирқиб тайёрланади. Гектар ҳисобига 2000-3000кг илдизпояларни сарфланиши тавсия этилади. Олдиндан тайёрланган ва агротехникаси тўғри йўлга қўйилган майдонларга ораларига 90см қилиб эгатлар олинади ва 5-8см чуқурликда илдизпоялар механизация ёрдамида экилади. Бу жараён ҳам куз ва эрта баҳор ойларида амалга оширилади. Тупроқ намлигини эътиборга олган ҳолда илдизпоя экилган майдони тез-тез суғориб, тупроқда намликни сақлаб туриш самарали натижа беради.

Экилган майдонларда ўсимлик ҳолатига қараб агротехник чора-тадбирлар амалга оширилади ва 1-йили 6-8 марта (вегетация давомида) суғорилади ҳамда парвариш қилинади. Ўсимлик вегетациясининг 2-йилидан бошлаб суғориш меъёри тупроқ шароитига қараб камайтириб борилади. Саноат аҳамиятига эга бўлган катта экин майдонларини барпо этишда асосан шу усул самарали натижа беради. Бироқ, бу усул билан кўпайтирилганда, 1га майдонга 2000-3000кг қимматли хом-ашё сарфланади.

Учинчи усул- бунда аввал бўз тупроқда уруғни экиб, улардан кўчат етиштириш, сўнгра уни шўр тупроқли ерларга кўчириб ўтказиш орқали амалга оширилади. Жумладан бир вегетация даврини ўтаган кўчатлар шўр тупроқларга кўчириб ўтказилганда, уларнинг ўсиб ривожланиши ва сақланиши 70-80% ташкил қилади. Вегетациянинг 4-5-йилидан бошлаб хом-ашё етилади. Саноат аҳамиятига эга булган хом-ашё илдиз ва илдизпоялардан иборат бўлиб, пўстлоғи жигар рангли, ички қисми тўқ сариқ рангли ўзига хос ҳид ва ўта ширин таъмга эгадир. Гектаридан 8-10т давлат стандарт талабларига мос келадиган ер остки қисми ва ҳўл ҳолатда 20-25т тўйимли озуқабоб ем-хашак маҳсулотларини етиштириш мумкин. Ўсимликнинг ер остки қисми асосан 0-50см чуқурликдан қазиб олинади, тупроқлардан тозаланиб қуритилади.

Махсус меҳанизмлар ёрдамида зичлаб боғланади ва устига ёрлик ёпиштирилиб хом-ашё қуруқ омборхоналарда сақланади. Сақланиш муддати 3 йил. Шундай қилиб, қимматли хом-ашё ўсимлиги ҳисобланмиш ширинмия экин майдонларини барпо этишда илдизпоя ва кўчат усулларини қўллаш мақсадга мувофиқдир.

VIII.БОБ. Дон, дуккакли ҳамда мойли экинларни экиш ва парваришlash

Кузги буғдой етиштириши

Дон экинлари – буғдой, жавдар, арпа, шоли, сули, маккажўхори, жўхори ва бошқалар.

Дуккакли дон экинлари – ловия, мош, нўхот, соя, вика ва бошқалар.

Мойли экинлар – ерёнғоқ, кунгабоқар, зайтун, рапс, кунжут, зиғир ва бошқалар.

Экиш учун тавсия этилган навлар: ноқулай шароитларга чидамли, серҳосил, дон сифати юқори, тезпишар ва ўта тезпишар Ёнбош, Андижон–4, Чиллаки, Окбуғдой, Туркистон, Жайхун, Яксарт, Хисорак, Бобур, Само, Ниҳол, Фазо каби навларни экиш тавсия қилинади.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, 1000 дон доннинг вазни 40–42 г. дан кам бўлмаган, сараланган, бутун (синмаган), уруғликларни танлаш зарур. Экишдан олдин уруғлик дон бегона аралашмалардан тозаланади. Сифатсиз уруғлар экилганда ниҳоллар тўла униб чиқмайди, униб чиққан майсалар ҳам нимжон, турли ноқулай омилларга чидамсиз бўлади, яхши тупламайди, қишки совуқлардан қаттиқ зарарланади. Демакки, ниҳол сони кескин камайиб кетади.

Ер тайёрлаш. Дастлаб экин майдони ўтмишдош экинлар қолдиқларидан, бегона ўт поялари ва илдизлари, бошқа ёт нарсалардан тозаланади. 1 сотихга 180–200 кг (10 сотихга 1,8–2 т) чириган, тоза гўнг солинади. Ер 18–20 см чуқурликда юмшатилиб, катта кесаклар майдалангач экишга тайёрланади.

Экиш. Мақбул экиш муддати 20 октябрдан 20 ноябрьгача. Уруғлик 1 сотихга 2–2,5 кг (10 сотихга 20–25 кг) ҳисобида сепади ҳамда тупроққа 3–4 см чуқурликда вертикал симли паншаха (грабли) ёрдамида аралаштирилади. Агар уруғлар тупроққа белгиланган чуқурликка кўмилмаса, ўсимликни тупланиш бўғини юза жойлашиб, уни ётиб қолишга мойиллиги ошади. Пояларнинг ётиб қолиши эса ҳосилдорликнинг камайишига олиб келади. Уруғлар тупроққа яхшилаб аралаштирилгандан сўнг жўяк ёки пол олинади. Экишни асло кечиктирмаслик керак. Акс ҳолда ниҳоллар қишки тиним даврига тўла туплаган ҳолда кирмайди ҳамда қишки совуқлар ва турли касалликларга чидамсиз бўлиб қолади.

Парваришлаш. Кузги буғдой уруғи экилиб, жўяк ёки пол олингандан кейин ниҳолларни тўла ундириб олиш учун дарҳол уруғ суви берилади. Бунда ер, айниқса, жўяклар тўла намланиши лозим. Кейинги суғоришлар баргланининг ҳолатига қараб ўтказилади. Ўсимлик чанқаса барги тўқлашади, букланганда синмайди. Умуман, ғаллани 3–4 марта шарбат усулида суғориш зарур. 1 сотих майдонга соф ҳолда 1,5–2 кг азотли ўғит сепади. Ғаллазорни бегона ўтлардан тозалаш доимий равишда амалга оширилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Аҳоли томорқаларига экилган бошоқли дон экинлари асосан кўл кучи ёрдамида ўрилиб, ғарамланади. Ҳосил янчиш мосламалари ёки комбайнлар ёрдамида янчиб олинади. Етиштирилган дон ҳосилини муддатидан кечиктириб йиғиштириш ҳосилдорликнинг пасайишига, доннинг бекорга нобуд бўлишига олиб келади. Буғдой сомони чорва моллари учун озуқадир.

Шоли етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Искандар, Гулжаҳон, Нукус–2, Нукус–70.

Кўчат танлаш. Кузги буғдойдан кейин такрорий экин сифатида экиладиган шоли кўчатлари 30–40 кунлик, пояси ва илдизлари дуркун ривожланган ва соғлом бўлиши лозим.

Ер тайёрлаш. Дастлаб майдон ғалла қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади. 1 сотихга 180–200 кг (10 сотихга 1,8–2 т) чириган, тоза гўнг солинади. Ер 15–20 см чуқурликда юмшатилади, йирик кесаклар майдаланади, яхшилаб текислангач пол олинади ва сув бостирилади.

Экиш схемаси. Кўчат экишдан олдин челлар 4–6 см қалинликда сув билан бостирилади. Қаторлар ораси 15 см, уялар ораси 10 см, ҳар бир уядаги кўчат сони 2–4 та.

Парваришлаш. Кўчат ўтказилгандан кейин полдаги сув сатҳи 10–15 кун давомида 5–8, кейинчалик 10–12 см бўлиши керак.

Шоли азотли (карбамид, сульфат аммоний), фосфорли (аммофос) ва калийли ўғитлар билан уч марта озиклантирилади. Кўчат ўтказилгандан бир ҳафта ўтгач, 1 сотихга 0,4 кг (10 сотихга 4 кг) меъёрда биринчи озиклантириш, кўчат 8–9 та барг чиқарганда 1 сотихга 0,3 кг (10 сотихга 3 кг) меъёрда иккинчи озиклантириш ва бошоқлаш даврида 1 сотихга 0,3 кг меъёрда учинчи озиклантириш ўтказилади. Шоли майдони бегона ўтлардан доимий равишда тозалаб турилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Шолининг тез учрайдиган прикуляриоз касаллигига қарши Фолиар БТ фунгицидининг 22,5 фоизли эмульсияланувчи концентрати 10 сотихга 500 грамм меъёрида ишлатилади. 10 литрли челакка 34 грамм фунгицид солинади ва яхшилаб аралаштирилиб, ўсимликларга сепилади. 10 сотихга 15 челак аралашма ишлатилади.

Шолининг шира зараркунандасига қарши Каратэ 5 фоизли эмульцияланувчи концентрати худди шу микдорларда ва тартибда тайёрланади ва сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Шолининг сут пишиш даври бошланиши билан полларга кирадиган сув камайтиради. Мум пишиш даври бошланганда эса батамом тўхтатилади. Ер етилиши билан шоли поялари ўриб олинади. Ўриб олинган шоли 3–4 кун ичида комбайн ёрдамида янчилади ва дони олинади. Шолини янчиш муддати бундан чўзилиб кетса, дон руваклардан тўкилиб нобуд бўлади. Шоли поялари майдаланиб, ивителиб, кепакка аралаштирилиб молларга берилади.

Ерэнгоқ етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Қибрай–4, Лидер, Мумтоз, Саломат ва Тошкент–112.

Ерэнгоқ уруғлигини танлаш ва экишга тайёрлаш. Қибрай–4, Лидер, Мумтоз навларида дуккагида иккита донли, Саломат ва Тошкент–112 навларида эса, 2–3 йирик донли бўлган, пўстлоғи қораймаган ва механик зарарланмаган ерэнгоқлар танлаб олинади. Уруғлик ерэнгоқлар кўл меҳнати ёрдамида чақиб экишга тайёрланади. Қобиғидан ажратиб олинган ерэнгоқлар уруғ пўстлоғи ёрилган, майда ва тўла шаклланмаган уруғлардан тозаланади.

Тайёр бўлган уруғликлар 10–15 килограммлик мато қопларда экиш вақтигача курук ва салқин хоналарда (қоплар ётқизилган ҳолатда) сақланади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ерёнғоқ экиладиган майдон кузда фосфорли ва калийли ўғитлар берилиб 25–30 см чуқурликда шудгор қилинади. Баҳорда ер тобига келганда юмшатилади, текисланади. Текисланган майдонда майин тупроқ ҳосил бўлгач 70 см кенгликда жўяклар олинади. Кесакли ва нотекис ерларга экиш тавсия этилмайди, акс ҳолда уруғлар бир текисда, бир вақтда тўла униб чиқмайди. Туп сони 25–30 фоизга камаяди.

Экиш муддати. Республикамизнинг жанубий ҳудудларида апрель ойининг биринчи-иккинчи, марказий минтақада жойлашган ҳудудларида эса, апрельнинг учинчи ва май ойининг биринчи ўн кунлигида экиш тавсия этилади.

Экиш меъёри ва схемаси. Уруғларнинг йириклигига боғлиқ ҳолда Қибрай–4 ва Лидер навларини 10 сотихга 10–11 кг, Мумтоз навини 9 кг, Саломат ва Тошкент–112 навларини 7,5–8 кг. дан 70x10 ва 70x15 см кўчат қалинлигида экиш тавсия этилади.

Парваришлаш. Ерёнғоқ кўчатлари тўла униб чиққандан кейин қатор аралари юмшатилиб, бегона ўтлардан тозаланади. Ўсимликларнинг барги тўк яшил рангга киргандан кейин биринчи озиклантирилади ва суғорилади. Ерёнғоқ фосфорли ўғитларга талабчан бўлганлиги учун жўяклар олишдан олдин 10 сотихга 30 кг аммофос, биринчи сув билан эса 10–15 кг. дан азотли ўғитлар бериш тавсия этилади. Ерёнғоқнинг яхши ўсиб-ривожланиши учун экин қатор ораларини юмшатиш, ўсув даврининг дастлабки босқичларида тупроқ ҳароратини кўтариш, ҳаво алмашувини яхшилаш ва бегона ўтларни йўқотиш жуда ҳам муҳимдир. Иккинчи озиклантириш эса, ўсимлик тўла гулга киргандан кейин ўтказилади ва 10 сотихга 20–30 кг. дан азотли ўғит берилади.

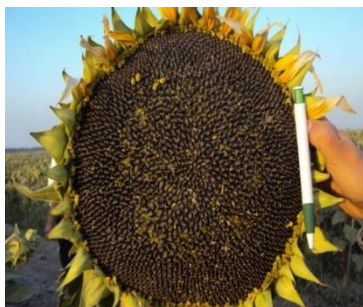
Ерёнғоққа органик ўғитлар бериш тавсия этилмайди. Органик ўғитларни ўтмишдош ўсимликларга бериш ижобий натижа беради.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Юртимиз шароитида дуккакларининг пишиб етилиш олдидан қорайиб кетиши кузатилади. Бу касалликка суғориш тартибининг бузилиши, яъни кўллатиб суғориш ва меъёрдан ортиқча сув бериш сабаб бўлади.

Ҳосилни йиғиб олиш. Ерёнғоқ ҳосилини иссиқ ва курук кунларда йиғиб олиш тавсия этилади. Бу муддат сентябрьнинг охири октябрь ойининг бошларига тўғри келади. Ҳосил пишиб етилганда ўсимлик барглари сарғаяди. Уруғлари етилганда ёнғоқ қобиғи тўрланади. Қобикнинг ички томони қораяди. Ўзбекистон иқлим шароитида ҳосилни сентябрь охирларида ва октябрь ойи бошларида йиғилганда очик далада поясидан ажратилмаган ҳолда бир неча кун давомида ушлаб турилса, уруғ таркибидаги намлик тез камаяди ҳамда бу вақт ичида гинофорлар қуриб ёнғоқлардан осон ажралади. Ҳосил йиғиб олинганда ёнғоқлар таркибидаги намлик 35–60% бўлиб, шабада айланадиган биноларда 8–10 сантиметр қалинликда ёйиб қуритиш ва вақти-вақти билан жойида айлантириб, аралаштириб туриш тавсия этилади.

Ерёнғоқ поялари жодида майдаланади, илимилиқ сувда ивителиади ва кепакка аралаштирилиб молларга берилади. Поялардан силос тайёрлаш ҳам мумкин.

Кунгабоқар этиштириши

Тавсия этиладиган навлар: СУР, Родник, Жаҳонгир, Олатўн, Самарқанд оқ кунгабоқари.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Кунгабоқар навларининг уруғларини оргинатор ташкилотлардан уруғлик сифатини тасдиқловчи хужжатларга асосланган ҳолда олиш тавсия этилади. Маҳаллий Олатўн ва Самарқанд оқ кунгабоқарининг уруғларини, ҳосил пишиб етилган даврда кунгабоқар даласида ҳосил саватларининг йириклиги, ҳосил саватидаги уруғларнинг бир хиллиги, касалланмаганлиги ва бошқа белгилари бўйича танлаб олинади. Ушбу кунгабоқарнинг ҳосил саватлари қуруқ ва шабадали жойда қуритилади. Қуритилган уруғлар ҳосил саватларидан қоқиб олинади ва ўсимлик қолдиқлари, пуч уруғлардан тозаланади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалашдан бошланади. Органик ўғитлар (мол, кўй ва товуқ гўнги) билан бирга фосфорли ва калийли ўғитларнинг йиллик меъёрининг 70 фоизи берилади ва ер 25–30 см чуқурликда юмшатилади. Баҳорда ер тобига келганда текисланади. Тупроқнинг ҳолатига қараб кўшимча агротехник тадбирлар ўтказилади. Текисланиб, майин тупроқ ҳосил бўлгач 70 см кенгликда жўяклар олинади.

Экиш муддати. Республикамизнинг жанубий ҳудудларида асосий экин сифатида март ойининг биринчи ва иккинчи, марказий минтақасида жойлашган ҳудудларида эса март ойининг учинчи – апрельнинг биринчи ўн кунлигида экиш тавсия этилади.

Ёзги муддатда жанубий ҳудудларида 15 июньгача, марказий минтақада жойлашган ҳудудларда эса 5–10 июньгача экиш яхши самара беради.

Экиш меъёри ва схемаси. Уруғларнинг йириклигига боғлиқ ҳолда 10 сотихга 6–9 кг, 70х30 см кўчат қалинлигида экиш тавсия этилади.

Парваришлаш. Кунгабоқарнинг яхши ўсиб-ривожланиши учун экин катор ораларини юмшатиш, яганалашни ўз вақтида (3–4-чинбарглар

шаклланганда) амалга ошириш ва бегона ўтларни йўқотиш жуда ҳам муҳимдир.

Суғориш. Кунгабоқар сувсизликка чидамли ўсимлик бўлсада, юқори ҳосил етиштириш учун уруғ сувидан ташқари икки-уч марта суғориш тавсия этилади.

Ўғитлаш. Кунгабоқар органик моддаларга бой тупроқларда яхши ривожланади. Экишдан олдин фосфорли ўғитнинг қолган 30 фоизи берилади. Кунгабоқар далаларида биринчи озиклантириш кўчатлар тўла униб чиққандан кейин 10 сотихга соф ҳолдаги азот 30 кг, иккинчи озиклантириш эса, гуллаш даврининг бошланишида 50 кг ҳисобида берилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Республикамиз шароитида кунгабоқарнинг оқ ва кулранг чириш касалликлари кенг тарқалган бўлиб, ҳосилдорликнинг 50–60 фоизгача пасайиб кетишига олиб келади. Ушбу касаллик ҳосил пишиб етилишига 20–30 кун қолганда авж олади. Касалликнинг олдини олишда ерни тўғри танлаш (охирги 4–5 йилда кунгабоқар экилмаган бўлиши) лозим. Кунгабоқар зараркунандаларига қарши энтомофаглардан олтинкўз личинкаси гектарига 1000 донадан, катта ёшдаги қуртларига қарши бракон энтомофагини гектарига 1000 донадан далага чиқариш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ҳосил саватларининг орқа тарафи тўқ жигарранг тусга кирганда йиғиб олинади. Йиғиб олинган саватлар қуруқ ва шабадали жойда қуритилади. Қуритилган уруғлар ҳосил саватларидан қоқиб олинади ва ўсимлик қолдиқлари, пуч уруғлардан тозаланади.

Саватларни майдалаб ёки янчиб, молларга озик сифатида бериш мумкин. Унинг 1 килограмми 0,8 озуқа бирлигига тенг. Кўк пояларидан силос бостирилади, қуриган поялари ёкилғи сифатида ишлатилади.

Мош етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Маржон, Дурдона, Зилола, Наврўз ва Радость.

Уруғ танлаш. Уруғлик учун йирик ва тўқ уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалашдан бошланади. Ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, текисланади ва 70 см кенгликда жўяклар олинади.

Экиш муддати. Республикамизда мош асосан июнь ойининг охири ва июльнинг бошларида экилади.

Экиш меъёри ва схемаси. Мош қўш қаторлаб экилганда (қатор ораси 60 см) уруғ сарфи 10 сотихга 4–4,5 кг, қаторлаб (қатор ораси 60 см) экилганда эса 2,5–3 килограммни ташкил этади.

Парваришлаш. Мошнинг яхши ўсиб-ривожланиши учун экин қатор ораларини юмшатиш ва бегона ўтларни йўқотиш зарур.

Суғориш. Мошдан юқори ҳосил етиштириш учун ер ости суви чуқур жойлашган ҳудудларда уруғ сувидан ташқари яна икки марта суғориш тавсия этилади. Ер ости суви 1 метргача бўлган ерларда фақат уруғ суви берилади. Акс ҳолда ўсув даври узайиб, ҳосил пишиб етилмайди.

Ўғитлаш. Мош органик моддаларга бой тупроқларда яхши ўсиб-ривожланади. Экишдан олдин ерга аммофос берилиши ўсимликларни бақувват бўлиб ўсишини таъминлайди ва ҳосилдорликни оширади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Юртимиз шароитида мошнинг касалликларидан антракноз ва аскохитоз (ўсимликни барг, поя ва дуккакларини зарарлайди), зараркунандалардан брухус қўнғизи кўп учрайди. Антракноз ва аскохитоз касалликларини олдини олиш учун уруғликни соғлом ўсимликлардан олиш, уруғларни яхшилаб тозалаш тавсия этилади.

Брухус қўнғизига қарши қўнғизининг оммавий уруғ қўйиш даври, яъни ўсимликларнинг тўла гуллаш даврида Атилла 5% эм.к. (10 л сувга-20 мл) билан кимёвий ишлов берилади. Ишлов бериш жараёнини сифатли амалга ошириш учун мутахассисларга мурожаат қилиш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Мош дуккакларининг 75 фоизи етилганда пояси билан йиғиб олинади ва усти ёпиқ, шабадали айвонларда қуритилади. Қуритилган дуккаклар янчиб тозаланади.

Мош поялари жодида майдаланади, илмилик сувда ивителиди ва кепакка аралаштирилиб молларга берилади. Поялардан силос тайёрлаш ҳам мумкин.

Нўхат етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Осиё–2001, Жасур–98.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Уруғлик учун йирик ва тўқ уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалаш билан бошланади, ер 20–25 см

чуқурликда юмшатилади, текисланади ва 70–60 см кенгликда жўяклар олинади.

Экиш муддати. Республикамизда нўхат асосан ернинг тобга келишига караб эрта баҳорда (март ойида) экилади.

Экиш меъёри ва схемаси. Нўхат 60x40 ёки 60x45 см схемада экилади. Бунда 10 сотих майдонга 6–8 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Нўхатдан юқори ҳосил етиштириш учун табиий намликдан ташқари (баҳор қуруқ келганда) бир марта суғориш тавсия этилади.

Нўхатнинг яхши ўсиб-ривожланиши ва табиий намликдан унумли фойдаланиши учун ўсув даврининг илк дамларида қатор ораларини юмшатиш, бегона ўтларни йўқотиш жуда ҳам муҳимдир.

Ўғитлаш. Нўхат органик моддаларга бой тупроқларда яхши ривожланади. Экишдан олдин ерга аммофос берилиши ўсимликларнинг бақувват бўлиб ўсишини таъминлайди ва ҳосилдорликни оширади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Республикамиз шароитида нўхатнинг касалликларидан аскохитоз (ўсимликни барг, поя ва дуккакларини зарарлайди), зараркунандалардан баргда ғовак ҳосил қилувчи пашша, ғўза тунлами қурти ва брухус қўнғизи кўп учрайди. Аскохитоз касалликларини олдини олиш учун уруғликни соғлом ўсимликлардан олиш, уруғларни яхшилаб тозалаш ва нўхат пашшаси, ғўза тунлами қурти ва брухус қўнғизига қарши эса ўсув даври давомида Багира 20% (20 мл) препарати билан кимёвий ишлов бериш зарур. Бу борада тегишли мутахассисларга мурожаат қилиш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Нўхат дуккакларининг 75–80 фоизи етилганда пояси билан йиғиб олинади ва қуритилади. Қуритилган дуккаклар янчиб тозаланади.

Нўхат поялари жодиди майдаланади, илмилик сувда ивителиди ва кепакка аралаштирилиб молларга берилади. Поялардан силос тайёрлаш ҳам мумкин.

Ловия (Хитой ловияси) етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Олтинсоч, Олтин, Сориал, Колорадо F₁.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, тўқ ва шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалаш билан бошланади, ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, текисланади ва 70–60 см кенгликда жўяклар олинади.

Экиш муддати. Ловия ернинг тобига келишига қараб апрель-май ойларида, анғизга эса июнь ойининг охирида экилади.

Экиш меъёри ва схемаси. Ловия 60x20 ёки 60x15 см схемада экилади. Бунда 10 сотих майдонга 2,5–5 кг уруғ сарфланади. Экиш чуқурлиги 4–5 см.

Парваришлаш. Ўсув даврида 3–5 марта суғорилади. Қатор оралари юмшатилади, ўтоқ қилинади.

Ўғитлаш. Маҳаллий ўғит ерни экишга тайёрлаш пайтида солинади. Ерни юмшатишдан олдин 10 сотихга 4–6 кг соф модда ҳисобида фосфор ва 2–4 кг калий берилади. Шоналаш ва гуллаш даврида кўшимча 2–3 кг фосфор, 1–2 кг калий сепилди.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Ловияда илдиз чириш, антракноз, ун шудринг ва занг касалликлари кузатилади. Зараркунандалардан эса ғўза тунлами, туганак узунбуруни, акация ва беда шираси, донхўрлар, ўргимчаканалар учрайди.

Ловия касалликларига қарши ўз вақтида кураш олиб бориш учун уруғлар препаратлардан Витавакс 200ФФ 34% с.сус.к. (т.э.м; карбоксин+тирам) – 2,5 л/т, Ҳимоя 10% с.(т.э.м; полихлорйодид) – 4,0 л/т, Дармон-4, 25-30% кук, (т.э.м; карбон ва карбол кислоталарининг натрийли тузлари аралашмаси) – 0,4 л/т ҳисобида дорилаб экилади. Ўсимликни ўсув даврида эса Фоликур БТ 22,5% эм.к. (т.э.м; тебуконазол+триадимефон) – 0,3–0,5 л/га, Байлетон 25% н.кук. (т.э.м; триадимефон) – 0,5 кг/га, Титул 390 КЭЖ (390 г/л), (т.э.м; пропиконазол) – 0,3 л/га ва Дуплет ТТ 22,5% эм.к. (т.э.м; тебуконазол+триадимефон) – 0,5 л/га меъёрларда қўлланилди.

Ловияда учраган зараркунандаларга қарши эса ўсимликни ўсув даврида препаратлардан Децис 2,5% эм.к. (т.э.м; дельтаметрин) – 0,5–0,7 л/га, Децис 10% эм.к. (т.э.м; дельтаметрин) – 0,1 л/га, Би-58 (Янги) 40% эм.к.(т.э.м; диметоат) – 0,5–1,0 л/га, Каратэ 5% эм.к. (т.э.м; лямбда-цигалотрин) – 0,15 л/га ҳисобида ишлатилади. Ишчи суюқлик сарфи касаллик ва зараркунандаларга қарши 10 сотихга 20 л ҳисобида олинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Ловия дуккакларининг 75–80 фоизи пишганда пояси билан йиғиб олинади ва қуритилади. Поялар эрталаб ёки кечқурун йиғилса, дуккаги кам чатнайди, шикастланмайди. Қуриган дуккаклардаги ҳосил янчиб ёки ёриб ажратиб олинади. Ловия поялари чорва ҳайвонларига озиқа сифатида берилади. Пояларни маккажўхориға аралаштириб силос ҳам тайёрлаш мумкин.

Кунжуд етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Тошкент-122, Қора шахзода.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, тўқ ва шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Шуни эсда тутиш лозимки, кунжут бир бор экилган ерга 6–7 йилдан кейин қайта экилади, акс ҳолда касаллик ва зараркунандалар ўсимликка катта зарар етказди. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалашдан бошланади, ер 20–25 см чуқурликда юмшатилади, текисланади ва 70–60 см кенгликда жўяклар олинади.

Экиш муддати. Кунжут ернинг тобига келишига қараб апрель-май ойларида, анғизга эса июнь ойининг охирида экилади.

Экиш меъёри ва схемаси. Кунжут 60x20 ёки 70x20 см схемада экилади. Экиш чуқурлиги 3–5 см. 10 сотихга 500–600 грамм уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликлар ягана қилинмайди. Гуллагунча 1-2 марта, гуллаш даврида 2 марта суғорилади. Сизот сувлари яқин жойлашган томорқаларда 1-2 марта суғориш кифоя қилади. Қатор оралари ҳар сувдан кейин етилиши билан чопиқ қилинади.

Ўғитлаш. Маҳаллий ўғит ерни экишга тайёрлаш пайтида солинади. Гўнг қанча кўп солинса, шунча яхши бўлади. Зарур ҳолларда (гўнг етмаганда) 10 сотихга 6-8 кг фосфор, 2-3 кг азот сепилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Кунжутда касалликлардан фузариоз ва вертициллиоз вилт, ун шудринг касалликлари, зараркунандаларидан эса ширалар, қандалалар, тунламлар, баргхўр қуртлар каби зараркунандалар кузатилади.

Ун шудринг касаллигига қарши ўсимликни ўсув даврида Дуплет ТТ, 22,5% эм.к. (т.э.м; тебуконазол+триадимефон) – 0,3-0,5 л/га сарф-меъёрларда қўлланилади.

Зараркунандаларга қарши Моерметрин 25% эм.к. (т.э.м; циперметрин) – 0,3-0,4 л/га меъёрда қўлланилади. Кунжутдаги касаллик ва зараркунандаларга қарши ишчи суюқлик сарфи 10 сотихга 20 л ҳисобида олинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Кунжут поясининг барглари сарғайиб тўкила бошлаган ва пастки кўсакчалари етилган пайтда йиғиб олинади ва қуритилади. Поя боғламларини пастга қаратган ҳолда осиб қуритиш мумкин

эмас – кўсаклар ёрилиб, уруғлар тўкилиб кетади. Кўсаклардаги ҳосил янчиб олинади.

Пояларини жодида яхшилаб майдалаб, дағал хашак ўрнида молларга берса бўлади.

IX.БОБ. Ем-хашак экинларини экиш ва парваришлаш

Беда этиштириш

Беда ер унумдорлигини ошириш ва чорва озуқа базасини яратишда асосий экин ҳисобланади. Уч йил давомида бир гектар майдонда 600–900 кг соф азот тўплайди, тупроқ дондорлигини тиклаб, сув-физик хоссаларини яхшилади, эриши қийин бўлган фосфорли бирикмаларни парчалаб, уларни кейинги экинлар ўзлаштириши учун тайёрлаб беради, тупроқни турли касаллик тарқатувчи инфекция унсурлари (замбуруғ, бактерия, вирус)дан тозалайди. Беда (кўк масса, пичан, сенаж) билан боқилган чорва молларининг маҳсулдорлиги, гўшти ва сутининг сифати ошади.

Экиш учун тавсия этилган навлар: тупроқ-иклим шароитига қараб Тошкент–1, Тошкент–1728, Тошкент–2009, Хоразм–2, Қорақалпоқ–15, Аридная ва Бойгул навларидан бири экилади.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Беда уруғи майда бўлгани учун 1000 донасининг вазни 1,5–2,2 граммни ташкил этади. Уруғлар бегона ва карантин ўтлар, айниқса, зарпечак уруғидан яхшилаб тозаланган, намлиги 13–14 % ва унувчанлиги камида 93–95 % атрофида бўлиши керак.

Ер тайёрлаш. Баҳорги беда экиш учун ер кузда камида 15–20 см чуқурликда юмшатилади. Агар техника кираолса 30–40 см чуқурликда шудгор қилинади. Юмшатиш олдидан ернинг ҳолатига қараб, 1 м² майдонга 5–10 кг гўнг, фосфорли (суперфосфат, супрафос, аммафос: 1 м² га 100 г соф ҳолда) ҳамда калийли (1 м² га 50 г соф ҳолда) ўғит солиш мақсадга мувофиқ. Қор-ёмғир сувлари билан тўйинган ер февралнинг охири–март ойининг бошларида енгил чопиқ қилинади. Кесаклар майдаланиб, майин тупроқ олинади.

Беда кузги муддатда экилганда ер экинлар қолдиғидан тозаланиб, майин тупроқ олиш мақсадида суғорилади. Қолган тадбирлар юқорида кўрсатилган тартибда амалга оширилади.

Экиш. Беда асосан икки муддатда – эрта баҳорда (февралнинг охири мартнинг боши) ва кузда (августнинг охири ва сентябрнинг боши) экилади.

Экиш меъёри: кенг қаторлаб, 60 см кенгликда экилганда 1 сотих (10 x 10 м) га 150–160 г, ёппасига экилганда – 200 г.

Экиш чуқурлиги 2–3 см. Уруғни бу меъёрдан чуқурроқ экиш тавсия этилмайди. Чунки уруғнинг униб чиқиши қийин кечиб, кўчат сийрак бўлади.

Ёппасига экишда ер текисланиб, уруғ сепилади. Уруғга кум (ёки майда тупроқ) аралаштириб (худди сабзи уруғидек) бир текисда сепилади. Томорқа майдонинг узунасига ва кўндалангига қараб юриб уруғни сочган маъқул. Шунда уруғ текис сепилади.

Уруғ сепилгач, тупроқ хаскашланади. Хаскашлаш ҳам олдин узунасига кейин кўндалангига амалга оширилади. Рўзғорда бор бўлган тахта ёки енгил ёғочлардан мола ясаб, тупроқ енгил молаланади. Пушта кенглиги 60 см. дан катта бўлмагани маъқул. Акс ҳолда, пушта ўртасига нам етиб бориши қийинлашади.

Пуштанинг устки қисми текис бўлса, тупроқ яхши намланади ва қуёш ҳарорати таъсирида уруғлар тезда униб чиқади. Эгат чуқурлиги 15–20 см бўлиши керак. Ёппасига экилиб, бостириб суғориладиган ҳудудларда пол (чел) олинади.

Беда экилган майдонга яхши чириган гўнгни сепиш яхши самара беради. Бу биринчидан, ер ва униб чиқадиган ниҳоллар учун озуқа бўлса, иккинчидан, ёмғирдан кейин қатқалоқ бўлишининг олдини олади. Чиримаган гўнгни (айникса, қўй гўнгини) томорқага солиш асло мумкин эмас. Чунки унда бегона ўт уруғи кўп бўлиб, далани ўт босишига олиб келади.

Қоплама усулда беда экиш. Бедани бошқа экинлар (арпа, сули, маккажўхори, буғдой) билан аралаштириб ҳам экиш мумкин. Бунда аввал арпа (сули ёки буғдой) уруғи 1 сотихга 600–700 грамм меъёрда сепилиб, кетмон билан чошиб чиқилади, сўнг хаскашланади. Кейин беда уруғи сепилиб, қайта хаскашланади, енгил мола қилинади ва суғориш эгатлари олинади.

Маккажўхори билан бирга экилганда олдин беда экилиб, кейин унинг уруғларини эгат бўйлаб (1 сотихга 600–800 грамм) қадаб чиққан маъқул. Қоплама экинлар уруғини қалин сочиб бўлмайди. Чунки қоплама экин ниҳоллари бедани сиқиб қўйиб, яхши ўсиб-ривожланишига халакит қилади.

Бошоқли дон билан экиб, донни пишириб олиш мақсад қилинганда, дон пишгунча кутилади. Кўк масса учун етиштирилганда сут-мум пишиш даврида ҳам ўримга тушиш мумкин. Бунда чорва моллари учун тўйимли ва сероқсилли озуқа олишга эришилади.

Суғориш. Баҳорги экишда ернинг нами етарли бўлса, экишдан кейин суғориш тавсия этилмайди. Намлик кам бўлса, суғориш керак. Ариқдан суғориш имконияти бўлмаса, кичик майдонларда кун оралатиб лейка

ёрдамида ёмғирлатиб (албатта тўйинтириб) суғориш орқали ҳам бедани ундириб олиш мумкин.

Ер қатқалоқ бўлишига йўл қўймаслик керак. Қатқалоқни енгил сув бериш (ёки сепиш) орқали бартараф этиш мумкин. Ҳаво ҳароратига қараб (5–8 °С) беда 7–8 кунда униб чиқа бошлайди. Майсаларнинг бўйи 10–12 см. га етганда албатта суғориш керак. Суғориш давомийлиги 10–12 соатдан ошмаслиги керак. Бостириб суғориладиган майдонларда сувнинг қалинлиги 8–10 см. Нам юқори бўлиши уруғнинг димиқиб, чиришга, нам етишмаслиги эса уни палағда (чала бўртиш) бўлишига олиб келади.

Тупроқ-ҳаво шароитидан келиб чиққан ҳолда, биринчи ўримга қадар, камида 2–3 марта суғориш талаб этилади. Меъёрдан ошиқча суғориш (айниқса, бостириб суғориш) кўчат сонининг сийраклашишига ва бегона ўтлар кўпайишига, кам суғориш эса униб чиққан ниҳолларнинг нобуд бўлишига олиб келади.

Суғориш жараёнида биринчи йилги бедаларнинг 1 сотихига соф ҳолда 300–400 грамм азотли ўғит бериш тавсия этилади.

Ҳашарот ва бегона ўтларга қарши курашиш. Беданинг асосий зараркунандалари бўлган фитономус, шира, уруғхўр ва бошқаларга қарши куйидаги кимёвий препаратлардан бири ишлатилиши лозим: Моспилан 20% н.кук. (10 сотихга 30 мл), Каратэ 5% эм.к. (15–20 мл), Циперметрин 25 % эм.к. (10 сотихга 30 мл) меъёрда қўлланилади.

Ишланадиган суюқлик меъёри 400–600 л/га бўлиб, ўсимликнинг ривожланиш фазаси ва ҳашарот билан зарарланганлик даражасига эътибор бериш керак. Кимёвий препаратлар билан ишловни кечки ёки эрталабки пайтларда ўтказиш зарур. Зарпечакка қарши Титус 25% қ.о.сус. 40–50 г/га препарати беданинг биринчи ўрмидан 7–10 кундан кейин пуркалади. Зарпечак тушган пайкалдаги бедани қўлда тозалаш, агар бунинг имкони бўлмаса, дарҳол ўриб, эҳтиётлик билан даладан ташқарига олиб чиқиш керак.

Ўриш. Биринчи йилги беданинг биринчи ўрими ниҳолларнинг 40–50 фоизи гуллаганда бошланади. Ўриш олдидан томорқа ери лой бўлмаслиги керак. Ўроқ ёки чалғи ўткир бўлиши шарт.

Бедани жуда паст ўриш тавсия этилади. Иложи бўлса, бедани чалғида эмас, ўткир ўроқда ўрган маъқул. Бедани ернинг юзасига тақаб ўриш, битта ниҳолдан кўплаб янги ён новдалар ҳосил қилиш имкониятини яратади. Айниқса, беда сийрак чиққан томорқа ерларида бу ўзининг ижобий натижасини беради.

Ўрилган кўк масса дарҳол чорва молларига берилиши мумкин. Агар бунга эҳтиёж бўлмаса, томорқада маълум муддат қолдирилиб қуритилгач, кишки мавсумга боғ қилиб ғарамлаш керак.

Биринчи ўрим ва кейинги ўримлар ҳосили йиғиштириб олинган кейин, майдонни ўсимлик қолдиқларидан тозалаш (иложи бўлса енгил хаскашлаш) ва албатта суғориш зарур.

Беда ёруғсевар ўсимлик. Дарахтлар тагига экилганда унчалик яхши ҳосил бермайди. Кимёвий препаратлар билан ишлов беришни ўримдан 15–20 кун бурун тўхтатиш керак.

Имкон қадар кимёвий воситалардан фойдаланишга ҳаракат қилмаслик керак. Чорва ва инсонлар учун зарарсиз бўлган усуллар масалан, олтингугурт, оҳакли сув, ИСО, Бордо суюқлиги кабилардан фойдаланган маъкул.

Маккажўхорини асосий экин сифатида етиштириши

Экиш учун тавсия этиладиган маккажўхори дурагайлари: ўртапишар Ўзбекистон–420 ВЛ, Ўзбекистон–601 ЕСВ, эртаўртапишар Қорасув–350 АМВ, Ўзбекистон–300 МВ ва ҳ.к.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиладиган маккажўхори уруғи тоза, юқори унувчан, касаллик юқмаган, ўртача катталиқда, синмаган, тўқ, текис (зарарланмаган) бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлик экиш олдидан илиқ сувда 10–12 соат ивитиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалаш билан бошланади. 1 сотихга 250–300 кг (10 сотихга 2,5–3 т) чириган гўнг солинади ва камида 18–20 см чуқурликда юмшатилиб, йирик кесаклар майдаланади ва ер текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Маккажўхори уруғи жанубий вилоятларда март ойининг III, апрель ойининг I ўн кунлиги, марказий минтақада жойлашган ва Фарғона водийси вилоятларида апрель ойининг I–II ўн кунлиги, шимолий минтақаларда апрелнинг III ва май ойининг I ўн кунлиги мақбул муддат ҳисобланади.

Экиш схемаси ва меъёри. Уруғ 60x24x1 (60 см – қатор орасининг кенглиги, 24 см – уялар ораси, 1 дона – уядаги уруғ сони), 70x20x1, 90x16x1 схемаларда унувчанлиги ва уруғ тозалигига қараб сотихига 220–250 грамм (10 сотихга 2,2–2,5 кг) меъёрда экилади.

Парваришлаш. Маккажўхори ўсимликлари биринчи марта биринчи ўғитлашдан сўнг, иккинчи марта иккинчи ўғитлашдан сўнг, учинчи марта султонлар чиқариб, гуллаш даври бошланганда, тўртинчи марта эса доннинг сут-мум пишиш даврида суғорилади. Агар ер қумлоқ бўлса, тупроқ ва ўсимликнинг ҳолатига қараб қўшимча суғорилади.

Экиш тугалланганидан сўнг уруғлар униб чиққунча қатқалоқ ҳосил бўлганда тупроқ кетмон билан 3–4 см чуқурликда чопилади. Ўсимликлар униб чиқиб, 5–6 та чинбарг ҳосил қилгач, ҳар бир қатор ораси 6–8 см чуқурликда юмшатилади. Кейинги чопиқ ўсимликлар 8–10 барг ҳосил қилганда 8–10 см чуқурликда ўтказилади.

Ўғитлаш. Кузда чопиқ олдидан 1 сотихга фосфорли минерал ўғит 0,9 кг, калийли ўғит 0,6 кг меъёрида солинади. Ўсимлик 5–6 та чинбарг чиқарганда ва 10–12 та чинбарг чиқарганда ҳам 2,2 кг. дан азотли ўғит билан озиклантирилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Зарур бўлганда маккажўхорининг асосий зараркунандаларига қарши курашда бракон ва трихограммалар қўлланилади. Сўта донлари сут-мум пишишга кирганда, кўсак қуртига қарши трихограмма ва бракон капалакларидан фойдаланилади. Ўсимликда 6–8 барг ҳосил бўлганда тушадиган кўсак қуртига қарши кимёвий курашда Каратэ эритмаси ишлатилади. Бегона ўтларни йўқотиш учун қўлда чопиқ ишлари амалга оширилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Маккажўхори сўталари дон учун тўлиқ пишиш даврида, силос учун эса поялар сут-мум пишиш даврида қўл кучи ёрдамида йиғиштириб олинади.

Жўхорини асосий экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Қорабош, Оранжевое–160, Даулет, Ўзбекистон–18 ва ҳ.к.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиладиган жўхори уруғи тоза, юқори унувчан, касаллик юкмаган, ўртача катталиқда, синмаган, тўк, текис (зарарланмаган) бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлик экиш олдидан илиқ сувда 10–12 соат ивитиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Ерни экишга тайёрлаш ишлари ўтмишдош ўсимликларни қолдиқларини тозалаш билан бошланади. 1 сотихга 250–300 кг (10 сотихга 2,5–3 т) чириган гўнг солиниб, камида 18–20 см чуқурликда юмшатилади. Йирик кесаклар майдаланади ва ер текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Жўхорини жанубий вилоятларда март ойининг III, апрель ойининг I ўн кунлиги, марказий минтақада жойлашган ва Фарғона водийси вилоятларида апрелнинг I–II ўн кунлиги, шимолий минтақаларда апрелнинг II ва май ойининг I ўн кунлигида экиш мақбул муддат ҳисобланади.

Уруғлик учун 60x17x1 (60 см – қатор орасининг кенглиги, 17 см – уялар ораси, 1 дона – уядаги уруғ сони), 70x14x1, 90x11x1, кўк масса учун 60x11x1, 70x9x1, 90x7x1 схемаларда ҳар сотихга 100–120 г (10 сотихга 1–1,2 кг) жўхори уруғи сарфлаб экилади. Униб чиққандан сўнг қуюқ жойлар яғана қилинади.

Парваришлаш. Жўхори ўсимликлари дон учун биринчи марта биринчи ўғитдан сўнг, иккинчи марта иккинчи ўғитдан сўнг ва учинчи марта эса сугум пишиш даврида, кўк масса учун биринчи ўғитдан сўнг, иккинчи марта кўк поя ўрилиб, қўшимча ўғитлангандан сўнг суғорилади. Агар ер қумлоқ бўлса тупроқ ва ўсимликнинг ҳолатига қараб қўшимча суғорилади.

Қатор ораларини юмшатиш. Ўсимликлар униб чиқиб, 5–6 чинбарг ҳосил қилгач, ҳар бир қатор ораси 6–8 см чуқурликда чопилади. Кейинги чопиқ ўсимликлар 8–10 та барг чиқарганда 8–10 см чуқурликда ўтказилади.

Ўғитлаш. Кузда чопиқ олдидан фосфорли минерал ўғит сотихига 0,9 кг, калийли ўғит 0,6 кг меъёрида солинади. Ўсимлик 5–6 та чинбарг чиқарганда 2,2 кг, 10–12 та чинбарг чиқарганда ҳам 2,2 кг азотли ўғит билан озиклантирилади.

Бегона ўтларни йўқотиш учун қўлда чопиқ ишлари амалга оширилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Қорабош навининг поялари рўваклаш даврида кўк масса учун ер устидан 5–10 см қолдириб, ўрилади. Силос учун Даулет, Оранжевое–160, Ўзбекистон–18 навлари мум пишиш даврида қўл кучи ёрдамида ўриб олинади.

Х.БОБ. Иссиқхоналар қуриш ва улардан фойдаланиш бўйича тавсиялар

1 босқич: Ўлчам ва моделни танлаш

Иссиқхона ўлчами уни қуриш учун мавжуд маблағдан келиб чиққан ҳолда танланади. Тавсия қилинадиган ўлчамга кўра, рентабеллик, қурилишга кетадиган харажат ва физик хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, унинг кенглиги 12 м дан ортмаслиги ва 6 метрдан кам бўлмаслиги зарур. Ўлчовни танлашда шуни эсдан чиқармангки, кенглиги 12 м дан ортиқ иссиқхоналар ҳар бир квадрат метр учун кўтариб турувчи равоқ юк кўтаришини мустаҳкамловчи тиргак қўйишни талаб этади. Шу сабабли, мана шуларни ҳисобга олган ҳолда энг мақбул ўлчамни танлаш керак бўлади. Равоқлар ёғоч ёки металладан бўлиб горизонтал қўйилган устун мустаҳкамлигига қараб тиргак орасидаги масофа танланади. Ёдингизда бўлсин, иссиқхона равоқлари

2 босқич: Худудни танлаш

Ўлчамни танлаб бўлгандан сўнг ҚИЭСИ ни қуриладиган жой ҳақида ўйлаб кўриш зарур. Бунинг учун сизот сувлари камида 3.5-4 м ёки ундан чуқуроқ бўлган ер танлаш керак бўлади. Сизот сувларининг яқин бўлиши иссиқхона ичида ҳосил бўладиган юқори намлик сабабли ўсимликлар ўстиришни қийинлаштиради. Бунинг иккита йўли бор. Тепалик шаклидаги ер майдонларида иссиқхона учун керакли ўлчамларда чуқур қазиш мумкин. Бундай усул девор қуришга кетадиган харажатни тежаш имконини беради. Иккинчи усул бу ер сатҳини кўтариш орқали сизот сувларини сатҳини чуқурлигини оширишдир ёки зовур орқали сизот сувлари сатҳини камайтиришдир. Майдонни танлаш учун компасдан фойдаланилади. Ўлчов тасмаси ва гўния ёрдамида иссиқхонанинг бурчаклари танланади. Иссиқхона қуриш учун жой танлашда иссиқхона ичидаги юқори намликни олдини олишда ер ости (сизот) сувларнинг чуқурлигига алоҳида эътибор қаратиш керак. Ушбу турдаги иссиқхоналар учун 3 м дан яқин сизот сувларининг бўлиши ярамайди. Сизот сувлари бўйича маълумотларни гидрогеологомелиорация экспедицияларидан билиш мумкин. Компасдаги N белгиси шимолни S белгиси жанубни билдиради. Иссиқхонани худудида компасни текис ёғочга ёки столга қўйиб бурчаклар аниқланади. Компас остидаги жой текислигини шайтон невелир ёрдамида аниқлаб олиш мумкин.

Тавсиф	Мезон	Худудни ўрганиш	Шарт-шароит	Қониқарли ҳал/йўқ
Соя тушиш даражасини ўрганиш	Қуёш чиқиши		9-00	
	Қуёш ботиши		15-00	
	Иссиқхонага қуёш тушишига ҳалақит бериш омили		Йўқ	
	Иссиқхонага соя берадиган объектлар		Йўқ	
Сув ресурсларини бошқариш Энг яқин сув манбаигача бўлган масофа	Декабрь-март		<90 метр	
	Апрель-октябрь		<50 метр	
Ер майдони	Текис қиялик (нишаблик)	Қияликнинг юқори қисми шимол тарафдан		
	Агар камарлар бўлса		Жанубга йўналиб ёйилган камарлар туташ ерларда	
Танлаш	Захкаш/қуруқ ер		Қуруқ	

1-жадвал⁴

4-расм⁵

Таъсир кўрсатувчи асосий омиллар, қуёшдан нурланиш

Сабзавотларни етиштириш ва иссиқхонани иситиш учун қуёш нурлари зарур. Қуёш кеч чиқса ёки эрта ботса иссиқхонага узоқ муддат давомида иссиқлик тушмайди ва сабзавотларни етиштириш қисқаради. Шунингдек, иссиқхона яқинидаги нарсалар (бино, иншоот, дарахт ва ҳк.) ҳам соя бериши мумкин. Энг яхши ҳолат – қуёш эрталаб соат 9 дан аввал чиқиши ва 15:00 дан кейин ботишидир.

Шамол

Агар иссиқхона эшиги шамол эсадиган томонга қўйилса, ташқаридан совуқ ҳаво кириши ҳисобига иссиқхона ичидаги ҳаво ҳарорати пасаяди. Шунинг учун доим эшикни шамолга тескари тарафга қўйиш тавсия этилади. Шамол тезлиги ва мавсумий кўрсаткичларни гидрометеорология хизматидан билиш мумкин.

Қор

Қаттиқ қор ёғиши оқибатида иссиқхона тепасида кўп миқдорда қор қолиб кетса, унинг устига тортилган полиэтилен плёнкага зарар етиши мумкин. Кўп қор ёғадиган ҳудудларда полиэтилен билан тортилган юза нишаблиги қор тушиб кетадиган даражада катта бўлиши керак.

Баландлиги

Баландликка кўтарилиш билан ҳарорат пасаяди. Шу сабабли паст баландликдаги водийда қурилган иссиқхонанинг самарадорлиги баланд тоғ ҳудудида қурилган айни шу ўлчамдаги иссиқхонадан анча юқори бўлади. Баланд тоғ ҳудудлари учун иссиқхона қурилиш тизими мукамал бўлиши лозим. Унга иссиқликни ушлаб қоладиган, тупроқни термоизоляция қиладиган материаллардан кўпроқ ишлатиш керак бўлади ва у торроқ бўлиши зарур.

Агар қуйидаги ҳолатлар бўлса, иссиқхона қуриш учун жой ярамайди.

Ер майдонинг юқори қисми жануб тарафда жойлашган бўлса: Бу ҳолатда иссиқхонага тушадиган қуёш нурлари миқдори қисқаради.

Ер майдонида шимол томонга йўналган камар бор: бу ҳолда иссиқхона шимолга йўналган бўлади ва кўп афзалликлари йўқолади. захкаш (ботқоқли) тупроқ: тупроқ қишда тез музлаб қолади ва сабзавотлар ҳам музлаб қолиши мумкин.

Ер майдонида қишлоқ хўжалиги фольоти учун хос бўлган тупроққа эга эмас (тош, қум, шағал, оҳак)

3 босқич: Пойдеворни тайёрлаш

Пойдеворни тайёрлаш учун каркасининг жануб томондаги девори тагидан эни 0.4 м дан ва чуқурлиги 0.6 м дан кам бўлмаган (чуқурлик иссиқхонанинг ички қисмидаги нолли белгига нисбатан олинади) узун чуқур қазиш керак бўлади.

Бетон қуйишда уни гидроизоляция қилишни унутманг. Бунинг учун М-150 макали бетондан фойдаланилади. Ён ва шимол томондаги деворларнинг пойдеворларини тайёрлаш учун чуқурлиги 0.6 м дан кам бўлмаган бетон таглиги билан қуйилиши зарур. Унинг эни эса, сизот сувлари 6 м дан чуқур бўладиган грунт учун унинг устига қуриладиган девор энидан кам бўлмаслиги лозим. Агар сизот сувлари яқинроқ бўлса, пойдевор чуқурлиги ва эни шунга мувофиқ катталаштирилади. Бунинг учун М-150 макали бетондан фойдаланилади. Эни ҳам, узунлиги ҳам, баландлиги ҳам 1 м дан бўлган девор камида 1.8 тоннани ташкил этади. Қумли ва лойли аралашмаларнинг зичлиги 1.6-2.1 т/м³ни, юмшатилмаган тоғ жинсларининг зичлиги эса 3.3 т/м³ ни ташкил қилади. Намлик деганда ўша грунтнинг сув билан тўйинганлик даражаси тушунилиб, уни топиш учун шу грунтдаги сув массасини грунтдаги қаттиқ жисмлар массасига бўлиш керак ва у фоизларда ҳисобланади. Агар бу кўрсаткич 30 % дан ортиқ бўлса, грунт хўл, агар 5% гача бўладиган бўлса қуруқ ҳисобланади.

4 босқич: Деворларни тиклаш

Девор қуриш учун ишлатиладиган бир қатор материаллар бўлиб, улар қуёшэнергиясини кундузи иссиқлик тарзида йиғиб олади ва уни сутканинг энг совуқ пайти бўлган тунда чиқара олади.

Бизнинг шароитда бундай материалларга мисол қилиб хом ғишт ёки пахсани олиш мумкин. Энг асосий мезон бу деворнинг зич эканлиги (герметиклиги) ҳисобланади. Деворни қуриш танаффуслар билан амалга оширилади, яъни юқори қатламни қўйишдан олдин ундан аввалги пастки қатлам қуриб улгурган бўлиши зарур. Куз даврида ёғин тушмаслиги учун унинг устини полиэтилен билан ёпиб қўйиш керак бўлади. Деворларни битказиб, каркасни ўрнатиб бўлгандан сўнг деворларни қуриштириш учун иссиқхона +35°C гача иситиш лозим.

Шамоллатиш

Қуёшли кунларда иссиқхона ичидаги ҳаво ҳарорати анча юқори (40°C дан ортик) бўлиши мумкин. Бу каби меъёрдан ортикса исиб кетиш сабзавотларга зарар етказиш билан бирга турли касаллик ҳамда зараркунандаларнинг ривожланишига замин яратади. Қўлда бошқариладиган тешиқлар иссиқхонанинг пастки қисмида икки тарафлама (эшик ва девор тешиқлари) ва томда бўлиши кўзда тутилган. Иссиқ ҳаво тепака кўтарилади, ташқаридан келадиган совуқроқ ҳаво эса иссиқхонага пастки тешиқлардан киради ва уни совутади, сўнгра у ҳам исиб, юқорига кўтарилади, сўнгра томдаги тешиқдан чиқиб кетади.

Қуйида келтирилган жадвалга кўра шамоллатиш туйнугини улчамларини аниқлаб олса бўлади.

5 босқич: Каркасни йиғиш

Иссиқхона каркасини пўлат материаллардан ва трубалардан, алюмин материаллардан, ёғочдан ва пўлат симлардан йиғиш мумкин. Унга қўйиладиган асосий талаб қуриладиган каркас ва плёнканинг юкка ва шамолга чидамлилигидир. У ёки бу кўринишдаги каркасни танлашда уни синаб кўришингиз мумкин бўлади.

Қуйида келтирилган расмда ёғочдан, бурчак шаклли темирдан, пўлат симлардан ва тўртбурчак ёғочдан ясалган иссиқхоналарнинг турли кўринишлари акс эттирилган. Каркаснинг юк кўтарувчанлиги, эҳтимолий

ёғинларни ҳисобга олган ҳолда, ҳар метр квадрат юза учун 50 кг бўлиши керак. Шамолга чидамлилиги эса соатига 70 км дан кам бўлмаслиги лозим, чунки бизнинг ҳудудларда шамолнинг энг катта тезлиги мана шунга тенг.

Меъёрдан ортиқ қор ёғадиган ҳудудларда иссиқхонанинг жануб қисмидаги бурчак нишаблигини катталаштириш зарур. Металл трубалардан фойдаланишда унга оддий тарзда ишлов бериш билан керакли шаклга келтирилади.

7-расм.
Ёғоч каркасли иссиқхона

8-расм.
Пўлат трубалардан иссиқхона

6 босқич: Иссиқхона равоғи учун қопламани танлаш

Иссиқхона равоғи учун қопламани танлашда мавжуд маблағларга таянилади. Энг кенг тарқалган материал бу – ёруғликни 80% ўтказадиган полиэтилен пленкадир. Бир қаватли плёнканинг камчилиги шундаки, у иссиқликка унча чидамли эмас. Унинг иссиқликка чидамлилигини ошириш учун икки қаватли плёнкадан, уларнинг орасига ҳаво тўлдирган ҳолда ишлатиш зарур бўлади. Бунинг учун бозорларда ҳаво тўлдиришга мўлжалланган пневматик насос ва ҳаво клапани сотишади. Қуйидаги жадвалда ойна ва полиэтиленнинг хусусиятлари келтирилган.

Шаффоф материалларнинг зарур томони – уларнинг парникли таъсирдир.

Тушаётган қуёш нурларининг кўп қисми бинога ойна орқали етиб келади. Бу нурлар ойнали хонанинг ички деворларини иситади. Хона ичидаги ҳарорат унинг деворлари бераётган ҳарорат ва унинг шаффоф шифтига урилиб исийдиган ҳарорат ҳисобига умумий ҳарорат янада ортади.

	Ойна	Полиэтилен
Афзалликлари	иссиқлик энергияси беришнинг юқори коэффиценти; иссиқлик йўқотилишининг камроқлиги.	арзон; транспортда ташиш осон; таъмирлаш осон.
Камчиликлари	қимматлиги; синса, янгисини қўйиш керак; транспортда ташиш қийин.	пастроқ самарадорлик; ишлатишнинг қисқа муддатлиги (асосан шамолли ҳудудларда); микробиологик бузилишларга чидамсиз.

7 босқич: Том қисмини ёпиш

Том нишаблиги 35°ни ташкил қилади. Қишда, қуёш уфқдан унча баланд бўлмаган ҳолатда бу нишаблик қуёш энергияси тушишинг энг мақбул бўлишини таъминлайди. 3 пайтида эса қуёш тик кўтарилганда том иссиқхонанинг маълум қисмига соя беради ва унинг ортиқча қизиб кетишининг олдини олади. Иссиқхонанинг шимолий том қисмининг хар бир метр квадратда ўртача 300 кг дан 450 кг гача оғирлик бўлади.

Шуни ҳисобга олган ҳолатда Томни изоляция қилиш учун изоляция қатлами (сомон, ёввойи буталар ва бошқаматериаллар)дан фойдаланилади. Изоляцияни яхшилаш ва сабзавотлардан қуёшнурларини қайтариш учун томга оқ парашют ёки оқ мато тортилиши мумкин.

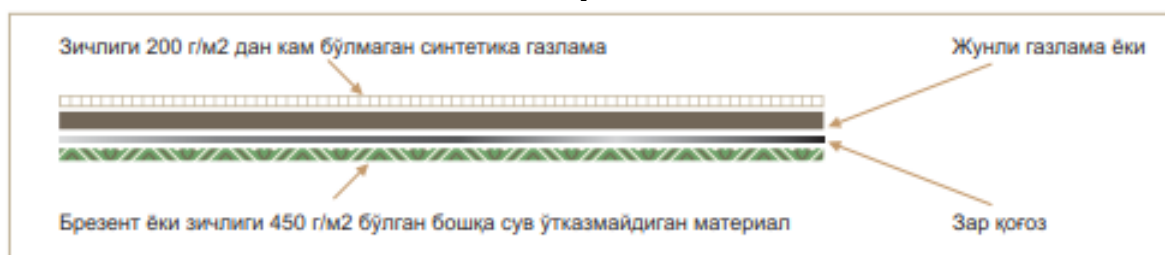
Бундай шакл га қараганда ички ҳажми қисқартиради.

8 босқич: Иссиқхона учун термоадёл тайёрлаш

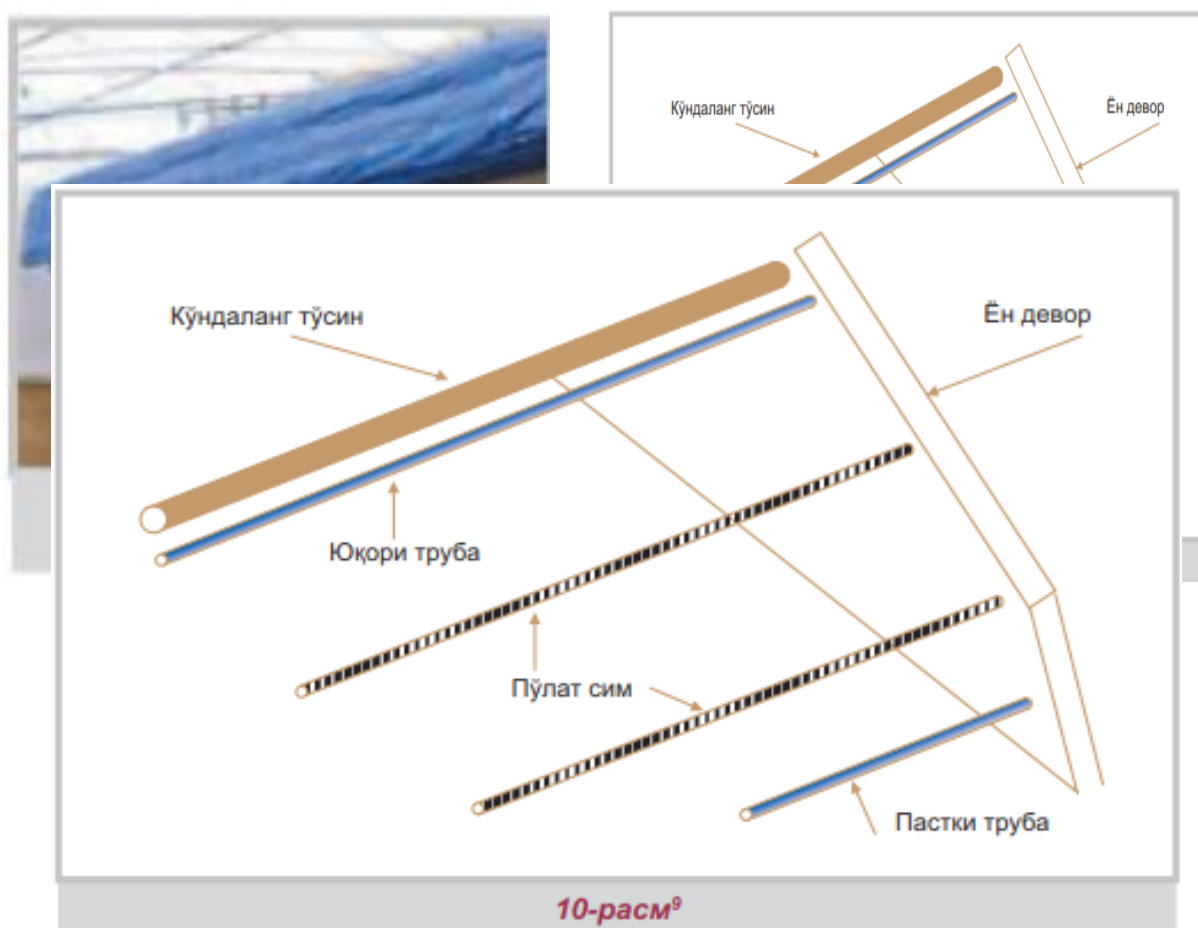
Сувга чидамли, осилган ҳолда ҳам юк кўтара ладиган ва иссиқликни ёмон

ўтказадиган матолар термоадёлни тайёрлаш учун керак бўладиган материаллар ҳисобланади. 1-жадвалда материалларнинг иссиқликни ўтказувчанлик коэффиценти келтирилган. Бунинг учун мос келадиган ва топиш мумкин бўлган материалларга қўй жуни, ПВХ, ватина ва минерал момиқ, брезент, фольгизол, синтепон, пенополистиролни мисол қилиш мумкин.

Термоадёл қатламларининг схемаси қуйида келтирилган

Термоадёл тайёрлаш учун иссиқхона ўлчамларидан келиб чиққан ҳолда равоқ учун мос карниз тайёрлаш керак бўлади. Карниз кўндаланг ёки тикка (вертикал ёки горизонтал) жойлашган бўлиши мумкин. Шунга кўра термоадёл четларига халқачалар қўйиш мумкин бўлади. Карниз учун диаметри 32 мм дан кам бўлмаган трубалардан фойдаланилади. Қуйидаги 9-расмда ичкаридан маҳкамланган термоадёлга мисол кўришингиз мумкин.

Ёпиқ далада помидор етиштириш бўйича агротехник тавсиялар Кўчат етиштириш.

Ўзбекистон шароитидан келиб чиққан ҳолда кўчат уч хил усул билан тайёрланади.

1. Уруғни тувакчаларга экиш усули билан.

2. Уруғни махсус тайёрланган жойга шаблон усулида экиш усули билан.

3. Пикировка қилиш усули билан.

1 Га майдонга етарли кўчат олиш учун 25 – 30000 та уруғ олинади. Кўчат етиштириш учун яхши чириган гўнг ва унумдор тупроқ билан 5/1 нисбатда аралаштирилади. Ушбу аралашма буғлаш ёрдамида дезинфекция қилиниш керак. Уруғлар ораси 5 – 15 см гача ораликда 1,5 – 2 см чуқурликда экилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Уруғлар тез униб чиқиши учун улар нам тупроққа экилади. Уруғ экиб бўлингач, устидан чириган гўнг, қипиқ аралашмаси билан мулчланади. 5-6 кунда экилган уруғларни ердан тўлиқ униб чиқади. Помидор уруғларининг ердан униб чиқиши учун иссиқлик меъёри 24-26°C Ниҳолларда 1-2 тадан чин барг пайдо бўлган даврда уларни 10x10 см катталиқдаги озикали тувакчаларга кўчириб ўтказилади. Ниҳолларни кўчириб ўтказишдан бир сутка олдин улар қондириб суғорилади, бу эса уларни осон кўчириб олинишини таъминлайди. Кўчатларни суғоришда жуда эҳтиёт бўлиш лозим, уларни ўта намланиб кетиши ёки тупроғи қуриб қолишига йўл қўймаслик керак, ҳаво очик кунлари эрталаб суғориш бажарилгани маъқул. Юқори сифатли кўчатнинг 8-9 тадан барги бўлиб, баландлиги 18-20 см, новдасининг қалинлиги эса 0,8-1,0 см, бўлиши керак. Кўчатларни парваришlash даврида улар орасидаги касалланганлари, ўсишдан жуда орқада қолган, нозик кўчатларни чиқитга чиқариб, олиб ташланади.

Ниҳолларда биринчи иккита чин барг пайдо бўлиши ва уларни дастлабки ўсув даврида ҳаво ҳарорати кундузи 13-16°C гача, кечаси 11-13°C гача пасайтирилиши, айниқса, эртаги навларда биринчи гулшодасидаги мева сонини кўп бўлиши натижасида ҳосилдорликни юқори бўлишини таъмин этади. Кейинчалик ҳаво ҳароратини очик кунларда 20-24°C, булутли кунларда 18-19°C, кечаси эса 16-17°C атрофида сақлаш лозим бўлади. Кўчат тайёрлаш вақти: 1. Кузги – қишки мавсум: сентябрь 2. Қишки–баҳорги мавсум: ноябрь – декабрь 3. Ёзги – кузги мавсум: июнь Ёзги–кузги ва кузги-қишки мавсум учун уруғлар тувакчаларга экиш йўли билан, қишки – баҳорги мавсум учун уруғни тувакчаларга экиш усули ва пикировка қилиш усули тўғри келади. Кўчат етиштириш учун иссиқхонанинг кундузги ҳарорати 18-20°C, кечки ҳарорат эса, 15-16°C бўлгани маъқул. Иссиқхонада етиштириш. Тупроқ тайёрлаш: Помидор ўсимлиги бўз, ўтлоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқларга экилади. Сизот сувлари юза жойлашган, шўрланган ва кислотали (нордон) тупроқлар помидор учун унчалик ярамайди. Сабзаёт экинлари унумдор ерга жуда талабчан. Ўтлоқи-ботқоқ, буз тупроқлар ҳам помидор етиштиш учун етарли даражада озикага эга эмас. Шунинг учун

сабзавот етиштиришда ер таёрлашга алоҳида этибор берилади ва керакли микдорда органик ва минерал ўғитлар солинади. Кўпчилик сабзавот экинлари учун (рН) тупроқнинг ишкорийлиги 6-6,5 бўлгани маъқул. Тупроқни (рН) ишкорийлигини махсус асбоб билан ўлчанади. Бундан ташқари тупроқ ғовакли ва сувни хши шимиб ўтказувчан, ўзида намни яхши сақлайдиган бўлиши лозим. Иссиқхона тупроғини яхши унумдор ҳолатга келтириш учун унга органик ўғитларни (гўнг, товук гўнги, торф) ва минерал ўғитлар солиб яхшилаб ерни хайдаш тавсия этилади. Чириган гўнг 50т/га товук гўнги 30т/га торф 50 т/га солиш тавсия этилади. Органик угитла тупроқунумдорлигини оширади. Органик ўғитлар тупроқга солинганда тупроқда микроорганизмлар яхши ривожланишига ёрдам беради, бу эса ўз навбатида ўсимликни тупроқдан озиқани яхши ўзлаштиришига ёрдам беради. Помидордан юқори ҳосил олиш учун органик ўғитлардан ташқари минерал ўғитлардан ҳам фойдаланиш керак. Минерал ўғитлар ҳосилдорликни оширишда асосий манба ҳисобланиб улардан тўғри фойдаланганда ҳосилдорликни 2-3 баравар ошириши мумкин. Ер унумдорлиги ва тупроқ таркибидан келиб чиққан ҳолда гектарига 250-300 кг фосфор (P) 150-200 кг калий (K) 250-300 кг азотли (N) ўғитлар солиш тавсия этилади. Фосфорли ўғитни 100% калийли угитни 50%ни ерга солиб хайдаш, азотли ўғитларни ва калийли ўғитни колганини экин экишда то ҳосил йиғилгунига қадар бериш тавсия этилади.

Кўчат экиш даври 3 мавсумга бўлинади:

4. Кузги – қишки мавсум.
5. Қишки – баҳорги мавсум.
6. Ёзги – кузги мавсум.

Кузги – қишки оборот (мавсум). Кузги-қишки мавсумда иссиқхоналар учун кўчатни кўчатхоналарда тайёрлаш зарур. Кузги-қишки мавсумда уруғ июнь охири июль бошларида сепилади, доимий жойга кўчатлар август ойи бошида ўтказилади. Уруғ ва тувакчалар қишки-баҳорги мавсумдаги каби тайёрланади. Дастлаб иссиқхона қопламаси устига оҳак ёки лой сепилади, тувакчаларга озиқали аралашма солиниб, яхшилаб суғорилади уруғлар 0,5-1 см.дан кўп бўлмаган чуқурликда экилади. Майсалар пайдо бўлгўнга қадар 2 марта, эрталаб ва кечқурун суғориб турилади. Уруғлар униб чиққандан сўнг улар бир кунда бир марта, яхшиси кечки пайт суғорилгани маъқул. 1 ҳақиқий барг чиқарганида тувакчалардаги кўчатлар чириган гўнг билан 2-3 см кўмилади бу ёш ниҳоллар поясини бақувват ўсишига ёрдам беради, чунки ҳаво ҳарорати иссиқ бўлгани сабабли, поялар сўлиб кетиши мумкин. Шунинг билан бирга 3-4 ҳақиқий барг чиқаргандан сўнг кўчатлар ёруғлик билан тўйиниши учун иссиқхона юзаси яхшилаб ювилиши лозим. Вегетация даврида кўчатлар илдизи ва барглари орқали озиқлантириб турилади.

Помидор кўчатлари аввалдан суғориб қўйилган агатларга экилади, экиб бўлингандан сўнг кўчатлар ариқлар орқали суғорилади, 4-5 кундан сўнг яна суғорилади. 15-20 кундан кейин эса кўчатлар ипга тортилади ва ўсимлик атрофи чопиқ қилинади, минерал ўғитлар солиниб, суғориш ишлари олиб борилади. Кейинчалик помидор ўсимлигига шакл берилади асосий поя қолдирилиб, бачкилари олиб турилади. Помидор ўсимлиги ёруғликка жуда талабчан бўлиб, кўчатлар иссиқхонага экилгандан кейин декабр-январ ойларида ёруғлик етишмаслиги натижасида одатдагига нисбатан чангдонларида чанг ҳосил қилиш камаяди. Шу туфайли ўсимликнинг биринчи гулшодасида қишки-бахорги ўсув даврида мева тугиши жуда суст бўлади. Экин экилган майдонларда гулларни чангланиш учун ТУ (трихлорфеноксиуксус кислотаси) препаратидан фойдаланиш лозим, уруғчилик майдонларида эса ўсимликларни силкитиб чиқиш (ёғоч билан сўри симларига уриб чиқиш) кенг қўлланилади ёки ҳар бир гулшодани тебратгич ёрдамида тебратиб чиқиш яхши тадбир ҳисобланади. Ўсимликларда фотосинтез жараёнларини тўлиқ амалга оширишда ҳарорат ва ёруғликдан ташқари ҳаво таркибидаги CO_2 (карбонат ангидрид) гази миқдори катта аҳамиятга эгадир. CO_2 газини ҳаводаги таркиби меъёрида бўлиши учун уни ҳавода 0,15-0,2 фоиз атрофида бўлишини таъмин этиш лозим (В.А. Бризгалов ва бошқалар 1983 й.). Помидор ўсимлиги тупроқ намлиги 80-90 фоиз бўлишини талаб этади.

Ҳавонинг нисбий намлиги эса 60-70 фоиз атрофида сақланиши лозим. Ҳаво намлиги кўрсатилган меъёрдан ошиб кетиши ўсимликларда мева тугиши ёмонлашиши ва уларнинг кулранг чириш, кладоспориоз ҳамда фитофтора касалликлари билан зарарланишига сабаб бўлади. Ҳавонинг нисбий намлигини пасайтириш шамол ҳайдовчи парраклар орқали амалга оширилади, суғориш куннинг биринчи ярмида куёшли об-ҳаво шароитида амалга оширилади. Куёш радиацияси кўпайиб бориши ва ҳаво нами миқдорига қараб ўсимлик бир ҳафтада 1-2 маротаба суғорилади.

Куз ойларида ёруғликнинг секин-аста пасайиб бориши туфайли, иссиқхоналардаги ҳаво ҳарорати ҳам шунга қараб ушлаб турилиши лозим. Ноябрь-декабрь ойларида кундузи ҳаво очик бўлганида $20-23^{\circ}C$, булутли кунларда $18-20^{\circ}C$ ва кечқурун $15-17^{\circ}C$, тупроқ ҳарорати эса $17-18^{\circ}C$ бўлиши лозим. Ҳаво намлиги 60-70%, терим тугашига бир ойқолганида ўсимлик

ўсиш нуқтаси чилпиб ташланади. Шундай қилинганида мевалар тез пишиб, ҳосилдорлик ҳам ошади.

Гуллар ноқулай шароитларда яхши мева боғлаши учун, ўсимлик гулшодаси махсус стимулятор препаратлар (ТУ, ренгумит, томатон, полистимулин) билан чанглатилади.

Ушбу препаратлар билан помидор гуллари ишлов берилганида мевалар 7-10 кун эрта пишади, меванинг ўртача массаси 15% гача ошади, товар махсулот чиқиши эса 20% ошади.

(Переходной) мавсум. Ушбу мавсум учун иссиқхонани фойдаланиш учун тайёрлаш, уруғ сепиш ва кўчат экиш ишлари кузги-қишки мавсум сингари олиб борилади, аммо бу ишлар бир ой кейин, яъни уруғлар августнинг биринчи декадасида (ўн кунлигида) сепилади, кўчатлар доимий жойга эса сентябрь ойининг биринчи ярмида ўтказилади. Ушбу муддатда экилган помидор экини август, сентябр ва октябр ойларига нисбатан юқори бўлган ёруғликдан фойдаланилади.

Иссиқхона юзаси ўз вақтида ювилиши керак. Чунки ушбу экиш мавсумида помидор экини максимал даражада ёруғликдан тўйиниши ва бу эса унинг нормал ўсиб ривожланиши, юқори ҳосил тўплаши ва ҳосилнинг декабрь-январ ойларида пишиб етилишига олиб келади.

Оралик мавсумда иссиқхона ҳарорати 18°C дан паст бўлмаслигига эътибор бериш керак. Ҳароратнинг 12°гача тушиб кетиши ўсимликнинг тупроқдан озик моддалари, асосан фосфорнинг сўрилишини 50% гача пасайтиради. Шунинг учун бу муддатда ўсимликнинг нормал ўсиб ривожланишида муҳим ўрин тутаяди. Тувак ва илиқ тупроқ тайёрлашга катта эътибор бериш керак.

Оралик муддатда помидор ўсимликлари тепага ўсишга мойил. Помидор экинининг бу тариха тепага ўсиши пояга шакл беришни (ён бачкиларни чилпиб ташлашни) қийинлаштиради, юқорига қараб ўсишга мойиллиги меваларнинг кичик бўлиб қолишига ҳам сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун помидор ўсимлигини жуда чўзилиб ўсиб кетмаслигига эътибор бериш жуда муҳим, бунинг учун помидор пояси вегетация даврида 2-3 марта тушириб турилади. Биринчи марта улар ноябрда 0,8-1 метргача туширилади. Пояларни тушириш ён бош тарафдаги ўсимликлардан бошланиб, навбатманавбат бутун қатор тахланади. Иккинчи марта поялар январ-феврал ойларида туширилади. Ушбу агротехник усулларни вақтида ва тўғри олиб борилиши ҳосилдорликнинг хар метр квадрат ердан 3,5 кггача ошиш имкон беради. Ҳосил сифати 20-25%, уларнинг биокимёвий таркиби ва таъм кўрсаткичлари ошади, чунки ўсимлик пояларини тушириб ётқизилганда минерал моддаларни сўрилиши ошиб, ўсимлик тез ва нормал ўсишига туртки бўлади.

Қишки – баҳорги экиш мавсуми. Помидор уруғларини экиш октябр ойи охири – ноябр ойи бошларида бошланади, кўчатларни экиш эса ноябр ойи охири, декабр ойининг биринчи ўн кунлигида амалга оширилади. Помидор учун ҳавони яхши ўтказувчан, ғовак латоген ва зараркунандалар билан зарарланмаган тупроқдан тайёрлаш керак. Кўчатларни кўш қатор усулда 80+80x40см ораликда экилади. Экиш олдиндан ковлаб суғориб

олинган кўндаланг чуқурчаларга стаканнинг 3 дан 2 қисми ўмиб бажарилади. Жуда эртаги экиш муддатида экиладиган ўсимликлар гуллаш даврида бўлиши лозим. Кечроқ экиш учун эса нисбатан ёш кўчатларни экишга рухсат этилади.

Кўпинча помидор ўсимлигида вегетатив ўсувчи новдалари кучли ўсиб мева тугиши камайиб кетади, бу ҳолатни ғовлаб кетиш деб аталади. Новдаларининг қалинлиги 2,5-3,0 см га етиб, юқоридаги барглари тўқ яшил ранга киради ва буралиб ўсади. Бундай ҳолат асосан кўпинча тупроқ (бодрингдан сўнг) нитратли азот миқдори жуда кўпайишидан содир бўлиб ўсимликнинг илдиз қисми жуда кучли ривожланиб ва ортиқча намгарчиликка сабаб бўлади. Чириган қипиқ солиш ва биринчи мева тугилгунча уғоришни тўхтатиб туриш, ўсимликлар меъёрида ўсишини таъмин этади. Бундан ташқари ушбу даврда (биринчи гулшодасида) мева тугишини яхшилаш мақсадида ўсимликларни озиклантириш даврларида таркибида азоти бўлган озика моддаларни бермаслик лозим.

Экишдан олдин ва ўсув даврида органик ҳамда минерал озика моддаларни тупроққа солиш тупроқни агрохимёвий тахлили натижаларига мувофиқ амалга оширилиши лозим. Органик моддалар миқдори 20 фоиз атрофида сақланиши талаб этилади. Бунинг учун кузги-қишки экиш даври тупроқда асосий ишлов беришдан олдин ҳар бир гектар иссиқхона майдонига камида 200 тонна чиринди лозим бўлади.

Тупроқ таркибидаги сувда эрувчи фосфор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 100 мг, нитратли ва аммиакли азот миқдори 25-30 мг, сувда эрувчи калий 50-60 мг атрофида сақланиши керак. Бундан ташқари тупроқ таркибидаги хлор миқдори ҳар 100 гр тупроқда 0,02 фоиздан ошмаслиги, магний 25-30 м, кальций эса камида 100-120 мг бўлиши керак. Азотли ўғитларни калийли (KNO_3) ва кальцийли ($Ca(NO_3)_2$) селитра шаклидаги берилгани маъқул. Калийли ўғитларни сульфат калий K_2SO_4 шаклида, фосфорлиларни эса қўш суперфосфат $Ca(H_2PO_4)_2$ шаклида ёки ўсув даврида яқка аралашмали калий фосфат шаклда берилади. Экилган кўчатларнинг каноппли сўриларга боғлаб чиқилади, боғлашда илдиз бўғизини қаттиқ сиқиб қўймаслик, каноппли қаттиқ тортиб боғлаб қўймаслик лозим бўлади. Ўсимликлар битта поя қолдирилиб шакл берилади. Бачки новдалар 6-7 см дан ўсиб кетмасдан уларни ўз вақтида юлиб ташлаш керак. Ўсимлик учини ҳар ҳафтада каноппли ипга ўраб турилади, сўрини симли қисмигача ўсгач эса кўндалангига ўраб турилади. Мевалари пиша бошлаши даврида гулшодадан барча пастки баргларини олиб ташланади. Бу ишни ҳар ҳафтада бир маротаба бажарилиб, 1-2 тадан барги олиб ташланади. Ўсув мавсумининг тугалланишигача 6-7 ҳафта давомида ўсимлик учки қисмини юқоридаги гулшода тепасида 2 тадан барг қолдириб чимдиб турилади. Мевалар тўлиқ етилиб пишмасдан ёки кизил бўлиб пишган даврларда ҳар ҳафтада 2-3 маротаба терилади.

Тупроқ анализига қараб, тупроққа қанча миқдорда Азот (N), Фосфор (P), Калий (K)ни солиш кераклигин билиб оламиз. 1 Га майдон учун ўртача 250-300 кг Азот (N), 250-300 кг Фосфор (P), 150-200 кг Калий (K) тавсия қилинади. Бундан ташқари микроўғитлардан медь, цинк, молибден, бор,

марганец ўғитлари ҳам керак булади. Бу элементларни ўсимлик кам миқдорда талаб қилади, лекин шу ўғитлар етишмай колса ўсимлик ўсишдан тўхтайдди, ҳосилдорлиги пасаяди. Микроўғитлар ўсимликка бир маромда етказилиши учун уларни минерал ўғитлар билан аралаштириб ишлатиш тавсия этилади. Экиш даврига қараб нав танланади ва кўчат таёрланади.

Кузги-қишки мавсум учун 40-45 кунлик, ёзги-кузгига 25-30 кунлик, қишки-баҳорига 35-40 кунлик кўчат экилади. Кузги-қишки мавсум учун ҳарорат пас бўлганда ҳам, кун қисқариб ёруғлик етишмаганда гулини тўкмасдан яхши мева тугадиган дурагайлар танлаш керак булади. Бу мавсумга Элпиди, Вернал, Аманета, (ENZA), Вулкан, Виктория, (NIRIT) Астона (NUN), дурагайларини тавсия қиламиз. Ёзги-кузги мавсумга эса иссиқ шароитда ҳам гул тўкмасдан яхши мева тугадиган Вернал, Аманета (ENZA), Виктория Альфира (NIRIT) Шарлота, Абегал, (HAZERA), Тови-Рока (ZERAİM) дурагайларини экишни тавсия берамиз. Қишги-баҳорги мавсумга Белле, Ведетта, Буран (ENZA) Жалила (SAKATA) Карин (NIRIT) ва бошқа дурагайларни экишни тавсия берамиз. Иссиқхонада помидор 50x80x80 ёки 50x70x90 схемада экилади. Ушбу схемада ариқлар олиниб ёки чуқурлар қавланиб кўчатларни унгицид (Перкур)га ботириб экилади. 1 га майдонга ўртача 22-25000 дона кўчат экиш тавсия этилади. Экилган кўчатлар 3-5 кундан сунг атрофи (теша чопик) юмшатиб чиқилади. Кўчат ерга яхшилаб ўрнашгач 8-10 кун ўтгач кўчат ёнидан чуқурча қавлаб озиқа берилади. Ҳар бир кўчатга 1 трдан озиқа қуйилади, кейинги озиклантиришда кўпайтириб борилади. Ҳар 10-15 кун оралатиб илдиздан, сўнг баргидан озиқа берилиб боради.

Экилгандан 15-20 кун ўтгач кўчатлар канофга боғланиб 2-2,5 метр баландликдаги симларга осиб чиқилади. Иссиқлик етарли шароит яхши бўлган жойларда помидор 15-20 оралиғида гуллаб бошлайди. Ўсимлик гуллагандан бошлаб арилар (шмел) ёки суний гормонлар: том, томаты, ренгулет ёрдамида экилган мавсумига қараб ҳар 3-5 кун оралатиб чанглатиб турилади.

Иссиқхона помидорлари ҳосилни асосий паядан берганлиги учун барг ёнидан чиққан ён шохчаларни олиб ташланади. Ўсимликни ёшлик даврида Кальций (Ca), Бор (B), Магний (Mg) ли ўғитлар бериш яхши натижа беради.

Иссиқхонада ҳарорат: Кўчат экилгандан сўнг иссиқхонанинг кундузги ҳарорати кузги қишки мавсум учун 20-22°C, ёзги-кузги ва қишки-баҳорги мавсумда 20-25°C, кечки ҳарорат эса 3 та мавсумда ҳам 16-18°C бўлиши тавсия этилади. Иссиқхона учун оптимал нисбий намлик 65-75% гуллаш бошлангунга қадар 70-75%. Сўнг 65% гача пасайтирилгани маъқул. Иссиқхона ичида иссиқлик 40 градусдан ошиб кетса ўсимлик ўсишдан вагули чангланишдан тухтайди. Ҳароратни меъёридан юқори бўлиши ўсимликларни ўсиб, ривожланишини тезлаштиради, натижада меваларни етилиши тезлашади, паяда ҳосил бўлиши камайиб, мевалари майдалашиб қолади. Ҳарорат паст бўлганда эса мева

тугиши кечикиб, ўсимликларни новдалаши кучаяди, гулшодалардаги мева тугиш сони кўпаяди, натижада умумий ҳосилдорлик юқори бўлади. Ҳарорат кечалари 14°C дан паст бўлганда чангдон ўсмайди ва мева тугиш бўлмайди, ҳарорат 33~35°C дан юқори бўлганда ҳам чангдонлари стерил бўлиб мева тугиш жараёни бўлмайди. Ҳаво ҳароратини меъёрда бўлиши помидордан иссиқхонада юқори ҳосил олишни таъмин этади. Тупроқнинг қулай ҳарорати 16-20°C атрофида. Тупроқ ҳарорати 16°C дан паст бўлиши ўсимлик томонидан фосфорни қабул қилинишини сусайтиради, кейинчалик эса сув сўрилиши қийинлашади, ўсимлик ўсишини чеклаб қўяди. Тупроқ ҳароратини 28°C гача кўтарилиши, шу билан бирга тупроқ таркибидаги ишқорни кўпайиши, нафақат ўсимликни ўсишдан тўхтатиши, балки унинг фузариоз касалига чидамлик хусусиятини ҳам йўқолишига сабаб бўлади. Иссиқхонага намликни ва иссиқликни ўлчайдиган асбоб қўйиш шарт.

Суғориш ва ўғитлаш: Кўчат экилгандан сўнг маҳаллий шароитдан келиб чиққан ҳолда нисбий намликка қараб суғориш тавсия этилади. Иссиқхонада помидорни икки хилусулда суғорилади:

1. Арикдан суғориш.
2. Томчилатиб суғориш.

Сувнинг ҳарорати тахминан 15-16°C кам бўлмаслиги тавсия этилади. Кўчатларни иссиқхонага экишдан олдин экиладиган майдон яхшилаб чопилиб, 80-90°C да буғлаш ва пестицид билан дорилаш яхши натижа беради.

Помидор бутун вегетация даврида шароитдан келиб чиққан ҳолда 6-12 мартагача суғорилади. Ҳар суғоришдан кейин ўсимликни ёшлик давридан то мева қилгўнга қадар, пушталарини юмшатиб туриш керак. Суғориш ишлари олиб борилганда нисбий намлик 70 %дан ошмаслиги тавсия этилади. Суғориш билан бир қаторда ўсимликка шакл бериш ишларини тўғри ташкиллаштириш керак. Ўсимликка шакл берганда барг кесилган жойларга фунгицид дорилар билан ишлов бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Иссиқхонада ҳаво айланишини тўғри йўлга қўйиш керак. Озуқа берганда тупроқдаги РН (тупроқ ишқорийлиги) ҳажми 5,5-6 нормада. ЕС (тупроқдаги тузнинг концентрацияси ва электр ўтказкчанлиги) 1,5-2 ни ташкил қилиши керак. Ўсимлик касалланмаслиги учун хом хамицин, Тату фунгицидлари билан профилактика ишларини олиб борилади. Ҳар хил хашоратлардан

(шира-трипс) сақланиш учун фримоновий лавушкалардан фойдаланиш яхши натижа беради.

Иссиқхонага помидор экиш схемаси 50 X 80 X 80 ёки 40 X 70 X 90

Ёпиқ далада ширин қалампирни етиштириш

Кўчат етиштириш:

Ўзбекистон шароитидан келиб чиққан холда кўчат уруғни тувакчаларга экиш усули билан экилади.

Кўчат экиш даври 3 мавсумга бўлинади:

1. Кузги-қишки мавсум;
2. Қишки-баҳорги мавсум;
3. Ёзги-кузги мавсум;

1 Га майдонга етарли кўчат олиш учун 30-35 (40) 000 та уруғ олинади.

Кўчат тайёрлаш вақти:

1. Кузги-қишки мавсум: сентябрь
2. Қишки-баҳорги мавсум: январь
3. Ёзги-кузгимавсум: июль

Хар бир мавсум учун кўчат етиштиришда уруғни тувакчаларга экиш усули тўғри келади.

Тупроқ тайёрлаш

Ширин қалампир кумоқ ва яхши дренажли (сув туриб қолмайдиган) тупроқларни хуш кўради. Жуда ёпишқоқ лойли тупроқларда ширин қалампир яхши ривожланмайди ва ҳосилдорлиги паст бўлади. Тупроқнинг ҳарорати 17- 18°C, нисбий намлиги эса 75-80% бўлиши тавсия этилади. рН (тупроқнинг ишқорийлиги) даражаси 5,5-6 бўлгани маъқул. ЕС (тупроқдаги тузнинг концентрацияси ва электр ўтказувчанлиги) 2,5 ни ташкил қилиш тавсия қилинади.

Ҳарорат ва нисбий намлик

Иссиқхонанинг кундузги ҳарорати 20-25°C, кечаси 17-18°C бўлиши тавсия этилади. Ҳарорат 32- 38°C га кўтарилиши билан ўсимликнинг ўсиши секинлашади, гуллари ва тугунчалари тўкилиб кетади. Ҳарорат 15°C гача пасайганда қалампирнинг ривожланиши секинлашади, 13°C га тушганда ўсишдан тўхтади. Иссиқхонада нисбий намлик 65- 70% ни ташкил қилиши тавсия этилади.

Суғориш ва ўғитлаш

Ширин қалампир салқин талаб иссиқ севар ўсимлик бўлгани учун нисбий намлик ва суғориш муҳим аҳамиятга эга. Иссиқхоналарда ширин қалампир 3 хил йўл билан суғорилади:

1. Томчилаб суғориш;
2. Ариқдан суғориш;
3. Ёмғирлатиб суғориш;

Бизнинг шароитимизда томчилаб ва ариқдан суғориш усули кўп қўлланилади. Экилган кўчатлар ўсув даврининг дастлабки кунларида тупроқ таркиби, ер ости сувининг чуқурлигига мувофиқ хар 1 гектар майдон ҳисобига 600-700 м³ меъёрда 8-10 кун оралатиб, кейин ҳосили тугиши даврида 5-8 кун оралатиб, бутун ўсув даври давомида 14-16 марта суғорилади. Биринчи суғориш куёш ботгандан сўнг ярим соатдан кейин ва куёш чиқишига 1-1,5 соат қолганда амалга оширилади. Меваларда ёрилиш холлари кузатилганда кечки ва кечкурунги суғоришишлари тўхтатилади. Тез-тез кам миқдорда суғорилса ўсимликнинг вегетатив, аксинчакам-камдан кўпмиқдорда суғориш генератив ўсишга олиб келади. Қалампир кўчати 2 марта озиклантирилади, биринчи марта кўчат 4-5 та барг чиқарганда 10 л

сувга 40 г фосфор (P), 35- 40 г калий (K), 10-15 г азот (N) солиниб эритилади ва лейкада кўчат устига тўйдириб сепилади. Сўнг раустидан тоза сув сепиб ювилади. Иккинчи марта озиклантириш 12-14 кундан сўнг ўтказилиб, ўғитлар миқдори бироз кўпроқ олинади.

1 Га ерга 20-30 т гўнг, 200-250 кг суперфосфат солиш, ўсув даврида 100-150 кг аммиакли селитра билан экинларни 1-2 марта озиклантириш тавсия этилади. Бутун вегетация даврида кўчат экилгандан сўнг 1:1 нисбатда азот (N) ли, калий (K) ли ўғитлар бериб турилади. Ўсимлик мева бериб ҳосилга кира бошлагандан сўнг 1:2 нисбатда калий (K) ли ўғитлар берилади. Ширин қалампир қизариб пиша бошлагандан сўнг макро элементларни бериш тўхтатилиб, микро элементлар бериш тавсия этилади.

Агротехник тавсиялар

Ширин қалампир ҳам ҳудди помидор сингари унимдор ерга талабчан, бундан ташқари ширин қалампир намликни ва иссиқни жуда севади. Экин: майсалар 5-6 та чин барг чиқарганда экилади. Кузги-қишки мавсум учун 55-60 кунлик, қишки-баҳорги мавсум учун 50 кунлик, ёзги-кузги мавсум учун 35-40 кунлик кўчат тўғри келади. Кўчат экилгандан сўнг ўсимлик бўйи 20-25 см га етганда у сув нуқтаси олиб ташланади ён шохларини ривожлантириш учун. Ўсимликга шакил бераётганда унинг бақувват бўлган 2-3 та ён шохлари қолдирилади. Ширин қалампир ёруғ севар ўсимлик шу сабабли уни Иссиқхонада қалин экиб бўлмайди. Қалин экилганда гули чангланмайди ва ҳосилдорлик пасайиб кетади. Ширин қалампирни ҳосил туғиши даврида майдонни суғоришга жуда эҳтиёт бўлиш лозим. Захлатиб юбормаслик талаб этилади. Шунинг учун ушбу даврда суғориш эгатларини чуқур олиниб, сувни камроқ меъёр билан, тез-тез 5-6 кун оралатиб қўйиш тавсия этилади.

Экин экиш чизмаси: 40 X 60 X 80

Сақлаш: Ширин қалампирни паст ҳароратда ва ҳаво намлиги баланд бўлмаган шароитда сақлаш тавсия этилади. Яшил қалампир учун ҳарорат 10-12 °С ва етилган рангли қалампир учун эса 7-12° С талаб этилади.

ХІ.БОБ. Томорқаларга такрорий экинларни экиш ва парваришлаш

Маккажўхорини такрорий экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган маккажўхори дурагайлари: Қорасув–350 АМВ, Ўзбекистон–601 ЕСВ, Ўзбекистон–300 МВ ва ҳ.к.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиладиган маккажўхори уруғи тоза, юқори унувчан, касаллик юкмаган, ўртача катталиқда, синмаган, тўқ текис (зарарланмаган) бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлик экиш олдидан илиқ сувда 10–12 соат ивитиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Ер ўтмишдош ўсимликларни қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 1 сотихга 250–300 кг (10 сотихга 2,5–3 т) чириган гўнг солинади. Ер камида 18–20 см чуқурликда юмшатилиб, йирик кесаклар майдаланади ва текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Экиш ишлари шимолий ва марказий иқлим минтақаларида дон учун 20 июнгача, силос учун 20 июлгача, жанубий минтақаларда дон учун 1 июлгача, силос учун 30 июлгача амалга оширилади.

Маккажўхори уруғи 60x21x1 (60 см – қатор орасининг кенглиги, 21 см – уялар ораси, 1 дона – уядаги уруғлар сони), 70x18x1, 90x14x1 схемада унувчанлиги ва уруғ тозалигига қараб 1 сотихга 220–250 граммдан (10 сотихга 2,2–2,5 кг) экилади.

Парваришлаш. Суғориш: маккажўхори ўсимликлари биринчи марта биринчи ўғитлашдан сўнг, иккинчи марта иккинчи ўғитлашдан сўнг, учинчи марта султонлар чиқариб, гуллаш даври бошланганда, тўртинчи марта эса

доннинг сут-мум пишиш даврида суғорилади. Қумлоқ майдонларда тупрок ва ўсимликнинг ҳолатига қараб кўшимча суғорилади.

Ўсимликлар униб чиқиб, 5–6 чинбарг ҳосил қилгач, ҳар бир қатор ораси 6–8 см чуқурликда чопилади. Кейинги чопиқ ўсимликлар 8–10 та барг ҳосил қилганда 8–10 см чуқурликда ўтказилади.

Ўғитлаш. Кузда чопиқ олдидан фосфорли минерал ўғит тук ҳолда сотихига 0,9 кг, калийли ўғит 0,6 кг меъёра солинади. Ўсимлик 5–6 та чинбарг чиқарганда 2,2 кг, 10–12 та чинбарг чиқарганда 2,2 кг азотли ўғит билан озиклантирилади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши кураш. Зарур бўлганда маккажўхорининг асосий зараркунандаларига қарши курашда бракон ва трихограммалар қўлланилади. Касаллик ва зараркунандалар турига қараб Каратэ, Суми-Алфа кимёвий воситалардан фойдаланилади. Сўта донлари сут-мум пишишга кирганда, зараркунандаларнинг тухумларига қарши Трихограмма ва етук ёшдаги куртларига қарши бракон энтомофагидан фойдаланилади. Ўсимлик 6–8 барг чиқарганда тушадиган кўсак куртига қарши кимёвий курашда Каратэ эритмаси яхши самара беради.

Бегона ўтларни йўқотиш учун қўлда чопиқ ишлари амалга оширилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Маккажўхори сўталари дон учун тўлиқ пишиш даврида, силос учун эса поялар сут-мум пишиш даврида қўл кучи ёрдамида йиғиштириб олинади.

Жўхорини такрорий экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Қорабош, Даулет, Ўзбекистон–5.

Уруғ танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиладиган уруғ тоза, юқори унвчан, касаллик юқмаган, ўртача катталиқда, синмаган, тўқ, текис (зарарланмаган) бўлиши зарур. Уруғлар бошқа ўсимликлар уруғлари ва аралашмаларидан тозаланади. Уруғлик экиш олдидан илиқ сувда 10–12 соат ивитиб қўйилади.

Ер тайёрлаш. Ер ўтмишдош ўсимликларни қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 1 сотихга 250–300 кг (10 сотихга 2,5–3 т) чириган гўнг солинади. Ер камида 18–20 см чуқурликда юмшатилогач, йирик кесаклар майдаланади ва текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Экиш ишлари шимолий ва марказий иқлим минтақаларида 20 июндан 20 июлгача, жанубий минтақаларда 1 июлдан 30 июлгача амалга оширилади.

Уруғлик учун 60x17x1 (60 см – қатор орасининг кенглиги, 17 см – уялар ораси, 1 дона – уядаги уруғ сони), 70x14x1, 90x11x1, кўк масса учун 60x11x1, 70x9x1, 90x7x1 схемаларда ҳар сотихга 100–120 г (10 сотихга 1–1,2 кг) жўхори уруғи сарфлаб экилади. Ўсимлик униб чиққандан сўнг қуюқ жойлар яғана қилиб олиб ташланади.

Парваришлаш. Жўхори ўсимликлари дон учун биринчи марта биринчи ўғитдан сўнг, иккинчи марта иккинчи ўғитдан сўнг ва учинчи марта эса сутмум пишиш даврида, кўк масса учун биринчи ўғитдан сўнг, иккинчи марта кўк поя ўрилиб, қўшимча ўғитлангандан сўнг суғорилади. Агарда ер қумлок бўлса тупроқ ва ўсимликнинг ҳолатига қараб қўшимча суғорилади.

Қатор ораларини юмшатиш: ўсимликлар униб чиқиб, 5–6 чинбарг ҳосил қилгач, ҳар бир қатор ораси 6–8 см чуқурликда чопилади. Кейинги чопиқ ўсимликлар 8–10 барг ҳосил қилганда 8–10 см чуқурликда ўтказилади.

Чопиқ олдидан фосфорли минерал ўғит сотиғига 0,9 кг, калийли ўғит 0,6 кг меъёрида солинади. Ўсимлик 5–6 та чинбарг чиқарганда 1,5 кг, 10–12 та чинбарг чиқарганда ҳам 1,5 кг азотли ўғит билан озиклантирилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Поялар рўваклаш даврида ер устидан 5–10 см колдирилиб, кўк масса учун қўл кучи ёрдамида ўриб олинади.

Озуқабон экинларни такрорий етиштириш

Маккажўхори такрорий экилган майдонларда қуйидаги агротехник тадбирларни амалга ошириш лозим. Маккажўхорилар униб чиққандан кейин қатор ораларига ишлов берилиб, яғана ва чопиқ қилиш ишлари бажарилади. 5–6 та барг ва 10–12 та барг чиқарганда азотли ўғитлар билан озиклантирилади ва суғориш ишлари амалга оширилади. Гуллаш ва сутмум пишиш даврларида бир мартадан суғорилади. Агротехник тадбирлар ўз вақтида бажарилганда гектаридан 35–40 ц дон ёки 350–400 ц кўк масса олинади.

Такрорий экишда оксилга бой озуқа етиштириш мақсадида маккажўхорига соя қўшиб экиш тавсия этилади. Бунда маккажўхори ва соя уруғлари 10 сотихга 2 кг. дан тенг миқдорда қўшиб экилиши мақсадга

мувофиқ. Такрорий экинлар тез ўсишини инобатга олган ҳолда агротехникасини ўз вақтида кечиктирмасдан амалга ошириш лозим.

Тупроғи шўрланган ва сув танқис томорқаларда окжўхори, Африка кўноғи экинларини экиш яхши натижалар беради. Ушбу экинлар уруғларини 4–5 см чуқурликда, қатор оралиғи 60 ёки 70 см қилиб, 10 сотихга 1–1,5 килограмм миқдорида экилади. Кўчат сони 8–9 минг атрофида бўлиши керак. Вегетация даврида 4–6 та барг чиқарганда қатор ораларига ишлов берилиб, қуриган гўнг ва азотли ўғитлар билан озиклантирилади ва суғориш ишлари амалга оширилади. Барча агротехник тадбирлар ўз вақтида бажарилса 10 сотихдан 3,5–4 тонна кўк поя ҳосили олинади.

Ердан унумли фойдаланиш ва чорва молларини тўйимли озуқа билан таъминлаш учун бошоқли дондан бўшаган майдонларга 15 июлдан 10 августгача бўлган муддатларда дон ва дуккакли экинлардан *сули уруғи* – 10 сотихга 8 кг, *хашаки нўхат* уруғи – 7 кг меъёрда кўшиб экиш тавсия этилади.

Сули туплаш фазасига, хашаки нўхат шохлаш фазасига кирганда ўғитланади ва суғорилади. Ҳаво ҳарорати ва экин ҳолатини ҳисобга олган ҳолда яна бир марта озиклантириш ва икки уч марта суғориш ишлари амалга оширилса, октябрь ойига бориб 15–20 тонна кўк масса ҳосили олиш мумкин.

Такрорий экин сифатида *тариқ* экиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Тариқнинг дони паррандалар учун қимматбаҳо озуқа ҳисобланади. Чорва молларига озуқа учун тариқ донининг қолдиқлари ва сомони ишлатилади. Тариқ серҳосил ўсимлик бўлиб, 10 сотих ердан 5–6 ц дон ёки 12–14 ц кўк масса ҳосили олиш мумкин.

Шунингдек, тариқ қурғоқчиликка ҳам чидамли, ёруғсевар, қисқа муддатли ўсимлик ҳисобланади. Уруғ кўкариб чиқиши учун ўз вазнига нисбатан 25% сув сарфлайди. Тариқ ўсимлиги яхши ишланган ерни талаб қилади. Уни гуллаш ва туплаш фазасида озиклантириш мақсадга мувофиқ. Пишган дони тез тўкилиши сабабли, рўвакда 70–75 % дон етилганда ўриб олиш зарур.

Озуқабоп экинлар орасида илдиз мевалардан асосан *хашаки лавлаги* экиб ўстирилади. Бунда хашаки лавлагининг Ўзбекистон ним қанд, Экендорф сариғи, Ўзбекистон–83 навларини экиш тавсия этилади. Хашаки лавлагини жанубий (Сурхондарё, Қашқадарё) вилоятларда ғалладан кейин ҳам экиб олиш мумкин.

Чорва молларининг сут маҳсулдорлигини оширишда хашаки лавлаги муҳим аҳамият касб этади. Июль-август ойларида ҳаво ҳароратининг юқори бўлиши ҳисобига баҳорда экилган майдонларда хашаки лавлагининг сувга бўлган талаби жуда ортиб боради ва шу сабабли лавлаги экилган майдонни имкон қадар ҳар 7–10 кунда суғориб туриш тавсия этилади.

Маълумки, хашаки лавлаги икки йиллик ўсимлик ҳисобланади. Биринчи йили уруғдан экилганда илдизмева беради, иккинчи йили илдизмевадан экилганда уруғ беради.

Хашаки лавлаги уруғини жадаллашган усулда бир йилда етиштириш учун август ойининг биринчи ва иккинчи декадаларида уруғдан экиш мумкин. Экишда 10 сотихга 0,8–1 кг уруғ сарфланади. Илдизмева далада қишлайди ва кейинги йил уруғ беради. Қишловга кетишдан олдин пушталарга чириган гўнг сепиш мақсадга мувофиқ.

Хашаки лавлаги оралиқ экин сифатида етиштирилганда ўсув даврида 4–6 марта суғорилади. Ҳосил октябрнинг охири–ноябрь ойининг бошларида йиғиштириб олинади.

Ердан унумли фойдаланиш ва чорва молларини тўйимли озуқа билан таъминлаш мақсадида 15 июндан 1 июлгача бўлган муддатда дон (сули – 80 кг/га) ва дуккакли (хашаки нўхат – 70 кг/га) экинларни биргаликда экиш яхши самара беради.

Бунда сули экини туплаш, хашаки нўхат шохлаш фазасига кирганда, азотли ўғитлар билан 100–150 кг/га меъёрда озиклантирилиб, суғорилади. Ҳаво ҳарорати ва экин ҳолатини ҳисобга олган ҳолда яна бир марта озиклантириш ва икки-уч марта суғориш ишлари амалга оширилса, октябрь ойига бориб 10 сотихдан 1,5–2 тонна кўк масса ҳосили олишга эришилади.

Сабзавотларни такрорий етиштириш

Эртаки сабзавот, картошка ва ғалла ҳосили йиғиб олинган майдонларга такрорий экин экиш учун тайёрлашда, аввало, ишни ўтмишдош ўсимлик қолдиқлари ва бегона ўтларни тозалашдан бошлаш зарур. Бунда ўсимлик қолдиқлари томорқа чеккасига чиқарилиб, ер қондириб суғорилади.

Ер етилиши билан гўнг ёки компост сепилади, 25–28 см чуқурликда юмшатилади ва эгатлар олинади.

Томорқаларга июнь ойи иккинчи ярми ва июлнинг биринчи ўн кунлигида *бодрингнинг* Марғилон-822, Наврўз, Ўзбекистон-740, Ранний-645, F1 Алиби Аякс Микс навларини; *сабзининг* Мирзои сариқ-304, Мирзои қизил-228, Шантанэ-2461, Нантская-4, Нурли, Зийнатли навларини; *ош лавлагининг* Бордо-237 навини, *картошканинг* Диамант, Ликария, Симфония, Диёра, Тўйимли, Умид каби ўртапишар, Акроб, Мондеал ва Фазан каби кечпишар навларини экиш тавсия этилади.

Томорқаларга июнь ойининг учинчи ўн кунлиги ёки июль ойининг 1–2-ўн кунлигида *картошканинг* Санте, Ред скарлет, Зарафшон каби эртапишар, Аринда, Белуга, Виктория, Умид, Кондор, Драга, Корлена, Латона, Палма, Марфона, Пикассо, Романо каби эртапишар, Тўйимли, Ақроб, Диамант, Симфония каби ўртапишар навларини экиш юқори ҳосил олишни таъминлайди.

Чет элдан келтирилаётган уруғлик картошка экиладиган дала эгати олиниб суғорилган бўлиши керак. Картошка экилгач суғорилади. Агар ер тайёрлаб қўйилмаган бўлса, у қопи билан ёки ерга юпка қилиб, офтоб тушмайдиган салқин жойга тўкиб қўйилади. Экиш муддати 20 июндан то 20 июлгача, 70x30 см схемада экилади. Унда олдин ўртапишар навлар кейин ўртаки ва охирида эртапишар навлар экилади.

Июль ойининг учинчи ўн кунлиги ўсув даври қисқа бўлган сабзавотлардан *шолғомнинг* Муяссар, Самарқанд маҳаллийси каби ўртаки, Наманган маҳаллийси ва бошқа эртаки навларини, кўкатлардан *укропнинг* Узбекский–243, Ором навларини экиш тавсия қилинади.

Бегона ўтларни ўташ лозим. Ўтларни йўқотиш билан бирга ортиқча ниҳолларни ягана қилиш керак. Орадан 20–25 кун ўтгач эса майдондаги бегона ўтларни иккинчи марта ўтаб, ўсимликларни ягана қилиб, кейин ўсимликларни озиклантириб, суғориш тавсия этилади.

Кечки карам кўчатлари тўлиқ тутиб олгач, сабзи, ош лавлаги, картошка туганаклари ҳамда бодринг ниҳоллари ердан тўлиқ униб чиққач, ўсув даври давомида экин турига мувофиқ 8–12 кун оралатиб 2–3 марта суғориш, ўсимлик қатор ораларини 8–12 см чуқурликда юмшатиш бегона ўтларни йўқотади, тупроқда нам ва ҳаво сақланишини яхшилайти, ўсимликларнинг ўсиб-ривожланишига қулай шароит яратади.

Эртаки картошкани йиғиш ва сақлаш. Эртаки картошкани ковлаш кўпгина ҳолларда июнь ойининг 2-ярмига тўғри келади ва офтоб тиғида ҳарорат юқори бўлиб картошка сифатига салбий таъсир этади. Шунинг учун эрталаб кун исигунча ва кечқурун ҳарорат пасайган даврида ковлаб пешмапеш териб, офтоб тиғидан олиб қўйиш лозим.

Сақланадиган эртаки картошка тўла пишганда ковланади. Уни ўз вақтидан кечикиб ковланса сифати ёмонлашади ва бир оз сўлиб, яхши сақланмайдиган бўлиб қолади.

Ковланган картошкани тезда қоплаб, яшиқларга солиб омборга қўйиш зарур. Бунда картошка яшиқлари устма-уст тахлаб қўйилади, бир яшиқ билан иккинчи яшиқ ўртасида 10 см катталиқда тирқиш қолдирилади. Ҳар бир тўп яшиқ орасида 40–50 сантиметрли йўл қолдирилади.

Картошка ҳаво ҳарорати 20–25 оС, нисбий намлиги 60–65% бўладиган оддий хоналарда 1,5–2 ойгача анча яхши сақланади. Бинобарин, бундай картошкаларни чуқур ва ярим чуқур ертўлаларда ҳам икки ойгача бемалол сақлаш мумкин.

Картошка сақланадиган жойга айникса, уй-рўзғор шароитида ёруғлик тушмаслиги керак. Акс ҳолда туганак устида кўк рангли соланин моддаси пайдо бўлади ва у аччиқ таъм беради.

Эртаки карамни уй-рўзғор шароитида 7–10 кун целлофан халталарга солиб совитгичда сақласа бўлади.

Шолғом ва турп уруғи асосан августда сепилади. Бунда *шолғомнинг* Наманган маҳаллийси, Самарқанд маҳаллийси, Муяссар, *турпнинг* Андижон–9, Марғилон маҳаллийси, *дайкон ёки япон турпининг* Куз ҳадяси ва Содиқ навларини экиш тавсия этилади.

Мазкур экинлар уруғи мамлакатимизнинг марказий минтақасида жойлашган ва водий вилоятларида 1–15 августда, шимолий ҳудудларда 25 июль–10 август ва жанубда 20 август–20 сентябрда сочма қилиб экилади. Эгат ораси 70 см ёки 60 см бўлиши лозим.

Бунда турп уруғи 10 сотихга 400–500 г, шолғол уруғи эса 200–300 г меъёрда сарфланади. Турп уруғи 2 см, шолғом уруғи эса 1,5 см чуқурликда экилади. Хаскаш ёрдамида тупроққа аралаштирилади.

Экин парваришда бегона ўтларни йўқотиш, ягана қилиш, эгат бағрини юмшатиш ва зарарли ҳашаротларга қарши курашга жиддий эътибор бериш зарур.

Пиёз уруғи августнинг иккинчи ярми, сентябрнинг биринчи ўн кунлигида сепилади. Бунда *пиёзнинг* маҳаллий эртапишар Сумбула навини экиш тавсия этилади.

Пиёз уруғи ернинг нишаблигини инобатга олган ҳолда 70–90 см ораликда сочма ҳолда сепилади. Уруғларнинг 1,5–2 см чуқурликка кўмилишини таъминлаш мақсадга мувофиқ.

10 сотихга 1,4–1,6 кг уруғ сарфланиб, кўчат ораси 5–6 см. ни ташкил этади.

Дастлаб ўсимликларнинг бўйи 6–8 см. га етганда, иккинчи марта боғлаб чиқариладиган товар ҳолига келганда экин икки-уч марта ўтоқ ва ягана қилинади. Қатор оралари 15–16 см чуқурликда юмшатилади.

Кўзланган ҳосилни олиш учун томорқага маҳаллий ўғит бериш мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, *пиёз*ни кўчат қилиб экиш ҳам мумкин. Бунинг учун юқоридаги экиш муддатида 0,1 га майдонга 4–5 кг уруғ сепилади ва *пиёз* кўчати 2–4 барг чиқаргандан сўнг томорқага ноябрь-февраль ойида кўчириб ўтказилади.

Бунда уруғ 3–4 баробар кам сарфланади ҳамда ўтоқ ва ягана қилиш учун меҳнат сарфи камаёди ва маҳсулотнинг товарбоплиги юқори бўлади.

Сабзавот экинларидан бир мавсумда 3–4 марта ҳосил етиштириш

Бодринг кўчатлари плёнка остига 10 мартгача экилади. Ҳосил 40–45 кундан кейин 20–25 апрелда пишиб етилади. Бодринг ҳосили июнь ойининг биринчи ўн кунлигида тўлиқ йиғиштириб олинади. 1–5 апрель кунлари ёпилган плёнкалар очилади, бодринг палаклари териб олинган пушталар юмшатилади. Уларнинг устига тезпишар маккажўхори уруғи 2 қатор қилиб экилади. Иккинчи экин – маккажўхори ҳосили томорқадан июнь ойининг охиригача йиғиб олинади.

Маккажўхоридан бўшаган ерга 10–15 август оралиғида учинчи ҳосил учун турп ва шолғом уруғи экилади. Ноябрь ойининг 2-ярмида турп ҳосили йиғиштириб олинади. Турп ва шолғом экилган пушталарнинг ҳар икки ёнига тўртинчи ҳосил учун 2-қатор қилиб сабзи уруғи экилади. Сабзи ҳосили ҳам турп ҳосили билан бир вақтнинг ўзида йиғиштириб олинади.

Вигна (Ловия)ни такрорий экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: маҳаллий навлар экилади.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар экилади.

Ерни экишга тайёрлаш. Вигна кузги дон экинларидан ва чопиқ қилинадиган экинлардан кейин экилади. Бир экилган жойга 2–3 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Вигна уруғи июнь–июль ойларида 60x20, 60x15схемада экилади. Экиш чуқурлиги 3–5 см. 10 сотихга 6 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда шоналашгача 1–2 марта, шоналаш-гуллаш даврида 2 марта суғорилади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф мода ҳисобида 3–5 кг азот, 2–3 кг фосфор, 3–3,5 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 75–80 фоизи етилганда ҳосил йиғилади. Пояси дағал хашак сифатида чорва молларига озуқа бўлади

Кунгабоқарни такрорий экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Жаҳонгир, Дилбар, Наврўз ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, тўла етилган ва шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Кунгабоқар кузги дон экинларидан, картошка, сабзавот, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Дастлаб ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланади ва 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Кунгабоқар такрорий экин сифатида июнь ойининг 15 санасидан кейин ва 10 июлгача экилади. Қатор ораси 60, 70 см, экиш тизими 60x20, 70x15 бўлади. Бунда 10 сотих майдонга 1 кг уруғ сарфланади. Экиш чуқурлиги 5–7 см.

Парваришлаш. Ўсув даврида қатор орасига ишлов берилади, суғорилади. Суғориш сони 3–5 марта, ўтоқ ва чопиқ қилинади.

Ўғитлаш. 3 кг фосфор, 8 кг калий ва 6 кг азот сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Кунгабоқарнинг савати етилганда сават кесиб олинади, поялар ўрилади. Сават қуритилади, янчилади, намлиги 9 фоиздан ошмаслиги керак.

Ловия (Фасоль)ни такрорий экин сифатида етиштириш

Ловия – дуккаклилар оиласига мансуб бир йиллик ва кўп йиллик дуккакли дон экини. Илдизи ўқ илдиз, яхши ривожланади, тупроққа 1,5–2 м чуқурликкача кириб боради. Илдизида туганаклар ривожланади. Пояси ўтсимон шохланади, айрим турлари чирмашиб, 3–4 м. гача етади. Меваси дуккак, ранги оч пушти ёки тўқ жигарранг, қора. Дуккагида 6–12 та уруғ бўлади. Уруғи буйраксимон, ранги оқ, сариқ, пушти. 1000 донаси 50–370 г. Ловия иссиқсевар ўсимлик, уруғи 8–10 °С да униб чиқади. Майсаси 0,5–1 °С совуқда нобуд бўлади. Ловия намсевар, унумдор тупроқ шароитларига талабчан. Ўсув даври 75–120 кун. Ёрмаси оқсилга бой, юқори калорияга эга. Дони таркибида 20–31% оқсил, 0,7–3,6% мой, 50% крахмал, 2,3–7,1% клетчатка мавжуд. Пояси чорва моллари учун яхши озуқа ҳисобланади. Ҳосилдорлиги 25–40 ц/га. Ловия зараркунандалари: ловия ва нўхат донхўрлари; касалликлардан энг кўп зарарлайдигани антракноз ва бактериоз.

Экиш учун тавсия этилган навлар: маҳаллий навлар экилади.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар экилади.

Ерни экишга тайёрлаш. Фасол кузги дон экинларидан ва чопик қилинадиган экинлардан кейин экилади. Бир экилган жойга 2–3 йилдан кейин қайта экилади. Дала ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланиб, ер 25–27 см чуқурликда юмшатилади ва текисланади.

Экиш муддати ва усули. Фасол уруғи июнь–июль ойларида қатор ораси 60–70 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 4–6 см. 10 сотих майдонга 6–8 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда шоналашгача 1–2 марта, шоналаш-гуллаш даврида 2 марта суғорилади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф мода ҳисобида 3–5 кг азот, 2–3 кг фосфор, 3–3,5 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 70–75 фоизи етилганда ҳосил йиғилади. Пояси чорва моллари учун озуқа бўлади.

Маржумакни такрорий экин сифатида етиштириш

Маржумак (гречиха) – ўтсимон дон экини. Маржумакнинг бўйи 50–150 см. га етади. Пояси шохланади, яланғоч, қиррали, қизғиш-яшил. Меваси 3 қиррали, кўнғир, қора ёки кулранг. Дони таркибида 12-18% оксил, 59-62% азотсиз экстрактив моддалар, 2,5–2,7% мой бор, фосфор, органик кислоталарга бой. Донидан турли ёрмалар ва ун тайёрланади. Чиқиндилари чорва учун озуқа. Маржумак намсевар, иссиқсевар экин. Ниҳоллари -2 °С совуқда зарарланади. Вегетация даври 70–90 кун. Асаларилар ёрдамида чангланади. Тупроқ унумдорлигига қараб ҳосилдорлиги 30–44 ц/га. Зараркунандалари: симқурт, битлар; касалликлари: кулрангчириш, занг, қоракуя.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Агидель, Илишевская, Инзерская, Чисменская ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун рўвакнинг энг юқори қисмидаги серҳосил уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Маржумак кузги донли экинлар, картошка маккажўхори, қанд лавлаги, маккажўхори, дон-дуккакли экинлардан кейин экилади. Ерни экишга тайёрлаш ўтмишдош экинларнинг қолдиқларидан тозаланади ва 20–22 см чуқурликда юмшатилади, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Маржумак уруғи июлнинг охири ва 10 августгача ёппасига қаторлаб экилади. Қатор ораси 15 см бўлганда, 10 сотих майдонга 5–6 кг уруғ сарфланади. Экиш чуқурлиги 4–5 см.

Парваришлаш. Ўсимликлар ягана қилинмайди. Экин вегетация мобайнида 2–4 марта суғорилиб, ўтоқ қилинади. Суғоришлардан кейин ер юмшатилади, биринчиси 4–5 см, иккинчиси 6–8 см чуқурликда.

Ўғитлаш. Маҳаллий гўнг ерни экишга тайёрлаш пайтида солинади (10 сотихга 2 т ҳисобида). Зарур ҳоларда (гўнг етмаганда) 10 сотихга 4 кг азот, 2 кг фосфор, 4 кг калий берилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Маржумак донлари тўла етилганда ўриб олинади. Пояси чорва моллари учун озуқа бўлади.

Мошни такрорий экин сифатида етиштириш

Мош – дуккакдошлар оиласига мансуб бир йиллик дуккакли экин. Ўқ илдизи тупроққа 1,5 метргача кириб бориб, азот тўплайдиган туганаклар ҳосил қилади. Сершоҳ пояси 20–100 см ёйилиб, тик ёки чирмашган ҳолда ўсади, барглари кенг, йирик. Меваси дуккак, ингичка, цилиндрсимон, узунлиги 6–18 см, ичида 6–15 та уруғ бўлади. Уруғи сариқ, яшил ва қора, 1000 дона уруғи вазни 40–80 г. Мош иссиқсевар, уруғи 12–15° ҳароратда 5–7 кунда униб чиқади. Майсалари 1–2 °С совуқда нобуд бўлади. Мош намсевар ўсимлик. Уруғининг кўкариб чиқиши учун вазни баробарида сув бериш керак. Айниқса, шоналаш даврида сувни кўп талаб қилади. Соя жойларда яхши ривожланмайди. Унумдор ўтлоқи тупроқда яхши ўсади. Ўзидан чангланади.

Юртимиз шароитида дони баҳорда экилгани 85–95, ёз охирида экилгани 60–65 кунда етилади. Дони таркибида 24–28% оқсил, 46–50% крахмал, 2–4% мой ва витаминлар бор. Мош озиқ-овқатда қўлланилади, осон ҳазм бўлади, ундан макарон тайёрлашда фойдаланилади. Кўк масса учун чорвачиликда тўйимли озуқа, поясидан силос бостириш мумкин. Касалликлари: фузариоз, бактериоз, аскохитоз, сариқ мозаика; зараркунандалари: чертмакчи кўнғизлар, яланғоч шиллик курт, дала қандаласи.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Победа–104, Радость, Наврўз, Қахрабо ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, тўқ ва шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Мошни кузги дон экинларидан, картошка, сабзавот, маккажўхори, шоли ва бошқа экинлардан бўшаган ерларга экиш мақсадга мувофиқ. Баҳорда экиш учун ер кузда чопилади, эрта баҳорда тирмаланади. Экишгача бегона ўтлар кўпайиб тупроқ қотиб қолган бўлса қайта чопиқ қилинади. Анғизга экилса олдинги экиннинг ҳосили йиғилиб, ер суғорилади. Ер етилганда 22–25 см чуқурликда юмшатилади.

Экиш муддати ва схемаси. Мош апрель ойининг охирида ёки май ойида ва такрорий экин сифатида июнь ойининг охирида кенг қаторлаб экилади. Қатор ораси 60 см, экиш тизими 60x20, 60x15 бўлади. Экиш меъёри 10 сотихга 25000–40000 дона.

Парваришлайш. Ўсув даврида 3–5 марта суғорилади, ўтоқ қилинади, катор оралари чопиқ қилинади. Гуллаш ва дон тугиш даврида кўпроқ суғорилади.

Ўғитлайш. Чопиқдан олдин 10 сотихга соф модда ҳисобида 4–6 кг фосфор ва 2–4 кг калий солинади. Шоналаш ва гуллаш даврида 2–3 кг фосфор ва 1–2 кг калий солинади. Тупроқда чиринди ва азот миқдори кам бўлса азотли ўғитлар қўлланилади. Азотли ўғитларни экишдан олдин ва ўсув даврида солиш мумкин, меъёри – 2–3 кг. Агар азотли ўғитнинг нормаси ошиб кетса, биологик азот ўзлаштирилмайди. Бегона ўтларга қарши дуккакли-дон экинларда қўлланидиган гербицидлар ловияда ҳам ишлатилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дуккакларнинг 75–80 фоизи пишганда ҳосил йиғилади. Пишганда дон навига хос тусга киради. Ҳосилни эрталаб ёки кечқурун дуккаги кам чатнайдиган вақтда йиғиш лозим. Экин ўрилади, хирмонда қуритилади. Дон янчиб олинади. Кўк масса учун ва пояси молларга берилади.

Сояни такрорий экин сифатида етиштириш

Соя – дуккакдошларга мансуб бир йиллик дуккакли дон ва мойли экин. Пояси дағал, цилиндрсимон, тик ўсади, аммо ётиб қоладиган навлари ҳам бор. Бўйи 15 см. дан 2 м. гача, ён шохлари 2–8 та бўлади. Барги сертук, бандли, бандининг узунлиги 8–20 см. Меваси – дуккак, сариқ, қора, қўнғир, сертук. Ҳар бир дуккагида 2–6 та дон бор, 1000 дона донининг вазни 40–42,5 г. Таркибида 24–45% оқсил, 13–37% ёғ, 20–32% углеводлар, кўплаб витаминлар бор. Ўсув даври 75–200 кун. Соя иссиқсевар ва намсевар, ёруғсевар, қисқа муддатли ўсимлик. 21–23 °С да яхши ривожланади. Уруғи 8–10 °С да униб чиқади. Соя ўзидан чангланади. Ундан соя уни ва мойи олинади. Дони, пишиб етилмаган (думбул) дуккаги овқатга ишлатилади. Сомони, тупони, кўк пояси, силоси озуқа сифатида чорва молларига берилади. Касалликлари: бактериоз, септориоз, аскохитоз, фузариоз. Зараркунандалари: тунламлар, ўргимчаккана, қорақуя.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Ўзбекистон–2, Орзу Нафис, Олтин тож, Ойжамол ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун йирик, тўла етилган ва шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Соя кузги дон экинларидан, картошка, сабзавот, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, камида 20–22 см чуқурликда юмшатилади ва текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Соя такрорий экин сифатида 15 июнь– 10 июлда 60x5, 70x3 схемада экилади. Қатор ораси 60 см бўлганда 10 сотих майдонга 6–10 кг уруғ сарфланади. Экиш чуқурлиги 4–5 см.

Парваришлаш. Ўсув даврида қатор орасига ишлов берилади. 3–5 марта суғорилиб, ўтоқ қилинади.

Ўғитлаш. 4 кг фосфор, 6 кг калий ва 8 кг азот сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Соя дуккакларининг 75–80 фоизи пишганда йиғиб олинади ва қуритилади. Поялар эрталаб ёки кечкурун йиғилса дуккаги кам чатнайди ва шикастланмайди. Бунда йиғилган доннинг намлиги 14 фоиздан ошмаслиги керак.

Тариқни такрорий экин сифатида етиштириш

Тариқ – бошоқдошлар оиласига мансуб бир йиллик дон экини. Илдизи попуксимон, 150 см чуқурликкача боради. Пояси – похолпоя (20–150 см). Дони қобикли, шакли юмалоқ, овал ёки чўзиқ, ранги оқ, сарик, қизғиш, жигарранг, 1000 донасининг вазни 4–9 г. Тариқ иссиқсевар, қурғоқчиликка, шўрга чидамли ўсимлик. Уруғи ҳарорат 8–10 °С бўлганда униб чиқади, 12–15 °С да майсалари кўкара бошлайди. Ўсув даври 60–100 кун. Донида 10–15% оксил, 50% углевод, 3,8% мой мавжуд. Донидан спирт олишда, бўза тайёрлашда фойдаланилади, сўк, ёрма, ун тайёрланади. Оқланган дони (сўк) мазали ва тўйимли озиқа ҳисобланади. Тариқ уни нон ёпишда кўпинча жавдар унига кўшилади. Касалликлари: қора куя, бактериоз. Зараркунандалари: тариқ чивини, поя парвонаси ва бошқалар.

Экиш учун тавсия этиладиган навлар: Саратовская–853.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун рўвакнинг энг юқори қисмидаги серҳосил уруғлар танлаб олинади. Уруғ тозаланади, сараланади. Экиладиган уруғ бир текисда, давлат андозасига жавоб бериши керак. Уруғларга экишдан олдин Витовакс 200 ФФ (300 г/ц), Фундазол (300 г/ц) препаратлари ва парда ҳосил қилувчи пливинил спирти (ПВС) билан кўшиб ишлов берилади.

Ерни экишга тайёрлаш. Тариқ ўсимлиги яхши ишланган ерни талаб қилади. Дала ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланиб, ер 25–27 см чуқурликда юмшатилади ва текисланади. 10 сотих майдонга 6–7 кг фосфорли, 4–5 кг калийли ўғитлар солинади, 20–25 см чуқурликда чопилади, кейин текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Суғориладиган ерларда анғизга такрорий экин сифатида июнь ойида ва июлнинг бошларида 45x15 ёки 60x15 см схемада экилади. Экиш чуқурлиги 4–5 см. 10 сотих майдонга 1,2–1,6 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ўсимликлар ягана қилинмайди. Ўсув даврида биринчи суғориш ўсимлик 3–4 барг ҳосил қилганда, иккинчиси найчалаш фазасида, учинчиси рўвакда ўтказилади. Суғоришлардан кейин чопилади: биринчиси 4–5 см, иккинчиси 6–8 см чуқурликда.

Ўғитлаш. Маҳаллий гўнг ерни экишга тайёрлаш пайтида солинади (10 сотихга 2 т). Зарур ҳолларда 10 сотихга 5–6 кг азот, 10–10,5 кг фосфор, 7–8 кг калий берилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Рўвакдаги доннинг 80–85 фоизи етилганда ўриб олинади. Дасталар 3–5 кундан кейин янчилади.

Ясмиқни такрорий экин сифатида етиштириш

Ясмиқ – дуккакдошлар оиласига мансуб бир йиллик донли ўтсимон ўсимлик туркуми, дон экини. Ясмиқнинг илдизи ўқилдиз, бўйи 60–70 см. Меваси дуккак, уруғи юмалоқ, сарик, пушти, яшил, жигарранг. 1000 дон уруғи вазни 20–65 г. Уруғи таркибида 2,3–3,2% оқсил, 0,6–2,1% ёғ, 47–70% крахмал, 2,3–4,4% кул, 2,4–4,9% клетчатка, шунингдек, витаминлар бор. Ясмиқ дони, умуман кўк массаси, тўпони чорва моллари учун қимматли озуқа ҳисобланади. Ясмиқ баҳори, иссиқсевар, намсевар, қисқа кун ва узун кун ўсимлиги. Уруғи 4–5 °С да 8–10 кунда униб чиқади. Навига қараб ўсув даври 80–120 кун. Қисқа муддатли совуқлар (-8 °С)га чидамли. Ҳосилдорлиги 20–22 ц/га (баъзан 30–35 ц/га).

Экиш учун тавсия этилган навлар: Дармон, Олтин дон ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар экилади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ясмиқ кузги дон экинларидан ва чопиқ қилинадиган экинлардан кейин экилади. Дала ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозаланиб, ер 25–27 см чуқурликда юмшатилади ва текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади. Суғориладиган ерларда ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 3–5 см. 10 сотих майдонга 6–9 кг (Олтин дон нави уруғи майда, Дармон нави уруғи йирик) уруғлик сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда шоналашгача 1–2 марта, шоналаш-гуллаш даврида 2 марта суғорилади. Суғориш учун жўяклар олинади, ораси 60 см бўлади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга 3–5 кг соф мода ҳисобида азот, 4–6 кг фосфор, 2–3 кг калий сепилади. Ер тайёрлаш вақтида фосфор ва калий сепилади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 50% етилганда ҳосил йиғиб олинади.

ХП.БОБ. Томорқаларга оралиқ экинларни экиш ва парваришлаш

Бурчоқни оралиқ экин сифатида етиштириш

Бурчоқ – дуккакдошларга мансуб бир йиллик ўсимлик. Пояси 4 қиррали, барги жуфт патсимон, мураккаб, гуллари зангори, пушти, қизил, бинафша ранг. Дуккаклари узунчоқ ва бир оз ясси, 4–7 уруғли. Бурчоқ асосан ем-хашак экини бўлиб, дон, кўкпоя, пичан олиш ва силос бостириш ҳамда чорвани ўтлатиш учун экилади.

Унинг донларида оксил моддаси нўхат ва ўрис нўхатга нисбатан кўп бўлади. Уруғида 24,30% оксил, 0,81% мой, 50,55% крахмал, 3–6% клетчатка бор. Бурчоқ жуда тўйимли озуқа. Тупроқда азот тўпловчи ўсимлик. Гектаридан 35–50 ц дон, 100 ц тўпон (сомон) беради. Кўк ўт ҳосили 300 ц атрофида.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экилганда бир ўлчамдаги йирик, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Бурчоқни кузги дон экинларидан, картошка, маккажўхоридан бўшаган ерларга эккан маъқул. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди ва бир экилган далага 2–3 йилдан кейин қайта

экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади.

Суғориладиган ерларда ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 4–5 см. 10 сотих майдонга 10 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда кузги амал даврида 1–2 марта суғорилади, баҳорги амал даврида 1 марта суғорилади. Суғориш учун жўяқлар олинади, ораси 60 см бўлади.

Ўғитлаш. Ҳайдов олдидан ерга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф модда ҳисобида 4–5 кг азот, 2 кг фосфор, 4 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит баҳорги амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 60% етилганда ҳосил ўриб олинади – бу май–июнь ойларига тўғри келади. Кўк масса олиш учун март–апрель бошларида ўрилади.

Викани оралиқ экин сифатида етиштириш

Вика – дуккакдошлар оиласига мансуб бир ва кўп йиллик ўсимликлар туркуми, ем-хашак экини. Пояси тўрт қиррали. Барглари патсимон мураккаб. Гуллари оқ, ўзидан, баъзан четдан чангланади. Меваси (дуккаклари) яссирок бўлиб, 4–8 уруғли, 100 кг пичанида 45,8 озуқа бирлиги ва 12,3 кг ҳазм бўладиган протеин бор. 1000 дона уруғи вазни 400–1300 г. Уруғи таркибида 24–30% оқсил бор. Гектаридан 200–250 ц кўк масса, 30–60 ц пичан, 20 ц дон олиш мумкин. Вика тупроқда жуда кўп миқдорда азот тўплайди, шунинг учун кўпгина экинларга яхши ўтмишдош ҳисобланади.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун бир ўлчамдаги йирик, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Вика кузги дон экинларидан, картошка, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди ва бир экилган далага 2–3 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади. Ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 4–5 см. 10 сотихга 8 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта, баҳорги амал даврида 1 марта суғорилади. Суғориш учун жўяклари ораси 60 см. ни ташкил этади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф мода ҳисобида 3–4 кг азот, 4 кг фосфор, 6 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит баҳорги амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 75 фоизи етилганда ҳосил ўриб олинади – бу май–июнь ойларига тўғри келади. Кўк масса олиш учун март–апрель бошларида ўрилади. Пояси ва Кўк масса учун молларга берилади.

Кўк нўхатни оралиқ экин сифатида етиштириш

Нўхат – дуккаклилар оиласига мансуб бир йиллик ўтсимон ўсимлик туркуми, дуккакли дон экини. Пояси ўтсимон, тик ўсади, дағал, қовурғали, сершоҳ, тукли, бўйи 30–70 см. Меваси – дуккак, дукагида 1–2 та, гоҳо 3 та дон бўлади. 1000 та уруғининг вазни 220–300 г, гоҳида 600 г. гача боради. Донининг ранги оқ, пушти, тўқ-сарик. Нўхат иссиқсевар, ёруғсевар, баҳори экин. Бошқа дуккакли экинларга нисбатан курғоқчилик ва шўрга чидамли, уруғи 2–5 °С ҳароратда униб чиқади, паст ҳароратда секин ўсади. Майсаси баҳорги 6–8 °С гача совуққа чидайди. Намлик меъёрдан ортиқ бўлса касалланади, шона ва гули тўкилади. Ўзидан чангланади. Ўсув даври 70–190 кун. Нўхат донидан ёрма, айникса, ўзбек пазандачилигида ҳар хил таомлар, қандолат маҳсулоти тайёрланади, ундан нон ёпилади (буғдой унига 10–20% кўшилади). Дони таркибида 19–33% оқсил, 4–7% мой, 0,2–4,0% кул, 48–61% азотсиз моддалар, 2–12% клетчатка, витаминлар ҳамда аминокислоталар мавжуд. Бир мавсумда бир гектар ерда Нўхат илдизлари 50–70 кг соф модда ҳисобида азот тўплайди. Нўхат юртимизнинг лалми ерларида 6–8 ц/га, суғориладиган ерларда 22–32 ц/га ҳосил беради. Касалликлари: аскохитоз ва фузариоз; зараркунандалари: нўхат донхўри, нўхат бити, нўхат трипси.

Экиш учун тавсия этилган навлар: Жасур–98, Осие–2001 ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун бир ўлчамдаги йирик, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Кўк нўхат кузги дон экинларидан, картошка, канд лавлаги, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди ва бир экилган далага 5–6 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади.

Суғориладиган ерларда ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 4–5 см. Кўк нўхатнинг пояси тик ўсмайди, шунинг учун унга таянч ўсимлик – арпа кўшиб экилади. 10 сотих майдонга 10 кг кўк нўхат, 6–10 кг арпа уруғи экилади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда кузги амал даврида 1–2 марта суғорилади, баҳорги амал даврида 1 марта суғорилади. Суғориш учун жўяклар олинади, ораси 60 см бўлади.

Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилади, ўтоқ қилинади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотихга соф модда ҳисобида 4–5 кг азот, 2 кг фосфор, 4 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 60 фоизи етилганла ҳосил ўриб олинади. Бу май–июнь ойларига тўғри келади. Ўрилган ҳосил ажратилади ва кўк нўхат ҳамда арпа алоҳида-алоҳида янчилиб, тозаланади. Кўк масса учун эса март–апрель ойида ўриб олинади. Пояси молларга берилади.

Хашаки кўк нўхатни оралиқ экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Восток–55, Восток–84 ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Уруғлар турлари бўйича 3 хил бўлади: майда уруғлар – диаметри 3,5–5 мм, 1000 донасининг вазни 150 г. гача, ўртача уруғлар диаметри 5–7 мм, 1000 донасининг вазни 200 г ва йирик уруғлар – диаметри 7–10,5 мм, 1000 донасининг вазни 250 г. дан ортиқ.

Экилганда бир хил катталиқдаги, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Кўк нўхатни кузги бошоқли дон экинлари, картошка, қанд лавлаги, маккажўхоридан бўшаган ерларга эккан маъқул. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди. Бир экилган далага 5–6 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади. Суғориладиган ерларда ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Лалми ерларда кенг қаторлаб, қатор ораси 45 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 4–5 см. 10 сотих майдонга суғориладиган ерларда 10–20 кг, лалми ерларда – 6 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда кузги амал даврида 1–2 марта, баҳорги амал даврида 1 марта суғорилади. Суғориш учун ораси 60 см бўлган жўяклар олинади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф модда ҳисобида 6 кг азот, 6 кг фосфор, 3 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида сепилади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 60 фоизи етилганда ҳосил йиғилади – бу май-июн ойларига тўғри келади. Кўк массаси март–апрель ойларида ўриб олинади ва молларга берилади.

Кузги рапсни оралиқ экин сифатида етиштириш

Рапс – бир йиллик мойли ва ем-хашак экини. Илдизи дуксимон, пояси сершоҳ, бўйи 50–150 см. Барглари ғуж, бандли, кам тукли. Дони шарсимон, ранги оч қорамтир. 1000 дон уруғи вазни 3–7 г. Уруғи 1–3 °С да униб чиқади, 15–20 °С да яхши ўсиб-ривожланади. Кузги рапснинг вегетация даври 270–300 кун, баҳоргисиники 95–110 кун. Четдан чангланади. Рапс уруғи таркибида 32–50% мой, 23% оқсил мавжуд. Мойи овқатга ишлатилади. Чорва моллари учун яхши озуқа ҳисобланади. 150 ц/га. дан тортиб 250 ц/га. гача кўк масса беради. Донининг ҳосилдорлиги 15–25 ц/га. Асосий зараркундалари: рапс арракаши, рапс баргхўри, карам оқ курти, рапс

гулхўри, яширин хартумлилар. Касалликлардан альтернариоз, сохта кул касаллиги. Кураш чоралари: ерни кузда чуқур юмшатиш, бегона ўтларни гербицидлар билан йўқотиш, экинларга инсектицидлар сепиш.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун бир хил катталиқдаги, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Кузги рапс кузги дон экинларидан, картошка, канд лавлаги, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди. Бир экилган далага 4 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади. Ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 2–3 см. 10 сотих майдонга 1,2–1,5 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Суғориладиган шароитда кузги амал даврида 1–2 марта, баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Суғориш учун ораси 60 см бўлган жўяклар олинади.

Ўғитлаш. 10 сотих майдонга соф модда ҳисобида 9 кг азот, 6 кг фосфор, 6 кг калий сепилади. Ер тайёрлаш вақтида фосфор ва калий сепилади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Уруғ олиш учун тўла етилганла ҳосил йиғилади –бу май–июнь ойларига тўғри келади. Кўк массаси март–апрель ойида ўриб олинади.

Сақланадиган уруғнинг намлиги 8 фоиздан ошмаслиги талаб қилинади. Рапс моллар учун тўйимли озиқадир.

Кўноқни оралиқ экин сифатида етиштириш

Кўноқ – кўнғирбошлар оиласига мансуб бир йиллик ўсимликлар туркуми; ғалла ва ем-хашак экини. Пояси тук билан қопланган, бўйи 70–150 (анғизга экилган ўсимликнинг бўйи 160–190) см, барглари 8–9 та. 1000 дона уруғи вазни 1,5–2,5 г. Уруғи 10–12 °С да униб чиқади. Майсаси қисқа муддатли 1–2 °С совуққа чидайдди. Ўсув даври 75–100 кун, қурғоқчиликка чидамли. Кўноқ донида 10,5%, кўк поясида 14,5% протеин бор. Дони ёрма тарзида овқатга ишлатилади, хонадонларда боқиладиган сайроқи кушларга

ем, кўк пояси ва похоти чорва учун тўйимли ем-хашак. Дони ҳосилдорлиги 40–60 ц/га, кўк поя ҳосилдорлиги 300–350 ц/га.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун бир хил катталиқдаги, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Кузги дон экинларидан, картошка, қанд лавлаги, маккажўхоридан бўшаган ерларга экилади. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экилмайди. Бир экилган далага 4 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади. Ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 2–3 см. 10 сотих майдонга 0,8–1,2 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта, баҳорги амал даврида 1 марта суғорилади. Суғориш учун жўяклар олинади, ораси 60 см бўлади.

Ўғитлаш. 10 сотихга соф модда ҳисобида 3 кг азот, 2 кг фосфор, 2,5 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида солинади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Уруғ олиш учун тўла етилганла ҳосил йиғилади – бу май–июнь ойларига тўғри келади. Кўк масса учун март–апрель ойида ўриб олинади.

Махсарни оралиқ экин сифатида етиштириш

Махсар – бир, икки ва кўп йиллик ўтсимон ўсимликлар туркуми, мойли экин. Иссиқсевар, қурғоқчиликка жуда чидамли экин. Бўйи 60–120 см, пояси силлиқ, барглари наштарсимон, тиканли ва тикансиз. Меваси писта, уруғи оқиш. 1000 дона уруғи вазни 25–50 г. Асосан четдан чангланади. Ўсув даври 95–135 кун. Тупроқ танламайди. Уруғи 1–2 °С да уна бошлайди, майсалари 6–7 °С совуққа бардош беради. Уруғи таркибида 47–61 фоизгача озиқ-овқатга ишлатиладиган мой бор. Кунжараси чорва моллари учун яхши озуқа. Махсар алмашлаб экишда кузги буғдой ва маккажўхоридан кейин экилади. Ҳосилдорлиги 8–14 ц/га ва ундан ортик. Зараркунандалари: махсар капалаги, махсар филчаси; касалликлари: фузариоз, занг касаллиги.

Экиш учун тавсия этилган навлар: Милютинский–114, Ғаллаорол, Нодир ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Махсар уруғи дуккакли дон экинларидан бўшаган ерларга экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Оралиқ экин сифатида октябрь ойида қатор ораси 60 см қилиб экилади. 10 сотихга 0,8–1 кг уруғ экилади. Экиш чуқурлиги 5–7 см. Кўкат олиш учун махсар 30–45 см кенгликда экилади. 10 сотихга 1,2–1,5 кг уруғ экилади. Махсар тоғли ва тоғ олди лалми ерларда ёппасига қаторлаб 10 сотих майдонга 2,5 кг ҳисобида экилади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилади, ўтоқ қилинади.

Ҳосилни йиғиштириш. Махсар етилганда тўкилмайди, уруғи тўла етилганда йиғиб олинади, янчилиб, тозаланади. Кўк масса учун март ойларида ўрилади.

Сулини оралиқ экин сифатида етиштириш

Сули – бошоқдошларга мансуб бир йиллик ва кўп йиллик ўсимликлар туркуми; ғалла экини. Сули илдизи попуқ илдиз бўлиб, яхши ривожланади, ернинг ҳайдалма қатламида жойлашади. Пояси тик ўсади. Бўйи 50–120 см. Барги 3–5 мм. Меваси – дон, кўпчилик навларида қобиқли (қобиқсиз шакллари ҳам бор). Сули намсевар, лекин иссиққа унча талабчан эмас. Уруғи паст ҳарорат (4–5°)да униб чиқади. Ўзидан чангланади. Ҳарорат 16–22° бўлганида яхши ўсиб-ривожланади. Ўсув даври 80–110 кун. Кузда экиладиган хили бор. Сули дони таркибида ўртача 13,3% протеин, 4,7% мой, 40,1% крахмал, 13,2% клетчатка, 4,0% кул, В гуруҳи витаминлари бор. Сули донидан ҳар хил ёрмалар ва ун тайёрланади. Сули уни буғдой ёки жавдар унига қўшиб нон ёпишда ишлатилади. Энг қимматли ем-хашак экини ҳисобланади. Дони, сомони, тўпони, кўк пояси, силоси молларга берилади. 1 кг сули дони тўйимлилиги 1 озуқа бирлиги сифатида қабул қилинган.

Экиш учун тавсия этилган навлар: Дўстлик–85, Ташкент–1, Успех.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Сули уруғи дуккакли дон экинларидан бўшаган ерларга экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Сули оралик экин сифатида октябрь ойида ёппасига қаторлаб экилади, қатор ораси 15 см бўлади. 10 сотих жойга 0,8–1 кг уруғ экилади. Экиш чуқурлиги 5–7 см бўлади. Кўк масса учун махсар 30–45 см кенгликда экилади, 10 сотих 1,2–1,5 кг экилади. Махсар тоғли ва тоғ олди лалми ерларда ёппасига қаторлаб 10 сотихга 2,5 кг ҳисобида экилади.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилиб, ўтоқ қилинади.

Ўғитлаш. Маҳаллий ўғит ерни экишга тайёрлашда солинади. Ерни юмшатиш олдин 10 сотихга соф мода ҳисобида 6 кг фосфор ва 5 кг калий берилади. Қишлаб чиққандан кейин 4 кг азот сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Сули кўкат учун рўваклар-гуллаш даврида ўрилади. Дон учун эса тўла етилганда ўрилади, янчилади, тозаланади.

Хантални оралик экин сифатида етиштириш

Хантал (горчица) – бир ва кўп йиллик ўтсимон мойли экин. Бўйи 25–100 см, пояси тик ўсади. Меваси кўзоқча. Уруғи оч сарик ёки оч жигарранг, таъми аччиқ, эфир ҳиди келади. Хантал намсевар, совуққа чидамли, узун муддатли ўсимлиги. Ўсув даври 95–120 кун.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Экиш учун бир хил катталиқдаги, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Хантални кузги дон экинларидан, картошка, қанд лавлаги, маккажўхоридан бўшаган ерларга экиш мақсадга мувофиқ. Дуккакли экинлардан бўшаган ерларга экинланган маъқул. Бир экилган далага 4 йилдан кейин қайта экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртacha октябрь ойига тўғри келади. Қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 2–3 см. 10 сотих майдонга 0,9–1,2 кг уруғ кетади

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1 марта, баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Суғориш учун ораси 60 см бўлган жўяклар олинади.

Ўғитлаш. 10 сотих майдонга соф модда ҳисобида 3 кг азот, 4 кг фосфор, 6 кг калий сепилади. Ер тайёрлаш вақтида фосфор ва калий сепилади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Уруғ олиш учун тўла етилганла ҳосил йиғилади –бу май–июнь ойларига тўғри келади. Кўк масса учун март ойида ўриб олинади.

Сақланадиган уруғнинг намлиги 8 фоиздан ошмаслиги талаб қилинади.

Ясмиқни оралиқ экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Дармон, Олтин дон ва ҳ.к.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла етилган, шикастланмаган уруғлар экилади.

Ерни экишга тайёрлаш. Ясмиқ кузги дон экинларидан ва чопиқ қилинадиган экинлардан кейин экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва усули. Кузги дон экинлари билан бир вақтда экилади. Бу ўртача октябрь ойига тўғри келади.

Ясмиқ ёппасига қаторлаб, қатор ораси 15 см қилиб экилади. Экиш чуқурлиги 3–5 см. 10 сотих майдонга суғориладиган ерларда 6–9 кг (Олтин дон нави уруғи майда, Дармон нави уруғи йирик).

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1 марта, баҳорги амал даврида 1–2 марта суғорилади. Суғориш учун ораси 60 см бўлган жўяклар олинади.

Ўғитлаш. Ўтмишдош экинга гўнг солинади. Талаб қилинса 10 сотих майдонга соф модда ҳисобида 3–5 кг азот, 4–6 кг фосфор, 2–3 кг калий сепилади. Фосфор ва калий ерни тайёрлаш вақтида сепилади. Азотли ўғит амал даврида сепилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Дон олиш учун дуккакнинг 50 фоизи етилганда ҳосил йиғилади – бу май ойига тўғри келади. Кўк масса учун март–апрель ойларида ўриб олинади.

Кузги вика+сулини оралиқ экин сифатида етиштириш

Экиш учун тавсия этилган навлар: Сулининг Дўстлик–85, Ташкент–1, Успех, виканинг маҳаллий навлари экилади.

Уруғлик танлаш ва экишга тайёрлаш. Бир хил ўлчамли, тўла этилган, шикастланмаган уруғлар танлаб олинади.

Ерни экишга тайёрлаш. Сули уруғи дуккакли дон экинларидан бўшаган ерларга экилади. Ер ўтмишдош экинларнинг қолдиқлари ва бегона ўтлардан тозалангач, 25–27 см чуқурликда юмшатилиб, текисланади.

Экиш муддати ва схемаси. Оралиқ экин сифатида октябрь ойида ёппасига қаторлаб экилади. Қатор ораси 15 см. 10 сотихга вика 8 кг, сули уруғи 6кг меъёрида экилади. Экиш чуқурлиги 5–7 см.

Парваришлаш. Ягана қилинмайди. Кузги амал даврида 1–2 марта, баҳорги амал даврида ҳам 1–2 марта суғорилиб, ўтоқ қилинади.

Ўғитлаш. Маҳаллий ўғит ерни экишга тайёрлашда солинади. Ерни юмшатиш олдин 10 сотихга соф модда ҳисобида 6 кг фосфор ва 5 кг калий берилади. Қишлаб чиққандан кейин 4 кг азот сепилади.,

Ҳосилни йиғиштириш. Вика ва сули кўк масса учун сулининг рўваклаш-гуллаш даврида – март ойида ўрилади.

Хашаки лавлагини оралиқ экин сифатида етиштириш

Хашаки лавлаги етиштириш анча сермеҳнат ҳисобланса-да, чорва молларининг сут маҳсулдорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Бунда хашаки лавлагининг «Ўзбекистон ним қанд», «Эккендорф сариғи», «Ўзбекистон–83» навларини экиш тавсия этилади.

Хашаки лавлаги ўсув даврида 4–6 марта суғорилади. Ҳосил октябрнинг охири-ноябрь бошларида йиғиштириб олинади.

Ердан унумли фойдаланиш ва чорва молларини тўйимли озуқа билан таъминлаш мақсадида 15 июндан 1 июлгача бўлган муддатда дон (сули – 80

кг/га) ва дуккакли (хашаки нўхат – 70 кг/га) экинларни биргаликда экиш яхши самара беради. Бунда сули экини туплаш, хашаки нўхат шохлаш фазасига кирганда, азотли ўғитлар билан 100–150 кг/га меъёрда озиклантирилиб, суғорилади. Ҳаво ҳарорати ва экин ҳолатини ҳисобга олган ҳолда яна бир марта озиклантириш ва икки-уч марта суғориш ишлари амалга оширилса, октябрь ойига бориб 10 сотихдан 1,5-2 тонна кўк масса ҳосили олишга эришилади.

ХШ.БОБ.ФОЙДАЛИ ХУСУСИЯТЛАР

Жийданинг хусусиятлари

Фойдали хусусиятлари: Жийда таркибида жуда кўп фойдали моддалар мавжуд. Масалан, унинг мевасида калий моддаси мавжуд, бу инсон организмида юрак-қон томирлари тизими фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади, ўз навбатида инсулт, инфаркт ва бошқа муаммоли хасталиклари келиб чиқишининг олдини олади. Хушбўй моддалар мавжудлиги унинг бириктирувчи таъсирчанлигига асос бўлади.

Жийда меваси инсонни тинчлантирувчи таъсирга эга ва уйку дорилар билан қўшиб истеъмол қилинса, уларнинг фаоллигини оширади. Бундан ташқари асаб тизими фаолиятини меъёрга келтиради, ва ғабланиш, асабийлашувнинг олдини олади. Жийда тинчлантириш фаоллиги билан биргаликда саломатликни мустаҳкамлайди.

Пазандаликда ишлатилиши: Унинг янги узилган мевасини турли пиширик-десертларга қўшиш мумкин. Бундан ташқари ундан мураббо ва жемлар тайёрлаш мумкин.

Жийда мевасининг фойдалари ва у билан даволаш: Жийда меваси халқ табобатида кенг ишлатилади. Дармон дорилар таркибида унинг меваси билан бир қаторда гули, барглари ва новда пўстлоқлари ҳам ишлатилади. Масалан, мевасининг дамламасидан овқат ҳазм қилиш муаммоларини ҳал этишда, шунингдек, оғиз бўшлиғи касалликларидан фориғ бўлиш мақсадида ғарғара қилиб оғизни чайиш йўли билан фойдаланиш мумкин. Барглари ревматизм, подагра ва радикулитни даволаш жараёнида яхши ёрдам беради. Баргларини яна жароҳат ва яраларга боғлаб, шамоллашни олиш ва жароҳат битишини тезлаштиришда фойдаланилади.

Бундан ташқари жийда мевасидан бавосирни даволашда фойдаланилади. Новдаси пўстлоғидан тайёрланган дамлама қон кетишини тўхтатишда яхши шифобахш воситадир. Мевасининг шарбати безгак ва қон босимини даволаш жараёнида истеъмол қилинади.

Мевасининг қайнатмаси нафас йўллари, безгак ва шамоллаш касалликларини даволашда ёрдам беради. Бундан ташқари, бу қайнатмадан йўғон ичак, ошқозон ва ичак йўллари даволашда яхши ёрдам беради, шунингдек у ичкетарда ҳам ёрдам беради.

Унинг гуллари ва баргларида ҳам шифобахш дамлама тайёрлаш мумкин. Бу дамлама қон босимида ва юқори ҳароратни туширувчи табиий воситадир. Шунингдек, у юрак фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади, қолитдан фориғ бўлишда ижобий натижа беради.

Жийданинг зарари ва ножўя таъсири: Ҳомиладор ва эмизикли аёллар уни истеъмол қилишдан ўзларини тийишлари тавсия этилади.

Шарқ жийдаси — жийдагуллилар оиласига мансуб бўлиб, бўйи 3-4 метргача етади. Танаси қизғиш-кулранг, ёш новдачалари ва барги кумуш-ок рангли, қалин ва қаттиқ, киприк-симон тангачалар билан қопланган. Барги наштарсимон ёки эллипссимон, ўткир учли, шохчаларда банди билан кетма-кет жойлашган. Новдаларнинг учи кўпинча тиканли бўлади. Ўсимлик май ойида гуллайди. Гуллари кўримсиз, кумушсимон, жуда ёқимли ҳидга эга. Меваси сентябрь-октябрь ойларида пишиб етилади. Меваси сариқ, олтинсимон, чўзиқ-думалоқ данакли. Жийда мевалари серхосиятлиги билан машхур. Меваси таркибида 40-65 фоиз қанд, 11 фоиз оқсил, клетчатка, ёғ, ошловчи моддалар, органик кислоталар мавжуд. Бундан ташқари жийданинг «гўштли» қисмида калий ва фосфорли тузлар, витаминлардан В1 В2, РР, Ебор.

Халқ табобатида жийда меваси ёки унинг дамламаси болаларда учрайдиган ич кетишга қарши яхши даво ҳисобланади. Дамлама нафас йўллари шамоллаганда ҳам тавсия қилинади. Бундай қайнатмалар ошқозон-ичак фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади. Жийдадан қайнатма тайёрлаш учун, бирор оғзи ёпиладиган идишга бир ярим литр сув қуйиб, мевадан 50 грамм солинади ва бироз қайнатиб, бир соат мобайнида қуйиб қўйилади. Сўнгра докада сузилади, қайнатма шарбатидан кунига овқатдан кейин 2-4 маҳал 2 ош қошиқдан ичилади. Ўсимлик мевалари сервитамин бўлганлиги туфайли илмий медицинада камқонликда, тери қазғоқланишида, бўй ўсмаслигида истеъмол қилиш тавсия этилади. Шунингдек жийда мевалари организмда туз-сув мутаносиблигини сақлаш учун, одамни фикрлаш қобилиятини ошириш учун ҳам истеъмол қилиниши лозим.

Жийда озиқ-овқат саноатида ҳам кенг ишлатилади. Ундан кисель ва татимли шарбатлар (компот) тайёрлаш мумкин. Шарқ жийдасининг қурук мевалари туюлиб ун олинади, уни нон ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларига қўшиб истеъмол қилиш мумкин.

Дарахт ёғочи мустаҳкам, қаттиқ бўлганлиги туфайли ундан қурилиш материаллари сифатида ҳам фойдаланилади.

Жийда дарахтининг елими камёб ҳисобланувчи араб елимининг (гуммиарабик) ўрнини боса олади. У тўқимачилик саноатида ишлатилади. Дарахт пўстлоғи ва баргларида тери ошлашда фойдаланилади. Фармацевтикада эса жийда елими асосида махсус эмулсияли дорилар тайёрлаш мумкин.

Жийда ёруғсевар ўсимлик бўлганлиги туфайли Ўрта Осиё, хусусан Ўзбекистонда яхши ўсади ва ҳосилга киради. Табиатшунос олимларнинг фикрига кўра, тупроқ-иқлим шароитидан қатъий назар, жийдани Ўрта Осиёнинг кўпгина янги ўзлаштирилаётган лалмикор, шўр тупроқли, сизот сувли ерларида ўстприш мумкин.

Шуни айтиш керакки, жийда жуда беор ўсимлик бўлиб, уни данаги, қаламчаси ёрдамида кўпайтириш мумкин. Ўсимлик 3-4 йилда ҳосилга киради. Жийдадан ихота сифатида, тупроқ эрозиясига қарши фойдаланиш мумкин. Унинг илдизида азот элементини тўпловчи туганак бактериялар (актиномицет) мавжуд бўлганлиги туфайли, тупроқни озикабоп минерал

билан таъминлашга ёрдам беради. Шунинг билан бир қаторда жийда гуллари боларилар учун яхши озик ҳамдир. Шарқ жийдаси. Ўрта Осиёда тарқалган. Қурғоқчиликка чидамли бўлиб, қаттиқ совуқдан (совуқ 25°С даражадан юқори бўлганда) зарарланиши мумкин.

Энсиз баргли жийда. У ёввойи ҳолда Ўрта Осиё дарёларининг бўйларида, ўрмонларда, тоғли ва ер ости сувлари ер бетига яқин жойлашган шўрхоқ тупроқли ерларда тарқалган. Дарахтининг бўйи 8-10 м га етиши мумкин.

Кумушсимон жийда. Бу жийданинг бўйи 2,5 метргача боради, меваси майда, истеъмолга яроқли.

Нон жийда. Дарахти нисбатан паст бўйли бўлиб, нам жойларда ўсади. Қизил жийда. Републикамизда кенг тарқалган бўлиб, меваси ширин, серэт, дарахти катта.

Ёнғоқнинг хусусиятлари

Ёнғоқ баргларида ва мевасига ёпишиб турувчи кўк пўстлоғида инсон организми учун зарур бўлган кўпгина моддалар мавжуд: хушбўй моддалар, С ва Е витаминлари, алкалоидлар ва каротин моддалари бор. Ёнғоқ мағзи мойли ёғ, оксил ва эркин аминокислоталарга бой. Шунингдек, унинг мағзида Е, К, Р ва С витаминлари бор. Ҳали пишмаган кўк ёнғоқ таркибида турли гуруҳдаги витаминлар, каротинга бой, пишган ёнғоқ меваси эфир мойлари, хушбўй моддалар, темир ва кобальт тузларига жуда бой. Меваси пўчоғида фенолкарбон кислоталари, кумаринлар, стероидлар ва пелликула бор. Қадим замонлардан кишилар ёнғоқдан халқ табобатида фойдаланиб келишган. Ҳозирги вақтда ёнғоқ мевасидан бактерицид, яра ва жароҳатларни битирувчи, умумий мустаҳкамловчи ва турли хил гижжаларга қарши курашувчи дори-дармонлар тайёрлашда фойдаланилади.

Ёнғоқ барглари микробларга қарши курашиш ва шамоллашни даволаш хусусиятларига эга. Бундан ташқари унинг барглари жароҳатларни битириш хусусиятига эга. Ёнғоқ хотирани яхшилади. У қабзиятни даволашда ажойиб восита. Таркибида 65 % мойлар мавжудлигига қарамадан, у қон таркибидаги ёғ миқдорини пасайтиради (ёнғоқда жуда кўп тўйинган ёғ кислоталари мавжуд). Ёнғоқнинг таркибидаги тўйинган ёғ кислоталари минерал моддалар билан биргаликда мавжудлиги сабабли, уни истеъмол қилиш гипертонияда, атеросклерозда, бошқа юрак ва қон томир касалликларида тавсия этилади. Ёнғоқ жуда тўйимли: у 75 % дан кам бўлмаган ёғлардан иборат. У инсон қонида холестерин миқдорини

камайтирувчи нодир воситадир. Ёнғоқ мағзи билинар-билинемас аччиқлик билан қўшилган беқиёс ёқимли таъмга эга. Қон томирларини мустаҳкамлаш мақсадида истеъмол қилинади.

Ёнғоқнинг озиклик қиймати: Унинг тозаланган 100 грам мағзи 650 килокалория атрофида озикавий қувватга эга. Бундай таъсирчан кўрсаткич билан бирга ёнғоқ ўзида ғайриоддий биологик актив моддалар мажмуасини тўплаган. Бу моддалар нафақат организмда қон томирларига ижобий таъсир этиб қолмасдан, балки турли касалликларни замонавий даволаш жараёнида ҳам фаол тавсия этилиб, истеъмол қилинади.

Турли хасталикларни даволашда ёнғоқнинг мағзи, мағзи ораларидаги юпка пўстлоқ деворлари, пўчоғи ва баргларида фойдаланилади. Ёнғоқдан олинган ёғи буйрак касалликларини даволашда фаол шифобахш восита. Агар ёнғоқни асалга аралаштириб истеъмол қилинса, сил касаллигидан фориғ бўлиш мумкин. Таркибида антиоксидантлар мавжудлигидан ёнғоқ ақлий фаолликни кучайтириш ва турли касалликларнинг олдини олиш, саломатликни сақлаб туришда мислсиз фаол воситадир. Бунинг устига кунига 3-4 та ёнғоқ истеъмол қилиб юрилса, қон томирлари деворларини мустаҳкамлашда инсонга катта фойда келтиради.

Ёнғоқ мағзи орасидаги юпка пўстлоқ деворларининг шифобахш фойдалари: Агар сиз ёнғоқни истеъмол қилиш учун чақадиган бўлсангиз, ҳеч қачон унинг мағзи ораларидаги юпка пўстлоқ деворларини ташлаб юборманг. Ундан инсон организми гормонларнинг меърадаги фаолиятини таъминлаш, жигарни тозалаб, фаолиятини яхшилаш ва иммун тизимини фаол мустаҳкамлаш учун дамланма тайёрлаб ичиш мумкин.

Ёнғоқ барги. Турли тери касалликларини қисқа муддатда тез ва фаол даволашда ёнғоқ барги ажойиб шифобахш воситадир. Унинг баргларида темиртки ва экзема (чилла яра)ни даволашдек мураккаб ишда ёнғоқнинг қуритилган барглари қайнатмаси билан алоҳида ванна қилишни тавсия этиш мумкин. Уни тайёрлаш учун 300 грам қуритилган ёнғоқ барги устига 1 литр қайноқ сув қуйиб, 20 минут қайнатилади, сўнгра 3-4 соат давомида тиндирилади. Дори докадан ўтказилиб, мақсад бўйича ишлатилади.

Ёнғоқ баргларининг инсон учун шифобахш хусусиятлари мағзига караганда кам эмас. Унинг баргларида бошқа шифобахш табиий воситаларда учрамайдиган аскорбин кислотаси, флавоноидлар, каротин ва гликозидлар бор. Баргининг қайнатмаси томоқ шамоллашини олиб, милкларни

мустаҳкамлаш хусусиятига эга. Бундан ташқари баргининг қайнатмаси пешоб ҳайдаш хусусиятига эга, бу эса, пешоб йўллари иллатларини даволашда ундан кенг фойдаланишга сабаб бўлади.

Ёнғоқ мағзи хотирани кучайтириб, қандли диабетни даволашда ёрдам берувчи турли микроэлементларга бой. Бу моддалар шунингдек гипотензив (артериал қон босимини туширувчи) фаолликка ҳам эга.

Ёнғоқ шарбати: Ёнғоқ шарбати 100 дан ортиқ турли паразитларни бартараф қилиш хусусиятига эга. Кучли гижжа ҳайдаш фаоллиги билан бир қаторда, бу шарбат ўт ҳайдаш фаоллигига ҳам эга. Ёнғоқ дамланмаси ниҳоятда фойдали восита бўлиб, тухумдондаги ўсма, бачадон миомаси, йўғон ичакдаги полипларда, шунингдек, қалқонсимон безларда пайдо бўлган тугунчаларни даволашда ажойиб фойда бериб, яхши натижаларга сабаб бўлади. Сезиларли натижага эришиш учун бундай муолажа давомийлиги бир ойдан кам бўлмаслиги лозим. Дамланма хроник ичкетар муаммосини ҳал қилишда яхши таъсирчанлик ва фаолликка эга. Хом ёнғоқ дамланмаси. Бундай шифобахш восита бир қанча турли касалликларни даволашда ёрдам бериши мумкин. Буларга ошқозон-ичак касалликлари, пешоб ва жинсий йўллар касалликлари, лейкомия, сил каби касалликлар киритиш мумкин. Бундан ташқари хом ёнғоқ дамланмаси модда алмашинув жараёнини тезда меъёрига келтириб, организмни турли токсин ва хилтлардан тозалайди.

Ёнғоқ ёғи: Ёнғоқ ёғи унинг мағзини экстракция қилиш йўли билан олинади. Ёғнинг ранги ёқут ранг қип-қизил ажойиб кўринишда бўлиб, кишини лол қолдирадиган ёқимли таъмга эга. Ёнғоқ ёғининг фойдали хусусиятлари. Бу ёғнинг фойдалилиги унинг таркибида кўп миқдорда мавжуд бўлган турли микроэлементлардир. Унинг таркибида тўйинган ёғ кислоталари ҳамда С, В ва Е витаминлари, темир, йод, кальций, цинк, магний ва мис бор.

Ёнғоқ ёғи - бебаҳо маҳсулот, у инсон организмни фойдали ва зарур бўлган (ёғ кислоталари) моддалар билан тўйинтиради. Ёнғоқ ёғи таъсири билан балғам кўчиши осонлашади, унинг истеъмолини гепатитда, астмада ва сил касаллигида тавсия этилади. Онкологик касалликларга мойиллиги бўлган кишиларга бу ёғни истеъмол қилиб туриш лозим, чунки у ёмон сифатли ўсимта ҳужайраларининг шаклланишига қаршилик кўрсатади.

Таажжубки, парҳезшунос мутахассислар ёнғоқ ёғини истемол қилишни меъеридан ортиқча вазнли, тўладан келган кишиларга тавсия қилишади. Ёнғоқ ёғини истеъмол қилган киши организмни тозалайди, овқат ҳазм қилишни яхшилади, организмдаги ҳужайралар ҳам ёшаради. Ўзининг витаминларга бой таркиби сабабидан ёнғоқ ёғи шамоллашдан фориғ бўлишда иммунитетни мустаҳкамлаш йўли билан ёрдам беради.

Ёнғоқ ёғи ҳомиладор аёлларнинг токсикозни енгил бошдан кечиришда ҳам ёрдам беради. Уни истеъмол қилишни катталарга ҳам, болаларга ҳам тавсия этилади. Бола ўсиб, ривожланади, бу даврда бола организми учун ёнғоқ ёғида мавжуд моддалар ўз-ўзидан зарурдир. Агар бола ёшлигидан овқатига ёнғоқни қўшиб истеъмол қилиб ўсса, бу унинг ақлий ривожланиши

мукаммал бўлишига, жисмоний ва рухий-ҳиссий ривожланиши жойида бўлишига сабаб бўлади.

Анжирнинг хусусиятлари

Абу Али Ибн Сино анжир мевасини балғам кўчирувчи ва йўтал қолдирувчи восита сифатида қўллаган. Балғам кўчирувчи дори сифатида анжир мевасини ейиш, йўтал қолдириш учун мевани сутда қайнатиб, истеъмол қилишни буюрган. Табобатда анжир меваси ва унинг дамламаси дори сифатида йўтални тўхтатиш ва кўкйўтални даволаш учун ичишга буюрилади. Томоқ шамоллаганда иссиқ дамлама билан томоқ чайилади. Мевасининг иссиқ дамламаси яраларган даво қилинади – дамламада намланган дока яра устига кўйилади. Тиббиётда сурги сифатида қўлланиладиган кафиол препарати таркибига анжир меваси ҳам қиради. Анжир баргидан олинган псоберан доривор препарати (фурокумаринлар йиғиндиси) тиббиётда пс касаллигига даво қилинади.

Кимёвий таркиби. Анжир қанд моддалари (қоқисида 78%гача қанд бўлади), турли витаминлар (В1, В2, С, Е, РР витаминлар) билан каротинга, органик кислоталар (оксалат, лимон, олма, сирка кислоталар) га, минерал тузларга бой. Меваларида оқсиллар, ўсимлик ферментлари – фицин, амилаза, протеаза ҳам бор. Бу ўсимликнинг ҳамма қисмларида фурокумаринлар – псорален ва бергантен, гликозидлар бўлади. Уруғларида 29,4% мой бор.

Таъсири ва ишлатилиши. Туркменистон халқ табобатида қуритилган анжир барглари ва илдизидан таёрланган қайнатма меъда ичак йўлининг иши бузилган маҳалларда ва камқонликда буюрилади, янги мевалари эса жароҳатларни битирадиган восита тариқасида ишлатилади. Меваларининг қайнатмаси цистит ва нефритга даво бўлади. Анжир мевалари одамнинг мудом ичи қотиб юрадиган маҳалларда, сийдик ҳайдайдиган, балғам кўчирадиган восита тариқасида ҳам буюрилади; юқори нафас йўллариининг ўткир яллиғланиш касалликларида меваларини сутда қайнатиб ейиш тавсия этилади. Барглари ёш шохлари ва етилмаган меваларининг сутсимон ширасидан яралар, жароҳатларга даво қилиш, буйраклардан майда тош ва қумларни, бадандаги сўғал ва ҳуснбузарларни йўқотиш учун фойдаланилади. Ангина ва юқори нафас йўллариининг яллиғланиш касалликларида анжир мураббоси чой билан ичилади.

Қадимги ҳакимларнинг фикрига кўра, анжир одам дармонсизланиб юрадиган маҳалда, юраги ўйнаганида, кўкраги оғриганида, шунингдек, бронхиал астма ва йўтал маҳалида фойдалидир. Буйрак ва қовуқ ишини жойига келтириб, одамнинг рангини тиниқлаштиради. Замонавий табобатда анжир юрак қон-томир тизими касалликлари, тромбозларда, камқонлик маҳалида ва энгилгина сурги сифатида қўлланилади. Анжир таркибида фицин деган фермент, талайгина қанд моддалари ва калий бўлганлигидан, бу неъмат юрак-томирлар етишмовчилигига учраган касалларга жуда фойдалидир.

Анжир баргларида пестига даво қилиш учун ишлатиладиган псоберан (фурален) деган препарат олинади, бу препарат аммифурин, бероксан ва псорелендан қолишмайди. Анжирнинг сийдик ҳайдайдиган, терлатадиган, иссиқни туширадиган хоссалари борлиги кўпларга маълум. Қандли диабет билан оғриган касалларга ва ўткир меъда ичак касалликлари вақтида анжир истеъмоли мумкин эмас.

Таёрлаш ва ишлатиш усуллари: Янчилган анжир қоқисидан 1 ош қошиқ миқдорида олиб, устига қайнаб турган 400мл сув қуйлади, 10 минут қайнатилиб, совугандан кейин сузиб олинади. Овқатдан олдин ½ стакандан кунига 3-4 маҳал ичилади. Бу қайнатма билан оғиз ва томоқни чайқаш ёки унга пахта, докани ҳуллаб, баданнинг касал жойига қўйиш мумкин.

100 г миқдорида анжир қоқиси устига 2 стакан қайноқ сув қуйиб, паст оловда 15 минут қайнатилади, 2-3 соат тиндириб қўйилади, кейин сузиб олинади. Шамоллашда ½ стакандан кунига 2-3 маҳал ичилади.

Тут мевасининг хусусиятлари

Оқ тут (Балхи тут) ва шотут меваси ширин, шифобахш, ҳар хил витаминларга бой. Ўзбекистонда тут қадимдан экиб кўпайтирилади. Янгилгида истеъмол қилинади, шинни, мураббо, майиз, тайёрланади. Барги тут ипак қурти боқишда ишлатилади. Тут икки уйли ўсимлик. Гуллари бир жинсли. Тут уруғидан, қаламчасидан, пайванд ва пархиш қилиб кўпайтирилади. (“ЎзМЭ”дан).

Тут барглари ипак қурти учун керакли озуқа бўлгани боис, ҳар доим қимматли ўсимликлар қаторига киритилган. Бундан ташқари, қадимдан тут

дарахтидан мусиқа чолғу асбоблари, ёзув қоғози ишлаб чиқарилади. Тут пўстлоғидан тайёрланган бешикларга курт тушмайди, оналаримиз фарзандларимиз ўзидан кўпайсин дея, мевали дарахт-болани тутдан ясалган бешикларга белашади. Бу мевали дарахтнинг, асосан, икки хил тури истеъмолга яроқли ҳисобланади. Бу оқ тут ва шотут. Шотутни қора тут деб ҳам аташади.

Тут тўлиқ етилган, сершира, янги узилган ҳолда ёки қуритилган (тут майизи) ҳолида истеъмол қилинади. Яна тутдан турли хилдаги пишириклар, мураббо ва мармеладлар, қиём, шинни тайёрланади.

Таркиби: Тут меваси серсув, унинг таркибида 82,9-86,2 % гача сув бор. Бундан ташқари, у сершира мева — 10,9-12,7 % гача қанд миқдори мавжуд. Тутни қуритиб, истеъмол қилинса, шираси янада кўпаяди. Тут майизида қанд миқдори 73,29-83,71 % ини ташкил этади. Бундан ташқари, тут В, С, Е, К, РР витаминларига бой. Шунга кўра, уни касалликдан заифлашиб қолган, тез-тез шамоллайдиган кишиларга истеъмол қилиб туришлари тавсия этилади.

Минерал моддалардан эса калий, натрий, рух, селен, мис, фосфор, кальций, магний, темирга бой, уруғи 24-33 фоизгача ёғ ва бошқа ошловчи моддалар сақлайди. Таркибида кўп миқдорда фосфор сақлагани боис, тут аклий фаолият билан шуғулланадиган кишилар учун қони фойда саналади. Ҳомиладор аёллар учун ҳам тут меваси ҳомиланинг яхши ривожланиши учун керакли дармондорилар манбаи ҳисобланади.

Тут меваси иммун тизимни кучайтириб, организмни юқумли касалликларга қарши ҳимоя тизимини мустаҳкамлайди, терига барвақт ажин тушишидан сақлайди, кўриш қобилятини ошириб, кўз тўрпардасининг зарарланиши каби касалликлардан асрайди. Тут барги ва танасининг пўстлоғи ҳам турли биологик фаол моддаларга бой. Барги таркибида флавоноидлар, витаминлар, каротин, эфир мойи, органик кислоталар, дарахт пўстлоғида эса бўёқли ва ошловчи моддалар, турли хилдаги кислоталар мавжудлиги аниқланган.

Халқ табобатида тутқадимдан турли касалликларни даволашда қўлланилиб келинади. Тут шираси қонни тозалаш, қонни кўпайтириш мақсадида ҳам кенг қўлланган. Баргининг қайнатмаси эса ангина ва бошқа шамоллаш касалликларида иситмани туширувчи, чанқокни қолдирувчи восита сифатида қўлланилган.

Буюк ватандошимиз Абу Али ибн Сино тутдан шифобахш восита сифатида фойдаланган. Шифобахш хусусиятигаар тут, ток ва қора анжирнинг барглари эфир сувида қайнатиб ишлатилса, сочни қорайтиради. Оқ тут барги томоқ оғриғи, янги узилган барг шираси тиш оғриғига, тут меваси ва унинг шираси оғиз ва томоқдаги шишларга даво бўлади. Тузлаб қуритилган тут эса ичбуруғ касаллигини даволайди. Буйрак, юрак-қон томир касалликларини даволашда эса тут меваси танани ортиқча суюқликдан тозаловчи, пешоб ҳайдовчи воситадир. Тутни овқатланишдан олдин истеъмол қилиш лозим, шунда ошқозонга унинг зарари тегмайди. Тут мевасини қуритиб, ундан дамлама, компот тайёрлаб ичилса, дармонсизликни даволайди, озишга ёрдам беради, организмни тозалайди. Қишда тут

дарахтининг куртагини олиб, тозалаб, дамламасини юракни қувватлаш учун ичиб юрилади. Тут дарахти гуллари ўсимлик ёғи билан аралаштирилиб, қоронғи жойда тиндирилса, теридаги майда ҳуснбузар, доғлар ва сепкилни даволаш учун ажойиб крем ҳосил бўлади. Танадаги эски яра ва шикастланган жойларни даволашда тут барги ва шохчасини майдалаб, ўсимлик ёғи билан аралаштириб суртилса, яралар тез битади, терида ўрни қолмайди. Тутнинг озикавий қиймати – 70 ккал. Янги тут (ёки консерваланган) меваси шарбати кўкрак қафасининг симиллаб оғриши ва нафас олиш қийинлашиб ҳарсиллашда ёрдам беради. Муолажа мақсадида тут шарбати уч ҳафта давомида ичилади. Таажжубки, шу қисқа муддатда юрак фаолияти тўлиқ тикланиб, соғаяди. Янги олинган тут шарбати тутнинг барча фойдали шифобахш хоссаларига эга бўлади. У нафас йўллари, тонзиллит ва ангинани даволашда фаол восита, сурункали йўтал, пневмония ва бронхитни даволашда ҳам ижобий натижа беради. Ақлий меҳнат билан машғул кишиларга унинг фойдаси катта, чунки таркибидаги фосфор ақлий фаолиятни яхшилайди.

Тут дарахти пўстлоғининг инсон соғлиғи учун фойдаси. Пўстлоғидан қайнатма, дамлама ва малҳам тайёрланади. Малҳам билан йирингли жароҳатларни, терининг куйган ва жароҳатланган қисмини, дерматитни, экзема ва псориазни даволаш мумкин. Малҳамни тайёрлаш учун икки қошиқ майдаланган дарахт пўстлоғини 100 г қиздириб, совутилган писта ёғи билан аралаштирилади ва музлатгичда уч кун давомида тиндириб, олиб яна қайтадан аралаштирилади. Шундай қилиб малҳам дори тайёр бўлади. Бу малҳам билан терининг касал жойларига кунига тўрт маҳал суртилади. Уни ҳуснбузардан холи бўлиш учун ҳам ишлатилади: юзга ва елка терисига ҳар чўмилиб чиққандан сўнг суртилади. Одатда тут мевасини янги узиб олинганида истеъмол қилинади, лекин ундан шунингдек, компот, мураббо, кисель, сироп, пишириклар ичига солиб, пишириб истеъмол қилинади. Тутни яшаш жойига яқин жойда пишиб етилган меваси истеъмол қилинади. Уни узоқ масофага транспорт воситасида олиб бориш ярамайди, етиб боргунича айниб қолади.

Тут майизи кучли терлатувчи фаолликка эга, шунинг учун ундан шамоллаганда ундан чой тайёрлаб ичиш тавсия этилади. Организмни умумий мустаҳкамлаш учун турли таомларга тут дарахти қуритилган баргларида кунига бир чой қошиқ қўшиб истеъмол қилинади. Шу мақсадда яна унинг ёш новдаларидан дамлама тайёрлаб ичилади. Бунинг учун 5 та унча катта бўлмаган новдаси устидан 500 мл сув қуйилиб, 10 дақиқа қайнатилади, сўнг 2 соат давомида тиндирилади. Сўнгра дамламадан бир ой давомида кунига 3 маҳал 50 мл дан ичилади. Оғиз бўшлиғи хасталикларидан стоматитда, пародонтозда, яра ва томоқ касалликларидан шотут меваси дамламаси билан ғарғара қилиш яхши натижа беради. Бундай дамлама тайёрлаш учун 2 қошиқ эзиб майдаланган шотут меваси устидан 200 г қайноқ сув қуйиш йўли билан тайёрланади.

Тут дарахти илдизи фойдалари. Қон босимини ва қон айланиш тизимини меъёрига келтириш учун дарахт илдизи қайнатмасидан ичиш

тавсия этилади, уни тайёрлаш куйидагича бўлади: 1. 50 г илдизи майдаланиб, устидан 1 литр қайноқ сув куйилади. 2. Бир соат ўтказиб, 15 дақиқа паст оловга қўйилади. 3. Совутиб, докадан ўтказиб олинади. 4. Кунига уч маҳал стаканнинг учдан бир қисми миқдорида ичилади (яна ширалироқ бўлиши учун бироз асал қўшиш мумкин).

Ҳомиладор аёллар учун ҳам тут меваси ҳомиланинг яхши ривожланиши учун керакли дармондорилар манбаи ҳисобланади. Тут меваси иммун тизимни кучайтириб, организмни юқумли касалликларга қарши ҳимоя тизимини мустаҳкамлайди, терига барвақт ажин тушишидан сақлайди, кўриш қобилятини ошириб, кўз тўрпардасининг зарарланиши каби касалликлардан асрайди. Халқ табобатида тут қадимдан турли касалликларни даволашда қўлланилиб келинади. Янги йиғилган тут меваси ёки унинг шираси билан халқ табобатида оғиз ярасини самарали даволашган. Бунинг учун мевани қайнатиб, оғиз бўшлиғи чайилган. Тут шираси қонни тозалаш, қонни кўпайтириш мақсадида ҳам кенг қўлланган. Баргининг қайнатмаси эса ангина ва бошқа шамоллаш касалликларида иситмани туширувчи, чанқоқни қолдирувчи восита сифатида қўлланилган. Тут дарахти пўстлоғи майда туйилиб, кунжут ёғи билан аралаштирилиб, турли хилдаги оғир яралар даволанилади. Дарахт пўстлоғининг қайнатмасида эса шамоллаш ва ўпка касалликларида балғам кўчирувчи восита сифатида қўлланилади.

Илдизининг пўстлоғидан тайёрланган қайнатма эса қуруқ, сурункали йўтал, бронхит, бронхиал астма (нафас қисиши), қон босимининг кўтарилиши касалликларини даволашда қўл келади. Негаки тут дарахтининг илдизи ва пўстлоғида қон томирларини тозаловчи, қон айланишини меъёрига келтирувчи махсус моддалар мавжуд. Бундан ташқари, илдизининг қайнатмаси гижжани ҳайдашда ҳам энг осон даво ҳисобланади. Чилонжийда билан тут мевасидан тайёрланган қайнатма эса бўғма (дифтерия), қизилча (скарлатина) каби касалликларга даво бўлади. Абу Али ибн Сино ҳам тутдан шифобахш восита сифатида фойдаланган. Ширин тут иссиқ, нордон шотут эса совуқликдир. Тутнинг ширасида, айниқса, унинг мис идишга солиб қайнатилганида, буриштириш хусусияти кучаяди. Шу билан бирга у кучли ва ёмон хилтларнинг аъзоларга оқишини тўхтатади. Бу, айниқса, хом тутга хос бўлади.

Тут, ток ва қора анжирнинг баргларини ёмғир сувида қайнатиб ишлатилса, сочни қорайтиради. Оқ тут барги томоқ оғриғи, янги узилган барг шираси тиш оғриғига, тут меваси ва унинг шираси оғиз ва томоқдаги шишларга даво бўлади. Тузлаб қуритилган тут эса ичбуруғ касаллигини даволайди. Буйрак, юрак-қон томир касалликларини даволашда эса тут меваси танани ортиқча суюқликдан тозаловчи, пешоб ҳайдовчи воситадир. Тут мевасининг барча турларини овқаланишдан олдин истеъмол қилиш керак, шундай қилинса, ундан меъда ва ичак тизимига зарар етказилмайди.

Тут мевасини қуриштириб, ундан дамлама, компот тайёрлаб ичилса, дармонсизликни даволайди, озишга ёрдам беради, организмни тозалайди. Қишда тут дарахтининг куртагини олиб, тозалаб, дамламасини юракни қувватлаш учун ичиб юрилади. Тут дарахти гуллари ўсимлик ёғи билан

аралаштирилиб, қоронғи жойда тиндирилса, теридаги майда хуснбузар, доғлар ва сепкилни даволаш учун ажойиб крем ҳосил бўлади. Танадаги эски яра ва шикастланган жойларни даволашда тут барги ва шохчасини майдалаб, ўсимлик ёғи билан аралаштириб суртилса, яралар тез битади, терида ўрни қолмайди.

Иккала хил тутнинг ҳам ўзига хос афзал томонлари бор. Шотут оқ тутга қараганда нордонроқ бўлади. Аммо қувват жиҳатидан ундан асло қолишмайди. Қон босимининг кўтарилиши, камқонлик, руҳий тушқунлик каби касалликларни шотут ёрдамида даволаш мумкин. Шотут организмдаги гормонал бузилишни тўғрилаб, аёлларнинг яллиғланиш касалликларини даволашда кўл келади. Шунга кўра, у асал билан аралаштириб ейилса, иммунитетни кўтаради. Оқ тут таркибида табиий антибиотик — ресвератол топилган. Бу эса унинг кўпгина сурункали касалликларни даволашга ёрдам беришини билдиради. Аёлларда кузатиладиган климакс ҳолатида кўп терлаш, қизиш каби нохуш аломатларни йўқотишда, юрак соҳасидаги оғриқларда кўпроқ шотут ейиш буюрилади. Анъанавий тиббиётда оқ тут мевасидан камқонлик, ошқозон-ичак хасталиклари, гастрит касалликларини даволашда фойдаланилади. Барги ва янги очилган куртаги организмда моддалар алмашинуви бузилганида яхши ёрдам беради. Оқ тут мевасидан олинган шинни доришунослик соҳасида хапдори тайёрлашда фойдаланилади.

Оқ тут меваси калийга жуда бой. Шунга кўра, уни атеросклероз, тахикардия, юрак пороги касалликларида тавсия этишади. Атиги уч ҳафталик тутли парҳез ёрдамида бемор нафас қисиши, кўкрак қафасидаги сиқувчи оғриқдан халос бўлиб, юракнинг иш қобилияти тикланади. Тут мевасининг шифобахшлиги олиб борилган илмий тадқиқотлар натижасида ҳам исботланган. Тадқиқотлар давомида оқ тут меваси ёрдамида юрак мушагининг қисқариш қувватининг сусайиши (миокардиодистрофия) ни даволашда яхши натижаларга эришилган. Тут ёрдамида беморларда нафас қисиши ва юрак оғриши камайган, юрак уриши маромига келган ҳамда ортиқча суюқлик йиғилиши натижасида пайдо бўлган шишлар ҳам йўқолган.

Тут ёрдамида даволаниш:Ревматизмни даволаш. Тут барги ва шохлари яхшилаб ювилиб, майда қилиб чопилади. Катта идишга солиб, ичига шохлар юзасини кўмгунича сув қуйилади ва газ печида 2 соат дамланади. Идишдаги қайнатмани тоғорачага қуйиб, оёқлар учун ванна қабул қилинади. Иссиқ баргларни оғриётган жойларга ёпиштириб, усти тоза мато ва жун рўмолда иссиқ ўралади. Муолажа ётишдан олдин бажарилади. 4-5 марталик даво курсидан кейин оёқлардаги оғриқлар камаяди. Қанд миқдори ошганида, тут баргидан олиб, яхшилаб ювилади, майдалаб, 2 ош қошиғига 1 пиёла қайноқ сув қуйилади ва бир кеча термосда дам едирилади. Сўнг кун давомида чой ўрнига 1-2 қултумдан ичилади. Даволаниш курси 10 кун.

Кўз касалликларида. Бир ҳовуч қуритилган тут баргига 1 пиёла қайноқ сув қуйиб, сув буғида 10 дақиқа қайнатилади. Совитиб, қовоқлар териси артилса, кўзнинг яллиғланиши, кўзга говмичча чиқишида ёрдам қилади.

Дамламада бинт бўлагини намлаб, кўзларга компресс қилиб, 20 дақиқа ётилса, кўз олдининг хиралашуви касаллигига даво бўлади.

Шамоллаш ва титроқ тутганида. Барги ва шохларининг дамламаси кунига 3-4 маҳал бир пиёладан ичига озгина ялпиз кўшиб ичилади. Бу дамлама малина чойдан ҳам яхшироқ шифо беради. Бўқокни даволашда. Оқ тут қалқонсимон без касалликларида кони фойда. Бунинг учун ҳар кун эрталаб соат 9 ларда 3 донагача тут мевасини истеъмол қилиш керак. Сабаби бу вақтда қалқонсимон без жуда фаол бўлиб, дармондорилар таъсирида ўзидан янада кўпроқ йод ишлаб чиқаради. Тут истеъмол қилиш мумкин бўлмаган ҳолатлар.

Ичак хасталиклари билан оғрийдиган, ичкетарга мойил кишилар, қандли диабет, қон босими хасталиги бор кишилар меъеридан ортиқ тут истеъмол қилишлари тавсия этилмайди. Организмга зарар етказиб қўймаслик учун пишиб етилган тут ич кетишини, пишиб етилмаган хом меваси қабзиятни келтириб чиқариши мумкинлигини ёддан чиқармаслик лозим. Тутнинг янги терилган мевасини истеъмол қилгач, совуқ сув ичиш мумкин эмас, бу қорин дам бўлишига, ичак-ошқозон фаолияти бузилишига олиб келиши мумкин. Унинг ширин навлари мевасини қандли диабет ва қон босими бор кишиларга истеъмол қилиш тавсия этилмайди.

Зайтуннинг хусусиятлари

Зайтун ёғи инсон организми учун ниҳоятда фойдали бўлиб, қонда холестериннинг зарарлисини (LDL) камайтириш, фойдали холестеринни (HDL) кўпайтириш хусусиятига эга. Зайтун меваси таркибида юздан ортиқ моддалар, асосан, мой, оксил, гликозидлар, дармондорилар бор.

Ер юзида етиштириладиган зайтун мевасининг 90%идан ёғ олинади, бунда уни консервантлар кўшмасдан туриб узок муддат саклаш мумкинлиги таҳсинга сазовор. Ҳозирги замон илмий тадқиқотлари ва изланишлари зайтун меваси ва ёғи тўғрисида қандай тавсиялар бермоқда?

Нью-Йорк университетидан доктор Ахренс бундай дейди: “Ўрта ер денгизи мамлакатлари аҳолисининг дунёнинг бошқа мамлакатлари аҳолисидан юрак, қон-томир касалликлари билан сезиларли кам оғришининг энг асосий омили уларнинг зайтун ёғи истеъмол қилишларидир”.

Мунтазам зайтун ёғи истеъмол қилувчи кишилар юрак, қон-томир касалликларига дучор бўлмасликларига асосий сабабчи экани илмий

тарафдан исботланган. Бундай кишиларда қон босими, қондаги қанд ва холестерин даражаси паст бўлиши юз минг киши билан ўтказилган илмий тадқиқотларда ўз исботини топган.

Меваси ёғга бой, турли навларига қараб, улардан 50%дан 80%гача ёғ олиш мумкин. Меваси оксил, пектин, қанд моддалари ва витаминларга бой: унда В, С, Е, Р – актив катехинлар, калий, фосфор, темир тузлари ва бошқа моддалар мавжуд.. Бундан ташқари, углеводлар, фенолкарбон кислоталар, пектин моддалари, тритерпен сапонинлари борлиги аниқланган.

Зайтун ёғи бу дарахт мевасининг асосий маҳсулоти бўлиб, асосан шу мақсадда экиб етиштирилади. Лекин мевалари ҳам консерва саноатида кенг истеъмол қилиниб, яшил мевалари консерваланади, қора меваларидан тузлама тайёрланади. Зайтун ёғи шпрот ва сардин тансиқ балиқ консервалари тайёрлашда ишлатилади.

Консерваланган, тузланган зайтун мевалари ўзига хос ёқимли мазага эга бўлиб, дастурхонда озиқ-овқатлар билан бир қаторда туради, энг асосийси ҳар хил иллатларга қарши шифобахшлиги билан ажралиб туради.

Унинг инсон саломатлиги учун фойдали эканини қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин: зайтун ёғи ошқозонда енгил ҳазм бўлувчи ёғдир. Унинг хушбўй ҳиди иштаҳани очади, шу сабабдан турли салатларга қўшилади. Шунинг учун ҳам у болаларнинг соғлом ўсишига ёрдам беради ва ёши улуғларнинг эрта қариши олдини олади.

Зайтун ёғи қоннинг қуюқлашиши ва томирларнинг қотиб қолишининг ҳам олдини олувчи мислсиз воситалардан биридир. Жигар фаолиятини яхшилади, сафро йўллари фаоллаштиради, ошқозон меъеридан юқори кислоталилигининг олдини олиб, яра пайдо бўлмаслигини таъминлайди.

Милк, тери ва аллергия касалликларни даволашда ҳам фойдалидир. Зайтун ёғи D витаминига бой, шу сабабли рахит ва болдир суяқларининг қийшиқ ўсишини даволашда фойда беради. Қуёш нуридан маҳрум, қоронғи хоналарда яшовчиларга фойдалидир.

Мутахассислар таъкидлашча, зайтунда инсон организми учун зарур бўлган барча витаминлар ва микроэлементлар мавжуд. 80%гача ёғга эга бўлган хом мағзида ўзининг хусусиятлари билан нодир бўлган тўйинтирилмаган ёғли кислоталар таркибига кирувчи: 75% олеин кислотаси, 13% линол кислотаси ва 0,55% линолен кислотаси мавжуд. Чорва молларининг ёғидан фарқли ўлароқ зайтун ёғи инсон организми учун ниҳоятда фойдали бўлиб, атеросклероз, юрак ва қон-томир касалликлари ривожланишининг олдини олади, унда холестерин моддаси йўқ ва бу модданинг организмдан чиқарилишига кўмак беради, ҳазм қилиш аъзоларига самарали таъсир қилади.

Испаниялик соҳа мутахассислари зайтун ёғи ҳар қандай ёшдаги инсонга фойдали бўлиб, ҳатто болалар овқат рационига асос бўлиши ўринли ва ниҳоятда фойдали деб ҳисоблашади. Гап шундаки, бу ёғ таркибига кирувчи кислота моддалар F витаминининг асосий бўлаги бўлиб, инсон организми ҳужайралари қобиғига зарур бўлган қурилиш материали сифатида хизмат қилади, организмнинг ўзи уни қисман синтезлайди.

Ҳайвон ёғидан фарқли равишда зайтун ёғи кислоталари организм учун анча фойдали бўлиб, танада гликемия (семиришнинг хавфли тури) даражасини пасайтиради, юрак-томир касалликлари олдини олиб, овқат ҳазм қилиш аъзоларига ижобий таъсир этади, организмнинг ёшаришига ёрдам беради.

Зайтун мевасини ҳар куни истеъмол қилиш юрак-томир тизимидаги стенокардия, инфаркт, саратон (рак), айниқса, аёллардаги кўкрак саратони, қандли диабет, семириш касалликлари хавфини камайтиради. Шунингдек, зайтун ёғи таркибидаги моддалар қондаги зарарли холестерин ва триглицерид миқдорининг ошиб кетишига йўқ қўймайди.

Зайтун меваси таркибидаги А, Д, Е ва К витаминлари инсон суягини мустаҳкамлайди, ичак фаолиятини яхшилади. Зайтун ёғи юқори артериал қон босимини нормаллаштиради. Зайтун ёғи инсон танасига тўлиқ сингади. Қадимги греклар ўзларини ҳар томонлама бақувват қилиш учун ҳар куни эрталаб бир қошиқ зайтун ёғи ичиб, орқасидан бир қошиқ асал истеъмол қилганлар. Бу усул эркаклик қувватининг ошишига ҳам самарали таъсир этади.

Зайтун ёғини терига суртилса, уни чиройли қилади, истеъмол қилинса, сочлар ва тирноқлар ўсишига ижобий таъсир кўрсатиб, тиш ва милкларни соғ ва мустаҳкам қилади.

Юрак томирлари ва артериал соғлиқ учун фойдалари: Зайтун меваси ва зайтун мойидаги айрим ёғ кислоталари моно-тўйинмаган ҳисобланади. Моно тўйинмаган ёғ кислоталари таркибида холестерин бўлмайди. Шу сабабли зайтун мойи холестерин миқдорини оширмайди, балки уни назорат остида сақлаб туради. Зайтун мойи таркибида инсон танаси учун муҳим бўлган омега-6 линолеик кислотаси ҳам мавжуд. Мана шу хусусияти туфайли соғлиқ муаммолари билан шуғулланувчи (Жаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти каби) ташкилотлар аҳолиси артерия қон томирлари атеросклерози ва қандли диабет касаллиги билан кўп оғриган давлатларда истеъмол қилинадиган ёғ кислоталарнинг камида 30% и омега-6 дан иборат бўлиши кераклигини тавсия қилади. Бу зайтуннинг аҳамиятини янада кўпроқ оширади.

Бу соҳада олиб борилган изланишлар бир ҳафта давомида кунига 25 миллилитр (тахминан икки чой қошиқ) табиий зайтун мойи истеъмол қилган одамларда кам миқдорда зичлиги кичик липо-протеин (ёмон холестерин) ва кўп миқдорда антиоксидловчи мавжуд бўлишини аниқлади. Антиоксидловчилар танадаги эркин радикаллар деб номланадиган зарарли моддаларни нейтраллаш ва ҳужайра бузилишининг олдини олиши сабабли жуда муҳимдир. Кўплаб изланишларда яна шу нарса аниқландики, зайтун мойини истеъмол қилиш холестерин миқдорини камайтиради ва юрак касаллигининг олдини олади.

Зайтун мойи қон оқимидаги зарарли холестерин (зичлиги кичик липопротеин) миқдорини камайтириши ва фойдали холестерин (зичлиги юқори липопротеин) миқдорини кўпайтириши боис у юрак ҳамда артерия қон томир касалликлари билан оғрийдиган беморларга ҳам тавсия этилади.

Юрак ва артерия қон томир касалликлари кўп учрайдиган мамлакатларда одатда юқори холестерин таркибли тўйинган ёғлар истеъмол қилинади.

Бундан ташқари, зайтун мойи омега-6 нинг омега-3 га бўлган нисбатига зарар етказмайди. Омега-3 ва омега-6 ларнинг танада муайян миқдорда бўлиши жуда муҳим, чунки буларнинг нисбатидаги ҳар қандай номуаносибликлар кўпгина касалликлар, айниқса, юрак, иммун системаси ва саратон касалликларининг ривож-ланишига сабаб бўлади. Шу сабаблар туфайли кўпчилик одамлар зайтун мойи шарофати билан ўз саломатликларини яхши аҳволда сақлаб туришади. Америка Юрак саломатлиги ассоциацияси юрак хасталиги хавфини камайтириш учун кўп миқдордаги моно-тўйинмаган ёғлар 30% гача ёғи камайтирилган таомга муқобил бўлиши мумкинлигини таъкидлайди.

Саратон касаллигининг олдини олиши: *The Archives of Internal Medicine* (Ички тиббиёт архивлари) номли нашрда чоп этилган бир изланиш кўп миқдорда монотўйинмаган ёғ истеъмол қиладиган аёлларда кўкрак саратонининг камроқ ривожланиш хавфи туғилиши ҳақида ёзади. Буффало университети ҳамда Нью-Йорк Давлат университети олимлари томонидан олиб борилган бошқа бир изланиш эса зайтун мойи каби ўсимлик мойларида топиладиган ёғ, яъни b-ситостерол, простатада саратон хужайралари пайдо бўлишининг олдини олишда ёрдам беришини исботлади. Тадқиқотчилар шундай хулосага келишдики, b-ситостерол хужайралар бўлинишига буйрук берадиган хужайранинг ички алоқа тизимини кучайтиради ва шу йўсинда хужайра бўлиниши бошқариб бўлмас даражага етмасдан саратон касаллигининг олди олиниши мумкин. Оксфорд университетида шифокорлар томонидан ўтказилган тадқиқот зайтун мойи ичак саратонига қарши ҳимоявий таъсирга эга эканлигини кўрсатди. Шифокорлар зайтун мойи ичак саратони бошланишининг олдини олиш учун ошқозон кислотаси билан реакцияга киришишини аниқладилар. Оксфорд университети тадқиқотчилари яна шу нарсани аниқлашдики, зайтун мойи сафро миқдорини камайтириб, диамин ферменти оксидазасининг миқдорини кўпайтиради ва шу тариқа организмни нормал хужайра ўсиши ҳамда саратондан ҳимоя қилади.

Артритнинг олдини олиши: Тадқиқотчиларнинг маълумотларига кўра, кўп миқдорда зайтун мойи ва пиширилган сабзавот истеъмол қиладиган одамларда ревматик полиартрит, бўғимларнинг сурункали яллиғланиши касаллигига чалиниш хавфи кам бўлар экан.

Зайтун мойи суякларнинг ўсишига ёрдам беради: Зайтун мойи таркибида мавжуд бўлган E, A, B, D ва K витаминлари катталар ва болаларда суякларнинг ўсиб ривожланишига ёрдам бериши ва кальций миқдорини барқарорлаштириш орқали суякларни мустаҳкамлаши нуктаи назаридан айниқса аҳамиятлидир. Улар осон ҳазм бўлиши ва ўз минераллари орқали танада витаминларнинг ишлатилишига ёрдам бериши туфайли ёши катталарга ҳам тавсия этилади. У суякнинг минералланишини кўпайтириш орқали кальций йўқолишининг олдини ҳам олади. Суяклар организмнинг минерал структура омбори ҳисобланади. Суякларда минерал моддалар тўпланишининг йўқолиши суякнинг мўртлашиши каби жиддий асоратларни

келтириб чиқариши мумкин. Зайтун мойи бу масалада энг фойдали таъсирга эгадир.

Бола ривожланишига қўшадиган ҳиссаси: Зайтун мойи таркибидаги витаминлар ҳужайрани янгилаш хусусиятига эгаллиги сабабли улар қарияларни даволашда ҳамда терини озиклантириш ва ҳимоя қилишда ҳам ишлатилади. Озик-овқатлар танамизда энергияга айланиши сабабли оксидловчи деб номланадиган маълум моддалар ҳосил бўлади. Зайтун мойининг таркибида учрайдиган кўп миқдордаги антиоксидловчилар зарарли моддалар келтирадиган зиённинг олдини олади, бизнинг ҳужайраларимизни янгилайди ва тўқима ҳамда органларнинг қаришини кейинга суради. Зайтун мойи Е витаминига ҳам бой бўлиб, бу витамин танамиздаги ҳужайраларни нобуд қилувчи ва қаришга сабаб бўлувчи эркин радикалларни йўқотади.

Зайтун меваси ва зайтун мойида мавжуд линолеик кислота (омега-6 ёғ кислотаси) туфайли улар янги туғилган чақалоқ ҳамда ўсаётган болалар учун соғлом озуқа ҳисобланади. Линолеик кисло-танинг етишмаслиги болаликда ўсишдан орқага қолишга ва турли тери касалликларининг пайдо бўлишига сабаб бўлади.

Зайтун мойи таркибида танамиздаги зарарли моддаларнинг ҳалокатли таъсиридан ҳимоя қила оладиган антиоксидловчи элементлар ва инсон саломатлиги учун катта аҳамиятга эга ёғ кислоталари мавжуд. Булар танадаги гормонларга қувват бўлади ва ҳужайра мембранасининг шаклланишига ёрдам беради.

Зайтун мойи она сутидаги каби мувозанатлашган политўйинмаган таркибга эга. Зайтун мойи инсон танасидан олиб бўлмайдиган ёғ кислоталарнинг етарли манбаи бўлганлиги сабабли бола танаси учун катта аҳамиятга эга. Бу омиллар зайтун мойининг янги туғилган болалар учун жуда муҳимлигини кўрсатади.

Бола мияси ва асаб системасининг табиий ривожланишига ўз ҳиссасини қўшиши боис, зайтун мойи мутахассислар томонидан ҳомиладор аёллар ва оналарга истеъмол қилиш учун тавсия этиладиган ягона мойдир. Зайтун мойи таркибида она сутидагига тенг миқдорда линолеик кислота мавжуд. Ёғсиз сигир сутига зайтун мойи қўшилганда, у она сутига тенглашиб, табиий озуқа манбаига айланади.

Қон босимини тушириши: 2000 йил 27 мартда *The Archives of Internal Medicine* (Ички тиббиёт архивлари) нашрида чоп этилган бир изланиш яна бир бор зайтун мойининг юқори қон босимига нисбатан фойдали таъсирга урғу беради. Юқори қон босимини тушириш учун ишлатиладиган дорилар зайтун баргларида ҳам тайёрланади.

Ички аъзолар учун фойдалари: Зайтун мойи иссиқ ёки совуқ ҳолда истеъмол қилинишидан қатъи назар, ошқозон кислотаси миқдорини камайтириш орқали ошқозонни гастрит ва яралар каби касалликлардан ҳимоя қилади. Шунингдек, ўтнинг ҳаракатга келтириб, унинг фаолиятини яхшилайдди. У ўт пуфагидан чиқадиган суюқликни тартибга солади ва ўт пуфагида тош пайдо бўлиш хавфини камайтиради. Зайтун мойининг таркибида хлорид мавжуд бўлиб, у жигар фаолиятига ёрдам беради ва шу тариха ортиқча

маҳсулотларни танадан йўқотишга кўмаклашади. У мия артерияларига ҳам фойдали таъсир кўрсатади.

Маймунжон (Малина)нинг хусусиятлари

Ёз фасли пишиқчилик фасли ҳисобланади. Шундай экан, кишки витамин етишмовчилигининг олдини олиш ва турли дори-дармонларга эҳтиёж қолдирмаслик учун қуйидаги мевани етиштиришни ва истеъмол қилишни тавсия этамиз.

Ушбу резавор организмни тозаловчи клетчаткага жуда бой. У шунингдек, С, К витаминлари манбаи бўлиб, бу витаминлар простата саратонининг олдини олади. Унинг таркибидаги лютеин эса кўзлар саломатлигини таъминлайди. Маймунжон қандли диабетда ҳам фойдали. Маймунжон - (малина) 1-2 метрга етадиган ярим бута. Медицина маймунжоннинг меваси қўлланилади. Тўлиқ пишган мевалар йиғиб олиниб, очик ерда-куёшда қуритилади. Халқ табобатида қуритилмаган ва қуритилган мева дамламаси шамоллаш касалликларида терлатувчи, иситма туширувчи, балғам кўчирувчи дори сифатида ҳамда иштаҳа очиш, овқат ҳазмини яхшилаш, қон оқшини (меъдadan, ичакдан, бачадондан) тўхтатиш учун қўлланилади. Мевадан дамлама тайёрлаш учун оғзи ёпиладиган идишга 2 стакан қайнаб турган сув қуйилади, устига 2 ош қошиқда қуритилган мевадан солиб, 15-20 дақиқа дамлаб қўйилади. Сўнгра дамлама доқада сузиб олинади-да 1-2 соат ичида иссиқ ҳолида ҳаммаси ичилади. Илмий тиббиётда қуритилган мевасидан тайёрланган дамлама турли шамоллаш касалликларида терлатувчи ҳамда енгил сийдик ҳайдовчи восита сифатида ишлатилади. Оддий маймунжоннинг қуритилган меваси терлатувчи йиғма-чойлар таркибига киради.

Қўзиқориннинг хусусиятлари

Кўклам одатдагидан серёгин келса, ёмғирнинг кўп ёғиши, момогулдурак, чакмоқ чақиши – қир-адирларда, яйловларда чорва ризқи мўл бўлишию кўзиқоринлар мавсумининг авжидан дарак беради.

Маълумки, табиатда замбуруғларнинг 100 мингдан ортиқ тури учрайди. Кўзиқоринлар ҳам шулардан бири. Айтишларича, замбуруғлар хайвонот ва ўсимликлар дунёсининг оралиғида бўлган алоҳида гуруҳ ҳисобланар экан. Яъни, замбуруғлар на ўсимлик, на хайвон.

Юртимизда қалпоқчали замбуруғларнинг 200 дан зиёд тури мавжуд бўлиб, улардан 150 дан зиёд ботаник тури заҳарли, атиги 25 туригина истеъмол учун яроқли ҳисобланади. Замбуруғларнинг еса бўладиган ана шу турларини “кўзиқорин” деб атаймиз. Сутга тўйган кўзичоқнинг қорнига ўхшагани учун шундай ном берилган бўлса керак-да.

Айримлар “кўзиқорин калория жиҳатидан гўшдан ҳам юқори туради”, деб муболаға қиладилар. Бу бежизга эмас. Истеъмолга яроқли кўзиқоринлар маъданли моддалар, оксил ҳамда “С” ва “В” гуруҳларига мансуб витаминларга жуда бойдир. Унинг энг асосий устунлиги оксилнинг кони эканида: кўзиқоринда оксил тухумдан 2, гўштдан 3 баробар кўп. Фосфор ва кальций борасида балиқ қатори. Шу билан бирга, у жуда тўйимли бўлиб, озгина есангиз ҳам дарров қорнингиз тўйиб қолади. Кўзиқоринли таомлар билан бирга организм витамин, аминокислоталар, микроэлементларнинг катта миқдорини қабул қилади.

Мисол учун, хитин моддаси шлак ва оғир металлларни ўзига сингдириб, уларни овқат ҳазм қилиш жараёнида организмдан чиқиб кетишида муҳим рол ўйнайди.

III витамини (никотин кислотаси, ниатсин) қон ҳосил бўлиш жараёнида муҳим рол ўйнаб, томирлар деворини мустаҳкамлайди. Бу витамин кўзиқоринда худди мол жигаридагидан ҳам кўпроқ.

Кўзиқоринлар қондаги ёмон холестерин миқдорини пасайтиради. У шунингдек, қандли диабет билан оғриган кишиларга фойдали.

Кўзиқоринлар хом сабзавотлар(бодринг, карам, помидор) билан келиша олмайди, бундай аралашма ошқозон бузилиши ва дам бўлишга олиб келади. Шу боис уни фақатгина пишган сабзавотлар билан бирга истеъмол қилган маъкул.

Кўзиқоринлар бир-бирига жуда ўхшашлиги сабаб, заҳарлиси билан истеъмолга яроқлисини фарқлаш қийин. Одамлар орасида заҳарли кўзиқоринлар сассиқ ҳидли бўлади ва уларни ана шу хидидан фарқлаш мумкин, деган тушунча юради. Аслида бундай эмас, кўпгина заҳарли кўзиқоринларнинг ҳиди бўлмайди. Номаълум, муҳлати ўтиб, сўлий бошлаган ва чириган кўзиқоринлардан ҳам эҳтиёт бўлиш керак.

Истеъмолга яроқли кўзиқоринларга ўзимизнинг оқ кўзиқорин, қизил кўзиқорин, шампиньон ва опёнок кабилар киради. Заҳарли кўзиқоринларга қизил мухамор, кулранг мухамор, сатанин, сариқ сохта кўзиқорин ва бошқалар киради.

Шаҳарлар ҳудудида, унга яқин жойларда заҳарли замбуруғларнинг “рангсиз қурбақасалла” (“бледний поганка”), “лепиота”, “мухомор” ва “сохта опенок” каби турлари кўп учрайди. Улар боғларда, қабристонларда, сайхонликларда, дарахтлар тагида ва бошқа жойларда ўсади. Бу замбуруғлар ҳам барча истеъмол учун яроқли бўлган қўзиқоринларга ўхшаб соябонсимон шаклга эга бўлади.

Заҳарли қўзиқоринларнинг кўп тарқалган тури, халқ тили билан айтганда — “қурбақасалла” таркибида гелвелат кислотаси, фаллотоксин, аммонитотоксин ва бошқа заҳарли моддалар мавжуд бўлиб, бундай қўзиқоринларга қанчалик ишлов берилманг, таркибидаги заҳарли моддалар йўқолиб кетмайди. Улар қиздиришга жуда ҳам турғун, қайнатилганда зарарсизланмайди, оксиген таъсирида оксидланмайди ва ошқозон-ичак ферментлари таъсирида парчаланмайди. Оқибатда истеъмол қилган кишиларни заҳарлайди.

Заҳарланишнинг олдини олиш учун аввало истеъмол қилишга яроқли ёки аксинча заҳарли бўлган қўзиқоринлар ҳақида тушунчага эга бўлишимиз лозим. Келинг, заҳарли қўзиқоринларнинг айримлари билан танишиб кўяйлик.

Мухомор

Унинг ташқи кўриниши истеъмолга яроқли қўзиқоринлардан кескин фарқ қилади. Шундай бўлса-да, кўпинча болалар бу фарқни англамай териб келиши ва истеъмол қилиши натижасида заҳарланиш улар ўртасида кўпроқ учрайди. Мухомор қўзиқоринининг заҳри биринчи галда асаб тизимига таъсир кўрсатади. Ошқозонга тушгандан сўнг 30 дақиқадан ва 3 соатгача бўлган вақт ичида ножўя таъсирини кўрсатади. Заҳарланган кишида кучли сўлак ажралиши, терлаш, кўнгил айнаши, қусиш ва ич кетиш кузатилади. Бронхларда балғам йиғилиб нафас олиш қийинлашади. Оғир ҳолларда бош айланиш, талваса, алаҳлаш рўй беради.

Булардан ташқари яна жуда кўплаб заҳарли қўзиқорин турлари бор.

Шуни ҳам айтиб ўтишимиз керак, катта йўллар бўйидаги, кимёвий моддалар ишлаб чиқариш корхоналари ёки улар сақланадиган омборларга туташ ҳудудларда ўсган еса бўладиган қўзиқорин турларини ҳам истеъмол қилиш ярамайди. Чунки, қўзиқоринлар атмосфера ҳавоси, сув ва тупроқдаги заҳарли кимёвий моддаларни ўзига тез сингдириб олиш хусусиятига эга. Шунинг учун баъзида еса бўладиган қўзиқоринлардан заҳарланиш ҳолатлари ҳам учраб туради.

Рухланган идишларда сақланган қўзиқоринлардан ҳам одам заҳарланиб қолиши мумкин экан. Чунки идишни қоплаган рух қўзиқоринларга таъсир қилиб, унинг сифатини бузади.

Шаҳарлараро автомагистраль йўлларида, бозорларда сотилаётган, келиб чиқиши номаълум бўлган қўзиқоринларни сотиб олмаганингиз маъқул. Бу билан ўзингиз ва оила аъзоларингизни хавфли, оқибати номаълум егуликдан асраган бўласиз.

Ёввойи ҳолда ўсадиган қўзиқоринларнинг истеъмол учун хавфлилиги шундаки, уларга термик ишлов берилганда, яъни қайнатилганда,

ковурилганда ҳам таркибидаги захарли моддалар парчаланмаслиги ёки захарлилик хусусиятини сақлаб қолиши мумкин. Шунинг учун уларни болаларга беришдан олдин яхшилаб ўйлаб кўрган маъқул.

Қўзиқориндан захарланиш белгилари истеъмол қилинган маҳсулотнинг турига қараб, 20 дақиқадан бир неча соатгача чўзилиши мумкин. Асаб тизимидаги ўзгаришлар захарланиш учун характерли белги ҳисобланади. Бундан ташқари, сўлак оқиши, кўп терлаш, кўздан ёш оқиши, кўнгил айнаши, қоринда оғриқ пайдо бўлиши ва қайт қилиш кузатилади. Томир уриши (пульс) секинлашади ва сустлашади, алаҳсираш (галлюцинация), титраш кузатилади. Бундай беморга тез тиббий ёрдам кўрсатилса, одатда 1-2 кундан кейин соғайиб кетади. Акс ҳолда беморнинг аҳволи оғирлашиб, айрим ҳолларда ўлим билан тугайди.

Бундай нохуш ҳолатларга дучор бўлмаслик учун адабиётлардан ва шу мавзудаги маълумотлардан фойдаланган ҳолда, қўзиқоринларнинг истеъмолга яроқлиси билан захарлисини ажрата билиш керак. Мактаблар, олий ва ўрта махсус билим юртиларида бу ҳақда маълумотлар берилиши мақсадга мувофиқ.

Захарланганда биринчи ёрдам

Аввало, зудлик билан ошқозон ювилади. Ярим литр совуқ сувга бир чой қошиқ сода кўшиб, оч пушти рангли марганцовка эритмаси ичирилади ва мажбуран қайт қилдирилади. Муолажа камида 2-3 марта такрорланиши керак. “Тез ёрдам” келгунига қадар бемор ёнбош ётқизилиб, оғиз бўшлиғи бинт билан артиб турилади.

Агар кўзиқоринга мазахўрак бўлсангиз ва бундай мазали таомдан вақти-вақти билан баҳраманд бўлиб туришни истасангиз, яхшиси, махсус иссиқхоналарда етиштирилаётган “вешанка” ва “шампиньон” каби кўзиқорин турларини сотиб олинг. Кўзиқорин етиштириш ва савдо қилиш учун рухсат берилган бундай хўжаликлар ҳозирда етарлича. Бу хўжаликларда етиштирилаётган кўзиқоринлар ва улардан тайёрланган консерва маҳсулотлари санитария-эпидемиология хизмати лабораторияларида таҳлил қилиниб, маҳсулотлар учун гигиеник сертификат берилади.

Аммо бунда ҳам ҳушёр бўлинг, ҳозирда турли йўллар билан, гигиена ва санитария талабларига жавоб бермайдиган ертўла шароитларида кўзиқорин етиштираётган сохта тадбиркорлар ҳам кам эмас. Сизга маҳсулотнинг сифати ва хавфсизлигини тасдиқловчи ҳужжат (мувофиқлик ва гигиеник сертификатлари ҳамда санитария лаборатория мутахассислари томонидан бериладиган маълумотнома) тақдим этишсагина кўзиқоринни харид қилинг.

Кўзингизга қанчалик яхши кўринмасин, дала ҳовлиларда, яйловларда ва ариқ бўйларида ўсган кўзиқоринларни истеъмолга яроқли ёки яроқсизлини билмай туриб қозонга ташлашга шошилманг. Бозорлар ва савдо дўконларидан кўзиқорин харид қилмоқчи бўлсангиз, гигиеник ва мувофиқлик сертификатлари ҳамда ветеринария-санитария лаборатория мутахассислари томонидан бериладиган маълумотномани талаб қилишдан тортинманг.

XIV.БОБ.Томорқачилик сирлари

Томорқачиликнинг тўққиз қоидаси

Томорқали киши борки, экинларининг касалланганидан ёки турли хашаротлар кемириб кетаётганидан шикоят қилиб туради. Кўпчилик буни йилнинг келишига йўяди. Аслида эса, у деҳқоннинг билимига, маҳоратига боғлиқ. Томорқа – экин эксанг бўлди, ҳар қандай вазиятда униб, ҳосил бераверадиган жой эмас. Томорқачиликда тўққиз қоида бор, дейишади. Бу ҳақда жиззахлик тажрибали деҳқон Шухрат Латиповнинг тавсиялари билан танишамиз.

1. Бир жойга ҳаминша бир хил экин экмаслик. Акс ҳолда тупроқда айнан шу экинга хос касаллик қўзғатувчи микроорганизмлар тўпланади. Масалан, карам, турп, редиска кабиларнинг илдиз бўқоғи касаллигидан холи бўлиши амримаҳол. Иссиқхоналарда ҳам кўп йиллар алмашмай ёки

майдонни дезинфекцияламасдан помидор, булғор қалампери ва баклажон экилганида кладоспориоз, макроспориоз, бактерия касаллиги билан, бодринг эса – жигарранг чириш билан зарарланади. Картошка эса қўтир касаллигига чалинади. Шу боис томорқада экинни, албатта, алмашлаб экиш зарурлигини унутманг.

2. Уруғ ёки кўчатнинг сифати. Уруғ ё кўчат сифатсиз бўлса, экин ва унинг ҳосили нимжон, инфекцияларга чидамсиз бўлади. Картошканинг асосий касаллик кўзғатувчилари уруғлик меваси орқали ўтади, карам уруғлари ёлғон ун шудринги мозаика каби касаллик кўзғатувчиларини ташийди. Помидор уруғлари рак, мозаика, поя некрози каби, сукма пиёз эса – перономпориз ва кулранг чириш касалликларини ташишига хизмат қилиши мумкин.

3. Кўчатлар ораси кенглигининг меъёри. Деҳқоннинг иложи борича кўпроқ экиш истагини тушуниш мумкин. Бироқ кўчат қалин бўлганда ўсимликлар бир-бирини сиқади, соя солади, яхши шамолламайди. Натижада, замбуруғли ва бактерияли касалликлар ривожланиши учун микроиқлим юзага келади: пиёзда – ёлғон ун шудринги, бодрингда – бактериоз, антракноз, помидор ва картошкада – фитофтороз, шолғомда – церкоскороз. Тиғиз экин тупроқ ва ҳаводан ўзига яраша озуқа ололмаслигини ҳам эътиборга олиш керак.

4. Озиқ моддалар мувозанати. Агар фосфор, калий, микроэлементлар етишмасдан, азот керагидан ортиқча бўлса, ўсимлик жадал ўса бошлайди. Бу ҳолда унинг касалликларга қаршилиги пасаяди, ҳосили майдалашади.

5. Тупроқ ҳолати. Кислоталилик даражаси юқори бўлган тупроққа экилган кўчатларда қорасон, карамда илдиз бўқоғи, картошкада қўтир касалликлари ҳамда сабзи ва шолғомда илдиз курти фаол ривожланади. Аксинча, кислоталилиги паст бўлган тупроқда шолғом, карам, ловия, бодринг, пиёз ва салатларнинг касалликка тез чалиниши кузатилади. Ишқорли тупроқда картошканинг вертициллёз сўлиш ҳамда қўтир касалликлари кўп учрайди.

6. Экиш муддати ва усуллари. Буларни ўзгартириш орқали экинларни касалликларга дучор бўлишининг олдини олиш ёки уларга барҳам бериш мумкин. Агар сабзавот экинлари қизимаган тупроққа экилса, ниҳолларнинг тезгина илдиз чиқариши, картошка эса ризоктониоз зарарланиши мумкин. Шу боис ҳўл, оғир, совуқ тупроқларда картошка, карам ва бошқа сабзавотларни уя очиб эмас, олдиндан тайёрлаб қўйилган чуқур қаторга эккан маъкул.

7. Тупроқ, ҳаво намлиги ҳамда ҳарорати. Ҳавонинг кескин совиши, совуқ сув билан суғориш, иссиқхонада елвизак туриши, нотўғри озиқлантириш, албатта, бодрингни ун шудринги, бактериоз, антракноз, аксинча, ҳаво намлигининг ортиб кетиши помидорнинг фитофтороз, кулранг ва оқ чириш касалликларига дучор қилади. Айнан ушбу талаблар номувофиқлиги туфайли ҳам бу ўсимликларни битта иссиқхонада ўстириш мушкул.

8. **Нотўғри суғориш.** Юқоридан кўп сув қуйиб суғориш туфайли тупроқ тобора ювилиб, ўсимлик илдизи очилиб қолади, барглар ифлосланади. Аксинча, эгатлар бўйлаб, ўсимликларни айлантириб ёки томчилатиб суғориш уларни касалланиш эҳтимолини камайтиради.

9. **Мавсум охиридаги ўсимлик қолдиқлари.** Уларда касаллик кўзгатувчилар жуда яхши қишлайди. Фақат ун шудринги, вирус касалликлари билан зарарланган бўлса, ҳеч иккиланмай кузги чопиқ пайтида кўмиб юбориш кифоя. Фитофтороз, бактерияли касалликлар билан зарарланган картошка поясини эса 2 йилгача компост қилиб ташлаб қўйган маъқул. Агар карамнинг илдиз бўқоғи, помидорнинг фитофтороз, картошка ва шолғомнинг рак касалликларини сезсангиз, ўсимлик қолдиқларини ёқиб юборишингиз ёки экин экилмайдиган жойга элтиб ташлашингиз шарт.

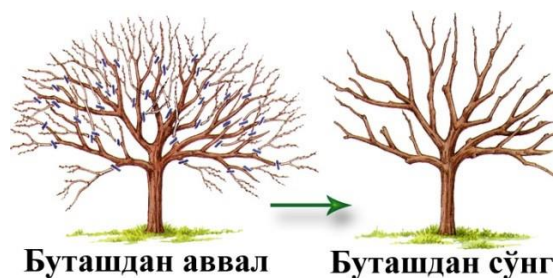
Мевали дарахтларни ёшартириш

Янги новдалар ўсиб чиқиши учун дарахтларнинг эски ва қуриган шохларини кесиш; дарахт умрини узайтириш ва ҳосил беришини тиклаш усулларида бири. Мевали дарахтлар қариганида, асосий шохларини тиклаш, новдаларининг ўсишини тезлаштириш ҳамда мева ҳосил қилувчи органларини шакллантириш мақсадларида қўлланилади. Кўпгина 25–30 ёшдаги олма, нок, 15–20 ёшдаги ўрик, 8–12 ёшдаги олхўри, гилос ва бошқа дарахтлар ёшартирилади. Асосан, февраль–март ойларида ўтказилади. Ёшартиришнинг енгил, кучли ҳамда бутаб ёшартириш хиллари бор. Енгил ёшартиришда асосий шохлар, қулай томонга ривожланган ён шохлар юқорисидан, кучлисида асосий шохларнинг учдан икки қисми кесилади. Бунда улардан бир нечта янги новда ўсиб ривожланади. 3–4 йилдан сўнг улардан янги шох-шабба шакллантирилади. Бутаб ёшартиришда асосий шохлар қисқартирилиб, улардаги 1–2 йиллик новдаларнинг айримлари олиб ташланади. Бу усулда захира озиқ моддалар дарахтларнинг кўп гуллаши учун сарф бўлмайди, тутган мевалар тўкилиб кетмайди. Ёшартирилган олма ва нок дарахтлари 4-йилда, ўрик, шафтоли 2-йилдаёқ ҳосилга киради. Шохларнинг кесилган жойига боғ малҳами ёки алиф аралаштирилган мойли бўёқ суриб қўйилади. Ёшартиришдан олдин дарахт ўсаётган атроф ерга 5–6 кг чириган гўнг ёки гўнг билан минерал ўғит аралашмаси солиб, чопилади, қондириб

суғорилади. Тўғри ёшартирилган мевали дароخت яна 10–15 йил ва ундан ҳам узок ҳосил беради.

Дароختларни буташ тартиблари

Буташ – дароخت ва буталарнинг ортиқча шох ва новдаларини қисман ёки бутунлай олиб ташлашдан иборат. Буташ кўчатларга, дароختларга шакл бериш, шунингдек, дароختнинг касалланган, кексайган, синган ва ортиқча новдаларини олиб ташлаш, қариган дароختларни ёшартириш мақсадида ўтказилади. Манзарали дароختлар ва буталар яхши, чиройли кўриниши учун бутаб ва шох-шаббаси учлари қайчилаб турилади. Буташ мева дароختларига таъсир кўрсатишнинг энг фаол агротехник усулларида бири бўлиб, мева дароختлари ҳосилдорлигини уч бараварга оширади, меваларни 20 фоизгача йириклаштиради, меваси рангдор ва ширадор бўлиб, таъми яхшиланади, дароخت узок муддат яшайди.

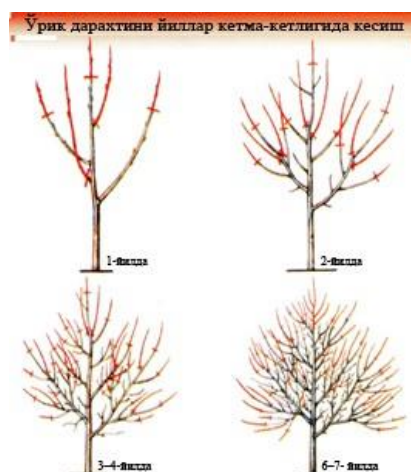
Мевали дароختларни буташда шохларни сийраклатиш, қисқартириш ва новдаларни чилпиш усуллари қўлланилади. Сийраклатишда биринчи навбатда қуриган, чалкаш, касалланган ва зарарланган, нимжон, қалинлаштирувчи шохлар кесиб ташланади. Сийраклатиш натижасида янги мева шохлари ҳосил бўлади, дароخت иссиқлик ва ёруғликдан яхшироқ фойдаланади, унинг бўйига ва энига ўсиши яхшиланади. Новдашохларни қисқартиришда узун новдаларнинг ўсиш кучига қараб 1/2 ёки 1/3 қисми олиб ташланади. Дароختлар кўчириб ўтказилаётганда ҳам шохновдалар қисқартирилади. Мева дароختларида ўсув даврида новдаларни чилпиш ўсиш кучи ва биологик хусусиятига қараб май–июнь ойларида бажарилади (бундай буташ яшил буташ дейилади), натижада новда бўйига ўсишдан тўхтади, новдада қўлтиқ куртаклар шаклланади ва янги новдалар пайдо бўлади. Дароختлар, асосан, куз–қишда ва қиш–баҳорда, манзарали бута, дароختлар ёз давомида буталади. Дароخت буташда шох буток) кесадиган қайчи, боғ пичоғи, ток қайчи, ёйсимон арра ва боғ дастарраси каби махсус асбоблардан фойдаланилади.

Дарахтларни каллаклаш тартиблари

Каллаклаш – қариган мева дарахтларини ёшартириш (ҳосил бериш даврини узайтириш); 6–10 йиллик асосий шохларни 1–1,5 м юқорисидан, айримларини танага тақаб кесиш демакдир. Бу тадбир асосан, дарахтларнинг тиним даври (февраль–март)да ўтказилади. Ўрик, шафтоли, тут дарахтларида яхши натижа беради. Ёғоч олиб туриш учун экилган тол дарахтлари ҳар 2–3 йилда эрта баҳорда, тут пилла қурти боқиш учун барг берадиган тут дарахтлари ҳар йили каллаклаб турилади.

Мевали дарахтларга шакл бериш тартиблари

Мевали дарахтлардан муттасил мўл ҳосил олишга қаратилган агротехник тадбирлар комплексида дарахтларга тўғри шакл бериш, буташ,

шоҳларни сийраклаштириш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тадбирлар ҳаво ҳарорати +5 °C дан юқори бўлган кунларда амалга оширилади.

Олма, нок, беҳи, ўрик, гилос ва олхўри дарахтларининг кўпчилик навларига шакл беришда асосан сийрак ярусли шакл қўлланилади.

Уруғ мевали боғларда шакл бериш, сийраклаштириш ва буташ ишлари тугаллангандан сўнг, данак мевалиларга ўтилади. Бунда аввал ўрик, олхўри, гилос, олча ва шафтоли дарахтлари буталади.

Ўрик дарахтлари дастлабки йилларда кучли ўсганлиги боис олти-етти ёшгача бўйига ўсган шоҳларида ҳосил куртаклари бўлади. Бу даврда уларда ён шоҳчалари суст ўсади. Бундай шоҳларни уларда ён шоҳчалари яхшироқ ўсиб чиқиши учун учдан бир қисмига ёки ярмига қисқартирилади. Кейинги буташларда навбатдаги тартибда ўсган ортиқча шоҳлар олиб ташланади ва шоҳлар бироз қисқартирилади.

20–25 ёшли ўрик дарахтларида ўсиш жараёни секинлашиб, ҳосилдорлик пасайиб боради. Бу даврда дарахтлар икки-тўрт йиллик шохи бутаб ташланади. Қариган ёки ўсиши сусайган дарахтларни беш-олти йиллик шоҳигача бутаб, ёшартирилади.

Олхўрининг кўпчилик навларида мева тугиш органлари қисқа бўлиб, улар икки ва кўп йиллик шоҳларда жойлашган бўлади. Айрим навларда бир йиллик шоҳчаларда ҳосил бўлиши кузатилади. Ёш олхўри дарахтининг шоҳ-шаббасига шакл беришда шоҳларнинг пастки қисми яланғочланиб қолмаслиги учун шоҳлар сийраклаштирилади ва қисқартирилади. Шоҳ-шаббаси тик ўсган, кучли шоҳланадиган навларда биринчи тартибдаги асосий шоҳлар қисқартирилиб, иккинчи тартибдаги ён шоҳлар баландлигида кесилади. Бу шоҳ-шаббанинг ёйилиб ўсишига имкон беради. Шоҳ-шаббаси ёйиқ дарахтлар агар шоҳлари суст ўсса, сийраклаштирилади. Шоҳлар фақат уларнинг ўсишини тартибга солиб туриши учун қисқартирилади.

Узун ўсган (50–60 см) ва эгилиб қолган шоҳлар қисқартирилади. Шоҳларнинг ўсуви 15–20 см. гача камайганда ёшартириш мақсадида асосий шоҳлар икки-уч йиллик шоҳигача қисқартирилади. Ўсув жуда ҳам камайиб кетганда, дарахтлар янада кўпроқ буталади.

Гилос дарахти кучли ўсиши ва кам шоҳланиши билан фарқ қилади. Кучли ўсган шоҳларнинг пастки қисмида куртаклар кам ривожланади. Куртаклар уйғониши ва асосий шоҳларда ёш шоҳчаларнинг ўсиб чиқишини кучайтириш мақсадида асосий шоҳлар қисқартирилади.

Бундай буташ усули ўсувчи дарахтлар ёш чоғида ва ҳосилга кира бошлаганда шоҳ-шаббага шакл бериш учун қўлланилади.

Ёш дарахт-ларнинг узунлиги 40–45 см. ли новдаларини чилпиш ҳам яхши натижа беради ёки узун новдаларни эгиб, ярус ҳосил қилинса, ундан куртаклар чиқа бошлайди. Шоҳларни қисқартириш ва чилпиш шоҳ-шаббани ихчам қилади, шоҳларда ўсув новдаларини кўпайиши ва даста шоҳларнинг ўсишига ёрдам беради.

Олча дарахти бошқа дарахтларга нисбатан кам буталади. Фақат зарур бўлганда қалинлашиб кетган шоҳ-шаббалар, синган, қуриган ва қарий

бошлаган шохлари олиб ташланади. Олча қариб, ўсиши сусайган (10 см) ёки ҳосили камайиб кетган даврда дарахт ҳолатига қараб, уч-беш йиллик шохигача кесиб ёшартирилади. Тик ўсадиган навлар кўпроқ шохлари ёйилиб, косасимон ўсганлари камроқ кесилади.

Шафтоли дарахти экилган йили уч-бешта она шохдан шох-шабба ҳосил қилиниб, косасимон шакл берилади. Шафто-лининг кучли, баланд ўсадиган навларини шох-шаббаси тўрт-олти она шохдан иборат ўзгарган лидерли тизим бўйича ҳам шакл бериш мумкин.

Биринчи шох 35–40 см баландликда, қолганлари бир-биридан 15–20 см масофада бўлиши керак. Тўртинчи йили етакчи новда (лидер) кесиб ташланади. Шафтоли дастлабки йилларда тез ўсади, кўп шох чиқаради ва тез мева бера бошлайди. Мевалар бир йиллик шохларда ҳосил бўлади, шафтоли буталмаса, шох-шаббаси қалинлашиб, ички қисмидаги шохларнинг барги тўкилиб кетади, мевалари фақат ташқи шохларда ҳосил бўлади.

Шох-шаббаси ёйиқ *олма* навларининг биринчи тартибдаги шохлари иккинчи тартибнинг юқорига қараб йўналган шохлари устига ўтказилади. Шох-шаббанинг асосий шохларига шакл берилгандан сўнг марказий етакчи тана 45° бурчак остида якка ўсган ён шох баландлигида кесилади. Натижада дарахтнинг бўйи пастлашади ва шох-шабба ички қисмининг яхшироқ ёритилиши учун шароит яратилади.

Шу мақсадда биринчи тартибдаги тик ўсган шохлар иккинчи тартибнинг ташқи ён шохлари устига ўтказилади.

Дарахтлар шох-шаббасини дастлабки беш-етти йил давомида шакллантириш лозим. Уларни дарахтларнинг тур ва нав хусусиятларини инобатга олган ҳолда буташ керак.

Ҳосилга кира бошлаган олма дарахтларининг шох-шаббаси 6–15 ёшгача сийраклаштирилади: бир-бирига халакит берадиган барча новдалар олиб ташланади. Сушт новда чиқарадиган, асосан ҳалқасимон ва мураккаб ҳалқасимон ҳосилли шохларда мева тугадиган навларда барча тартибдаги скелет шохлардан ўсиб чиққан бир йиллик шохларни қисқартириш давом эттирилади.

Кучли шохланадиган олма навларида фақат 60 см. дан узун шохлар қисқартирилади. Шохларнинг йиллик ўсиши 15–20 см. гача камайганда, уларнинг бўйини 35–40 см атрофида сақлаб туриш мақсадида бу шохлар қисқартирилади. Ён томондан ўсиб чиққан шохларни эгиб ёки қисқартириб, мева шохлари ҳосил қилинади.

Дарахт тўлиқ мевага кирган даврда навларига қараб 8–15 ёшгача ўтказиладиган буташлар уларнинг бўйи ва ҳосилдорлигини сақлаб қолишга қаратилади. Бу вақтда дарахтлар ёш давридагига нисбатан камроқ буталади, фақат майда, шох-шаббани қоронғилаштирувчи ва бачки шохлар олиб ташланади. Алоҳида ўсган ва янги шохлар қисқартирилиб, мева шохларига айлантирилади, катта шохлар кесилади.

Агар скелет шохларнинг ўсиши ҳосилнинг ҳаддан ташқари кўплиги ёки агротехниканинг ёмонлиги туфайли 15–20 см. гача қисқарса, ўсишини кучайтириш мақсадида 2–3 йиллик шохлари кесилади, чеканка қилиб

қисқартирилади, заифлари олиб ташланади. Бу тадбир мевали дарахтлар шохларининг меъёрида ўсиши учун вақти-вақти билан ўтказиб турилади.

Скелет шохлар учининг ўсуви анча заифлашиб, 10–15 см. бўлиб қолса, ён томонга ўсган шохлар яхши ўсиши учун тахминан беш-олти йиллик шохлари қисқартирилади. Мураккаб ҳалқасимон шохлар ва мева шохлар, уларнинг ҳолатига кўра, учдан бир қисмига ёки ярмига қисқартирилади.

Бачки шохлар ярим скелет шохларни алмаштириш ёки уларни мева шохларига айлантириш мақсадида шакллантирилади, ортиқчалари олиб ташланади, жароҳатланган жой атрофидаги бачки шохлар вақтинча қолдирилади.

Ҳосил мўл бўлиши кутилаётган йилларда бута ш йўли билан ўтган мавсумда шаклланган гул куртаклари сонини камайитириш ва келгуси йил ҳосил заминини яратиш учун янги куртакларни шакллантириш зарур.

Кам ҳосил олиниши кутилаётган йилларда камроқ бута ш йўли билан илгари шакллантирилган гул куртакларини сақлаб қолиш керак. Кузда эса аксинча кучли бута б ёки баҳорда сийраклаштириш йўли билан келгуси йил ҳосили учун шакллантирилган гул куртаклар сонини қисқартириш зарур.

Нок ва беҳи ҳам олма каби сийраклаштирилган ярусли сингари буталади.

Интенсив боғларда дарахтлар пакана пайвандтагга уланганлиги боис дарахтларга веретини усулида шакл берилади. Бунда асосий лидер новда қолдирилиб, ёнига кўпроқ новда беришга қаратилади, яъни шохлатилади. Шакл беришда дарахтнинг асосий лидер шохида штамби учун 50 см қолдирилиб, ундан юқорисига 8–10 та кўз, ундан сўнг яна шип учун 3 та кўз қолдирилиб, ортиқчаси кесилади.

Мевали дарахтларни совуқдан ҳимоялаш

Мевали боғларни совуқдан зарарланиш даражаси кўпгина омилларга боғлиқ. Булардан асосан тупроқ унумдорлиги, пайвандтагнинг совуққа чидамлилиги, навлар, ернинг шўрланиш даражаси ва ўтказилаётган агротехник тадбирлар шулар жумласидандир.

Мевали боғларнинг совуққа чидамлилиги ва чидамсизлилиги экиннинг кузлашганлигига боғлиқ. Агар ўсимлик кузлашини узайтирса навларни совуққа чидамлилиги паст, кузлаш тезроқ бўлса совуққа чидамлилиги баланд

бўлади. Ўз вақтида кузлашса новдалар тўлиқ етилади, бу новдалар фойдали моддалар тўлиқ таъминланиб совуққа чидамли бўлиш даражаси ошади.

Доимий нам, қаттиқ, қумли ва унумдорлиги паст тупроқларда ёш ва ҳосил берадиган новдалар тўлиқ пишиб етилмайди ва натижада совуққа чидамлилиги пасайиб кетади.

Шунингдек, шўрлик даражаси баланд, қумоқ, куруқ, унумдорлиги паст тупроқларда новда ўсуви пасаяди ва кам миқдорда фойдали элементлар билан қишгача бориши туфайли совуққа чидамлилик даражаси камаяди.

Кўп ҳолатларда ҳайдалмаган бегона ўтлар билан қопланган боғларга совуқ кўпроқ таъсир қилади. Минерал ва маҳаллий ўғитлар билан таъминланган, зарарли ҳашаротларга, касалликларга қарши кураш ишлари ўз вақтида бажарилган боғларда совуққа чидамлилик даражаси юқори бўлади.

Тоғли ва тоғ олди майдонларда, яъни шамоллардан ҳимояланмаган мевали боғлар совуқдан кўпроқ зарарланади, чунки мевали дарахтнинг тиним даври эртароқ тугаши туфайли баҳорги совуқларнинг таъсири юқори бўлади.

Дарахтни танасига жануб совуғининг таъсири кучли бўлади, сабаби қуёш нури ҳисобидан иссиқлик томир қисмига таъсир этиб тиним даврига ўтиши узаяди ва совуқнинг таъсири юқори бўлади. Шунинг учун пайванднинг совуққа чидамлилигини ошириш, фосфорли ва калийли ўғитларни ўз вақтида бериш муҳим аҳамиятга эга.

Мевали боғлар новдаларини нотўғри кесиш, хусусан ўз вақтидан эртароқ ёки муддатидан олдин кесиш совуққа чидамлилигини пасайтиради.

Дарахтлар шаклининг ҳам совуқдан асрашда ўрни бор. Агар пирамидал шаклда бўлса совуққа чидамли, шарсимон ҳолатдагисига совуқнинг таъсири кучлироқ бўлади.

Шуни эътиборга олиш лозимки, баъзида етилган меваларни дарахтда то қишгача қолдириш ҳам совуққа чидамлилигини пасайтириб юборади. Чунки дарахт танасидаги моддалар мевани сақлашга сарфланади ва пировардида ҳосил камайиб кетишига олиб келади.

Мевали дарахтларнинг танасини оқлаш кўп ҳолларда совуқдан ҳимоялаш ва қуёш нури тўғридан-тўғри тушишини пасайтиришнинг энг яхши усули ҳисобланади. Бу тадбир ҳисобига мевали дарахтни уйғониш даври, яъни тиним даври узаяди. Кўп ҳолларда мева териш даврида йўғон шохлари синади ва то тиним давригача синган шохлар кесиб олинади ва албатта кесилган жойларини, яъни 2 см. дан ошган ҳолларда мойли бўёқ ёки алиф билан суртиб чиқиш совуқдан зарарланишини камайтиради.

Мевали дарахтларни ёшартириш ишларини бирданига эмас, балки 2–3 йилда амалга ошириш зарур. Чунки бирданига ёшартириш дарахтнинг қуришига ёхуд совуққа чидамлилигини пасайтириб юборади.

Агар мевали дарахтлар тана қисми ёки қалин шохларининг танаси шилинса, совуқ таъсирида ёрилиб, захм пайдо бўлса, захланган қисмини тозалаб 5% мис купороси, 5% Бордо суюқлиги билан тозалаб ювиб, оҳакли бўтқа суртиш керак. Мевали боғларни вегетация даврида 2–3 маротаба азотли ўғитлар, маҳаллий ўғитни шарбат усулида, фосфорли ва калий

Ўғитларни 40–50 см чуқурликда дарахтнинг томир қисмига яқин масофада чуқур қазиб берилса, куз пайтида фойдали элементлар билан тўйинган ҳолда тиним даврига тез тайёр бўлади.

Шафтоли, олча ва ўрик дарахтлари совуқдан зарарланса, буни қайта тиклаш қийинроқ, олма ва нокка нисбатан совуқдан зарарланган дарахтларни эрта баҳорда кесиб ташламасдан, парвариш қилинса, тирик қолган камбе қаватлари ҳисобига яхши ҳолатга келтириш мумкин.

Субтропик мевали боғлар кўп йиллардан, яъни 2003 йилдан буён ҳаво ҳароратининг $-25-27^{\circ}$ С га пасайишининг ҳисобига дарахтларнинг устки қисми совуқдан зарар кўрмоқда. Сабаби иқлим ўзгариб, юртимизга совуқ ҳаво оқими кириб келмоқда. Бу совуқ таъсирида асосан анор, анжир, хурмо каби субтропик экинлар нобуд бўлмоқда.

Эрта баҳор совуқларидан ҳимоялашнинг оддий усуллари:

- мевали дарахтлар эртароқ уйғонмаслиги учун тупроқ, оҳакли аралашма, яъни оқ тупроқ кўшилмаси билан бўяш (пуркаш) 1/3;
- кечалари ҳафтасига бир маротаба оддий сув сепиш;
- тутундан фойдаланиш (кечки вақтларда);
- яхоб суви бериш (тиним даврида).

Ушбу усуллар мевали дарахтлар уйғонишининг тиним даврини 5–6 кунга кечиктиради ва эрта баҳордаги, яъни март-апрель ойлардаги совуқдан ҳимоялайди.